COMPLEXUL MUZEAL ARAD

COLECȚIA MINORITĂȚI

3

•IDENTITATE•ALTERITATE•
•MULTICULTURALITATE•

2001

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

COMPLEXUL MUZEAL ARAD
COLECŢIA MINORITĂŢI
3

IDENTITATE • ALTERITATE • MULTICULTURALITATE

Lucrările Simpozionului Internaţional Interdisciplinar
26-27 aprilie 2001

ARAD
2001

https://biblioteca-digitala.ro

Coperta 1: Atelierul de topitorie Fr. Hönig din Arad
Fotografie inedită/1919-1921/ Colecţia Gh. Ciaciş
Design: Onisim Colta

Volum tipărit cu sprijinul financiar al Ministerului Culturii. Direcţia Minorităţi Naţionale şi al Centrului Judeţean pentru Cultură, Turism şi Tineret Arad.

Editura MUSEUM ARAD
P-ţa Enescu nr.1, 2900 Arad-România
Tel.004057281847 Fax 004057280114

COLECTIVUL REDACŢIONAL:
Redactor Şef: Pascu Hurezan
Redactor responsabil: Elena Rodica Colta
Redactor: Gheorghe Lanevschi
Traduceri: Adriana Czibula, Bojidar Panici

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
IDENTITATE - ALTERITATE - MULTICULTURALITATE. SIMPOZION INTERNAŢIONAL INTERDISCIPLINAR (2001; Arad)
Identitate - Alteritate - Multiculturalitate: simpozion internaţional interdisciplinar: Arad, 26-27 aprilie 2001.
Arad: Complexul Muzeal Arad, 2001
p 350: 14,5/20,5 cm - (Minorităţi; 3)
ISBN 973-0-02517-7

323.1(4)(063)

Tipar TRINOM S.R.L.
Arad, str. C. Hodoş, nr. 1,
tel.: 057-281707

https://biblioteca-digitala.ro

IMAGINEA ROMÂNILOR ÎN RĂSPUNSURILE FUNCŢIONARILOR S.T.E.G.

Carmen ALBERT

Cazul Banatului este unic în peisajul cercetării monografice naţionale, nu numai din perspectiva multitudinii de monografii istorice tipărite la început de secol XIX dar şi a caracterului timpuriu şi sistematic al investigaţiilor de acest tip. Ideea realizării unei monografii unitare pentru provincia Banat, paradoxal, transpare înaintea realizării monografiilor istorice săteşti, singulare, ale începutului de secol mai sus amintit. Spre deosebire de celelalte provincii istorice în care acţiunea de monografiere a debutat prin redactarea monografiilor de sat, înţeleasă ca unitatea cea mai simplă de investigare, parcurgându-se traiectul firesc sat-plasă-zonă-provincie, în Banat lucrurile au stat altfel[1]. Pentru o eficientă administrare a acestei provincii, Curtea vieneză cerea imperios informaţii, pe care le-a şi obţinut de altfel, prin lansarea unor chestionare cu aplicabilitate în întregul Banat. Primul descoperit de noi este redactat în alfabetul chirilic şi este datat 1859 aparţinând oficialilor habsburgi. El avea drept scop colectarea monografiilor tuturor localităţilor din Banat, inclusiv a celor din graniţa militară, pentru închegarea lor într-una singură[2]. Chestionarul a fost difuzat elitei săteşti prin intermediul canalelor ecleziastice şi constituie structura de bază a unei monografii de localitate. Structurat în patru mari capitole, el reprezintă un adevărat ghid administrativ, geografic şi cultural în care etnografia este pe

https://biblioteca-digitala.ro

larg reprezentată, aceasta din urmă constituind un punct de maxim interes în epocă.

La acest chestionar a răspuns şi STEG[3]. Răspunsurile au fost redactate în cel puţin 2 exemplare, restul fiind înaintat direcţiilor de la Viena respectiv autorităţilor politice ale Banatului pentru a servi la proiectata monografie. La unele din aceste răspunsuri ne vom referi în cele ce urmează.

Funcţionarii STEG concepeau lucrarea ca una de rutină, se arată încă puternic ataşaţi de vechi clişee care reţinuseră imaginea unei populaţii româneşti înapoiate în raport cu standardul lor. Totuşi dat fiind faptul că mulţi dintre aceşti funcţionari erau germani, unii chiar localnici, aceste răspunsuri nu neagă, cu violenţa pe care au avut-o sau o vor avea cei din administraţia maghiară, comitatensă sau istoriografia maghiară a epocii, latinitatea şi continuitatea românească. Toţi, fără excepţie, admit latinitatea ca o evidenţă, ponderea românească în populaţia provinciei, progresele culturale impresionante ale românilor ca efect al reformelor şcolare mai ales cu toate că- sub influenţa bibliografiei istorice maghiare –nu exclud (dar formula este dubitativă) că românii ar fi migrat dinspre sudul Dunării spre Carpaţi cândva, în timpuri imemoriale. Ei acordă o mare importanţă migraţiei româneşti dinspre Ţara Românească spre Banat considerând că mai toate aşezările din regiunea muntoasă sunt întemeiate de astfel de „emigranţi". Se ştie că un număr mic de locuitori ai Olteniei, până astăzi numiţi de localnici, „bufeni", au fost aduşi pentru lucrul la păduri şi la bocşele de mangan în vremea când şi Oltenia fusese stăpânită de Habsburgi (1718-1739) dar care, în cele mai multe cazuri, nu au întemeiat noi aşezări ci s-au stabilit în altele preexistente sau în preajma întreprinderilor industriale[4]. Numărul lor a fost foarte mic, am spune neglijabil pentru

https://biblioteca-digitala.ro

provincia Bănăţeană. Acest eveniment lipsit de anvergură a dat prilejul unei extensii astfel încât funcţionarii nu ezită să vadă în cazul fiecărui sat un început de acest fel. Este vorba probabil de un reflex al vechii concepţii istoriografice austriece interesate să prezinte în momentul cuceririi din 1718, o provincie aproape pustie fapt prin care să se justifice colonizarea germană masivă din secolul al XVIII-lea. Trebuie introdusă în discuţie şi lipsa în momentul redactării răspunsurilor a unei colecţii de documente medievale bănăţene care să pună la dispoziţie informaţie clară privind prima atestare a unei localităţi sau a alteia din regiunea montanistică. În absenţa lor era posibilă, uneori chiar în ciuda bunei credinţe, eroarea. Pentru multe localităţi (excepţie fac numai coloniile uzinale despre care datele erau recente şi sigure) răspunsurile STEG fixează perioada întemeierii în mod eronat dar, trebuie subliniat, pun totul sub semnul întrebării. Un alt clişeu cuprins mai degrabă printre rânduri, implicit, este cel al rolului civilizator al germanilor, fapt istoric real dar care a fost transformat de istoriografia germană într-un mit[5]. În ciuda acestor deficienţe în textele elaborate de funcţionarii STEG nu se poate vorbi de o atitudine duşmănoasă la adresa românilor. Dimpotrivă, nu odată, se spun cuvinte de apreciere, pline de simpatie, datele pe care le oferă înscriindu-se, din multe puncte de vedere, în sensul imaginii româneşti popularizate în Occident de Francesco Griselini mai ales[6]. Textul său şi altele de acest fel, nu sunt citate în mod expres, dar ele au stat vădit la îndemâna celor care au realizat răspunsurile. Din perspectiva direcţiei istoriografice preocupate de imagologie, documentele cu caracter monografic provenite din arhivele STEG au o certă valoare. Ele oferă şansa scrutării propriului chip în oglinda oferită de „*celălalt*".

Cea mai interesantă parte din punctul de vedere al

https://biblioteca-digitala.ro

antropologiei şi imagologiei este ultima, referitoare la populaţie. În Sasca Germană trăiesc germani urmaşi ai coloniştilor veniţi din Steiermark, Austria Superioară şi Tirol şi români veniţi din Ţara Românească. Despre aceştia autorul spune că s-au refugiat aici din cauza persecuţiilor turceşti dar nu ştie când. De fapt ei erau, cum am mai arătat, aduşi în timpul stăpânirii austriece asupra Olteniei (deci nu poate fi vorba de persecuţii turceşti) pentru munca în păduri şi se numeau „bufeni" tocmai pentru că veniseră cu „Buch", cu „carte", cu paşaport deci. Mai toţi locuitorii, indiferent de etnie îşi câştigă existenţa muncind în minerit şi metalurgie. Puţini dintre ei merg la muncă în satele din apropiere pentru că la Sasca nu exista suficient pământ pentru agricultură. Indicele natalităţii este pozitiv fapt pus pe seama climei dulci cu influenţe adriatice evidente. În mod obişnuit oamenii trăiesc până la 60-70 de ani şi rar peste această vârstă. Între boli cea mai temută este febra tifoidă dar, în general, populaţia este rezistentă şi bolile sunt rare. Educaţia şcolară este asigurată căci există şcoli şi în Sasca Germană şi în Sasca Română şi în toate celelalte sate ale oficiului. Frecvenţa şcolară este chiar foarte bună şi în general, se poate vorbi de un efect benefic al şcolii *„asupra formării intelectuale şi morale"*[7]. Există, la această populaţie formată în majoritate absolută din muncitori industriali, mineri, silvicultori, metalurgişti asociaţii numite „Lada Frăţească" care acordă sprijin văduvelor, orfanilor şi bolnavilor sau invalizilor. Casele sunt construite din lemn şi piatră, acoperite cu şindrilă şi mai nou, cu ţiglă. Au câte o încăpere, uneori şi două încălzite în mod obişnuit cu sobe de fier. Ferestrele sunt însă mici, lasă să străbată puţină lumină creându-se astfel o atmosferă întunecoasă şi sumbră chiar şi ziua. Nici prea curate casele acestea nu i se par a fi autorului răspunsului

https://biblioteca-digitala.ro

de la Sasca. Hrana românilor este simplă, în genere ei se mulţumesc cu puţin. Mănâncă mai ales mălai şi mămăligă, carnea (de porc, de vită, de oaie şi pasăre) este rară la masa lor ca şi legumele altele decât cele păstăioase. În schimb consumă cu mare plăcere peşte uscat sau sărat. Când îl au proaspăt îl gătesc întotdeauna prin fierbere. Apreciază foarte mult şi racii odinioară aflaţi uşor în râurile regiunii dar acum din ce în ce mai rari tocmai din cauza acestui consum. Au şi un fel de prăjitură, o coptură din făină, lapte şi ouă numită „turtă" pe care o împodobesc cu fel şi fel de figuri. Lactatele sunt destul de rare. În general într-o zi sunt două mese dimineaţa şi seara. De băut beau - şi nu puţin – răchie de prune, mai rar vin roşu, alb aproape deloc.

Românii sunt şi foarte superstiţioşi. Medicamentelor, în caz de boală, le preferă descântecele. Viitorul ştiu să-l citească în boabele de porumb răsfirate. Cred în tot felul de semne. Cea mai mare distracţie a lor este dansul. Talentul poetic este stârnit mai ales în situaţiile tragice. Bocitoarele, la mort, improvizează pe loc versuri. Cântecele sunt monotone şi pline de melancolie.

Merită reprodusă ca atare partea numită *„Omul-Generalităţi"*[8] care oferă imaginea românilor aşa cum se reflectă ea în ştiinţa şi conştiinţa funcţionarului german al STEG-ului. Este uimitor de asemănătoare cu cea propusă de Griselini, Born sau Ehrler[9] în secolul precedent, semn al rezistenţei clişeelor. Ea, această imagine, poate fi comparată şi cu cea pusă la dispoziţie de răspunsurile româneşti din satele învecinate (Grădinari, Ticvaniul Mic sau Ticvaniul Mare) ale chestionarului din 1859, o imagine de sine deci.

https://biblioteca-digitala.ro

Sasca Germană

Valahii care în limba lor îşi adaugă numele de „romani" sunt un amestec al vechilor daci cu coloniştii romani care în vremea migraţiei popoarelor s-au refugiat înspre Munţii Haemus pentru ca mai târziu să se întoarcă în vechile lor aşezări. Limba lor este o fiică a „linqua romana rustica" (o limbă daco-valahă). Este adevărat că elementul roman este preponderent dar ea este presărată cu multe componente slave, greceşti, gotice, turce şi albaneze. În scris se foloseşte alfabetul slav-chirilic cu toate că în timpurile mai noi limba română începe să fie scrisă şi cu litere latine. Despre etimologia cuvântului „valah" s-a scris mult fără a se ajunge la clarificarea deplină a chestiunii. Pare să provină din slavul „Wlah" cu care , în general, au fost denumite toate popoarele a căror limbă este înrudită cu romana, termen analog cu germanul „welsch", „wallon" etc. De Sacý îl derivă din grecescul „blach"- „leneş", „neimportant" şi consideră că grecii care au vorbit şi scris prima oară despre aceste neamuri au adăugat acest nume datorită pasivităţii care-i caracterizează şi datorită neglijenţei şi sărăciei care derivă din aceasta". Aceasta în ce priveşte originea. Lucrurile sunt datoare bibliografiei disponibile ca şi imaginea generală de altfel:

„Valahii sunt, în general, de statură mijlocie şi puternici cu o fizionomie destul de vioaie dar ştearsă totuşi, cu păr negru, des. Bărbaţii acestui neam sunt de la natură leneşi, nimic nu-i poate convinge să muncească din momentul în care izbutesc să-şi satisfacă nevoile reduse. Curăţenia nu aparţine obiceiurilor lor. În schimb femeile sunt foarte active, niciodată nu sunt văzute fete ori femei fără ocupaţie.

https://biblioteca-digitala.ro

Chiar şi atunci când merg, torc. Ele confecţionează toate hainele de care este nevoie în familie, îi ajută pe bărbaţii la cultivarea câmpului şi, întoarse acasă, se ocupă şi de agricultură . în vreme ce bărbaţii aşteaptă fumând pipă terminarea mesei pregătită şi ea foarte simplu.

Hrana valahilor constă în special din porumb. Din făina de porumb se fierbe cu apă „mămăliga" şi se coace „mălaiul" ca un cozonac. În rest ei trăesc aproape numai din lapte, brânză şi legume păstăioase. Bărbaţii sunt dedaţi vinarsului şi beau cantităţi mari". În privinţa îmbrăcămintei merită comparat textul de la Sasca datorat unui funcţionar cu cel de la Grădinari reprodus mai înainte după textul notarului Muntean: *Îmbrăcămintea femeilor constă, vara şi iarna, dintr-o cămaşă lungă şi largă. Adeseori este cusută la mâneci şi la poale cu lână colorată. Peste aceasta, în faţă şi în spate, au un şort scurt din stofă de lână, cele mai multe, cu franjuri lungi, roşii. Femeile căsătorite poartă o bonetă plată în jurul căreia leagă o pânză lată de aproximativ 2' în forma unui turban. Podoaba lor preferată sunt monezile de argint iar la cei înstăriţi şi de aur care sunt găurite ori au o verigă de care sunt prinse pe o sfoară fiind purtate pe cap sau la gât. Vara umblă desculţ, iarna poartă sandale peste o pânză ţesută în casă, colorată în majoritatea cazurilor, pe care o înfăşoară în jurul picioarelor şi a pulpelor, sandalele fiind prinse cu nişte curele. Iarna poartă şi un laibăr de blană, lung dar fără mâneci. Pentru a se proteja de frigul mai mare femeile folosesc şi un palton purtat şi de bărbaţi confecţionat din postav grosier alb sau maro numit şubă. Îmbrăcămintea bărbatului constă dintr-o cămaşă de pânză largă şi lungă până la genunchi care la guler şi la piept este cusută cu bumbac. Izmene de pânză şi o curea lată din piele împodobită cu mai multe catarame*

https://biblioteca-digitala.ro

şi bumbi. Ei poartă sandale obişnuite cum am amintit mai înainte iar unii, în special dumineca şi la sărbători, cizme. Capul şi-l acoperă cu o pălărie din pâslă cu boruri largi sau o căciulă din blană de miel destul de înaltă şi ascuţită. Duminecile ei poartă şi un fel de vestă din pânză albă, în faţă cu şnururi albastre sau negre care au şi nasturi din alamă sau plumb. Iarna se folosesc de şubă la cei înstăriţi de obicei din blană de miel care ajunge până la pulpe, strâmtă ornamentată cu piele". Desigur, la un astfel de popor superstiţiile abundă! În fond şi aici se vede datoria faţă de atât de numeroasele descrieri ale Banatului a căror serie o deschide Griselini: *„Poporul român este rămas mult în urmă cu civilizaţia ca urmare a îndelungatei asupriri turceşti, este la fel ca toate popoarele ce se află pe o treaptă joasă a culturii înclinat spre superstiţii. Cu toate că acest popor se recunoaşte drept creştin din vremuri imemoriale nu s-a putut emancipa de multe concepţii păgâne. Codul credinţei sale este format din noţiuni creştine şi păgâne amestecate. Una dintre cauzele cele mai importante ale acestei neglijenţe trebuie căutată în nivelul redus de pregătire pe care se află clerul şi lipsa de şcoli pentru popor. Ei cred în două principii, unul bun şi unul rău. Puterea este împărţită între acestea. Reprezentantul principiului bun este Dumnezeu, cel al răului este diavolul. Conform acestei concepţii atribuie ploaia care fertilizează pământul lui Dumnezeu iar grindina diavolului. Pentru ca necuratul să nu obţină putere asupra omului ,el trebuie să poarte tămâie asupra sa. Măsurile pe care le iau în cazul morţii cuiva sunt şi ele caracteristice. Ei dotează cadavrul cu diferite mijloace de protecţie pentru ca el să nu devină vampir sau, la păşirea în lumea de dincolo, necunoscută, să nu aibă de luptat cu greutăţi. Cadavrul este uns cu untura unui porc tăiat cu cinci zile*

https://biblioteca-digitala.ro

înaintea Crăciunului în ziua de Sf. Ignat. Într-o mână i se pune un băţ din lemn de trandafir sălbatic pentru a-şi prinde în spinii acestuia cămaşa atunci când vrea să iasă din mormânt. În cealaltă mână cadavrului i se pune o monedă pentru a mulţumii astfel pe portarii lumii de dincolo. Acest ultim (obicei) aminteşte de „obolus" pe care vechii romani obişnuiau să-l dea pentru a-l putea plăti pe Charon. La înmormântare acţionează bocitoare năimite care însoţesc coşciugul cu vaete monotone. De asemenea i se dă mortului în mormânt o oală cu mâncare. În afară de sărbătorile ordonate de biserică acest popor mai are multe alte zile în care, din superstiţie, nu lucrează. Lunea şi miercurea nu dau străinilor de mâncare nici pe gratis nici pentru bani. Începând cu joia de după Paşti până joi după recoltă în nici o joi din săptămână nu lucrează la câmp sau la vie de teama grindinei. Vinerea femeile nu cos şi nu ţes pentru ca hainele confecţionate în aceste zile importante să nu le aducă vreo nenorocire lor sau rudelor lor .Pentru a evita nenorociri privind vitele ei ţin o sărbătoare după Sf. Gheorghe".

Aceasta este percepţia, din perspectivă etnografică, a românilor bănăţeni de pe domeniile STEG, în viziunea unui funcţionar.

https://biblioteca-digitala.ro

Note

[1] C. Albert, *Cercetarea monografică în Banat (1859-1948)*, teză de doctorat nepublicată, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, iulie 2001.

[2] Chestionarul urmează după textul unei circulare emisă de autorităţi, Protocolul parohiei ortodoxe Gârlişte, circulara din 3 februarie 1859.

[3] Societate anonimă pe acţiuni care cumpărase în 1855 domeniile erariale din sudul Banatului, regiunea montanistică industrială cu zecile de sate româneşti străvechi care se aflau aici, pentru detalii vezi Gräf Rudolf, *Domeniul bănăţean al STEG 1855-1920*, Reşiţa, 1997.

[4] D.Izverniceanu, *Oltenii din Banat*, Lipova, 1935.

[5] V.Leu, *Imaginea germanului la românii din Banat*, în „Germanii din Banat", Bucureşti, 2000, p. 32-64.

[6] *Beitrag des Forst und Domänen Amtes Roman Szaska zur etnographisch-topographischen Beschreibung des Banates*, (în continuare *Beitrag*), 1859, mss în colecţia D.Perian, p.63.

[7] *Beitrag...*, p.86-93.

[8] Griselini, Francesco, *Încercare de istorie politică şi naturală a Banatului Timişoarei*, prefaţă, traducere şi note de Costin Feneşan, Ed. Facla, Timişoara, 1984, Born, Ignaz, von, *Briefe über mineralogische Gegenstände auf seiner Reise durch das Temeswarer Bannat,* Siebenbürgen, Ober-und Nieder-Hungarn, Frankfurt und Leipzig, 1774, Ehrler, J.J., *Banatul de la origini până acum 1774*, prefaţă, traducere şi note de Costin Feneşan, Ed. Facla, Timişoara, 1982.

https://biblioteca-digitala.ro

SUMMARY

This study deals about imaginary and perceptions. The S.T.E.G. (an international society) office workers have been answer to a questionnaire sent by imperial authorities in 1859. Their answers reflected the latinity and continuity in the space of Banat. Everything it seems to be very similar with Griselini, Born or Ehrler, sign of the resistance of stereotypes. The answers are full of descriptions about the folklore, alimentation, costumes, which means an important source of information for historians, anthropologist, and sociologist and for the specialists of imagology.

https://biblioteca-digitala.ro

ASPECTE ALE DISCURSULUI ŞI COMPORTAMENTULUI PUBLIC FAŢĂ DE ALTERITATE A LIDERILOR MINORITĂŢII "MAJORITARE" DIN COVASNA ŞI HARGHITA.

Ioan Lăcătuşu

Specificul raporturilor interetnice din judeţele Covasna şi Harghita este dat de inversarea proporţiilor dintre minoritate şi majoritate. Acest fapt determină, atât la nivelul discursului public al liderilor, cât şi în comportamentul colectiv al comunităţilor, particularităţi care nu se regăsesc la celelalte comunităţi maghiare din judeţele în care sunt numeric minoritare.

În zona Covasna-Harghita, în care raportul majoritate-minoritate este inversat există unele evoluţii pozitive privind relaţiile interetnice, dar şi altele mai puţin cunoscute, care pot deveni sursele unor viitoare conflicte interetnice.

Realităţile din zonă, în toată complexitatea lor sunt puţin, sau unilateral cunoscute, existând, clişee, prejudecăţi, exagerări sau păreri care contestă existenţa oricăror stări anormale în convieţuirea interetnică.

Modelul cultural interetnic în zona la care ne referim este unul de tip piramidal: la baza, la nivelul comunităţilor locale sunt dominante tendinţele de convieţuire şi bună vecinătate, iar la vârf, la nivelul elitelor, cele de separatism etnic.[1]

https://biblioteca-digitala.ro

Există obstacole în desfăşurarea, dialogului interetnic (practic, cele două comunităţi duc o viaţă paralelă). Deşi la suprafaţă se păstrează o notă de civism şi civilizaţie, subteran se simte o stare de tensiune, iritare şi neînţelegere bazată pe "conflicte înnăbuşite".

În zonă, cei mai mulţi lideri nu acceptă în sine realitatea multiculturală, multe discursuri publice conţin mesaje intolerante şi accente de violenţă. Grupurile maghiare sunt manipulate sau dezinformate în chestiuni ce privesc raporturile interetnice. Compoziţia etnică inversată, în raport cu structura ei la nivelul întregii ţări, răstoarnă clişeele asupra raporturilor dintre majoritari şi minorităţile etnice. Fiindcă, de fapt, ambele comunităţi – şi cea maghiară şi cea românească – nutresc auto situări şi atitudini contradictorii în raport cu autodefinirea naţională, pe de o parte şi jocul convieţuirii interetnice pe de altă parte.[2] Confruntate cu o descentralizare a deciziei – la început cucerită prin revoluţia din decembrie şi, cu timpul, legalizată şi instituţionalizată – iar apoi cu nevoia de restructurare a administraţiei la nivel regional, *elitele locale* au avut de experimentat o libertate încă necunoscută – aceea a autoguvernării – dar şi o responsabilitate pe măsură. De aici numeroasele paralizii şi tensiuni specifice, şi, tot de aici, şi oscilaţia între adoptarea vechilor modele de administraţie locală şi propunerile de reformă sau inovaţie. Pe acest fundal, reînvierea unor mai vechi tensiuni interetnice a conferit o dimensiune suplimentară întregului proces de reconstrucţie.[3]

Vom prezenta câteva aspecte ale discursului şi comportamentului public al unor lideri ai "minorităţii majoritare" din judeţele Covasna şi Harghita faţă de alteritate, în primul rând faţă de concetăţenii de etnie română. Precizăm de la început că discursul şi comportamentul liderilor locali

https://biblioteca-digitala.ro

ai populaţiei de etnie maghiară sunt diferenţiate în funcţie de structura etnică a populaţiei din localităţile zonei: într-un fel în localităţile monoetnice româneşti situate între cele două bazine – al Topliţei şi al Întorsurii Buzăului; în alt fel în localităţile etnic mixte, în care ponderea populaţiei de etnie română şi maghiară este relativ echilibrată; şi în alt fel în localităţile locuite majoritar de populaţie maghiară şi în care sunt comunităţi mici de români (de regulă sub 100 de persoane).

Poziţia faţă de alteritate (în cazul nostru, faţă de români) exprimată în discursurile şi comportamentul unor lideri ai populaţiei maghiare şi concretizată în acceptarea celuilalt o vom prezenta diferenţiat, urmărind raportarea acestora faţă de: **valorile culturale româneşti; instituţiile identitare specifice şi instituţiile fundamentale ale statului; limba română, însemnele oficiale ale statului, persoanele de etnie română**.

Ca metodologie am folosit observaţia coparticipativă, analiza discursurilor şi acţiunilor unor lideri locali ai UDMR exprimate în: programe politice, hotărâri ale unor consilii locale, presa scrisă şi electronică ş.a.

Poziţia faţă de biserica ortodoxă.

În presa locală de limbă maghiară un subiect predilect îl constituie "expansiunea ortodoxismului în Transilvania". Episcopia Ortodoxă a Covasnei şi Harghitei se bucură de "un tratament special" care înglobează o atitudine ostilă a autorităţilor locale, invocându-se argumente istorice, juridice, demografice, materiale, politice, toate trezind în rândul populaţiei maghiare, suspiciune, neîncredere şi un comportament "neecumenic".

Una din temele predilecte ale unor ziarişti de la cotidianul de limbă maghiară "Haromszek", ca Sylvester

https://biblioteca-digitala.ro

Lajos şi Simo Erzsebet o constituie "expansiunea ortodoxismului în Secuime", subliniind următoarele idei:

** Prezentarea bisericii ortodoxe ca "principal instrument de îndepărtare a celorlalte confesiuni, etnii";*

** Evidenţierea unor presupuse efecte ale "asimilării" prin intermediul religiei şi al "colonizării masive" din perioada anterioară anului 1989, "alungarea maghiarimii", consolidarea "în oameni a lipsei de perspectivă", "distrugerea spirituală", "forţarea nimicirii valorilor cetăţeneşti", prin elemente ce ţin de retorica specifică propagandei naţionalist şovine: imagini cu mare putere sugestivă care dau "un tablou paralizant";*

** Acreditarea ideii că statul român "sprijină bisericile ortodoxe din secuime", prin alocarea de la buget a unor fonduri "nu lipsite de importanţă" în detrimentul minorităţilor naţionale "lezându-se astfel adânc drepturile lor şi încălcându-se în acelaşi timp libertatea confesională".*[4]

Iată şi câteva exemple din foarte multe:

O atitudine nefirească faţă de Mânăstirea Izvorul Mureşului. Citâm din articolul "***Cotropitorii care se foiesc***", semnat de Magyari Lajos, apărut la rubrica "Ce-l doare pe maghiar?" în cotidianul "Haromszek" nr. 3035 din 17.08.2000, p. 5. "*...Punctul culminant al "jocurilor libere" de vară de la Izvorul Mureşului (este vorba de Universitatea de Vară care a avut loc în perioada 14-21 august 2000) este inaugurarea şi sfinţirea unei mânăstiri ortodoxe, un nou ghimpe, mai mult decât atât, o lovitură de pumnal în corpul secuimii... Ştiu ei ce fac! La o cucerire atât de dură, atât de sălbatică pe Pământ Secuiesc nu s-au gândit nici chiar în euforia de la Trianon! Atunci au construit biserici ortodoxe din banii şi cu munca comunităţilor secuieşti – iar acum din bugetul de stat.Această cale este mai scurtă*".

https://biblioteca-digitala.ro

Printre rezultatele concrete ale unui asemenea discurs, menţionăm actele de violenţă şi înscrisurile injurioase de pe zidurile mânăstirii, din toamna anului trecut.

Contestarea în instanţa de judecată a drepturilor de proprietate ale Parohiei Ortodoxe Române din Sf. Gheorghe, legal constituite şi întabulate în cartea funciară de peste 50 de ani, asupra terenurilor din zona acestui imobil, inclusiv asupra terenului pe care este construită Catedrala Ortodoxă din Sf. Gheorghe (invocând un viciu de formă cauzat de evenimentele ce au urmat Dictatului de la Viena din septembrie 1940).

Întârzierea şi tergiversarea timp de aproape trei ani a aprobării cererii privind acordarea unui teren Protopopiatului Ortodox pentru construirea unei biserici în partea de sud-est a Municipiului Sf. Gheorghe pe motiv că noua biserică depăşeşte nevoile românilor din localitate (cei 16.000 de credincioşi români din oraş au în prezent o biserică modestă construită în 1790 şi catedrala a cărei construcţie a durat 45 de ani, 1938-1983). În final, consilierii maghiari şi-au dat avizul cu condiţia ca noua biserică să nu fie prea mare "pentru a nu umili populaţia majoritară" din localitate (de menţionat, că în ultimii zece ani în Sf. Gheorghe s-au construit cinci biserici noi aparţinând cultelor de expresie maghiare, majoritatea edificii impunătoare, moderne, fără ca cineva din partea populaţiei româneşti să se intereseze de mărimea acestora, numărul de credincioşi, provenienţa fondurilor).

Refuzul Consiliului local Vlăhiţa (localitate a cărei denumire istorică a fost Nagyolahfalu, ceea ce în româneşte înseamnă Satumare românesc) de a elibera autorizaţie de construcţie pentru construirea unei biserici ortodoxe în localitate (în final s-a amenajat o capelă prin achiziţionarea

https://biblioteca-digitala.ro

unei locuinţe cu sprijinul UFD, respectiv a senatorului Varujan Vosganian).

Atitudinea faţă de instituţii culturale şi de învăţământ.

Este cunoscut faptul că după decembrie 1989 a avut loc separarea şcolilor pe criterii etnice, cu scoaterea elevilor şi profesorilor români în stradă, în timpul anului şcolar fiind astfel desfiinţat mediul şcolar multicultural. Aceeiaşi separare a avut loc şi în cazul instituţiilor de cultură (fostele muzee judeţene au devenit "muzee naţionale săcuieşti", fără consultarea părţii române şi cu atitudini, faţă de patrimoniu românesc şi specialiştii români, greu de calificat, iar ansamblurile folclorice profesioniste ale sindicatelor au devenit "ansambluri secuieşti de stat", neglijându-se complet componenţa românească a acestora.

Şi aici doar câteva exemple, care fac parte dintr-o strategie de neacceptare a instituţiilor culturale altele decât cele maghiare.

După depăşirea multor greutăţi şi obstacole, în noiembrie 1996, prin Hotărâre de Guvern s-a înfiinţat **Muzeul Carpaţilor Răsăriteni**, instituţie publică, în directa subordonare a Ministerului Culturii, căreia îi revine responsabilitatea să asigure cadrul instituţional de desfăşurare a activităţilor de cercetare, restaurare, evidenţă şi valorificare a patrimoniului cultural din arealul Carpaţilor Răsăriteni. Departe de a fi un muzeu cu intenţii centriste (tânăra instituţie ştiinţifică reuşind să se impună în marea familie muzeală naţională prin realizările sale în domeniul arheologiei, istoriei, memorialisticii), totuşi existenţa ei nu este agreată de reprezentanţii abilitaţi ai populaţiei maghiare. Contestarea instituţiei s-a făcut la nivelul unor lideri marcanţi ai UDMR (cu prilejul unei vizite în judeţul Covasna, Marko Bela a

https://biblioteca-digitala.ro

declarat că "Sf. Gheorghe este un oraş prea mic pentru a avea două muzee, iar fostul secretar de stat în Ministerul Culturii, Kelemen Hunor a afirmat că "atâta timp cât voi fi în minister, voi face totul ca acest muzeu să nu existe"). Din multitudinea vorbelor şi faptelor intolerante faţă de muzeul menţionat să amintim: nesoluţionarea problemei sediului (ampla manipulare a opiniei publice referitoare la Casa cu Arcade – clădire atribuită muzeului prin Hotărâre de Guvern); sancţionarea specialiştilor care au făcut cercetări arheologice autorizate (cazul de la şantierul arheologic de la Păuleni-Ciuc); distrugerea unor situri arheologice (Păuleni şi Zoltan), şi mai nou neacordarea de către Consiliul local Covasna a terenului pentru organizarea unui Muzeu al oieritului, în aer liber, într-un spaţiu ce aparţine de facto şi la nivel simbolic, păstorilor români din Voineştii Covasnei, denumit Valea Zânelor.

Singura instituţie teatrală profesionistă din cele două judeţe este **Teatrul Andrei Mureşan** din Sf. Gheorghe. Depăşind greutăţile cu care s-au confruntat toate instituţiile asemănătoare din ţară, după decembrie 1989, teatrul din Sf. Gheorghe s-a impus în viaţa culturală locală şi naţională, printre altele, prin organizarea Festivalului de Teatru "Atelier". Fără a se discuta cu conducerea teatrului sau cu reprezentanţii aleşi ai românilor din judeţ, în Programul de autoguvernare al UDMR Sf. Gheorghe pentru perioada 2000-20004, la capitolul cultură profesionistă, punctul doi se prevede "*Este necesară regândirea (transformarea) statutului Teatrului Andrei Mureşanu. S-ar recomanda transformarea lui în teatrul de găzduire (agenţie teatrală)*". După aproape un an de zile de tracasări, şantaj şi umilinţe, a fost organizat concursul pentru ocuparea postului de director al instituţiei.

Nici atitudinea faţă de învăţarea limbii române nu este

https://biblioteca-digitala.ro

prea binevoitoare, rezultatul fiind necunoaşterea limbii oficiale a statului de către un mare număr de etnici maghiari îndeosebi tineri. Invocarea necunoaşterii limbii române de către un număr mare de cetăţeni din zonă, ar trebui să îngrijoreze pe liderii UDMR, dar şi pe reprezentanţii abilitaţi ai statului.

Pe fondul disputei între instituţiile descentralizate ale guvernului în teritoriu şi instituţiile alese locale se înregistrează frecvent cazuri de: contestarea rolului prefectului ca reprezentant al Guvernului; pretenţia ca la numirea conducerilor instituţiilor judeţene descentralizate, în afara criteriilor de competenţă să aibă loc şi "*negocieri cu comunitatea locală*", raportarea negativă la instituţii precum Armata, Poliţia, Jandarmeria, SRI, denumite în media locală "*forţe de ocupaţie*".

În urma cercetărilor făcute Alina Mungiu ajunge la concluzia că în regiunile secuieşti există un puternic resentiment contra statului central; modelul politic al autonomiei teritoriale şi cel al federalizării României sunt împărtăşite de majoritatea maghiarilor din zonă, fără deosebire de educaţie...restul maghiarilor din Transilvania, în majoritate sunt împotriva creării unei regiuni autonome în Covasna-Harghita, foarte probabil deoarece majoritatea ar rămâne pe dinafara ei[5].

Poziţia unor lideri politici ai UDMR exprimată în:

1- Programe politice. În nici un program politic al UDMR referitor la cele două judeţe nu sunt prevederi referitoare la românii din zonă şi la convieţuirea cu aceştia, exp. *Programul autoguvernării UDMR Sf. Gheorghe, pentru perioada 2000-2004*. Fiind vorba de programul de "autoguvernare" a unui oraş din centrul României în care împreună cu cetăţenii români de etnie maghiară trăiesc şi

https://biblioteca-digitala.ro

locuitori de etnie română (care reprezintă un sfert din populaţia municipiului) am încercat să surprindem pe de o parte, modul în care sunt reflectate raporturile localităţii cu Ţara, iar pe de altă parte, locul şi perspectivele rezervate populaţiei locale de etnie română.

Urmărind câteva cuvinte cheie, am constatat că denumirea ţării noastre nu apare deloc în programul amintit decât în sigla UDMR. Într-un singur punct se aminteşte locuitorilor de etnie maghiară că, "pe lângă faptul că sunt cetăţeni ai statului român, sunt membrii ai naţiunii maghiare şi, în curând, şi ai comunităţii europene".

Dacă documentul este lecturat, fără a i se cunoaşte titlul, cititorul nu-şi dă seama că este vorba de un program politic de "autoguvernare" a unei localităţi din România, fiind străin realităţilor româneşti, atât ca fond cât şi ca formă. Pe fond, programul nu decurge din programul de guvernare elaborat la nivel naţional, de coaliţia din care face parte şi UDMR (cu excepţia prevederilor referitoare la autonomia locală şi descentralizare). Ca formă, obiectivele programului sunt formulate prin intermediul expresiilor şi conceptelor proprii UDMR-ului, în care un loc central îl ocupă "autoguvernarea locală".

Programul abundă în formulări ambigue, sau în sensuri multiple, precum: "*menţinerea în atenţie a normelor unionale*"?!, sau "*revizuirea relaţiilor dintre instituţiile autoguvernării şi ale statului*"?!, ori "*sensibilitate socială*"?!, ş.a. Programul pledează excesiv şi obsesiv pe specificul local, pe regionalism, pe integrare europeană. Nimic despre apartenenţa naţională la marea familie a României.

Sunt numeroase prevederile de colaborare, parteneriat, schimburi pe diverse planuri cu "aşezările înfrăţite" din alte ţări, dar nici o menţiune referitoare la amplificarea şi

https://biblioteca-digitala.ro

perfecţionarea unor asemenea relaţii cu "aşezările din România". Cu excepţia implicării în realizarea proiectelor privind construirea autostrăzii şi aeroportului din apropierea Braşovului şi a turismului din această zonă, nu sunt alte prevederi de colaborare cu localităţi din judeţele învecinate. Nici măcar stimularea schimburilor economice, atât de benefice pentru populaţia locală, cu zonele agricole complementare de peste Carpaţi, nu se bucură de atenţia cuvenită.

Programul rămâne tributar la capitolul relaţia cu realităţile economice, culturale, sociale, spirituale româneşti, în general, şi, în mod special, cu cele privind pe românii din localitate.

Nu este prima dată când, în vorbe şi fapte, unii lideri locali ai UDMR abordează problematica comunităţii locale, ca şi cum din aceasta nu ar face parte şi populaţia de etnie română, care reprezintă un sfert din locuitorii municipiului.

Întreg programul are doar două referiri la buna convieţuire interetnică şi interconfesională: una privind învăţământul care trebuie să fie "al democraţiei, echităţii, pluralismului şi interculturalităţii" şi alta, cu privire la nevoia de creare şi menţinere a climatului paşnic interconfesional".

Nimic despre: cunoaşterea reciprocă, stimularea dialogului interetnic, punerea în valoare a ceea ce avem în comun, a interferenţelor, despre combaterea xenofobiei, intoleranţei şi separatismului.

2- **Documente adoptate la Forumurile civice**, expl. *Charta autodeterminării Transilvaniei*, adoptată la Forumul civic de la Cernat la 10 mai 1997, din care citäm "...Din anul 1918, poporul maghiar – secui din Transilvania, care numără 2 milioane de oameni, nu poate exercita drepturi care se cuvin unor popoare întemeietoare de stat. Maghiarii,

https://biblioteca-digitala.ro

germanii, slavii şi ţiganii sunt expuşi unei puternice asimilări forţate ori sunt nevoiţi să emigreze în masă. În perioada care a trecut din decembrie 1989, această situaţie nu s-a schimbat. Dimpotrivă, din mai multe puncte de vedere ea s-a înrăutăţit. Politica românească, tradiţional xenofobă, antiminoritară şi agresivă, menţinând şi folosind structurile de stat ale lui Ceauşescu împiedică exercitarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului. În România s-au schimbat ideologii, regimuri, guverne, dar au rămas neschimbate xenofobia, politica de omogenizare, asimilarea forţată, ca teorie şi practică politică dominantă."[6]

3- **Alte documente oficiale sau oficioase**, expl. *Documentul pirat prezentat în mapele participanţilor la Adunarea Regiunilor Europei, din 4 iunie 1998, prin care se cere autonomie pentru Ţara Secuilor*, în care se spune, printre altele: "Am dori să avem la nivel regional autonomie teritorială pentru regiunea noastră, adică Ţara Secuilor împreună cu judeţele Covasna şi Mureş, care au fost de asemenea membre ale fostei regiuni autonome a Ţării Secuilor".[7]

4- **Reuniuni culturale şi ştiinţifice**, expl. *Szekelyfold (Pământul Secuiesc, 2000)* – simpozion cu participare internaţională ce s-a desfăşurat la Băile Tuşnad în vara anului 2000, unde atât în cadrul dezbaterilor cât şi a documentelor elaborate, problematica românilor din "secuime" a fost sublimă dar... a lipsit cu desăvârşire.

5- **Studii şi lucrări de specialitate şi de popularizare**. Majoritatea lucrărilor monografice, albumelor, studiilor şi articolelor maghiare referitoare la judeţele Covasna şi Harghita prezintă lucrurile ca şi cum istoria acestor locuri începe cu secuii şi este numai istoria acestora, tot ce ţine de trecutul nesecuiesc este neglijat, omis, minimalizat sau deformat. Un

https://biblioteca-digitala.ro

exemplu edificator îl reprezintă în acest sens volumul "Harghita cu 250 de hărţi şi 135 de imagini", editat în 1997 de către Consiliul Judeţean Harghita. În buna tradiţie a lucrărilor lui de Orban Balasz, lucrarea prezintă o multitudine de informaţii istorice, demografice, economice, culturale, sociale, despre "Ţara Secuilor", dar aproape nimic despre români. Cele 135 de superbe imagini color nu redau nici o biserică sau monument românesc, din localităţile româneşti fiind prezentate doar imagini generale sau peisaje din zonele înconjurătoare. Cât de "integrată" este istoria locală în cea naţională rezultă din capitolul referitor la municipiul Odorheiul Secuiesc din care aflăm că perioada interbelică a fost pentru urbea amintită "o letargie ce a durat nu mai puţin de două decenii", în timp ce anii 1940-1944 au însemnat "un nou avânt plin de speranţe curmat de cel de al doilea război mondial", iar dezvoltarea din perioada 1968-1989 a fost " în mare măsură o speranţă înşelătoare".8

6- **Instituţii şi ONG-uri cu denumiri zonale dar cu activitate etnică maghiară**, expl. Institutul Cultural Judeţean Harghita (cel din Covasna este în curs de formare), Institutul Naţional pentru Dezvoltarea Ţării Secuilor, bibliotecile judeţene, casele municipale şi orăşeneşti de cultură, muzeele locale, sunt instituţii finanţate de la bugetele celor două judeţe, dar deservesc exclusiv sau prioritar doar populaţia de etnie maghiară. Asistăm la excluderea românilor din mediu de afaceri prin înfiinţarea Asociaţiei Întreprinderilor Mici şi Mijlocii din judeţul Covasna ASIMCOV cuprinzând numai întreprinzătorii de etnie maghiară şi constituirea de asociaţii profesionale pe criterii etnice (exp. Asociaţia Inginerilor şi Tehnicienilor Maghiari, Asociaţia Economiştilor Maghiari).

Poziţia unor lideri locali ai UDMR faţă de interesele, aspiraţiile şi valorile populaţiei de etnie română din

https://biblioteca-digitala.ro

judeţele Covasna şi Harghita:
- neacceptarea unui vicepreşedinte al Consiliului Judeţean Covasna de naţionalitate română, la care românii aveau dreptul deoarece 1/3 din totalul consilierilor judeţeni sunt români; neacceptarea unui viceprimar român la Sf. Gheorghe (s-a spus că atunci când municipiul Cluj-Napoca va avea un viceprimar maghiar şi la Sf. Gheorghe – unde românii reprezintă 25% din totalul populaţiei – va fi un viceprimar român; din vara anului 2000, Clujul are un viceprimar maghiar, timp în care la Sf. Gheorghe nici vorbă de aşa ceva, dar şi mai mult, municipiile Miercurea-Ciuc, Odorheiul Secuiesc, Târgu Secuiesc, oraşele Baraolt, Gheorghieni, Cristurul Secuiesc, Vlăhiţa şi un număr mare de comune cu populaţie mixtă, nu au nici un consilier român).
- neacceptarea în stema celor două judeţe şi în cele ale localităţilor cu populaţie etnic mixtă a unor simboluri heraldice altele decât cele secuieşti, respectiv includerea în configuraţia noilor steme a oricărui element simbolic reprezentativ pentru comunităţile şi cultura românească.
- refuzul de a elibera autorizaţii pentru ridicarea unor troiţe în locul bisericilor dărâmate în toamna anului 1940 (Vârghiş, Ditrău) – timp în care aproape în fiecare localitate s-au ridicat monumente, plăci comemorative (cu texte numai în limba maghiară), troiţe şi alte însemne care marchează împlinirea a 100 de ani de statalitate maghiară şi 1100 de la aşezarea ungurilor în Ardeal).
- indiferenţa autorităţilor locale faţă de bisericile, cimitirele şi monumentele româneşti din majoritatea localităţilor cu populaţie majoritar maghiară.
- poziţia intolerantă a Consiliului Municipal din Odorheiul Secuiesc faţă de prezenţa edificiului orfelinatului gestionat de călugăriţele greco-catolice din Congregaţia Inimi

https://biblioteca-digitala.ro

Neprihănite. Odorheiul fiind o regiune în care maghiarii constituie o majoritate copleşitoare, elita face din orăşel un fel de capitală a naţionalismului conservator maghiar, aici se organizează sărbătoriri pentru oaspeţi de 15 martie; aici s-a născut iniţiativa de a organiza un referendum pe teme constituirii în "subiect politic separat"; aici e fieful unei organizaţii din cadrul UDMR care este împotriva căsătoriilor mixte etc.[9]

- schimbarea denumirilor româneşti de străzi care au încărcătură afectivă pentru români (exp. 1 Decembrie 1918 cu Petofi Sandor şi Nicolae Iorga cu Generalul Bem, în Sf. Gheorghe ş.a.).
- eliminarea reprezentanţilor românilor din conducerea Fundaţiei "Pro Giorgio Sancto" şi dintre organizatorii manifestării "Zilele Sfântu Gheorghe", ignorându-se faptul că iniţiativa constituirii fundaţiei şi organizării acestei manifestări a aparţinut societăţii civile româneşti, ca modalităţi de exprimare în comun a tradiţiilor şi valorilor cultural-artistice specifice fiecărei etnii, precum şi a acelora care le apropie (astăzi manifestarea a fost "confiscată" de etnia maghiară, românii fiind marginalizaţi, iar limba română dispreţuită).
- acordarea discriminatorie a titlului de cetăţean de onoare "Pro Urbe" a municipiului Sf. Gheorghe, fără consultarea reprezentanţilor comunităţilor româneşti.

Poziţia ONG-urilor maghiare.

Există obstacole în comunicarea interculturală, cauzate de utilizarea unor coduri semantice diferite. Astfel se poate aprecia că în ciuda încercărilor unor organizaţii reprezentative ale celor două comunităţi, dialogul interetnic este modest, adeseori fiind mediat de la "centru".

Există o lipsă de interes pentru dialogul interetnic.

https://biblioteca-digitala.ro

ONG-urile româneşti au organizat un simpozion cu tema "*Mari prietenii între oamenii de cultură şi de ştiinţă români şi maghiari*", şi au adresat "*Apelul Ligii cultural-creştine Andrei Şaguna şi a Despărţământului ASTRA Covasna – Harghita, la dialog interetnic*", la care nu s-a primit nici un răspuns.

Poziţia presei de limbă maghiară.

În mass media locală se enunţă doar teoretic "destinul comun", invocându-se sloganul "suntem condamnaţi să trăim împreună", dar lipsesc proiectele care vizează păstrarea identităţii culturale şi lingvistice specifice mediilor plurietnice cu accentuarea "diferenţei de includere" şi nu a "diferenţei de excludere". Totodată, nu sunt puse în evidenţă "momentele luminoase" ale convieţuirii interetnice, manifestate de regulă în situaţii de criză.

Presa locală de limbă maghiară practică un discurs hiperetnicizant şi o politică identitară agresivă care alimentează sentimente de intoleranţă şi acţiuni discriminatorii faţă de etnicii români. (Spicuim la întâmplare câteva "perle" privind acceptarea alterităţii, exprimate de către unii lideri maghiari în presa locală. "Ei – adică românii – au voie să existe, dar să nu se extindă", sau "se aude în continuare vorbindu-se prea mult româneşte în Miercurea-Ciuc").

În ziarele care apar în limba maghiară, şi în mod deosebit în cele două cotidiene *Haromszek* şi *Harghita Nepe*, o bună parte din articolele cu tematică interetnică se referă la relaţiile cu **românii în general**, articolele cu tematică istorică ocupând în continuare un spaţiu mult mai mare (ex. Ziua Sf. Ştefan, Revoluţia de la 1848, Tratatul de la Trianon etc.)

Formatorii de opinii, semnatarii editorialelor, practică de regulă un discurs naţionalist centrat pe exacerbarea

https://biblioteca-digitala.ro

trecutului maghiar al Transilvaniei, cu deosebire a *Ţinutului Secuiesc*. Spaţii largi sunt alocate prezentării discursurilor unor lideri ai comunităţilor maghiare din ţară sau din Ungaria ce cuprind o retorică nostalgică.

O bună parte din articolele acestor publicaţii pledează excesiv şi obsesiv pe specificul local, pe regionalism, pe integrarea europeană a **regiunilor şi nu a naţiunilor.** Sunt predominante articolele care pun accentul pe forţele centrifuge, atomizatoare, autonomiste şi nu cele armonizatoare, integrative care au ca obiectiv comunicarea interculturală, respectiv pluralismul culturilor.

Sunt încurajate programele şi proiectele care îşi propun să gestioneze **monoculturalitatea maghiară şi nu diversitatea etnoculturală.**

Asistăm pe de o parte, la unele discursuri teoretice despre "spiritul naţional şi cultural de tradiţie europeană" ce ar caracteriza zona, iar pe de altă parte la persistenţa unor "obsesii etnocratice provinciale care percep în perfect stil balcanic orice imixtiune ca pe o încercare de alterare a purităţii etnice[10]. În ţinuturile secuieşti – a constatat Alina Mungiu-Pippidi – mai ales în oraşele mici şi la ţară, ne confruntăm cu un fenomen destul de special, cu regresia spre o comunitate arhaică, parohială, ca reacţie la nemulţumirea de a împărţi aceiaşi societate cu românii"[11].

Presa locală maghiară intoxică populaţia cu informaţii despre o conspiraţie românească menită de a schimba compoziţia etnică a regiunii.

Pagina WEB a Primăriei Sf. Gheorghe pe antetul căreia tronează culorile drapelului Ungariei, prezintă oraşul ca şi cum nu ar fi în România şi în el nu ar trăi români. Există o violenţă simbolică, chiar un "război" axat pe exagerarea trecutului maghiar al Transilvaniei, cu deosebire

https://biblioteca-digitala.ro

a "Ţinutului Secuiesc", prin invadarea internetului cu albume, hărţi, lucrări monografice cu conţinut iredentist şi revizionist.

Poziţia faţă de cetăţenii de etnie română.

În prezent cazurile de violenţă fizică ce s-au manifestat în perioada decembrie 1989 – martie 1990 faţă de populaţia românească au fost înlocuite cu persuasiunea psihologică ce urmăreşte crearea unei stări de disconfort şi frustrare şi conduce la izolarea în familie şi în cercul de prieteni sau la plecarea din zonă a românilor.

Practica condiţionării ocupării posturilor din administraţia publică (practică generalizată şi la societăţi comerciale) de cunoaştere a limbii maghiare, sau condiţionarea stabilirii românilor în "Ţinutul Secuiesc" de cunoaşterea limbii maghiare (Kolumban Gabor), împiedică accederea tinerilor şi intelectualilor români la posturi de specialitate, amplificându-se, astfel, golul lăsat de exodul masiv al specialiştilor de naţionalitate română de după decembrie 1989. Pe acest fond sporesc insarisfacţiile, dezamăgirile şi lipsa de orizont a populaţiei româneşti privind condiţia şi destinul ei într-o zonă în care monoculturalitatea maghiară se impune tot mai mult.

Acestea au fost şi motivele care au stat la baza organizării în municipiul Sf. Gheorghe a mitingului de protest din 13 aprilie 2000, la care au participat peste 2.000 de români. Participanţii la adunarea publică organizată de societatea civilă românească – se spune în Memorandum-ul înaintat cu această ocazie primarului urbei – constatând lipsa de disponibilitate la dialog, dispreţul şi şantajul practicat în mod sistematic faţă de unele aspecte fundamentale care vizează păstrarea şi afirmarea identităţii şi spiritualităţii proprii, cât şi lipsa totală de interes pentru găsirea unor soluţii menite să promoveze un climat de convieţuire paşnică şi

https://biblioteca-digitala.ro

nediscriminatoriu, consideră că aceste manifestări au ca finalitate marginalizarea şi eliminarea elementului românesc din zonă, fapt ce ne determină să protestăm (în memorandum sunt menţionate 18 probleme punctuale din domeniul culturii, învăţământului, economic şi social).

Conceptul de "multiculturalitate", concept confuz, practicat de maghiari ca separaţie culturală; neutralitatea, atunci când există, este puternic descurajată şi extrem de dificilă, neutrii riscând expulzarea din grup dacă nu se conformează naţionalismului taberei lor[12].

Se poate observa o anumită duplicitate în comportamentul unor lideri UDMR – faţă de autorităţile centrale, se practică un discurs european, modern, iar pe plan local sunt adoptate decizii care îngrădesc afirmarea alterităţii, îndeosebi a culturii româneşti.

Majoritatea liderilor etniei maghiare au obsesii precum: forţele de ocupaţie, schimbarea compoziţiei etnice, naţionalismului extremist. Ei lansează şi întreţin câteva clişee care structurează anumite comportamente, creând o aroganţă, mândrie şi infatuare puţin propice unui dialog firesc. Cel mai important clişeu este cel al superiorităţii maghiarilor. Din această pretinsă superioritate derivă o serie de aprecieri negative la adresa românilor. Din complexul de superioritate derivă datoria de a civiliza şi culturaliza pe locuitorii din preajma lor... Datoria civilizatoare reclamă drepturi teritoriale, justificate istoric... Visul Ungariei Mari este inoculat oricărui maghiar din primii ani de şcoală. Aceste stereotipuri cu caracter general maghiar sunt însoţite de o serie de clişee mentale specifice secuilor: "secuii au fost primii veniţi aici"; "superioritatea instituţiilor secuieşti în comparaţie cu cele româneşti"[13].

Strategia identitară ofensivă şi chiar agresivă promovată

https://biblioteca-digitala.ro

de UDMR prin izolare şi excludere riscă să transforme minoritatea maghiară din zonă dintr-o "minoritate inclusă" într-o "minoritate exclusă". Enclava etno-teritorială pe cale de a se realiza în Covasna şi Harghita (favorizată şi de prevederile legii administraţiei publice şi autonomiei locale şi a legii statutului maghiarilor care trăiesc în afara Ungariei adoptată de către Parlamentul maghiar) este contrafaţa sistemului etno-totalitar, care se naşte spontan din condiţia de minoritate exclusă, respectiv minoritate etnocratică. Situaţia românilor prinşi într-o asemenea enclavă devine catastrofală, fiindcă norma exclusivităţii etnice îi condamnă la o practică asimilaţionistă foarte rapidă.

De fapt aceste două departamente funcţionează autonom, doar formal ele se supun administraţiei centrale, apreciază sociologul Vasile Sebastian Dâncu[14] şi de aceea reprezentanţii societăţii civile româneşti apreciază că "în această zonă, în care un electorat **stabil şi disciplinat prin motivare etnică determină perpetuarea inexorabilă la putere pe plan local al partidului etnic maghiar, indiferent de alternanţele la putere la nivel naţional, nu se mai poate vorbi de democraţie ci de etnocraţie**..." (Scrisoare deschisă adresată Preşedinţiei, Senatului, Camerei Deputaţilor şi Guvernului României, în 31 mai 1999 de către: Liga Cultural-Creştină Andrei Şaguna, Despărţământul ASTRA Covasna-Harghita, Fundaţia Cultural-Creştină Miron Cristea şi Liga Tineretului Creştin Ortodox, filiala Sf. Gheorghe). O minoritate românească ar rămâne izolată în interiorul zonei cu statut special...autorităţile se mefiază de regulă când e vorba de a face din limba oficială limbă minoritară şi din grup etnic majoritar un grup etnic minoritar. Practic, situaţiile de la Livezi şi de la Odorheiul Secuiesc au arătat că echilibrul unor asemenea regiuni este fragil şi destabilizările majore –

https://biblioteca-digitala.ro

prin schimbarea fundamentală şi bruscă a regulilor jocului – tind mai curând să creeze probleme decât să le rezolve.[15] Relaţiile româno-maghiare pot fi definite conform părerii exprimate de Alina Mungiu-Pippidi drept un conflict etnic, conflict definit ca o "luptă între grupuri etnice care caută să atingă unele obiective şi simultan să neutralizeze sau să elimine grupuri rivale". Aici sunt necesare mai multe precizări: diferendul principal este mereu între statul român şi reprezentanţii politici ai maghiarimii. Există drepturi de grup ale maghiarilor perfect îndreptăţite şi a căror acordare nu afectează populaţia românească (educaţie, cultură, folosirea limbii materne în administraţie şi justiţie). Alte revendicări însă se îndepărtează de campania pentru şanse egale şi capătă un aspect de rivalitate evident. În această categorie intră dorinţa de a crea două reţele separate de învăţământ, română şi maghiară; cererea de a reorganiza sistemul administrativ şi politic românesc pentru a crea o regiune secuiască autonomă, creând o minoritate românească în interiorul regiunii[16].

Românii din judeţele Covasna şi Harghita nu dispun de cadrul legal, instituţional şi logistic pentru a contracara prin forţe proprii efectele politicii etnocentriste şi exclusiviste ale administraţiei locale aflată sub administraţia perpetuă a UDMR. Cu toate că în ultima perioadă este unanim acceptată ideea unei strategii unitare referitoare la problematica păstrării identităţii lingvistice, culturale şi religioase, nu s-a depăşit faza abordării afective. În elaborarea acestei strategii nu s-au găsit modalităţile adecvate de aplicare a prevederilor Memorandumu-lui explicativ al Recomandării 1201 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei care precizează că "*drepturile protejate în acest protocol se aplică tuturor, inclusiv unei etnii majoritare când ea este minoritară într-*

https://biblioteca-digitala.ro

o regiune a ţării lor. Spre exemplu: minoritatea maghiară este majoritară în anumite regiuni ale României. ***Românii minoritari în aceste regiuni trebuie să fie protejaţi prin dispoziţiile acestui protocol***".

Pentru materializarea acestei prevederi este nevoie de conlucrarea între reprezentanţii majorităţii şi minorităţii. Liderii UDMR şi susţinătorii lor din ţară şi din afara ţării, trebuie să fie conştienţi de faptul că formarea unei enclave în zona Covasna-Harghita, nu va fi benefică nici pentru maghiari şi niciodată acceptată de români. Strategia autonomiei pe criterii etnice va constitui permanent o sursă majoră de discordie, un obstacol insurmontabil în calea unei convieţuiri paşnice. Iată de ce se impune necesitatea găsirii soluţiilor pentru stoparea tendinţelor de enclavizare, separatism, intoleranţă şi pentru normalizarea climatului de convieţuire interetnică.

Pentru aceste zone sensibile, este nevoie de elaborarea unei strategii speciale, cu grija unei dezvoltări social-economice echilibrate şi a unor investiţii de excepţie, care să oprească migrarea românilor de acolo atâţi câţi mai sunt, ceea ce presupune o schimbare de mentalitate a clasei politice româneşti[17], şi trecerea de la intenţii la fapte şi acţiune legală.

https://biblioteca-digitala.ro

Note

[1] Maria Cobianu-Băcanu, "*S.O.S-românii din Covasna şi Harghita*", Editura Petru Maior, Tg. Mureş 1998, p. 9.

[2] Marius Lazăr, "*Percepţii identitare şi relaţii interetnice în Secuime. Elemente pentru o "deconstrucţie" şi o "reconstrucţie"*", în "*Relaţii interetnice în România post comunistă*", Centru de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj Napoca, 2000, p. 359.

[3] Istvan Horvath, Marius Lazăr, "*Reînvierea localului şi relaţiile interetnice*", în Irina Cilic, Istvan Horvath, Cristian Stan "*Reflecţii asupra diferenţei*", Editura Limes, Cluj 1999, p. 167.

[4] Maria Cobianu-Băcanu, "*Drama maghiarizării românilor din Covasna şi Harghita*", Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2000, p. 350.

[5] Alina Mungiu-Pippidi, "*Transilvania subiectivă*", Ed. Humanitas, Bucureşti 1999, p. 161.

[6] Maria Cobianu-Băcanu, "*Drama maghiarizării românilor din Covasna şi Harghita*", p. 299.

[7] Maria Cobianu-Băcanu, *op.cit.* p. 304.

[8] Consiliul Judeţean Harghita, "*Harghita cu 250 de hărţi şi 135 imagini foto*" Miercurea Ciuc, 1997, p. 152.

[9] Alina Mungiu-Pippidi, *op.cit.* p. 140.

[10] Dan Pavel, "*Balcanizarea Transilvaniei (II)*", în "22". Anul IX, nr. 32 (442), 1996, p. 5.

[11] Alina Mungiu-Pippidi, op.cit., p. 204.

[12] Alina Mungiu-Pippidi, op.cit., p. 194.

[13] Ştefan Bruno, "*Dimensiunile urii interetnice în secuime*" manuscris, Bucureşti, 1999, p. 31.

[14] Vasile Sebastian Dâncu, "*Fracturile identităţii comunitare şi ideologiile interculturalismului*", în "*Avertisment din Nord-Vest*", anul II, nr. 57 din 11 martie 2000, p. 3.

[15] Alina Mungiu-Pippidi, op.cit., p. 220.

[16] Alina Mungiu-Pippidi, op.cit., p. 236.

[17] Ioan Ciurea, "*Mă doare ţara-n sufletu-mi pribeag" în "Revista română*", anul VI, nr. 4 (22), decembrie 2000, p.3.

https://biblioteca-digitala.ro

GESICHTSPUNKTE DER ÖFFENTLICHEN DISKURSES UND VERHALTENS GEGENÜBER ALTERITÄT DER FÜHRER DER "ÜBERWIEGENDEN" MINORITÄT AUS COVASNA UND HARGHITA

Zusammenfassung

Die Tatsache dass in Covasna und Harghita die ungarische Bevölkerung-verglichen zu anderen Kreisen Rumäniens-überwiegend im Verhältnis zu den Rumänen ist, entstellt die Beziehungen dieser zum Rumänentum der Gegend, einen durch Verhalten, Lokalgesetzgebung und Presseartikel in ungarischer Sprache Spannungsund Aufregungszustand schaffend, der in Zukunft Quelle interethnischer Konflikte sein könnte.

Diese Haltung der Madjaren den Rumänen gegenüber versuchend zu erklaren, stellt der Autor in den gegenwärtigen politischen Diskursen, die untolerante Botschaften und gewaltsame Akzente enthalten, fest, dass viele madjarische Führer der Region die Anwesenheit der Rumänen und der orthodoxen Kirche im Szeklertum als "Expansion" in einem madjarischen Geschichtsraum – was politisch und finanziell von rumänischen Staat unterstützt wird - und die Versuche einige neue orthodoxe Kirchen zu bauen eine Art der Ernierdrigung der überwiegenden madjarischen Bevölkerung betrachten, also die multikulturelle Reälitat ihres Territoriums nicht akzeptieren.

Die negative Haltung den Rumänen aus dem Gebiet gegenüber wiederspiegelt sich auch in den lokalen politischen Programmen, die unvariabel den Akzent auf örtliche Eigentümlichkeit, Regionalismus, regionelle europaische Eingliederung, Selbstverwaltung des Szeklerlandes setzen

https://biblioteca-digitala.ro

undjedwelche Partnerschaft mit anderen Gebieten oder Städten aus Rumänien auslassen.

Aus gleiche Weise lassen die kulturellen und wissenschaftlichen Versammlungen die Rumänen aus dem Szeklertum in ihren Beschäftigungen weg, so dass sich diese in den Fachstudien und Büchern zur Gebietspopularisierung nicht wiederfinden.

In den täglichen Arbeits-und Lebensverhaltnissen der beiden ethnischen Gruppen führen die überwiegenden Madjaren durch die Gründung einiger auf ethnischen Kriterien gebauten Berufsvereine eine verschleierte, die Rumänen aus dem Geschäftsfeld ausschliessende Politik.

Ebenso wurden in vielen Städten und Gemeinden der beiden Kreise die rumänischen vizebürgermeister und Berater in der Ortsführung nicht akzeptiert, Lage die neben anderen Unannehmlichkeiten zur absichtlichen Vernachlässigung der rumänischen Denkmäler, Kirchen und Friedhöfe im Gebiet führt.

Dieses negative Verhalten den Rumänen gegenüber geht bis zu psychologischem Druck, in der Hoffnung dass diese das Szeklertum verlassen werden.

Diese örtliche Lage verwandelt die beiden Kreise aus Rumänien in ein gegen Konflikte empfindliches Gebiet,was seitens der Regierenden die Entwicklung besonderer Strategien verlangt.

https://biblioteca-digitala.ro

CONSIDERAŢII PRIVIND ACTIVITATEA CULTURALĂ A COŞTEIENILOR (BANATUL IUGOSLAV)

Mărioara Sfera, Vârşeţ

Coşteiul, sat bănăţean de frunte, revarsă o cascadă de lumină prin întreaga sa bogăţie şi varietate de costume, cântece şi dansuri pe care le-au creat românii de aici în decursul vremurilor şi pe care au ştiut să le valorifice atât la hora satului cât şi cu prilejul diferitelor ceremonialuri legate de datinile şi obiceiurile românilor de aici.

Asimilând fenomene din afara Banatului şi iradiind simultan fenomenele proprii, coşteienii reuşesc să păstreze un fond specific de artă populară şi cultură bănăţeană.

Primul nume sub care apare în documente Coşteiul este cel de Kuuesd, în 18 noiembrie 1361, **vechimea satului depăşind deci 640 de ani.**

Cât priveşte activitatea culturală a coşteienilor, fără îndoială putem spune că ea este foarte rodnică.

Anul 1869 este deosebit de important în viaţa culturală a Coşteiului, deoarece ia fiinţă într-un mod bine organizat, ***corul***, în jurul căreia se va dezvolta întreaga mişcare şi activitate culturală a satului.

https://biblioteca-digitala.ro

Coşteiul a fost primul sat românesc din Banat care a avut şcoală cu opt clase, după modelul şcolilor din apusul Europei. Tot atunci, la Coştei a fost direcţia, redacţia şi administraţia primei reviste pedagogice în limba română din Banatul de dincoace de Dunăre - **"Educatorul",** al cărei director era Petru Bizerea iar administrator învăţătorul Patrichie Rămeanţu. Aceasta a apărut lunar, cu regularitate, între anii 1909-1913, tipărită fiind la tipografia din Oraviţa. Tot în această perioadă, apare scurt timp, întâi la Coştei, apoi la Vârşeţ, primul ziar sătesc din Banat - **"Opinca".** În urma alipirii Banatului de vest la statul iugoslav, intelectualii satului părăsesc Coşteiul şi trec în România, lăsând satul fără conducători ai activităţii culturale. Însă dragostea nesecată pentru cultură a făcut ca din rândurile ţăranilor să se ridice un număr însemnat de instructori de cor, de fanfară, de formaţie de folclor etc.

Un eveniment cultural de o mare importanţă a fost ziua de **18 martie 1927**, când un grup de 30 de ţărani fruntaşi s-au întâlnit la Coştei pentru a pune bazele unui ziar românesc care să exprime "*aspiraţiile şi idealurile*" românilor din Iugoslavia. Astfel a apărul primul număr al ziarului **"Nădejdea"**. Tot la Coştei s-a înfiinţat în anul **1946**, în urma unei şezători literare, cercul literar **"Lumina"**, care apare şi astăzi la Panciova - Novi Sad.

În 1948 este reorganizată societatea culturală, primind numele marelui Mihai Eminescu.
Secţia de teatru condusă de regizorul Păuţa Chirilă, care a tradus piese din limba sârbă, a întocmit şi instruit un grup de artişti amatori, iubitori ai cuvântului zis şi jucat, pregătind o serie de piese teatrale: "Năpasta", "O noapte furtunoasă"

https://biblioteca-digitala.ro

I.L. Caragiale, "O persoană suspectă" şi "Lumea" de Branislav Nusic.

În 12 martie 1882 are loc prima piesă de teatru a românilor din Banatul, **"Nunta ţărănească"** de V.Alecsandri, jucată de către ţăranii din Coştei. De atunci şi până în prezent această trupă de actori amatori a pus in scenă **103 de piese de teatru**. Nici un alt sat din Banatul iugoslav nu are o activitate mai rodnică decât Coşteiul.

Trupa de teatru din Coştei ajunge până în finala întrecerii între cele mai bune secţii şi teatre de amatori din Voivodina, Novi Sad 1952.

Banatul este vestit ca leagăn al mişcării corale româneşti datorită vechimii şi numărului mare de coruri, precum şi datorită înfiinţării adevăratelor "temple de lumină", care purtau numele de "asociaţii", "societăţi", "reuniuni de cântări şi muzică".

Coşteienii se mândresc cu faptul că primul cor înfiinţat pe teritoriul Banatului iugoslav, a fost cel din Coştei, în 1869 de către Petru Maiogan, învăţător. Repertoriul corului cuprinde în 1904, 43 de piese muzicale, putându-se astfel compara cu cele mai bune coruri bărbăteşti de atunci.

Fanfara din Costei, renumită chiar peste hotare, a fost înfiinţată în anul 1910, primul dirijor fiind Iosif Micu. De atunci şi până în prezent, această fanfară a desfăşurat într-adevăr o activitate fructuoasă, obşinând multe şi valoroase premii, diplome şi menţiuni.

Acest sat se poate de-asemenea mândri şi cu trupa de folclor care cu mult entuziasm şi dare de sine participă la

https://biblioteca-digitala.ro

manifestări importante, obţinând multe premii şi diplome.

Coşteiul este fruntea Banatului iugoslav din toate aspectele. Ne bucurăm dacă am reuşit să vă transmitem prin vorbe şi prin gând o parte din activitatea noastră multilaterală, care sperăm să dea rod şi mai bogat din an în an, pentru că numai aşa ne putem menţine şi supravieţui vremii şi vânturilor care se pare tot mai mult bat din faţă.

BETRACHTUNGEN ÜBER DIE KULTURELLE TÄTIGKEIT DER COŞTEIER(IM JUGOSLAVISCHEN BANAT)

Zusammenfassung

Das Dorf Coştei, 1361 bezeugt, ist eine der aufblühendsten rumänischen Ortschaften in Jugoslawien. Verfolgen wir die hier durchgeführte kulturelle Tätigkeit,entdecken wir eine an künstlerischen, literarischen, schülerischen Darstellungen, von instrumental - musikalischen oder singerischen bis zu literarischen und theatralischen Ereignissen reiche Vergangenheit..

All diese Aspekte sprechen für Coştei als ein hervorragender Ort im jugoslavischen Banat.

https://biblioteca-digitala.ro

TUŞITUL ÎN FAŢA OGLINZII ABURITE SAU IMAGINEA NIHILISTĂ DESPRE NOI ÎNŞINE

Nicu CIOBANU, Novi Sad

Pentru minoritatea română din Iugoslavia nu există nimic mai esenţial decât din vreme-n vreme să recapituleze lecţiile uitate, să aprecieze, să valorifice momentul în care se află, în care îşi manifestă identitatea şi drepturile, să revină la anumite perioade din trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat, să înţeleagă ce a realizat, unde s-a greşit, ce-a putut să facă şi ce ia mai rămas de făcut. Acest lucru, din păcate, nu se face, sau, în cel mai bun caz, se face foarte rar, incomplet şi incompetent.

Aşadar, când vorbim de minoritatea română din spaţiul iugoslav, nu există nici un secret: de-o vreme, minoritarul român se învârteşte într-un cerc vicios fără a-i fi oferită modalitatea de-a ieşi din el şi fără a-şi găsi singur modalităţile cele mai convenabile de manifestare, din plin şi fără prejudecăţi.

Mai întâi, minoritatea română la începutul mileniului III se loveşte de problema existenţei fizice, drept consecinţă a descreşterii furtunoase a populaţiei. Aceasta însă, pune sub semnul întrebării reuşita unei eventuale încercări ca minoritarul român să iniţieze vreun concept bine definit şi de lungă durată prin care şi-ar defini interesele, proiectele sale, poziţia şi locul într-un context socio-politic mai amplu. Pardoxal, dar necesitatea unui astfel de concept tocmai astăzi se impune ca ceva necesar, chiar inevitabil.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe minoritarul român realitatea îl întâmpină la modul cel mai dur, mai nepotrivit: pe de o parte încă este marginalizat de instituţiile din patria limbii materne (încă n-am întâlnit vreun concept rotunjit şi de lungă durată, pregătit să îmbunătăţească poziţia minoritarului român din Iugoslavia), pe de altă parte, la fel şi-n spaţiul iugoslav, cerinţele minoritarului român de promovare în sfera culturală, socială, politică mai largă, sunt întâmpinate de o stare în care minoritarul român mereu este lăsat să aştepte în antecameră, iar uşile la care trebuie să bată se înmulţesc şi scârţâie prea sinistru. De aceea vom zice că replicile pe care le-am însuşit în ultimi ani le-am înţeles drept lecţii pe care trebuia să le învăţăm mai bine şi la timp. Astăzi, nu de puţine ori, minoritarul român se află în situaţia de a renunţa la postura orgolioasă. Realitatea îl obligă să se înfăţişeze într-o modestă postură de ceva auxiliar. Să-şi caute un nou ritm. Să aştepte. Să se adapteze... În acest sens, timpul care ne stă în faţă se prezintă precum un avertisment. Anume: astăzi el se scurge mai repede decât altădată. Cine nu-i simte pulsul riscă să fie uitat, va deveni o insulă ocolită de ape. N-am curaj să-mi imaginez o lume în care minoritarul român de-atâta gâlceavă cu sine însuşi şi de-atâta somnolenţă uită că, din când în când, mai trebuie şi să se maturizeze. Sunt acestea, din păcate, problemele esenţiale cu care am păşit şi-n mileniul trei. Mai mult chiar, minoritatea română a devenit atât de efemeră încât nu se mai aminteşte nici în manualele de istorie, nici în România şi nici în Iugoslavia (adevărul e că niciodată nici nu a fost amintită. La fel, nici în manualele de literatură şi artă – programele şcolare sunt ghidate de alte interese care, evident, ne depăşesc. Astfel evoluând lucrurile, se pare că românii din Iugoslavia sunt un fel de tranziţie istorică.)

https://biblioteca-digitala.ro

Începutul mileniului ne face să-nţelegem că suntem martorii unei realităţi dure, pe de-o parte avem de-a face cu o politizare totală a mai tuturor compartimentelor vieţii la nivel de minoritate, chiar şi în cadrul unor comunităţi locale sau cartiere. Pe de-altă parte, ca urmare a momentului politic, apar divergenţe foarte dubioase printre români – logica lucrurilor ţine de exclusivismul retrograd: cine nu este cu noi este împotriva noastră.

Mi-e teamă însă că problema cea mai acută este incompatibilitatea noastră, pe scara valorilor, ca urmare a unor puternice tendinţe tradiţionale, anacrone, susţinute de absenţa simţului realităţii şi raţiunii. În această ordine de idei mă întreb: care este compartimentul în care putem fi competitivi şi putem face faţă în afara cadrului minoritar. Răspunsul pe care l-am putea oferi nu ne va onora, dimpotrivă. Totuşi, trebuie să înţelegem că existenţa minoritarului doar pentru sine, şi al cărui singur scop ar fi perpetuarea minorităţii în cadrele ei strict naţionale, locale, este o cale greşită şi fără vreo perspectivă mai durabilă. Cred doar în integrarea elementului valoric minoritar, în afara cadrului minoritar, ar putea să o promoveze, să-i asigure un viitor. De aceea nu ghetoizarea, nu discriminarea pozitivă de a facilita poziţia minoritarului doar pentru că este minoritar, nu cadrul naţional majoritar în definirea multiculturalismului, etc. ci insisitenţa minoritarului de a participa în aceeaşi măsură şi în cadrul aceloraşi criterii valorice recunoscute de toată lumea. Deci, să revin, condiţia care trebuie îndeplinită este ca minoritatea română să fie competitivă în raport cu alţii. Mă-ntreb dacă minoritarul român este capabil să facă faţă la o asemenea competiţie din vreme ce majoritatea compartimentelor prin care o etnie îşi manifestă spiritualitatea şi nu numai spiritualitatea, la capitolul valoric, nu se bucură

https://biblioteca-digitala.ro

de realizări onorabile.

Poate că o imagine pe cât posibil de succintă dar care îl surprinde pe minoritarul român în câteva ipostaze totuşi esenţiale ne va demonstra că el se înfăţişează precum în faţa unor oglinzi aburite în care nu-şi poate regăsi propriul chip.

Mai întâi, situaţia din şcolile cu limba de predare română este dezastruoasă. Învăţământul este, poate, compartimentul cel mai sensibil al minorităţii noastre. Micşorarea numărului de elevi care frecventează cursurile în limba maternă duce inevitabil la stingerea unor şcoli. Nu peste mult timp învăţământul românesc se va prezenta precum o carte cu tot mai puţine pagini. Desigur că în bună parte pentru o asemenea imagine a învăţământului românesc sunt vinovaţi şi minoritarii români, ei fiind mai mult decât mărinimoşi faţă de cuceririle socio-realismului care, amplasat în cadrul naţionalismului majoritar, a făcut ca minoritarul să accepte cu multă uşurinţă cosmopolitismul incitant, uşor renunţând la limba maternă şi chiar să devină suspicioşi la capitolul conservativismului tradiţional care putea să răspundă menţinerii mai eficiente a şcolilor româneşti.

Astăzi, mai toate compartimentele definitorii pentru viaţa minoritarului român se desfăşoară într-o societate în care minoritarii (se zice) se bucură de drepturi deosebite şi de aceea e de aşteaptat ca peisajul să ne surprindă pe măsura acelor drepturi, prin diversitate, prin valorile care depăşesc cadrul naţional, etc. Din toate acestea există doar frânturi. Gustul oferit este amar, iar sărăcia vieţii spirituale nu ne satisface aşteptările şi nici necesităţile civilizatorice, totuşi. În ultima instanţă, să nu uităm, conştienţi fiind, că prin valorile culturale, prin creaţie, ne vom păstra identitatea şi ne vom identifica fiinţa spirituală.

Din păcate, cadrul vieţii culturale nu mai e în stare

https://biblioteca-digitala.ro

să pună în mişcare impulsurile creatoare. Iată de ce vom constata că nu există un climat cultural în care s-ar putea desfăşura o viaţă culturală constantă, nu există o activitate ştiinţifică care să onoreze minoritatea română. Proiectele ştiinţifice dacă există pe undeva se ţin departe de ochii opiniei publice. O asemenea stare a lucrurilor duce inevita-bil la o retrogradare, la o umilinţă spirituală.

Este uşor de înţeles că imaginea despre noi e într-o legătură foarte strânsă cu imaginea şi conţinutul vieţii culturale, ştiinţifice. Cum ne este viaţa culturală, depinde în mare măsură de noi înşine, dar, din păcate, şi de cei care îi hotăresc căile – ei nu de puţine ori vin din sferele politicului şi nu din cele culturale, ori un asemenea tratament al vieţii spirituale, în majoritatea cazurilor, se dovedeşte a fi fatal. Oricum, creatorului adevărat nu-i rămâne decât să-şi urmărească vocaţia. Consider că doar creaţia, şi mai ales cea individuală, este importantă pentru recunoaşterea identităţii acestei minorităţi.

Am amintit acest detaliu deoarece astăzi, mai orice dialog despre minoritatea română din Iugoslavia nu poate fi scutit nici de contextul realităţii socio-politice a spaţiului şi împrejurărilor în care ea există, detaliu important mai ales în perioada tranziţiei. De aceea vom încerca să ne referim la acest moment, am zice esenţial, iar în acelaşi timp sensibil totuşi din mai multe aspecte pentru românii din Voivodina. Ne dăm seama că politicul aproape că este inevitabil, el făcându-şi loc în mai toate compartimentele vieţii, fie că este vorba de cultură, învăţământ, religie sau economie, mass-media ş.a.m.d. Minoritarul, în mod voluntar sau involuntar îşi pune tot mai multe întrebări despre sine (chiar dacă răspunsurile întârzie), despre poziţia şi rolul său – n-am uitat că în acest secol destinul minoritarului român de mai multe

https://biblioteca-digitala.ro

ori s-a găsit la răscruce în faţa marilor transformări: momentul 1918, 1940-1946, anii '90 şi îndeosebi anul 1999.

Sub aspect numeric, minoritatea română nu reprezintă o forţă care ar putea să se impună pe un plan politic mai larg, oficial în baza ultimului recensământ în Iugoslavia numărul românilor depăşeşte cifra de 50.000 de locuitori, deşi neoficial se operează cu o cifră de câteva sute de mii sau chiar peste un milion. Având în vedere că statisticile oficiale dezmint această afirmaţie, ea trebuie trecută în sfera speculaţiilor. Să zicem că aici, la capitolul cifrelor, se ascunde motivul pentru care românii din Voivodina nu s-au organizat într-un partid politic cu caracter naţional (bunăoară cum este cazul maghiarilor). Şi totuşi, înseamnă oare că, astăzi, românul este apolitic? Înseamnă oare că minoritarul român este lipsit de atitudini politice, că acceptă realitatea politică aşa cum i se serveşte, că românul minoritar este şi ar trebui să fie numai adeptul unor programe politice ale vreunor partide de pe scena politică autohtonă; cel care stă de-o parte, cel care aplică deciziile, atitudinile şi acţiunile politice oficiale, fără să se pronunţe în public, să reacţioneze în problemele care îl vizează direct. Nu putem să trecem cu vederea că în perioada de după anul 1990, dar mai cu seamă în prima parte a anului 2001, lumea minoritarului român trăieşte din plin avantajele şi capcanele sistemului pluripartit. Cu siguranţă putem afirma că minoritarul român şi-a definit orientarea politică, partidul în a cărui program crede, de la care speră, aşteaptă. Există printre aparţinenţii minorităţii române diverse orientări politice, ei fiind şi membrii mai multor partide politice – în majoritatea cazurilor ei sunt membrii simpli ai acelor partide, într-un singur caz întâmplarea face ca doi deputaţi să fie după apartenenţa etnică, români, însă ei nu reprezintă minoritatea română, ci partidele ai căror

https://biblioteca-digitala.ro

membri sunt. În rest, în organele de stat, atât cele provinciale, republicane sau chiar federale nu există români.

Astfel prezentându-se lucrurile: a alege între şansa şi posibilitatea de a avea un partid politic cu caracter naţional, dar care la alegeri nu s-ar bucura de o trecere reuşită, şi între necesitatea ca în noua realitate socio-politică să-ţi păstrezi identitatea naţională minoritarul român s-a decis pentru formele nonguvernamentale prin care caută să-şi păstreze şi promoveze valorile culturale, interesele culturale şi creaţia, patrimoniul şi identitatea naţională.

Evident, scena socio-politică, pseudopolitică, culturală, ştiinţifică românească este plină de dileme, capricii, întrebări. Se trăieşte din plin dramatismul tranziţiei. Există greutăţi, negreşit. Cum le poţi depăşi? Cum le poţi evita? Prin experienţa altora, prin propria experienţă, prin toleranţă... Până unde? Drumul pe care te-ndrepţi este mai puţin cunoscut. Mulţi te bănuiesc, iar drept călăuză nu ai decât dorinţa de a persista... Trebuie să te ridici deasupra amărăciunilor personale pentru a observa şi calităţi în afară de defecte, deasupra orgoliului pentru a zări şi defectele.

Imaginea minorităţii române cu care am păşit în noul mileniu nu e deloc idilică. Trăim asemenea momente în care toate dilemele în ceea ce priveşte mersul înainte al minoritarului român sunt pe cale de a se adeveri drept realitate a unui proces definitiv şi ireversibil (dacă e să dăm crezare unor prevederi statistice, atunci putem desemna anul 2064 ca an în care minoritarul român va dispărea de pe harta Banatului sârbesc). Minoritarului român îi mai rămâne o posibilitate: ca acest proces să-l încetinească. Astfel prezentându-se starea de fapt vom înţelege că într-un asemenea mozaic ar putea fi cuprins aerul, atmosfera, spaţiul în care respiră minoritarul român, ceea ce de fapt şi este momentul

https://biblioteca-digitala.ro

actual românesc, minoritarul român între dilemele şi perspectivele care se-ntrezăresc în faţa unei oglinzi mult prea aburite.

În ce măsură minoritatea română este pregătită şi capabilă să răspundă timpului şi contextului socio-politic, cultural, educaţional, integrării minorităţii în acest context, de aceasta va depinde şi locul şi poziţia pe care minoritatea română o va avea mâine.

https://biblioteca-digitala.ro

DAS HUSTEN VON DEM ANGELAUFENEN SPIEGEL ODER DAS NIHILISTISCHE BILD VON UNS SELBST

Zusammenfassung

Eine der wichtigsten Pflichten der rumänischen Mindenheit aus Jugoslawien ist jene ihrer periodischen Einschätzung, um den Stand in welchem sie sich heute als Wesenseinheit befindet und die zukünftigen Entwicklungs, Äusserungs-und Ausdrucksmöglichkeiten zu erkennen.

Infolge einer solchen Analyse stellt mas fest dass eine der Schweirigkeiten mit denen diese Minderheit zu kämpfen hat, die sogar ihr physisches Dasein gefährdet und unter Fragezeichen den Erfolg der Zukunftprojekte setzt, ist jene der in den letzten Erfolg der Zukunftprojekte setzt, ist jene der in den letzten Jahrzehten verzeichneten heftigen demographischen Verminderung.

Andererseits findet die rumänische Mindenheit aus Jugoslawien keine Untersutützung in der Verwirklichung der zur ethnischen Uberlebung nötigen Programme, sowohl seitens Rumänien als auch der jugoslavischen Anstalten. Angesichts der allgemeinen Gleichgültigkeit wird jede Initiative vom bitteren Unfähigkeitsgefühl erstickt. Dazu kommen noch das Üble das die Gruppe von Innen beunruhigt, die Politisierungstendenz der Lebensabteilungen und die Unannehmlichkeiten zwischen den Mitgliedern.

Doch das Schlimmste scheint die Tendenz das rumänische Leben im jugoslavischen Banat dem Traditionalismus einzufügen zu sein, Methode die in einer modernen Gesellschaft die Gruppe von den anderen isoliert ohne sie vor dem Verschwinden zu retten. Die Lösung wäre jene dass der Minderheitsangehörige wettbereit für alle

https://biblioteca-digitala.ro

Lebensabteilungen sein sollte. Schwer zu verwirklichen wenn die Lage der rumänischen Schulen katastrophal ist. Aber die Verringerung der Schüleranzahl die eine rumänische Schule besucht führt zum Schwund dieser Bildungsanstalten. Der Sprachverzicht ist der erste Schritt zur Assimilation. Noch mehr, trotz der positiven Diskriminierung von der man spricht, finden die Rumänen in Jugoslawien nicht den nötigen Kulturkreis um ihre Tätigkeit regelmässig zu entfalten und eine rumänischen wissentschaftliche Tätigkeit gibt es nicht.

Was die düsteren Voraussichten für dieses Jahrtausend, die den völligen Schwund der rumänischen Minderheit in den kommenden 60 Jahren voraussagen, anbelangt, muss die Gruppe Lösungen finden die den Verschwindungsprozess verlangsamern sollen und sich vorbereiten um die Frage der Zeit und des sozio-politischen, kulturellen, erzieherischen Kontextes zu beantworten, damit sie einen ehrenwürdigen Platz in der Gesellschaft von morgen einnimmt.

https://biblioteca-digitala.ro

COMUNITATEA ROMÂNEASCĂ DIN CENADUL UNGURESC(HU)

Elena Csobai, Békéscsaba(Hu)

În ultimii zece ani în cadrul Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria s-a desfăşurat o muncă sistematică de cercetare a istoriei şi etnografiei minorităţii româneşti. Dacă cineva este interesat de acest domeniu şi a urmărit publicaţiile românilor din ultima perioadă a avut ocazia să cunoască rezultatul acestor cercetări din volumele de studii apărute până acum.

În Ungaria de azi sunt în total 22 de localităţi în care trăieşte şi o populaţie românească. Dintre acestea 11 localităţi se află în judeţul Bihor (Hajdu-Bihar), 8 în judeţul Bichiş iar 2 în judeţul Csongrad. De asemenea există o comunitate românească şi în capitala ţării,în Budapesta.

Din cele 22 de localităţi în 19 românii alcătuiesc totodată şi o comunitate bisericească care aparţine Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria, au o biserică sau o capelă. Excepţie face doar oraşului Giula unde comunitatea românească are două biserici ortodoxe.

În celelalte 3 localităţi populaţia românească a trecut la religia greco-catolică încă din secolul al XVIII-lea iar azi au biserică comună (greco- catolică) împreună cu populaţia maghiară de aceeaşi religie.

În cele ce urmează ne vom ocupa însă numai de comunitatea românească din Cenadul Unguresc.

https://biblioteca-digitala.ro

Localitatea se află în judeţul Csongrad la circa 50 de km de Seghedin, în apropierea frontirei şi biserica ortodoxă română de aici aparţine azi Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria cu sediul la Giula.

În cercetarea pe care am efectuat-o referitoare la istoria comunei Cenadul Unguresc, au utilizat în primul rând documentele din arhiva parohiei aflată la Episcopia Ortodoxă Română din Ungaria în cadrul" Colecţiei Bisericilor Ortodoxe Române din Ungaria."

În arhiva parohiei ortodoxe de la Cenadul Unguresc ajunsă în colecţie se găseşte o mare cantitate de acte, privind această comunitate religioasă, începând cu anul 1874.

Din întregul fond arhivistic existent în această cercetare am utilizat doar documentele din anii 1874-1914.

În ceea ce priveşte materialul mai vechi de anul 1874,şi anume cel de dinaintea despărţirii Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania de Mitropolia sîrbă din Carloveţ, acesta din motive necunoscute nu s-a păstrat la parohie.

Din monografiile judeţului aflam că Cenadul Unguresc- care pînă în anul 1895 a avut mai multe denumiri: Kis-Csanad, Uj Csanád , Magyar Uj Csanád -a fost înfiinţat încă în secolul XVII-lea de sârbii refugiaţi în această zonă, din calea turcilor, în anul 1690. La început cei stabiliţi aici au îndeplint un fel de serviciu grăniceresc[1], pentru care au primit în folosinţă pustele din apropiere şi au fost scutiţi şi de impozite.

Sârbilor li s-au alăturat români din zona Aradului, stabiliţi în comună treptat, în decursul secolului al XVIII-lea. Guvernatorul Lovász Mihaly colonizează şi populaţie maghiară din localităţile Foldeak, Mindszent, Makó, Orsoháza şi Szentes[2], întregind în felul acesta populaţia sârbească şi românească existentă deja în Cenad.

https://biblioteca-digitala.ro

Din această pricină putem spune că noua aşezare, plasată în imediata apropiere a aşezării din evul mediu, a fost înfiinţată de sârbi, români şi maghiari. În paralel cu înfiinţarea noii localităţi a început desfiinţarea celei vechi.

În anul 1762, populaţia maghiară înfiinţează o altă comună numită Apátfalva[3], în nemijlocita apropiere de comuna cea veche.

După această separare a maghiarilor din comuna nouă, Kis-Csanádul, cum se numea în acea vreme localitatea la care ne referim, rămîne locuită, în mare majoritate, de sârbi şi români. Sârbii şi românii rămaşi în Kis-Canad, fiind de aceeaşi religie ortodoxă au avut iniţial o biserică comună construită încă la începutul secolului al XVIII-lea, în vechea vatră a satului. În anul 1808, după dezvoltatrea succesivă a noii aşezări, sârbii şi românii îşi vor construi o nouă biserică, tot comună şi o vor demola pe cea veche.[4]

Odată cu secolului al XIX-lea numărul credincioşilor români a început să crească treptat, românii ajungând pe la mijlocul secolului să-i depăşească sârbi.

Recesmintele din anii 1828-1850[5] înregistrează această creştere de populaţie în localitate:

Anul	Nr.-ul populaţiei
1785	1225
1828	2497
1850	2476

Această situaţie va face ca, de prin anii 1840, între cele două minorităţi să apară o anumită rivalitate. Primul motiv al neînţelegerilor a fost determinat de faptul că românii, ştiindu-se majoritari, pretindeau un rol mai mare în conducere.

https://biblioteca-digitala.ro

În al doilea rând, mulţi dintre români au început să dorească separarea totală de sârbi.

Neînţelegerile dintre sârbi şi români au dus până la urmă la o separare chiar şi în biserică.

Lupta dintre cele două minorităţi s-a agravat şi datorită uniaţiei, care a produs o dezbinare religioasă în rîndul ortodocşilor, mulţi dintre ei trecând la greco-catolicism.

Astfel, un grup de ortodocşi cenădeni, în frunte cu Ştevа Drăgoi, atraşi de feluritele promosiuni făcute de parohia greco-catolică din Macău, care fusese înfiinţată în anul 1776, au trecut la uniaţie.

După izbucnirea revoluţiei din 1848 marea majoritate a credincioşilor, împreună cu preotul Steva Dragoi, au revenit la ortodoxie[6].

După despărţirea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania de Mitropolia sârbă din Carloveţ, toate comunităţile bisericeşti române s-au despărţit şi ele definitiv de cele sârbeşti.

Pe baza acestei autonomii a Bisericii Ortodoxe Române s-a efectuat separarea şi la Cenadul Unguresc.

În vederea separării, în anul 1866, s-a întocmit inventarul bunurilor parohiei comune, pe baza căreia, în anul 1872 de comun acord s-a acceptat separarea definitivă.

Sârbii au cerut românilor drept despăgubire o sumă de 12 250 de fl[7]. Comunitatea ortodoxă română a achitat în anul 1878 întreaga sumă de despăgubire, rămânând în posesie cu biserica şi şcoala.

După despăgubire sârbii şi-au construit biserica lor proprie lângă cea a românilor.

După câştigarea autonomiei bisericeşti, şi după despărţirea definitivă de sârbi, în viaţa comunităţii româneşti începe o nouă etapă.

https://biblioteca-digitala.ro

După cum se obişnuia, biserica ortodoxă a susţinut şcoala confesională şi a condus viaţa religioasă şi culturală a comunităţii româneşti.

Potrivit primului recensământ, care indică şi apartenenţa naţională a locuitorilor, şi anume cel din 1880[8], componenţa etnică a Cenadului Unguresc a fost în acel an următoarea:

Anul	Total populaţie	Români	Sârbi	Maghiari	Alţi
1880	2777	1509	645	360	263
1900	3025	1788	668	528	41
1920	2981	1442	610	842	66

În viaţa comunei începând cu ultimele decenii ale secolului al XIX-lea nu s-a întâmplat nimic prea deosebit. Viaţa economică şi socială din comuna Cenadul Unguresc a fost asemănătoare cu a celorlalte parohii ortodoxe. Comitetul parohial în fiecare an şi-a întocmit anual diferite documente obligatorii (protocoale, consemnări, socoţi, chitanţe), care ne permit să cunoaştem, potrivit unei oarecare cronologii, evenimentele din anul respectiv.

Comunele aparţinătoare Conzistoriului eparhial din Arad au fost împărţite, încă în anul 1880, în 14 cercuri protopresbiteriale. Comuna Cenadul Unguresc a aparţinut protopresbiteratului numit Cercul Aradului[9].

Observaţiile Conzistoriului din Arad în legătură cu starea parohiilor, a averilor bisericeşti şi şcolare, cuprinse în 8 puncte, au fost înaintate administratorului, şi ulterior trimise comitetelor parohiale din comunele aparţinătoare protopresbiteratului. În felul acesta, ele au ajuns şi la Cenadul Unguresc[10].

Din corespondenţa parohiei reiese totodată că a existat

https://biblioteca-digitala.ro

o legatură directă între preotul care servea în acea vreme la Cenad şi episcopul Aradului. În mai multe cazuri ordinul soseşte scris direct de mâna episcopului.

Informaţiile cuprinse în documentele păstrate demonstrează că această comunitate ortodoxă română a existat şi a fost activă şi după despărţirea de sârbi. Nu numai că a supravieţuit tuturor încercărilor care s-au ivit ci chiar a şi prosperat. Starea materială bună a comunei apare oglindită şi în presa timpului. În anul 1891 cu ocazia alegerii noului învăţător, mai mulţi economi, locuitori în Cenadul Unguresc, Iosif Luţai, Arcadie Popon, Gligor Marienuţ, Velca Luţai, George Luţai, Teodor Becan, Ştefan Ungurean, Vasiliu Marienuţ, Nicolae Maghiar, Nicolae Crişan, Onuţ Vădăşan, au informat cititorii foii "Luminătorul" scriind următoarele:

„În comuna Cenadul Unguresc .... români într-un interval de 17 ani/după despărţirea de sârbi/s-au îmbogăţit cu peste 1000 de iugare catastrale de pământ. În acest interval au despăgubit pe coreligionarii sârbi, şi-au renovat biserica cu 3,200 de florini, i-au renovat ambele şcoale cu 1200 de fl, s-a zidit o sală de învăţământ cu 1000 de fl, s-a cumpărat o casă şi un intravalan gol cu 820 de fl, au cumpărat la biserică 100 iug. cat. pământ, s-a dăruit pentru seminarul din Arad 600 de fl. Şi se uită că acum 17 ani biserica noastră abia a dispus de un fond de 600 de fl şi acum are un fond de peste 50.000 de fl". În nr. 1.205, din anul 1894, al foii Dreptatea din Arad se scrie că în Cenadul Unguresc „poporul în majoritate atât după număr cât, şi după avere românesc, este foarte deştept sârguitor, lucrător şi cruţător se află în bună stare materială, comuna ca persoană juridică, are averea sa proprie, care aduce venite suficiente pentru acoperirea trebuinţelor susţinerii sale şi astfel poporaţiunea este scutită din solvirea speselor

https://biblioteca-digitala.ro

comunale. Ca comună bisericească, comuna noastră încă este una din cele mai de frunte şi din cele mai bine situate în cele materiale. Avem două şcoli române confesionale, biserica vrednică frumoasă, biserica are o avere imobilă proprie care aduce anual un venit curat peste 2 200 de florini".

Datorit faptului că biserica într-adevăr avea o stare materială solidă comună s-a putut angaja, în anul 1908, la renovarea bisericii.

În arhiva parohiei s-au păstrat toate documentele, proiectul, planul, contractele legate de lucrările de „repararea, adaptarea şi renovarea bisericii şi a gardului de la biserica din Cenadul Unguresc[11] În plus în arhivă s-au păstrat contractele încheiate cu meşterii:

• Contractul încheiat cu Eugen Spang, meşter aurar din Timişoara, pentru toate lucrările de aurit a bisericii,
• Contractul încheiat cu Papp József mester zidar din Macău
• Contractul încheiat cu Ioan Zaicu, pictor din Zombolya

Biserica a încheiat aceste contracte cu cei trei meşteri în anul 1908 şi probabil că încă în acel an s-a început renovarea bisericii, pentru că pictorul Ioan Zaicu trimite o carte poştală în care scrie:

"Stimatului domn Onucz Popon epitrop primar în Cenadul Unguresc

Domnule Popon!

Prin aceasta a-ţi fac de cunoscut că suma de 550 de coroane am primit-o. Pentru osteneală primeşte mulţămitele mele.

Zombolya 14/ VI 1908

Stimător: Ioan Zaicu pictor academic."[12]

Despre pictorul Ioan Zaicu se ştie că după terminarea studiilor academice din Viena a executat mai multe pictări

https://biblioteca-digitala.ro

de biserici.

Activitatea sa de pictor a început în anul 1897 şi s-a încheiat în 1913.[13]

Acum, după aproape o sută de ani care au trecut de la renovarea bisericii din anul 1908 trebuie să subliniem importanţa existenţei acestei documentaţii, mai ales că dintre toate bisericile ortodoxe din Ungaria cea din Cenad este una dintre cele mai frumoase biserici construite în stil baroc.

Cu această ocazie doresc să atrag atenţia asupra unui procedeu frecvent în ultimul deceniu, legat de renovarea bisericilor, între care şi a celor ortodoxe, şi anume acela al înlocuirilor şi înoirilor de piese de interior.

Aceste lucrări de renovare, care ar trebui să ne bucure în realitate ne umplu sufletele de tristeţe datorită modului în care se procedează. Există o tendinţă mai bine zis de distrugere decât de renovare, pe care nu sunt singura care am observat-o. Prin aceste modalităţi de lucru, în paralel cu asimilarea voluntară a românilor din Ungaria, asistăm şi la o distrugere a interioarele celor mai preţioase biserici, adevărate vestigii ale istoriei, în numele renovării.

Abia ne-au rămas biserici neatinse în interior. Pictura, sculptura, iconostasul, mobilierul, tot ceea ce a aparţinut acestor biserici de-a lungul secolelor, tot ceea ce li s-a adăugat chiar şi în ultimele decenii dispare încet la renovări.

Nu ar trebui să lăsăm să se scoată din biserică şi să se arunce scaunele vechi cu tăbliţele pe ele, care păstrează numele proprietarilor de odinioară, ca să fie înlocuite cu cele noi. Odată cu scoaterea şi distrugerea acestor mărturii ale trecutului bisericii, dispare o parte a trecutului românilor de aici.

Revenind însă la istoria comunităţii româneşti din Cenadul Unguresc, începînd cu secolul al XX-lea, materialul

https://biblioteca-digitala.ro

documentar referitor la şcoala confesională creşte ca volum cu fiecare an.

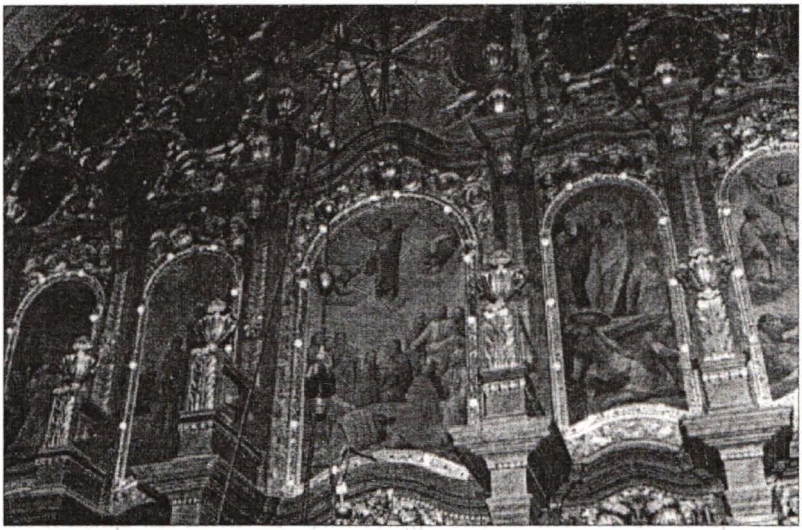

Iconostasul bisericii ortodoxe române din Cenadul Unguresc, sec. XIX.

În arhiva parohiei s-au păstrat o bună parte a actelor şcolare emise şi primite şi totodată câteva din anuarele şcolare, şi anume cele începînd cu anul 1908 şi până în anul 1914, pînă la izbucnirea primului război mondial[14].

În anul 1889 comuna a avut doi învăţători, pe Georgie Hidişianu, care a predat în clasa întâia, şi pe Ambrosie Coste, care a predat pînă în anul 1909.

Lui George Hidişianu, care a predat în comună 15 ani, începând cu anul 1874, îl urmează Ioan Lugoşianu, Efrem Brindea, Pavel Duleu, Aurel Miklósi[15].

Începînd cu anul 1900 comunitatea ortodoxă română începe să aibă un caracter mai accentuat românesc În anul 1909 s-a restituit protocolul comitetului parohial din Cenad

https://biblioteca-digitala.ro

şi cu acea ocazie s-a atras atenţia conducătorului oficiului parohial să nu se mai întâmple pe viitor „ca acum scriindu-se la protocol în altă limbă, decît acea a bisericii noastre"[16]

Preşedintele comitetului parohial din Cenad este îndrumat din partea Conzistoriului din Arad că în coala trimisă de comisia administrativă să rectifice la rubrica limbi unde s-a scris „román és magyar" că limbă de propunere a şcolii este cea românească. Cele mai multe probleme le-a avut comuna chiar datorită rolul accentuat românesc la care a ţinut biserica şi şcoala confesională, care se confruntau cu autorităţile maghiare. Primul preot al comunităţii a fost Adam Hidişan prin anii 1770, al doilea a fost Ioan Drăgan între anii 1808-1830, apoi Ştefan Drăgan între anii 1827-1840, din 1848-1900 Ierosim Luţai. Din anul 1897-1920 preotul românilor din Cenadul Unguresc[17] a fost Nestor Luţai.

Viaţa culturală din Cenadul Unguresc

În general viaţa culturală a unei comune locuite şi de români cum era şi Cenadul Unguresc a depins în mare măsură de preotul ortodox şi de învăţătorii şcolii confesionale. În unele comune în răspândirea culturii preotul şi învăţătorul au fost ajutaţi de membrii comitetului parohial, sau de unii mecenaţi ai culturii româneşti.

După cum am mai amintit anterior arhivele parohiilor nu s-au păstrat în întregime, o parte a documentelor s-au risipit de lungul secolelor, încât la cercetarea vieţii culturale am utilizat informaţiile oferite din ziarele şi revistele din acea perioadă.

De exemplu ziarul Albina din anul 1872 ne înştiinţează că la Cenad la 2 ianuarie s-au pus bazele unei societăţi de lectură, avînd ca membri „tineri meseriaişi economi români. Preşedinte a fost ales preotul Ilie Telescu."

Din numărul 24 al ziarului Poporul pe anul 1889 am

https://biblioteca-digitala.ro

aflat că la Cenadul Unguresc harnicii ţărani s-au întrunit sub conducerea domnului Nicolae Coste într-un cor care va debuta la concertul, ce se va aranja în ziua Sfintei Înălţări a Domnului."

Tribuna poporului, în raportul special despre concertul din Cenadul Unguresc, referindu-se la "prima petrecere care s-a ţinut în 20 iunie anul 1899", prezintă întregul program al acestei petreceri, inclusiv programul corului, accentuând că „meritul principal îl are tânărul învăţător Nicolae Coste."

Cu aceste aspecte legate de viaţa culturală a localităţii încheiem această primă etapă a cercetării.

Pe viitor urmează să studiem materialui arhivistic dintre cele două războaie mondiale, care va aduce la suprafaţă noi informaţii referitoare la istoria comunităţii româneşti din Cenadul Unguresc.

https://biblioteca-digitala.ro

Note

[1] Nadányi Zoltán : Bihar vármegye monográfiája. Bp. 1939.
[2] Misaroş Teodor: Din istoria comunităţilor ortodoxe române din R. Ungară. Bp. 1990.
[3] Misaroş Teodor: Din Istoria.....
[4] Idem
[5] Magyarország Történeti Statisztikai Helységnévtára
[6] Misaroş Teodor: Din Istoria
[7] Idem
[8] Magyarország Történeti Statisztikai Helységnévtára Bp.
[9]Arhiva Parohiei Cenadul Unguresc: Colecţia Bisericilor Ortodoxe Române din Ungaria Giula
[10] Idem
[11] Arhiva Parohiei Cenadul Unduresc: Din Colecţia Bisericilor Ortodoxe Române din Ungaria.Giula
[12] Arhiva Parohiei Cenadul Unguresc
[13] Dr Maria Berenyi:Românii din Ungaria de azi în presa română din Transilvania şi Ungaria secolului al XIX-lea. 1821.-1918. Giula 1994.
[14] Arhiva Parohiei Cenadul Unguresc.Din Colecţia Bisericilor Ortodoxe Române din Ungaria. Giula
[15] Arhiava Parohiei Cenadul Unguresc
[16] Arhiva Parohiei Cenadul Unguresc: Din Colecţia Bisericilor Ortodoxe Române. Giula
[17] Idem

https://biblioteca-digitala.ro

DIE RUMÄNISCHE GEMEINSCHAFT AUS CENADUL UNGURESC(HU)

Zusammenfassung

Cenadul Unguresc im Kreis Csongrad ist eines der Ortschaften in welchen auch Rumänen leben. Diese haben eine orthodoxe Kirche und eine kirchliche Gemeinschaft die heute dem Rumänischen Orthodoxen Bistum aus Ungarn mit dem Sitz bei Gyula untergeordnet ist.

Dieser Ort stellte in letzten Jahren den Stoff für einige vom Forschungsinstitut der Rumänen aus Ungarn durchgeführte etnographische und geschichtliche Forschungen dar.

Die erste Stufe der geschichtlichen Forschung richtete sich nur auf die zwischen 1874-1914 im Archiv der orthodoxen Pfarrei aus Cenadul Unguresc existierenden Urkunden.

Dieser nur ab 1874 erhaltene Archivbestand befindet sich heute in der beim Sitz des Bistum aus Gyula gegründeten Sammlung der Rumänisch-Orthodoxen Kirchen aus Ungarn.

Gemäss der Kreismonographien wurde die Ortschaft 1690 von den in diesem Gebiet von dem Türkenanfall zurückgezogenen Serben erbaut.

Während des XVIII,Jahrhunderts schliessen sich ihnen die Rumänen aus dem Kreis Arad an und hier wieder werden später auch die Madjaren besiedelt.

1762 gründen in der Nähe die Madjaren aus Kis-Csanad-wie damals der Ort hiess –ein neues Dorf,Apatfalva.

Die orthodoxen in Kis-Csanad gebliebenen Serben und Rumänen hatten ab Anfang des XVIII. Jahrhunderts eine einzige Kirche.

https://biblioteca-digitala.ro

1808 errichten die beiden ethnischen Gemeinschaften eine neue gemeinsame Kirche, doch in Jahren, da die Rumänen zunehmen, werden Zwistigkeiten hervortreten die 1872 mit der Scheidung der beiden Gemeinden enden.

Die Rumänen entschädigen die Serben und behalten für sich die Kirche und Konfessionsschule.

Nach Erlangung kirchlicher Unabhängigkeit blühe die rumänische Gemeinde des Ortes auf und bringt es zu einer der reichsten im Gebiet.

1908 wird ihnen dies erlauben die Kirche zu renovieren und durch den rumänischen akademischen Maler Ion Zaicu neu zu bemalen. Glücklicherweise ist die gesamte an diesen Arbeiten gebundene Dokumentation im untersuchten Pfarreiarchiv erhalten worden und kann als Quellennachweis für die Vergangenheit gebraucht werden.

Genauso gut sind im Pfarreiarchiv auch Schulurkunden erhalten, die den Forschern erlauben auf Grund konkreter Daten die örtlichen Schulweses und die Reihe der Lehrer die wahrend der 30 untersuchten Jahren in Cenadul Unguresc vorkommen, wiederherzustellen.

Informationen über das kulturelle Leben der insässigen Rumänen werden uns von der rumänischen Lokalpresse jener Zeit angeboten.

Daraus erfahren wir von der Gründung einer Lesegesellschaft, über Konzerte, Kulturprogramme, Bäle die hier Ende des XIX. Jahrhunderts stattgefunden haben.

Jedoch ist ein genaues Bild der rumänischen Gemeinde aus Cenadul Unguresc nur nach der Untersuchung des sämtlichen Dokumentenbesandes möglich.

https://biblioteca-digitala.ro

EFECTELE RELAŢIILOR INTERETNICE ŞI INTRAETNICE ÎN VIAŢA CULTURALĂ A ROMÂNILOR DIN UNGARIA

Emilia Martin, Giula

Definirea românimii din Ungaria la începutul noului mileniu a devenit un lucru foarte dificil, deoarece populaţia românească din Ungaria zilelor noastre este compusă din mai multe straturi. Pe de o parte există vechile comunităţi româneşti, care – după datele cuprinse în documentele istorice – au o vechime de 2-3 sute de ani în localităţile din estul Ungariei, unde trăiesc, relativ izolate, şi azi. În urma schimbărilor politice din ultimul deceniu însă în Ungaria s-a transferat o nouă populaţie românească, numeroasă, dispersată în diferite localităţi, fapt care a început să aibă influenţă hotărâtoare asupra vieţii culturale a românilor din Ungaria. Apariţia acestor români din ţara de limbă, precum şi a ungurilor vorbitori de limba română, are numeroase consecinţe.

În cadrul comunicării voi încerca să prezint situaţia de azi a românilor din Ungaria, ţinând seama mai ales de transformările care s-au produs în urma diferitelor moduri de convieţuire a românilor cu ungurii, cu celelalte naţionalităţi conlocuitoare şi – în ultima perioadă – cu românii stabiliţi în ultimii ani în Ungaria.

În privinţa păstrării identităţii situaţia comunităţilor româneşti diferă de la o localitate la alta. Dat fiind că viaţa lor s-a desfăşurat potrivit condiţiilor istorico-sociale ale

https://biblioteca-digitala.ro

localităţii respective, comunităţile româneşti se găsesc în faze diferite în ceea ce priveşte cunoaşterea limbii materne şi a procesului de asimilare.

Spre exemplu, în regiunea Nyírség din nord-estul Ungariei de azi, existenţa românilor este atestată din anii 1730. Conform datelor statistice din 1773, în localităţile Kállósemjén, Kisléta, Nyíracsád, Újfehértó, Nyírlugos, Rozsály, Méhtelek, Ura, Csegöld a existat o populaţie românească, pe când Biri, Kiskálló Nyíradony au fost localităţi cu populaţie pur românească. Statisticile reflectă scăderea drastică în timp a populaţiei româneşti. Pierderea identităţii se explică prin faptul că, în timpul stabilirii lor în această zonă, aceşti români au fost deja bilingvi şi au aparţinut bisericii greco-catolice, situaţie în care, ajungând în mediu unguresc, a avut drept urmare pierdera limbii materne.

O asimilare rapidă se poate observa şi în cazul românilor din Crâstor (judeţul Bichiş), deşi localitatea se află într-o situaţie cu totul diferită faţă de cele din nord-estul Ungariei, fiind vecină cu Micherechiul, unde populaţia românească s-a menţinut până în zilele noastre. Totuşi condiţiile de viaţă pe care le-au avut românii în sat nu le-au fost favorabile. Aşezaţi sporadic pe teritoriul satului Crâstor, începînd cu anii 1870 nu au mai avut preot şi învăţământ românesc. În urma acestor factori – şi dat fiind că românii din Micherechi au trăit într-o comunitate foarte închisă, nu au stabilit contacte cu comunităţile româneşti vecine – deja la începutul anilor 1900 în Crâstor sunt înregistrate multe căsătorii exogame, lucru care a contribuit de timpuriu la pierderea identităţii.

Satul Vecherd (judeţul Hajdú-Bihar) se află într-o situaţie unică. Până în ultimii ani a fost locuit în întregime

https://biblioteca-digitala.ro

de români ortodocşi, în majoritate stabiliţi aici în secolul al 18-lea, existând deci toate condiţiile pentru a-şi menţine identitatea. Asimilarea care a avut totuşi loc pare să se fi datorat unor motive economice. Fiind un sătuleţ mic, izolat, nu a putut oferi locuri de muncă, încât tinerii şi-au părăsit satul natal, căutând posibilităţi de trai în alte părţi, mai ales în oraşe.

În Bedeu, Leta şi Pocei, localităţi cu populaţie românească de religie greco catolică din judeţul Hajdu-Bihar, procesul de asimilare se explică prin lipsa învăţământului românesc pe o perioadă îndelungată şi prin folosirea limbii maghiare în cadrul slujbelor bisericeşti.

Românii şi-au menţinut identitatea timp mai îndelungat în localităţile cu populaţie mixtă din judeţul Bichiş (Micherechi, Chitighaz, Aletea, Bătania, Otlaca Pustă), unde coabitează cu unguri, sârbi, nemţi, slovaci şi ţigani. Oraşul Giula este şi azi centrul cultural al românilor din ţară, instituţiile centrale care se află aici au atras intelectuali din toate localităţile. În ultimii ani a crescut şi numărul românilor din Budapesta şi Seghedin, oraşe în care intelectualitatea românească începe să-şi creeze posibilităţi noi pentru a putea forma comunităţi după criterii etnice.

Aceste exemple, prezentate bineînţeles foarte sumar, dovedesc că motivele care au adus românii în situaţia de azi sunt felurite şi complexe. Toate studiile apărute apreciază că principalul motiv al pierderii identităţii a fost situaţia gravă a comunităţilor bisericeşti şi a şcolilor confesionale, care a avut drept urmare trecerea la bilingvism, mai târziu la folosirea limbii maghiare în diferitele situaţii de comunicare. Vocabularul vorbitorilor s-a îmbogăţit cu cuvinte şi expresii preluate din limba maghiară, limba maternă, adică graiul local, a fost folosit cu timpul doar în familie, a rămas

https://biblioteca-digitala.ro

neschimbat, nu s-a putut adapta exigenţelor vieţii moderne. Pe lângă aceasta, lipsa învăţământului românesc a avut şi alte dezavantaje. Generaţii întregi nu au primit nici măcar cunoştinţe generale despre cultura şi civilizaţia românească, ceea ce are consecinţe grave chiar şi până în zilele noastre. Referindu-ne la relaţiile interetnice, acestea au mai multe forme de manifestare, pot fi prezentate pe plan familial, local şi regional.

În comunităţile în care biserica ortodoxă şi limba română şi-au pierdut rolul şi rostul de marcă identitară, s-a şters treptat şi diferenţierea etnică, ne mai existând nici un impediment în încheierea căsătoriilor mixte şi în formarea noilor sisteme de relaţii în familie. Aceste relaţii interetnice în plan familial, care au luat naştere prin căsătoriile mixte, pot fi ilustrate îndeosebi pe baza fotografiilor de familie şi sunt dezvăluite de interviurile pe această temă.

Al doilea tip de relaţii interetnice sunt cele de la nivelul localităţii, când aceasta este multietnică.

Într-adevăr, factorul cel mai important în convieţuirea într-o societate tradiţională locală este tocmai componenţa etnică a localităţii respective. Raportul dintre diferitele grupuri etnice, a fost influenţat mai cu seamă de efectivul diferitelor grupuri etnice şi de situaţia economică a acestora.

Cu totul diferite au fost relaţiile românilor spre exemplu cu ungurii, care erau majoritari, cu nemţii, care de obicei erau într-o stare materială mai avantajoasă, cu sârbii de aceeaşi religie, cu ţiganii, vorbitori de limba română ş.a. Procesul de transmitere–adoptare se explică mai ales prin motivele sociale şi economice, şi mai puţin prin considerente etnice. E firesc că elementele culturale ale păturilor sociale mai înstărite au avut o influenţă asupra celor mai săraci. Tot ceea ce a fost considerat mai modern, mai bun şi mai frumos

https://biblioteca-digitala.ro

a însemnat exemplu de urmat, bineînţeles în funcţie de posibilităţile materiale. În multe localităţi se observă încercări de a schimba de exemplu piesele de îmbrăcăminte învechite, identificate cu sărăcia, cu haine mai moderne, confecţionate din materiale mai fine, specifice altor naţionalităţi. Un alt exemplu poate să fie cel al românilor din Aletea, care slujind timp îndelungat în gospodăriile şvabilor de aici, au adoptat anumite mâncăruri specifice nemţeşti, pe care apoi le-au gătit şi în gospodăria lor proprie.

Interferenţele culturale s-au manifestat şi în domeniul culturii spirituale. Trăind împreună în cadrul unei localităţi, secole de-a rândul, treptat s-au şters limitele etnice ale anumitor obiceiuri, ajungând ca un obicei nemţesc să devină caracteristic tuturor etniilor din localitate, cum este de exemplu defilarea cu măşti din perioada Câşlegilor în Aletea. Aproape în fiecare localitate cu populaţie mixtă, în care am efectuat cercetări, am putut constata că în medicina populară cele mai pricepute au fost româncele. Procedeele de vindecare, atât cele raţionale, cât şi cele de natură magică, au fost recunoscute şi săvârşite în folosul întregii comunităţi locale, indiferent de apartenenţa etnică sau confesională. În cazul convieţuirii românilor cu sârbii ortodocşi, ca de exemplu la Bătania şi Cenadul Unguresc, putem observa influenţe reciproce mult mai intense în toate domeniile vieţii culturale şi sociale.

Cât privesc relaţiile interetnice regionale, cele mai importante momente ale stabilirii legăturilor între diferitele etnii au fost târgurile, care au însemnat ocazii potrivite – pe lângă răspândirea anumitor mărfuri – şi pentru legarea cunoştinţelor între oameni. Produsele meşteşugăreşti, ceramica populară, piesele de mobilă şi de îmbrăcăminte etc. au fost răspândite pe o arie întinsă, ajungând şi la târgurile din Arad,

https://biblioteca-digitala.ro

Giula, Oradea, Bichişciaba, Salonta, Debreţin, Pecica, Bătania, frecventate şi de populaţia românească din sud-estul Ungariei contemporane. Diferitele forme de comerţ au influenţat în mare măsură cultura populară caracteristică anumitor regiuni şi localităţi, contribuind bineînţeles şi la formarea şi transformarea culturii materiale a românilor din zonă.

2. Relaţiile intraetnice, influenţate de situaţia economică a grupurilor sau indivizilor, sunt de asemenea variate în spaţiu şi timp.

În cadrul aceleiaşi localităţi convieţuirea româno-română prezenta anumite diferenţieri şi ierarhii în funcţie de rangul social al familiilor şi indivizilor.

În cele mai multe cazuri, românii din satele învecinate au avut relaţii strînse, fiindu-le caracteristică endogamia etnică şi confesională, ca de exemplu în localităţile Săcal şi Apateu sau Leta Mare şi Pocei din judeţul Hajdú-Bihar. Un lucru inexplicabil însă este acela că românii din unele localităţi nu sunt informaţi despre existenţa altor sate cu populaţie românească din Ungaria. Astfel de experienţe am avut la românii din satele bihorene Peterd, Vecherd şi Leta Mare, care de exemplu – cu excepţia oraşului Giula, unde pe vremuri şi-au trimis copiii la liceu – nu auziseră despre localităţile cu populaţie românească din judeţul Bichiş. Explicaţia este probabil în lipsa de comunicare cu exteriorul, aceste comunităţi româneşti mulţumindu-se cu legăturile intense pe care le-au avut mai ales cu rudele din localităţile apropiate, de care, după trasarea graniţelor stabilite la Trianon, au fost despărţite. Noua frontieră, precum şi evenimentele istorice au îngreunat menţinerea relaţiilor de rudenie cu cei din România.

Evenimentele istorice bine cunoscute, atmosfera politică de după trasarea graniţei au avut efecte negative în

https://biblioteca-digitala.ro

imaginea formată despre românii rămaşi în sud-estul Ungariei, în ochii ungurilor din Ungaria şi a românilor din România. Probabil din motive politice şi datorită numărului redus al românilor din Ungaria, ţara-mamă nu a mai luat în consideraţie existenţa acestor comunităţi româneşti, ajunse din punct de vedere etnic în situaţie dificilă. În procesul de asimilare a românilor din Ungaria, răspunderea revine atât acestor comunităţi româneşti cât şi statului maghiar şi României, care până în ultimii ani nu a căutat mijloace pentru a sprijini românii din Ungaria în menţinerea lor etnică şi culturală. Imaginea României, precum şi relaţiile dintre cele două ţări au influenţat mereu situaţia românilor din Ungaria. În procesul de asimilare cu siguranţă a avut un rol deosebit factorul psihologic.

În ultimul deceniu a început un proces nou de migraţie dinspre România, în urma căruia numărul românilor, care s-au mutat în Ungaria temporar s-au definitiv - fie prin căsătorie, fie prin găsirea unor posibilităţi de muncă, fie prin continuarea studiilor superioare aici - a crescut apreciabil. Transferarea, integrarea acestora produce dificultăţi atât pentru ei, cât şi pentru comunităţile existente pe aceste plaiuri de acum sute de ani, datorită diferenţelor care există între cele două grupuri. Românii care sosesc din diferitele zone ale României vorbesc în mod firesc limba română standard şi au cunoştinţe temeinice despre cultura românească. Faţă de ei, românii din Ungaria, pentru a se menţine etnic şi pentru a-şi păstra limba şi tradiţiile, se pot baza doar pe elementele vieţii tradiţionale, pe cunoştinţele însuşite la şcoală despre cultura românească şi influenţele culturale ale mediului în care au existat. Aceasta face ca actuala populaţie românească din Ungaria să fie compusă din două grupuri purtătoare de semne distinctive, diferenţiate pe baza unei

https://biblioteca-digitala.ro

evoluţii diferite. Situaţia acestor două grupuri româneşti este cu totul diferită din toate punctele de vedere, ceea ce influenţează raporturile dintre ele.

De aceea relaţia intraetnică dintre românii vechi şi noi, apăruţi în urma migraţiei din ultimii ani, se dovedeşte a fi o problemă foarte complicată, a cărei investigare necesită îndeosebi analize statistice şi sociologice.

În concluzie putem constata că numai acele comunităţi româneşti şi-au păstrat identitatea şi limba timp mai îndelungat – într-o oarecare măsură pînă în zilele noastre – în care românii au trăit în număr relativ mare, în grup compact sau convieţuind cu alte comunităţi minoritare. În cultura populară a românilor din Ungaria se observă un proces de dispariţie a obiceiurilor bazate pe un mod de viaţă tradiţional, cu totul diferit de cel al zilelor noastre. Acest proces de dispariţie a tot ce aparţine lumii arhaice nu este caracteristic doar anumitor comunităţi sau etnii.

Desigur că nu mediul străin sau influenţele interetnice sunt motivele principale ale dispariţiei tradiţiilor vechi, ci modelul de viaţă al lumii moderne, în care nu pot supravieţui acele tradiţii, care ţin de altă formă de civilizaţie.

Datorită acestui proces de modernizare a vieţii, românii din Ungaria, care s-au menţinut etnic prin limbă şi prin tradiţii, au ajuns într-o situaţie gravă din punct de vedere identitar.

La ora actuală intelectualitatea română din Ungaria este în căutarea modalităţilor culturale care ar putea opri procesul de asimilare. În această activitate au, şi vor avea şi în viitor, un rol important atât relaţiile interetnice cât şi cele intraetnice.

https://biblioteca-digitala.ro

DIE AUSWIRKUNGEN DER INTER-UND INTRAETHNISCHEN VERHÄLTNISSE IM KULTURLEBEN DER RUMÄNEN AUS UNGARN

Zusammenfassung

Der Versuch die rumänische Bevölkerung aus dem heutigen Ungarn zu beschreiben ist sehr schwierig,da sich die hier vor 2-3 Hundert Jahren bescheinigten rumänischen Gemeinden auf verschiedenen Assimilationsstufen befinden.

Der Assimilations-oder Identitätsbewahrungsgrad war sehr verschieden von einer Gemeinde zur anderen, angefangen vom Verlust der Muttersprache bis zu einer guten Erhaltung der rumänischen Identitätsmarken, abhängig von den eigenen Umständen aus jedem Dorf in welchem diese Rumänen gelebt haben, abhängig vom Einfluss der anderen mit denen sie zusammengelebt haben.

Auch die nach dem Trianon völlige Abbrechung der Verbindungen zwischen Rumänien und den ausserhalb der Grenzen gebliebenen Rumänen hat naben der vergangenen ungarischen Politik zur Assimilitation beigetragen.

In den letzten zehn Jahren als die politischen Verwandlungen aus beiden Staaten eine Öffnung der Verhältnisse bewirken, ist eine gewisse Statistikänderung der Rumänen aus Ungarn-wobei lange Zeit eine ständige Verminderung bemerkbar war-festzustellen. Es folgte die nach Ungarn zeitweilige oder endgültige Umsiedlung einer grossen Anzahl von Rumänen aus verschiedenen Gebieten Rumäniens, die die gepflegte Sprache beherrschen. Hier hätten sie die alten rumänischen Gemeinden festigen können, wenn sie darauf zusammengewachsen wären. Doch die intraethnischen Verhältnisse zwischen den alten und neuen Rumänen haben sich als funktionsunfähig bewiesen, so dass die beinden Gruppen einzeln leben und verschiedene Ideale, die keines der Teile versteht, haben.

https://biblioteca-digitala.ro

ETNICII GERMANI DIN ZONA ORAVIŢA, JUDEŢUL CARAŞ –SEVERIN

Maria Mândroane

Anul 1717 se leagă de alungarea turcilor din Banat, prin victoria prinţului Eugen de Savoya. Colonizarea şi administrarea întregului Banat începe în data de 17 Decembrie, când împăratul Carol al VI-lea ia în proprietatea sa imperială acest ţinut.

Un grup de geologi şi ingineri, veniţi din Viena, peste Dunăre, analizează în prealabil întregul potenţial de cupru, cărbune şi aur din zonă, ca un venit substanţial pentru curtea imperială.

Primul guvernator al provinciei, generalul conte Claudius Florimund Mercy, ocupă un rol important în politica expansivă a Imperiului habsburgic spre Europa de Est şi Sud-Est.

El întocmeşte un program vast de refacere economică a zonei. O parte a acestui program se ocupă de situaţia agrară, o parte cu dezvoltarea mineritului, mai ales în părţile sud-vestice ale Banatului (Oraviţa, Ciclova – Montană, Sasca-Montană, Reşiţa) şi o altă parte cu situaţia industrială.

Cronologic au existat trei mari etape de colonizare. Perioada 1719-1736, urmată de colonizările masive dintre anii 1740-1780, cunoscută şi sub denumirea de ''colonizarea tereziană", şi etapa 1780-1787 denumită ''etapa josefinică", după împăratul Iosif al II-lea[1].

Începând cu anul 1719 (8 septembrie) sosesc primii

https://biblioteca-digitala.ro

coloniști germani din Tirol,repartizați la minele din Oravița și Ciclova Montană.

Conform recensământului din anul 1717 existau în Oravița Română doar 77 de case astfel încât noii veniți au fost duși să locuiască temporar în comuna vecină, Ciclova-Română, care avea la acea dată 166 de case.

Tot în 1719 se începe la Ciclova-Montană construirea unui furnal pentru topirea minereurilor neferoase (Cu), primul de acest fel din Banat și din România.[2]

Între 1720-1722 sosesc alte grupuri de etnici germani, repartizați la toate minele din zonă.

În 1721 Curtea imperială din Viena aprobă construirea locuințelor din Oravița pentru coloniștii germani. Primul nucleu german de locuire se fixează pe versantul sudic al orașului, sub Tâlva- Mică, pe locul numit Keiss, în apropierea minei de sulf, unde se încrucișau mai multe drumuri. Aici a existat cândva o biserică, distrusă de turci, care, după înfrângerea de la Zenta, s-au retras spre sudul Dunării.

Etnicii tirolezi așezați aici (actualul Forviz) își construiesc o a doua biserică din lemn.[3]

La 22 iunie 1722 un alt grup numeros de coloniști (aproximativ 456 de persoane) este repartizat la minele din Oravița, Ciclova-Montană și Sasca - Montană.

Grupul de coloniști germani ajunși la Ciclova se așează pe actuala vatră, construindu-și casele pe Ulița Mare (Strada Progresului și Brazilor).

Numărul coloniștilor în Ciclova crește în 1726, când li se construiește o biserică catolică, pe locul unde se găsea o capelă ridicată de primii coloniști.[4]

În 22 ianuarie 1729 se înființează la Oravița Școala montanistică pentru învățământul fierului și mineritului.

Primii specialiști și conducători ai mineritului din

https://biblioteca-digitala.ro

Oravița au fost trimiși din rândul elitei Austriei cu scopul de a exploata cât mai eficient bogățiile ținutului.

Mineritul, ocupația de căpătâi în prima fază a colonizării, era cotată în acea vreme ca o ocupație nobilă. Din punct de vedere social minerii făceau parte din elita țării.

Conducătorii, recrutați din rândul nobilimii, purtau uniformă decorată cu trese de aur (rang de mare cinste, asemenea ofițerilor eroi).

Această mentalitate, care a ridicat prestigiu unor țări montanistice precum Anglia, Germania, Belgia, și-a găsit un larg ecou în rândul populației sărace din landurile germane, care au devenit interesate de această muncă.

Pe de altă parte, nu putem pierde din vedere, facilitățile oferite coloniștilor (săraci în țara lor de baștină), din care amintim scutirea de impozite, loc de casă, pământ în folosință etc, care îi va atrage pe mulți spre ținutul montanistic din Banat ca înspre un pământ al făgăduinței.

Metodele stimulative și educative: recunoașterea meritelor în activitate, acordarea de premii, întarirea sistemului de proprietate, creșterea numărului muncitorilor calificați etc., atrag în zonă, sub Maria Terezia, un nou val masiv de coloniști germani, veniți mai ales din Tirol și Steiermark Gratz.

Pe lângă germani mai sunt recrutați și aduși aici, de către comisia de recrutare din Ulm, italieni, francezi, spanioli, slovaci, bulgari, s.a. Ei vor fi așezați pe rînd în Oravița, Steierdorf, Ciclova, Sasca.

Toți coloniștii, indiferent de naționalitate, se bucură de aceleași drepturi ca și populația germană colonizată.

Documentele vremii subliniază însă, nu odată, adânca nemulțumire a populației românești, secătuită de munca

https://biblioteca-digitala.ro

istovitoare, de impozite imposibile, de umilinţa jugului stăpânitor, care o determină să emigreze în repetate rânduri spre Ţara Românească, Serbia şi chiar Turcia.

Din aceleaşi surse aflăm şi care era, în fapt, situaţia românilor băştinaşi. În anul 1721, sublocotenentul Iohann Frantz Albert Kraussen, fiind trimis să studieze Oraviţa şi întregul ţinut, raportează că în comuna Prostian (Brosteni) locuiesc valahi care "ar putea fi scoşi din satul lor şi înlocuiţi cu 300 de familii de colonişti". Situaţia acestora este salvată de contele Mercy, care nu acceptă să mute locuitorii comunei Brosteni "din ţinuturile unde ei au fost crescuţi şi unde strămoşii lor prin muncă ageră dezvoltaseră agricultura"[5].

Cu vremea însă aceste neînţelegeri între români şi coloniştii germani se vor estompa, Curtea de la Viena având nevoie de cetăţeni credincioşi în zonă, între care au fost incluşi şi românii.

Introducerea învăţământului obligatoriu, creează asupra întregului ţinut premisele unui mare avânt economic. Se înfiinţează şcoli, organizaţii de breslă, se înfiinţează noi localităţi pentru colonişti. (colonia Steiner).

A III perioadă a colonizării, sub împăratul Iosif al II-lea, denumită şi perioada "de aur" continuă şi dezvoltă starea de înflorire a regiunii.

Banatul în general şi Oraviţa în special cunoaşte o situaţie privilegiată, deosebită de cea din Transilvania.

Prin Patentul de toleranţă introdus se încurajează dreptul la învăţătură şi religie, care implicit a însemnat o îmbunătăţire a vieţii materiale şi spirituale.

Aşa se face că în Memorandumul "Supplex Libellus Valachorum", înaintat de ardeleni împăratului Leopold al II-lea în 1791, aceştia nu cereau pentru Transilvania mai multe drepturi decât aveau bănăţenii.[6]

https://biblioteca-digitala.ro

La începutul secolului al XIX-lea în zona montană a Banatului s-a simţit nevoia măririi capitalului pentru circulaţia financiară.

Printr-un decret imperial în 1814 se înfiinţează la Ciclova-Montană o bănărie înzestrată cu trei piese hidraulice, cu însemnul 0, din aramă.

În 1817 se zideşte teatrul din Oraviţa, primul din ţară, capodoperă de artă şi arhitectură.

Exploatarea mineritului ia un avânt nou, odată cu mina de aur "Elisabetha" din Oraviţa, proprietatea lui Simeon Horvath.

În 1846 se construieşte prima cale ferată Oraviţa-Baziaş, necesară transporturilor de minereu spre Viena, urmată apoi de linia Oraviţa-Anina. Se construieşte gara Oraviţa, prima din spaţiul românesc.

Se înfiinţează de asemenea o şcoală civilă cu 6 clase elementare şi o şcoală superioară de fete a călugăriţelor ordinului Notre Dame (Kloster).

În 1855 guvernul austriac, ajungând în criză financiară vinde teritoriul montanistic şi uzinele unei societăţi franceze S.T.E.G.-ul U.D.R.-ul, care timp de 80 de ani va rămâne cea mai însemnată întreprindere industrială din România.

Dezvoltarea culturală a Oraviţei se datorează S.T.E.G.-ului prin puterea sa economică.

În 1866 se înfiinţează Casa de păstrare pentru economii.

Apar în acelaşi timp Reuniuni de muzică şi cântări, diferite Societăţi economice şi culturale, ziare locale. În localitate funcţionează 3 edituri.

Atât în Oraviţa cât şi în Sasca – Montană se ţin târguri săptămânale şi anuale.

Începând cu anul 1867, prin pactul dualist Austro-Ungar, lucrurile încep să se schimbe, în defavoarea populaţiei

https://biblioteca-digitala.ro

locale..

Ungurii, popor de agricultori, n-au putut să accepte privilegiile primite de bănăţeni sub austrieci.

Politica de maghiarizare forţată a românilor şi germanilor, numirea maghiarilor în administraţie, duc la nemulţumiri şi la lupte aprige pe toată Valea Caraşului.

În toamna anului 1918 prin dezmembrarea împeriului austro-ungar şi unirea Banatului cu Ţara-Mamă, cu adeziunea germanilor şi a slovacilor, provincia şi implicit zona Oraviţei îşi găseşte propria identitate, aceea românească.[7]

Habitatul comun în spaţiul cărăşan influenţează reciproc buna convieţuire a localnicilor cu foştii colonişti germani.

O anumită fuziune rămâne evidentă pe durată lungă. În Oraviţa- Montană, Ciclova-Montană, Steier, etnicii germani chiar dacă sunt grupaţi în comunităţi proprii, sunt bilingvi, trăiesc şi lucrează în preajma băştinaşilor de la care se aprovizionează cu toate cele necesare traiului.

Pe de altă parte exemplul de hărnicie, perseveranţă şi corectitudine a etnicului german imprimă asupra băştinaşului acest model de convieţuire socială.

Cărăşenii simt nevoia de a împrumuta pentru copii lor confortul şi posibilităţile sociale pe care le dă modul de viaţă al neamţului.

Astfel un ţăran cu stare din Vrăniuţ îşi doreşte, la un moment dat pentru copilul lui o altă educaţie decât cea pe care o putea oferii satul. Aşa se face că la înţelegere cu o familie germană copilul este dus la Steierdorf şi aşezat la aceştia în gazdă.

Din amintirile d-nei Guran, fiica gazdei care l-a primit pe copil aflăm: "*mama era pedantă. Trăiam într-o ordine de farmacie, iar Ghiuri, cum i-am zis noi, scuipa pe jos, ca la el acasă. Copilul s-o dedat repede. Eram d-o*

https://biblioteca-digitala.ro

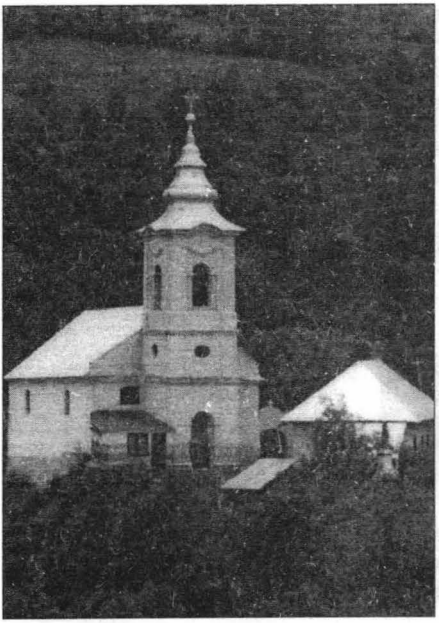

Mănăstirea
romano-catolică
Maria-Ciclova, 1727

Madona cu pruncul,
sec. XV
Mănăstirea
Maria-Ciclova

https://biblioteca-digitala.ro

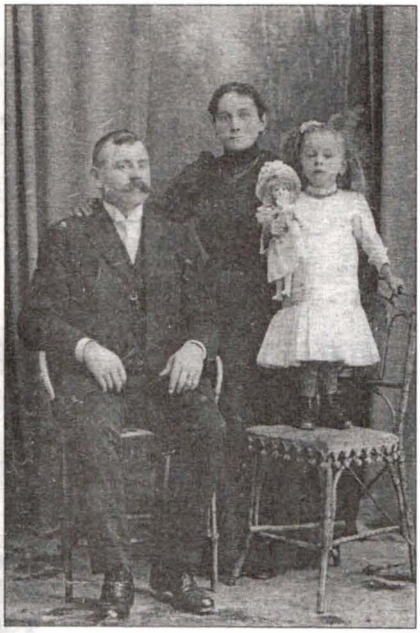

Familii germane din Steinerdorf, început sec. XX

https://biblioteca-digitala.ro

Costume tiroleze din zona Oraviţa - Ciclova Montană

https://biblioteca-digitala.ro

seamă. El a învăţat nemţeşte, io româneşte. Ne-am fost ca fraţii cât o stat la noi. Când ne-am dus cu familia la Vrăniuţ, am găsit acolo o stare materială bună dar copilului nu i-o mai plăcut... nu era ordine, *ca la noi nici baş curat. Ghiuri al nostru s-o nemţit. N-o vrut să rămână acolo şi o umblat la oraş, la şcoală încă câtiva ani"*[8]

Aşa cum mama Annei modificase, cu curăţenia ei ''nemţească", modul de existenţă al unui localnic, fiica, ajunsă printr-un concurs de împrejurări în Moldova, va lăsa asupra satului Ianca (Brăila) o impresie de mare adâncime: "*...trăiau într-un cătun, cu casele acoperite cu stuf. O grămadă de copii stăteau îngrămădiţi la un loc şi mâncau fiertură. Am stat acolo trei zile. I-am învăţat cum se găteşte şi cum se mănâncă la noi. Le-am făcut ordine şi prăjituri cum nu mâncaseră în viaţa lor. Le-am făcut tăiţei... ei habar nu aveau de aşa ceva... Au plâns toţi când am plecat dintre ei".*[9]

Revenind însă la Banat, spaţiul comun de convieţuire devine în timp casă comună. Influenţele sunt reciproce.

Localnicii renunţă treptat la portul tradiţional. La începutul secolului 20 sunt tot mai mult utilizate materialele textile de fabrică iar croitorii diferitelor etnii se orientează spre "hainele nemţeşti". Mobilierul din locuinţe capătă forme noi. Agricultura suportă ea însăşi mutaţii. Apar primele treierătoare, primele combine de marcă străină. Viziunea asupra vieţii se lărgeşte în general. Această stare se reflectă direct în lumea satelor cărăşene.

Etnicii germani suportă la rândul lor mutaţii vizibile. Ospitalitatea românească slăbeşte rigiditatea cercului închis al acestor comunităţi. Buna tovărăşie conduce implicit spre o bună comunicare, înspre o convieţuire armonioasă. Se leagă prietenii, se fac căsătorii. Conştiinţa de neam devine o

https://biblioteca-digitala.ro

conştiinţă a locului *"Ţara ţi aceea în care te-ai născut, în care trăieşti"*[10].

Nevoia de a prospera social declanşează, mai ales după primul război mondial, când ţara întreagă trece printr-o criză economică, mirajul Americii. Multe familii de români şi germani merg să muncească în America. Un asemenea caz de emigraţie este cel al familiei lui Urban Andrei, etnic german, specialist la primul cuptor Martin din Ciclova-Montană, care rămâne în Chicago timp de 20 de ani, asigurând un venit substanţial pentru cei opt copii din Oraviţa. Este şi cazul multor băştinaşi din jurul Oraviţei care reîntorşi în sat după câţiva ani de lucru în America ridică din temelii case noi, mari, din piatră, schimbând în bună parte arhitectura vechilor aşezări. Ei cumpără în acelaşi timp mult pământ, maşini agricole, devenind chiaburi.

În cel de al doilea război mondial, odată cu întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste, situaţia etnicilor germani din Banat se înrăutăţeşte tot mai mult, transformându-se într-un lung memorial al durerii.

Dacă pentru mulţi germani din zonă hotărârea de a părăsi ţara de adopţie împreună cu retragerea frontului nemţesc a însemnat şansa de revenire pe pământul strămoşesc, au fost multe familii care dintr-un motiv sau altul rămân în locurile în care s-au născut:

''Eu aici aveam părinţii, bunicii. Aici m-am născut, am mers la şcoli şi am muncit. Tata murise, mama era bolnavă, aveam un frate şi el bolnav. În Germania nu aveam pe nimeni. Ce mă putea aştepta acolo? Aşa gândeam atunci. Eu n-am fost o naţionalistă. Aici eram acasă."[11]

Nici unul dintre cei care au rămas nu şi-ar fi putut imagina barbaria crâncenă a puterii ruseşti infiltrată în România odată cu armata roşie.

https://biblioteca-digitala.ro

Începutul dezastrului este marcat chiar de violenţa devastatoare a trupelor ruseşti. A rămas până azi în memoria locului pângărirea clădirii Mănăstirii "Notre Dame" din Oraviţa şi a măicuţelor fără apărare[12] care trăiau aici.

Apoi la cererea Moscovei, Antonescu transformă etnicii germani din România în victime ale "paradisului sovietic". Tineri, tinere, bărbaţi, femei, oameni în putere dar adeseori şi bolnavi, sunt ridicaţi peste noapte din aşternuturi, îngrămădiţi în vagoane de vite, trimişi în necunoscut. Nimeni nu ştia unde.

Analizând două cazuri concrete de deportare, obţinem perspective diferite, pe de o parte cea oferită de memoria unui copil martor, şi anume d-na Golban, care asistă la smulgerea părintelui din mediul armonios al familiei, şi rămâne zguduită, traumatizată sufleteşte de această amintire, iar pe de altă parte o imagine filmică oferită de relatarea Olgăi Huszar, tânără la acea vreme, care trăieşte ea însăşi această experienţă.

Trăirea intermediară, din cele văzute şi auzite, sau directă a crâncenului fenomen al deportării în Rusia nu poate fi uitată.

Amintindu-şi de acea vreme d-na Golban relatează: *"Îl ţineam pe tata de picior şi ţipam, apoi mi s-a smuls, l-am văzut înghiţit în noapte... Am rămas cu spaima asta şi aşteptam dintr-o zi în alta să auzim că tata nu mai e. Sărăcia şi neputinţa s-a instalat în locul armoniei în care trăiserăm până atunci. Mama era croitoreasă. Muncea de dimineaţa până seara să supravieţuim. Devenise închisă în sine, rece. Şi tata era atât de departe de noi..auzeam din alţii cum trăiau acolo, ce îndurau... Odată cu tata o fost ridicat şi un vecin care era surdomut şi încă un unchi, bolnav, în ultima fază, de tuberculoză. L-or ridicat şi pe el,*

https://biblioteca-digitala.ro

să moară prin străini, ca un păgân. Toţi cei care mureau în lagăr, în Belakalitva, pe Don erau dezbrăcaţi de haine, aruncaţi la groapa comună. Zice tata că l-o îngropat în ascuns pe unchiu, în costum de stofă ungurească şi în papuci, ca pe un creştin. O păzit groapa jumătate de noapte, să nu fie dezgropat şi să i se fure hainele. Pe urmă cică s-o pus o zăpadă mare şi unchiu o scăpat. Există un Dumnezeu! Se mai auzea că îndurau foame şi mizerie peste puteri. Odată tata ar fi furat de la bucătărie o vadră de macaroane. S-o ascuns cu surdomutu sub o scară şi or mâncat-o toată încât li s-o făcut rău ..."

Umorul primeşte nuanţa tragismului în povestea femeii.: "*dar măcar acuma dacă mor, ar fi zis tata, ştiu că mor sătul*"[13].

Amintirile Olgăi Huszar, direct implicată în acest masacru spiritual, se derulează lent. La cei 81 de ani, ea reface mental, cu lux de amănunte, infernul tinereţii ei trăite în lagărul de la Belakalitva. Nimic nu se poate şterge:

"*Eram tânără, cam de 23 de ani. Am crezut în ţara asta, de aceea am şi rămas în ea... M-or ridicat din pat; m-or luat cu hainele de pe mine.. Era ger şi viscolea. Ne-or mânat din spate ca pe vite, ne-or înghesuit într-un vagon de transportat animale. Or bătut vagoanele în lăteţi. Nu ni s-o spus ce şi cum. Oamenii se amăgeau. Ziceau <Nu ne lasă Antonescu, nu ne lasă. Ne duce numai până la Iaşi>. Dar eu ştiam că nu-i aşa. Nimeni n-avea de ce să ne plimbe cu trenul şi în condiţiile acelea. Era ceva şi noi eram la mâna lor*".[14]

Impactul cu barbaria unui sistem dezumanizant nu lasă însă loc de resemnare în sufletul adolescentei obişnuită cu un grad de civilizaţie şi de confort. "Rebelă", cum se autodenumeşte, d-na Olga analizează situaţia cu un ochi

https://biblioteca-digitala.ro

lucid, critic: "*eram şi noi în Auschwitz-ul nostru. Într-o astfel de situaţie te gândeşti la toate. Îngrămădiţi unii în alţii dormeam pe jos. Ni s-o instalat acolo un cuptor cu lemne şi ni s-o făcut o gaură în podea,pentru nevoi. Mâncarea ni se aducea într-o căldare, varză acră şi pâine făcută din resturi şi tărâţi. Încercam prin gări să trimitem bilete, să-i liniştim pe cei de acasă dar biletele noastre n-or ajuns vreodată la destinaţie. Abia după ce ne-or aşezat în lagăr la Belakalitva, pe Don, într-o cazarmă, cu o grădină, mare, înconjurată de sârmă ghimpată, ne-or spus pentru ce suntem acolo... Oamenii în putere au fost repartizaţi în mine, zidărie sau gatăre. Noi mai firavi am fost constituiţi în "Societatea ologilor" (Krupelvereim), ca să facem toate muncile de umplutură: făceam curat, săpam pe lângă Doneţ la zarzavat sau la vie. Munceam de dimineaţa până seara înfometaţi şi scârbiţi de lăturile lor. Erau două mese pe zi. Mâncând mai tare te chinuiai... Ne-au aşezat într-un grajd de cai. Întâi am scos de acolo bălegarul, pe urmă ne-or aşezat pe noi în locul cailor. Dormeam pe jos, în acelaşi rând de haine, murdari, plini de păduchi. Şi pe cât era de rău, auzeam încă, că în alte lagăre era şi mai rău nu aveau nici acoperiş deasupra capului. Or încercat mulţi să fugă, bărbaţii, dar cum trebuiau să treacă fluviul cu pluta, imediat îi prindea. Prin câte mai treceau săracii, aduşi înapoi! Erau umiliţi, bătuţi în faţa noastră, pentru intimidare...*"

Reacţia la această stare de îndobitocire continuă la care erau supuşi internaţii s-a materializat fie într-o revoltă mocnită,fie în izbucniri vizibile:

"*Odată m-or pus să spăl pe jos la un rus, Ivan. Ăsta m-o trântit pe pat să mă batjocorească. Eu ştiu ce putere îţi vine în astfel de momente? Aş fi vrut şi chiar aş fi putut să-l omor, aşa precum păream eu de firavă. L-am îmbrâncit*

https://biblioteca-digitala.ro

şi am fugit. Nu puteam îndura atâta batjocură. Îi uram de moarte pe toţi ruşii, îi înjuram când în gând, când pe faţă. Era s-o şi pat din cauza asta. Ne supraveghea o rusoaică în uniformă, foarte rea. Ne punea în braţe târnăcoape şi unelte grele, de abia le ţineam. Cu atâta ură izbeam cu ele în pământ că toate se rupeau. Într-un timp am refuzat să muncesc. Mă pituleam m-or prins, m-or ameninţat să mă bage la carceră-carcera asta era un fel de gaură din lăieţi, f. îngustă, în care primeai de mâncare numai o dată pe zi. Înclinai să crezi că era mai bine. Dincolo primea de două ori şi te munceau pe rupte. De la un timp nu-ţi mai pasă. Ştii că mori, că nu poţi rezista aşa la nesfârşit. După doi ani devenisem o umbră, făceam des frisoane de frig, eram anemică, galbenă şi bănuită de tuberculoză."

Soluţia salvatoare a apărut totuşi,în situaţia limită: *"La comisia anuală care se constituia pentru eliminarea tuberculoşilor, un doctor din comisia de examinare, s-o nimerit să fie din Steierdorf, îl cunoştea pe tata, m-a pus pe lista tuberculoşilor. Ca printr-o minune am scăpat de acolo, dar de-abia ajunsă acasă, m-am îmbolnăvit rău de tot. Am primit o boală tropicală grea <Sprue>, boală de intestine. Cu un tratament după o reţetă franţuzească, doctorul Funke din Oraviţa m-o readus la viaţă. Pe urmă am căpătat un fel de cancer de piele. Am rămas tare şubrezită de atunci. Nici nu mai ştiu cum am ajuns să trăiesc atât"*[15].

Amintirile sunt grele,imprimate adânc chiar dacă rănile se vindecă în timp: *"n-am înţeles până azi de ce atâtea nedreptăţi? dar am trecut peste toate..numa pe comunişti n-am putut să-i iert. I-am urât toată viaţa. Din cauza lor am rămas eu cu spaima asta-coşmarul vieţii mele, de care nu scap nici acum. Încă mai visez câteodată drumul ăla, ca un*

https://biblioteca-digitala.ro

drum de moarte. Mă visez dusă în lanţuri şi ştiu ce mă aşteaptă la Belakalitva. Zic în vis că, iată, de-acuma sunt bătrână, nu mai pot rezista. şi plâng, plâng. Aşa mă trezesc! Când am auzit la Revoluţie că Ceauşescu o fost puşcat am simţit că, în sfârşit, s-a făcut dreptate pe lume. Am plâns de bucurie"[16].

Aducând în prim plan memoria unor oameni striviţi sub frânele istoriei, nu putem trece cu vederea soarta altor bănăţeni, băştinaşi, ridicaţi de la domiciliu şi deportaţi în Bărăgan pentru "neşansa" de a se fi născut cu o anume stare sau pentru că nu au aderat la politica impusă.

În spaţiul comun şi prin suferinţele comune etnicii germani şi cărăşenii neaoşi au rămas până azi în bună vecinătate şi convieţuire, împărţind împreună binele şi răul aşa cum le derulează istoria: "*Mama mea,* îşi aminteşte d-na Golban, *a suferit mult pentru naţia ei dar nu s-a lepădat de credinţă. A rămas aici, unde s-a născut, cu toate câte au fost... Şi eu am rămas. M-am căsătorit cu un român şi nu mi-a părut rău niciodată. Ne-am înţeles, ne-am iubit. Am făcut doi copii de care mi-s mândră. Băiatu e plecat în Germania. Merg la el dar n-aş sta acolo nici legată. Nu-i acolo ca în Banatul meu. Fata, Coni, se simte prea mult româncă, n-ar pleca dincolo s-o pici cu ceară... Oraviţa nu mai are reputaţia de altădată dar este casa noastră şi noi aici ne simţim cel mai bine*"[17].

https://biblioteca-digitala.ro

Note

[1] Otto Greffner, *Şvabii (germanii) din Banat. O scurtă istorie*, Arad, 1994

[2] Ioan Drugărin, *Ciclova Montană. Contribuţii monografice*, Timişoara,1993

[3] Ioan Creţu, *Retrospective orăviţene*, mss.

[4] Ioan Drugărin, op. cit.

[5] Vasile Vărădean, *Monumente bisericeşti şi culturale în zona Oraviţei, Mitropolia Banatului*, Timişoara, 1981.

[6] Ioan Creţu, op. cit.

[7] Simu Sam Moldovan, *Oraviţa de altădată şi teatrul cel mai vechi din România*, Oraviţa, 1938.

[8] Anna Giuran, 72 ani, Ciclova-Montană

[9] Idem.

[10] Olga Huszar, 81 ani, Ciclova-Montană.

[11] Olga Huszar, 81 ani, Ciclova-Montană.

[12] Ioan Creţu, Retrospective orăviţene, mss.

[13] Goban Antoaneta,66 ani, Oraviţa.

[14] Olga Huszar, 81 de ani, Ciclova-Montană.

[15] Idem.

[16] Olga Huszar.

[17] Golban Antoaneta, 66 de ani, Oraviţa.

---

* Cercetarea de teren a fost efectuată în lunile martie şi aprilie 2001 în localităţile Oraviţa şi Ciclova-Montană.

https://biblioteca-digitala.ro

DIE DEUTSCHE MINDERHEIT IM GEBIET ORAVIȚA KREIS KARASCH

Zusammenfassung

Die Ansiedlung der Deutschen im Banat ist unmittelbar an die Vertreibung der Türken aus dem Gebiet im Jahr 1717 und an die Besetzung des befreiten Territoriums vom Wiener Hof gebunden.

Was Oravița anbelangt, treffen die ersten deutschen Ansiedler aus Tirol 1719 ein.Am Anfang wurden die Neuangekommenen im Nachbarsort Ciclova Română eingerichten. Erst 1721 bewilligt der Wiener Kaiserliche Hof den Bau einiger Wohnstätten für die deutschen Ansiedler in Oravița ein. Der deutsche Wohnkern ist in Keiss, demm südlichen Stadtteil in der Nähe der Schwefelgrube, festgelegt worden.

Dieser ersten Ansiedlerwelle folgt 1722 eine zweite, die aus ungefähr 456 den Bergwerken in Oravița, Ciclova-Montana und Sasca-Montana zugeteilten Personen gebildet war.

Zu jener Zeit galt das Bergbauwesen als eine edle Beschaftigung, so dass sozial gesehen die Bergarbeiter unter den Auserlesenen des Landes standen. Die Einführung der Pflichtschule schafft über die ganze Gegend Voraussetzungen für einen starken wirtschaftlichen Anlauf.

Letztendlich leistet eine dritte Ansiedlungsperiode unter Joseph II, ihren Beitrag zu einer neuen Entwicklung des Gebietes.

Oravița kennt eine bevorzugte Lage. Auch des XIX. Jahrhundert ist eines der wirtschaftlichen und kulturellen Entwicklung. Es werden Musik-und Tanzvereine, verschiedene wirtschaftliche und kulturelle Gesellschaften, Lokalblatter

https://biblioteca-digitala.ro

gegründet. Die Deutschen und Rumänen leben in guter Partnerschaft zusammen.

Als Anfang des XX.Jahrhunderts der amerikanische Reiz spürbar wird, werden sowohl die Deutschen als auch die Rumänen nach Amerika arbeiten gehen.

Jene die reich zurückkehren kaufen Boden, bauen Häuser.

Der während diesem langen Zusammenleben fastgesetzte interethnische Ausgleich zwischen Deutsche aus der banater Gebirgsgegend und Rumänen bricht im II. Weltkrieg, als die Waffen gegen das nationalsozialistische Deutschland gewendet wurden, zusammen.

Ein Teil der Deutschen wird in die Heimat zurückkehren. Doch die meisten die zurückbleiben, werden das Drama der Ausschleppungen ertragen. Die Gestehnisse jener die die Qual überlebt haben sind überwältigend.

https://biblioteca-digitala.ro

UN ARĂDEAN, SAVA TEKELIJA, CEL MAI IMPORTANT MECENA AL CULTURII SÂRBE

Prof. dr. Ljubivoje Cerović, Novi Sad

Sava Tekelija, născut la Arad în 1761, se trage dintr-o familie de nobili sârbi al cărei fondator a fost Iovan Tekelija, primul comandant al Graniţei militare de pe Valea Mureşului de la începutul secolului al XVIII-lea, cel care a construit cetatea şi biserica Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel, cunoscută şi sub denumirea de "Biserica lui Tekelija".

În anii copilăriei lui Sava Tekelija, pentru conaţionalii săi Aradul devenise un oraş al amintirilor.

Un deceniu înainte de naşterea lui Sava a fost desfiinţată Graniţa militară de pe Valea Mureşului iar legendarii grăniceri au luat drumul pribegiei plecând în Rusia sau pe nou înfiinţata graniţă din sudul Banatului. Puţinii sârbi care au mai rămas au continuat să trăiască în oraşul de reşedinţă al comitatului.

Deşi o parte din membrii familiei Tekelija au plecat în Rusia, cei rămaşi au reprezentat în continuare cea mai influentă familie de nobili sârbi în oraşul de pe Mureş.

Sava Tekelija şi-a petrecut copilăria în mediul care în multe privinţe amintea de gloria familiei sale. Aici exista un oraş a lui Tekelija, Biserica lui Tekelija, Piaţa Tekelija, Şanţul de apărare a lui Tekelija, Turnul de observaţie a lui Tekelija.

https://biblioteca-digitala.ro

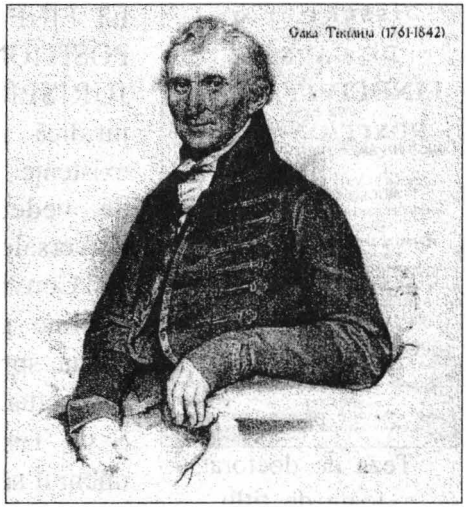

Sava Tekelija, 1761-1842

La vârsta de şase ani, Sava a început să frecventeze la Arad şcoala primară confesională sârbă, unde în primii doi ani," a învăţat psaltirea aproape jumătate", după cum mărturiseşte el însuşi în cartea sa de memorii.

Învaţă apoi la şcoala latină din Arad, pentru ca, în 1775, părinţii să-l trimită la Buda unde "audiază cursul de poetică. "După doi ani, din motive de sănătate, se întoarce la Arad. Aici a stat un an de zile, timp în care a studiat retorica. După însănătoşire, în 1778, se reîntoarce la Buda pentru a studia fizica, geometria şi desenul.

Împotriva voinţei sale, la insistenţa părinţilor, în 1780 pleacă la Viena pentru a studia la Academia Militară. Nereuşind să se înscrie, studiază la Universitatea din Viena dreptul (penal, canonic, natural şi general), învaţă limba franceză, spaniolă şi engleză. În acelaşi timp învaţă să cânte la flaut.

În 1782 revine la Buda unde se înscrie la Facultatea de drept, pe care a absolvit-o în 3 ani, iar în 1786 susţine cu succes teza de doctorat devenind primul sârb doctor în ştiinţe juridice.

La scurt timp îşi tipăreşte la Pesta această teză de doctorat intitulată DISSERTATIO IURIDICA DE CAUSA

https://biblioteca-digitala.ro

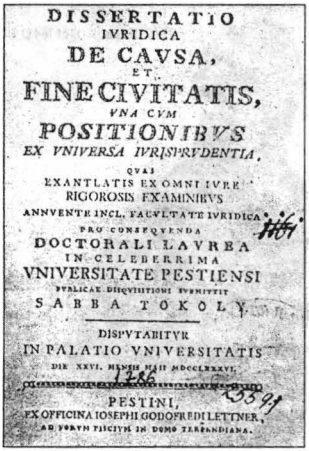
DISSERTATIO
IVRIDICA
DE CAVSA,
ET
FINE CIVITATIS,
VNA CVM
POSITIONIBVS
EX VNIVERSA IVRISPRVDENTIA,
QVAE
EXANTLATIS EX OMNI IVRE
RIGOROSIS EXAMINIBVS
ANNVENTE INCL. FACVLTATE IVRIDICA
PRO CONSEQVENDA
DOCTORALI LAVREA
IN CELEBERRIMA
VNIVERSITATE PESTIENSI
PVBLICAE DISCVSSIONI SVBMITTIT
SABBA TOKOLY.
DISPVTABITVR
IN PALATIO VNIVERSITATIS
DIE XXVI. MENSIS MAII MDCCLXXXVI.
PESTINI,
EX OFFICINA IOSEPHI GODOFREDI LETTNER,
AD FORVM PISCIVM IN DOMO TERRENDIANA.

Teza de doctorat, foaia de titlu

ET FINE CIVITATIS UNA CUM POSITIONIBUS EX UNIVERSA JURISPRUDENTIA (Disertaţie juridică privind cauza şi scopul existenţei statului, cuprinzând puncte de vedere ale ştiinţei juridice universale).

Convins că a sosit momentul prielinc pentru a face carieră în Rusia, spre care au fost atraşi mulţi intelectuali sârbi din acea vreme, Sava Tekelija pleacă în 1787 la unchiul său Petar Tekelija, cel care a făcut cea mai strălucită carieră militară dintre toţi sârbii emigraţi în Rusia.

Sava a adus cu el în Rusia teza sa de doctorat dedicată unchiului său Petar Tekelija, cu portretul acestuia pe prima pagină, sperând că acesta îi va deschide căile pentru a face carieră în Imperiul Rus.

În Rusia însă nu a rămas prea mult timp. Fără sprijinul scontat din partea unchiului, decepţionat, se întoarce acasă.

După întoarcerea la Arad este numit în funcţia de vicenotar al Comitatului Cenad.

În anul 1790 a participat la lucrările Congresului iliric la care a susţinut, contrar poziţiei majorităţii, teza că sârbii nu trebuie să ceară un teritoriu

Romănce la horă, desen de Sava Tekelija

https://biblioteca-digitala.ro

separat şi privilegii ci trebuie să obţină aceleaşi drepturi ca şi ceilalţi cetăţeni ai Ungariei.Propunerea lui nu a fost acceptată.

Expunerea sa la Congresul de la Timişoara a tipărit-o la Pesta sub titlul "Cuvântarea pe care a rostit-o Sava Tekelija ca deputat la Congresul iliric de la Timişoara în data de 9 sept.179o,compusă în dialect naţional".

În ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, Sava Tekelija a desfăşurat o activitate intensă. Astfel, în 1792, în calitate de delegat al Comitatului Cenad a luat parte la lucrările Dietei ungare la Pojon.

Datorită atitudinii sale la Congresul iliric de la Timişoara a ajuns în conflict cu ierarhia clerului ortodox sârb, fapt pentru care, contrar aşteptărilor, nu a fost numit în funcţia de secretar al nou înfiinţatei Cancelarii ilirice de pe lângă Curtea de la Viena.

Această Cancelarie ilirică a fost însă în curând desfiinţată, competenţele ei fiind atribuite în 1792 Cancelariei ungare de pe lângă Curtea de la Viena, instituţie la care Sava Tekelija a îndeplinit vreme de 6 ani funcţia de secretar.

Fiind o fire plină de temperament, nerăbdător, şi mai presus de toate orgolios, Sava Tekelija nu a reuşit să-şi facă loc în mecanismul complex al birocraţiei austriece. Având în vedere originea cât şi înalta sa calificare profesională se vedea pe sine în rolul protectorului intereselor generale ale poporului sârb în Imperiul habsburgic. Nerealizându-şi ambiţiile, decepţionat de lipsa de înţelegere a Curţii de la Viena, care a refuzat să-l avanseze în funcţie, în 1798 demisionează şi se întoarce la Arad, unde a trăit până la sfârşitul vieţii.

Despre perioada vieneză a vieţii lui Tekelija cel mai elocvent vorbeşte Jurnalul său, care constă din însemnările

https://biblioteca-digitala.ro

făcute în perioada octombrie 1792-ianuarie 1797.

Jurnalul lui Sava Tekelija este interesant, abundând de date istorice importante şi de comentarii pline de rafinament. Autenticitatea este amplificată de faptul că autorul se afla în mijlocul evenimentelor politice şi sociale, putând să urmărească direct evenimentele la Curtea vieneză precum şi pe teren, la faţa locului.

Împreună cu sora sa Alka şi cu alţi arădeni de vază, Tekelija a încercat să înfiinţeze un fond pentru şcolarizarea copiilor sârbi din Arad în oraşul natal şi la şcolile superioare din alte centre.

El a dorit ca arădenii, deşi "cei mai afectaţi de migraţii din întreg poporul sârb să fie primii care au început în acest fel să stăruiască pentru binele tuturor, cei care au pus prima piatră de temelie a unei stânci, de la care razele luminii se vor întoarce asupra întregului popor".

Inspirat de aceste idei a scris lucrarea intitulată "Proiectul unui arădean de înfiinţare a fundaţiei pentru instruirea copiilor sârbi la Arad propus comunităţii sârbe arădene".

În anii furtunoşi ai războaielor napoleoniene, în 1800, când a avut loc mobilizarea generală pentru lupta împotriva armatei franceze, Sava Tekelija primeşte gradul de locotenent colonel şi devine comandant de batalion. Datorită însă unui ordin potrivit căruia comandantul de batalion nu putea să aibă un grad mai mare decât cel de maior, Tekelija a renunţat la serviciul militar. În 1802 devine reprezentantul Comitatului Cenad în Dieta ungară.

După izbucnirea în Serbia a răscoalei lui Karadjordje Petrović împotriva turcilor, Tekelija se angajează cu un deosebit elan pe plan politic şi diplomatic.

În iunie 18o4 îi adresează o lungă scrisoare împăratului

https://biblioteca-digitala.ro

Napoleon I, cerându-i să-i ajute pe răsculaţi în restaurarea statului sârb în Balcani, care urma să fie un aliat al Franţei. Sava Tekelija a propus ca noul stat să poarte numele Iliria. În acest fel argumenta Tekelija s-ar împiedica penetrarea ruşilor în Peninsula Balcanică, respectiv extinderea Rusiei pe seama Imperiului Otoman.

Un an mai târziu, în septembrie 1805 Tekelija adresează un memorandum similar impăratului Austriei, Francisc I, în care îi propunea să sprijine răscoala sârbilor şi implicit restabilirea statului sârb.

Aceasta ar fi, sublinia Tekelija, calea cea mai uşoară pentru a bara drumul Rusiei în Balcani.

Deasemenea, Tekelija îi propune împăratului Francisc I să încheie o alianţă cu împăratul rus pentru lupta împotriva Franţei.

În toiul răscoalei sârbeşti,în 1805, Tekelija a publicat lucrarea "Romanii în Spania", o traducere din engleză a unui text a lui Wattson, însoţită de comentarii proprii şi sfaturi practice pentru tactica luptei de guerilă, pentru a fi de folos răsculaţilor.

În această lucrare, pe care Ilarion Ruvarac a apreciat-o ca cea mai bună dintre lucrările lui Tekelija, autorul îşi exprimă îngrijorarea faţă de lipsa de unitate a sârbilor şi chiar faţă de o posibilă trădare a cauzei lor, ceea ce i-a dus deja la dezastru odinioară, în bătălia de la Kosovo Polje.

Neobositul Tekelija i-a ajutat pe conaţionalii săi şi pe alte căi. Astfel, în 1805 a publicat o hartă a statelor feudale sârbeşti.

De două ori (în 1811 şi 1816) Sava Tekelija a călătorit în Rusia pentru a regla multe chestiuni privind moştenirea familiei Tekelija cu unchiul său Lazar precum şi pentru a prelua donaţiile făcute prin dispoziţie testamentară de celălalt

https://biblioteca-digitala.ro

unchi, Petar Tekelija.

La întoarcerea din Rusia, în 1812, a adus o culegere de poezii populare ruseşti şi le-a recomandat lui Stevan Živković şi lui Lukijan Mušicki să urmeze acest exemplu şi să culeagă şi să tipărească poeziile populare sârbeşti.

Sava Tekelija şi-a câştigat renumele de "cel mai mare mecena" al culturii sârbe. Numele său, după cum remarca istoricul Dušan J. Popović, a devenit simbolul "marelui binefăcător al neamului, generos şi plin de înţelepciune. Destinaţia fundaţiilor sale este o mărturie a orizontului larg de cultură a fondatorului."

Privind atitudinea lui Sava Tekelija faţă de Matica srpska, cea mai importantă instituţie de cultură a poporului sârb, în mod deosebit trebuie relevat faptul că, în 1837, după ridicarea interdicţiei de funcţionare "din cauza propagandei antistatale şi a militării în favoarea panslavismului", într-o perioadă foarte grea din punct de vedere material pentru Matica, Tekelija a donat o importantă sumă de bani nominalizând Matica drept moştenitoarea sa şi executor testamentar.

În semn de recunoştiinţă, Matica srpska l-a numit în 1838 preşedinte pe viaţă.

Ultimii ani din viaţă, o viaţă plină de realizări, Tekelija i-a dedicat unor acţiuni de binefacere.

Cea mai importantă ctitorie a sa, Tekelijanum, un cămin-internat pentru studenţii sârbi din Pesta, a luat fiinţă în 1838.

"Convins fiind de necesitatea creării unei instituţii pentru promovarea ştiinţei şi culturii în rândurile poporului sârb, pe care îl avea în inima sa, a asigurat mijloacele materiale, administrate de Matica srpska, pentru şcolarizarea tinerilor sârbi talentaţi provenind din familiile nevoiaşe.

https://biblioteca-digitala.ro

"Astfel a argumentat istoricul Dušan J. Popović această acţiune a lui Sava Tekelija.

Actul de întemeiere a acestei fundaţii a fost semnat de Tekelija la Pesta la 21 august 1838.

A fost aleasă Pesta pentru înfiinţarea Tekelijanumului pentru că mulţi studenţi sârbi îşi făceau studiile în acest oraş. Întreaga sa avere, în valoare de 400.000 florini a lasat-o moştenire acestei ctitorii numită Tekelijanum după numele său. Clădirea a fost reamenajată în funcţie de necesităţile de viaţă şi de studiu ale tinerilor bursieri. Pe lângă cămin-internat pentru studenţi, clădirea a devenit şi sediul Societăţii Matica srpska.

Acordarea bursei se făcea pe baza rezultatelor la învăţătură şi a verificării cunoştinţelor candidaţilor. La început Tekelijanum a avut 12 iar mai târziu 18 studenţi bursieri.

De conducerea activităţii noii instituţii s-a ocupat personal Sava Tekelija până la sfârşitul vieţii. După moartea sa, adică din 1842 până în 1914 de administrarea Tekelijanumului s-a ocupat Matica srpska.

Pe toată durata existenţei sale Tekelianumul a şcolarizat 346 de studenţi, din toate provinciile locuite de sârbi.

Sava Tekelija a avut o bibliotecă deosebit de bogată. Încă din 1825 era cunoscută ca cea mai importantă bibliotecă personală, care, după spusele lui Mladen Leskovac, număra între zece şi unsprăzece mii de volume. Sava Tekelija a donat-o fundaţiei Tekelijanum în 1838.

După al doilea război mondial cărţile care au mai rămas din această bibliotecă au fost transferate la Matica srpska din Novi Sad, unde se păstrează şi astăzi.

Evaluând întreaga activitate a lui Sava Tekelija, Živan Milisavac, autorul lucrării "Istoria Matiţei sârpska", scria:

https://biblioteca-digitala.ro

"Efortul de a lăsa o trainică amintire în sânul poporului său nu a fost zadarnic. Fundaţia înfiinţată de Sava Tekelija a devenit o bază solidă pentru creşterea intelectualităţii sârbe şi implicit cel mai trainic monument pe care ni-l putea înălţa".

Traducerea din limba sârbă Bojidar Panici

BIBLIOGRAFIE

S. Bugarski, Dnevnik Sava Tekelije, besmrtnog blagodetelja naroda srpskog vodjen u Beču 1795-1797, Novi Sad, 1992

S. Bugarski, Lj. Stepanov: Kad Moriš poteće kroz pero, Bucureşti, 1991

S.Gavrilović, Srbi u Habsburškoj monarhiji pred Ugarski sabor 1790. Jugoslavenski istorijski časopis, IV, Beograd, 1965

A. Ivić, Matica srpska 1826-1926, Novi Sad, 1927

B. Kovaček, Tekelijanumske istorije XIX veka, Novi Sad, 1997

Z. Milisavac, Istorija Matice srpske (1826-1864). Vreme nacionalnog budenja i kulturnog preporoda, Novi Sad, 1986

D. Ostojić, Iz prošlosti srpske pravoslavne crkve u Aradu. Bilten Srpskog pravoslavnogo vikarijata u Temišvaru br. 4, Temešvar 1974

Pomenik znamenitih ljudi srpskog naroda. Napisao M. B. Milićević, Beograd, 1888.

Popović D. J., Sava Tekelija prema Prvom srpskom ustanku. Zbornik Matice srpske. Serija društvenih nauka 7,

https://biblioteca-digitala.ro

Novi Sad, 1955
N. Radojčič, Štampani radovi Save Tekelije. Zbornik Matice srpske za književnost i jezik knj. XII, sg. II, Novi Sad, 1939
S. Tekelija, Ospisanie života moga, Beograd, 1989
Temisvarski sabor 1790 godine. Izbor i objašnjenja, Slavko Gavrilović i Nikola Petrović, Novi Sad-Sremski Karlovci, 1972
A. Forišković, Tekelije, Novi Sad 1985
Lj. Cerović, Znameniti Srbi u rumunskim zemljama, Novi Sad, 1991
Lj. Cerović, Srbi u Rumuniji od ranog srednjeg veka do današnjeg vremena, Novi Sad,1997

https://biblioteca-digitala.ro

DER ARADER SAVA TEKELIJA, WICHTIGSTER MÄZEN DER SERBISCHEN KULTUR

Zusammenfassung

Sava Tekelija,der wichtigste Mäzen der serbischen Kultur, wurde 1761 in Arad in einer Adelsfamilie dessen Gründer Iovan Tekelija, der erste Befehlshaber der Militärgrenze am Maroschtal am Anfang des XVIII, Jahrhunderts ist, geboren.

Nach Abschluss des katholischen Gymnasiums in Arad studiert Sava Tekelija Jura auf der Universität Wien und auf der Hochschule für Rechtswissenschaft in Budapest, wo er auch seine Doktorprüfung ablegt.

Nach einer Reise durch Russland kehrt er nach Arad zurück und wird zum Vizenotar des Komitats Cenad genannt.

Unter diesem Titel nimmt er 1790 am illyrischen Kongress teil, wo er im Gegensatz zu andere die Idee unterstützt, dass die Serben nicht die Abtrennung sondern gleiche Rechte mit den anderen Bürgern Ungarns verlangen sollen.

Unfähig strahlend in der österreichischen Verwaltung zu sein, führt er sein Leben bis ans Ende in Arad, wobei er sich mit Wohltaten beschäftigt.

Er spendet an Matica srpska eine grosse Geldsumme und nennt sie Erbe und testamentarischer Gerichtsvollzieher seines Vermogens. Als Erkennung dafür wird er Vorsitzender fürs ganze Leben genannt.

Doch sein wichtigstes Werk war das Tekelianum – ein 1838 gegründetes Heim für die serbischen Studenten aus Pest.

Entlang seines Daseins hat das Tekelianum 346 Studenten aus allen von Serben bewohnten Provinzen

https://biblioteca-digitala.ro

aufgenommen.

Sava Tekelija hat dieser Stiftung in Pest seine eigene aus 10.000 Bänden gebildete Bibliothek geschenkt. Ein Teil dieser Bücher wurden nach dem II. Weltkrieg nach Novi Sad zu Matica srpska gebracht.

https://biblioteca-digitala.ro

LAGĂRUL CEZARO-CRĂIESC DIN CETATEA ARADULUI 1914-1918

Bojidar Panici

După atenatul de la Sarajevo (28 iunie 1914) în care a fost asasinat arhiducele Franz Ferdinand, moştenitorul tronului Imperiului habsburgic, autorităţile austro-ungare au dezlănţiut adevărate progromuri împotriva populaţiei sârbe din Bosnia şi Herţegovina şi din alte provincii ale Imperiului locuite de sârbi. Au fost instituite tribunale militare care, în urma unor procese sumare, au trimis la moarte sute de sârbi.[1] Pe de altă parte, armata austro-ungară şi formaţiunile paramilitare "Schutzcorps", înfiinţate de generalul Oskar Potyorek, guvernatorul Bosniei şi Herţegovinei, au operat execuţii fără nici o procedură judiciară. Astfel, în oraşul Trebinje au fost executaţi 37 de civili sârbi, printre ei şi preoţi, iar în localităţile din zona oraşului Foca, într-o singură zi-14 august 1914-au fost executate 129 de persoane de naţionalitate sârbă.[2]

Execuţii sumare au avut loc şi în satele şi oraşele Vojvodinei: la Zemun, precum şi în numeroase sate din Srem, regiunea dintre râul Sava şi Dunăre.

Spre a se putea răfui în voie cu populaţia sârbă, fără să poată fi invinuite de încalcarea legii, autorităţile austro-ungare au suspenat Constituţia pe teritoriul Bosniei şi Herţegovinei.

Presa, la rândul ei, a dus o propagandă antisârbă, pe cât de furibundă, pe atât de primitivă, instigând la ură etnică

https://biblioteca-digitala.ro

şi la război până la exterminarea fizică a poporului sârb. Astfel ziarul croat "Hrvatska"scria la 3 iulie 1914: "*Poporul declară sârbilor război pe viaţă şi pe moarte şi izgonirea lor din Bosnia şi Herţegovina... Cu ei trebuie să încheiem socotelile, o dată pentru totdeauna, şi să-i nimicim.*" La unison cu ziarul din Zagreb, "Slovenec" din Ljubliana îi avertiza pe sârbi că vor fi cu toţii atârnaţi de crengile sălciilor: "*S kanoni vas pozdravimo vsi Srbi, dom hladen vam postavimo ob vrbi.*"[3]

O adevărată epurare etnică a populaţiei sârbe din zona de frontieră a Bosniei şi Herţegovinei cu Serbia şi Muntenegru s-a făcut prin deportarea masivă a acesteia în alte zone ale Imperiului.

Forma extremă de represiune, însă, vizând exterminarea fizică, a constituit-o deportarea în lagărele de concentrare, în care au pierit zeci de mii de civili şi prizonieri de război sârbi.

Aceste lagăre, adevărate uzine ale morţii, au fost răspândite pe întreg cuprinsul Imperiului Habsburgic: în Bosnia şi Herţegovina, Croaţia, Ungaria, Austria, Cehia, Slovacia, nordul Italiei, precum şi în Serbia, aflată sub ocupaţie, şi au funcţionat pe toată durata primului război mondial (1914-1918).

Iată câteva dintre "insulele" cele mai importante ale gulagului cezaro-crăiesc: Doboj, Žagar (de lângă Bihać), Višegrad (pe Drina), Brod, Stara Gradiška, Heinrichsgrün, Braunau, Drosendorf, Talersdorf, Aschach, Nagymegyer, Nezsider, Boldogassony, Wacz, Czegled, Arad, Bolzano, Civedalle, Beograd-Kalimegdan, Beograd-Topčider.(4)

Despre atrocităţile comise pe teritoriul Serbiei ocupate, ca şi despre cele din lagărele de concentrare, prima comunicare oficială a apărut în 1917 la Upsala, în Suedia:

https://biblioteca-digitala.ro

"*Un appel des Socialistes serbs au Monde civilisée (Les crimes austro-magyaro-bulgares dans la Serbie occupée)*".

Doi ani mai târziu, în 1919, profesorul Universităţii din Lausanne, Dr. Rudolf A. Reiss, a publicat la Paris rezultatele cercetărilor sale: "*Les traitements des prisioniers et des bleissés par les Germano-Bulgares. Résultat de l'enquéte*".

Deasemenea, istoricul sârb Vladimir Corović din Mostar (Herţegovina), el însuşi întemniţat timp de 3 ani la Zagreb în timpul primului război mondial, a publicat în 1920 lucrarea: "*Crna knjiga –Patnje srba Bosne i Hercegovine za vreme Svetskog Rata 1914-1918" ("Cartea neagră-Suferinţele sârbilor din Bosnia şi Herţegovina în timpul războiului mondial 1914-1916*"), bazată pe declaraţiile martorilor oculari şi ale celor care au supravieţiut regimului de exterminare din lagărele de deportaţi. Unul dintre cele zece capitole ale acestei lucrări este dedicat lagărului din Arad: "*Internirci u Aradu" (Deportaţi în Arad)*.

*

Lagărul cezaro-crăiesc din Cetatea Aradului, conform denumirii oficiale "K. und K. internirungs Lager in Arad", a fost unul din lagărele mari, prin care au trecut mii de deportaţi sârbi: bărbaţi, femei, copii, oameni în vârstă. Deportaţii au fost civili din Bosnia şi Herţegovina şi din Vojvodina, aparţinând tuturor categoriilor sociale: ţărani, meseriaşi, comercianţi, intelectuali –medici, preoţi, ziarişti, studenţi. Printre deportaţi au fost şi câţiva membrii ai Parlamentului Bosniei şi Herţegovinei. După declanşarea războiului împotriva Serbiei, la 12 august 1914, acestora li se vor alătura şi mii de civili şi prizonieri de război din

https://biblioteca-digitala.ro

Serbia.

Deportarea se făcea în vagoane de marfă supraaglomerate. Călătorind de cele mai multe ori pe rute ocolitoare, zile în şir, fără apă şi hrană, în miezul verii, mulţi au murit pe drum. Cei rămaşi în viaţă aveau să străbată pe jos drumul de la gara Arad până în cetate, excortaţi de poliţişti şi jandarmi, în mijlocul unei mulţimi ostile: "*aici, asupra multor transporturi de deportaţi s-a aruncat cu pietre şi cărămizi, în timp ce înjurăturile şi scuipatul din partea publicului era un lucru obişnuit.*"[5]

Dintr-un raport telefonic al comenduirii lagărului, transmis poliţiei locale şi înregistrat de aceasta, reiese că un transport de deportaţi sârbi, primul după toate probabilităţile,a sosit la Arad pe data de 31 iulie 1914[6]

Este semnificativ faptul că, deşi războiul împotriva Serbiei nu începuse încă, referindu-se la aceşti civili din Bosnia şi Herţegovina deportaţi la 31.07.1914 la Arad, comenduirea lagărului îi numeşte "szerb hady fogoliok"- prizonieri de război sârbi.

Cu alte cuvinte, înainte de a declara război Serbiei, Frantz Iosif ducea un război nedeclarat împotriva supuşilor săi de etnie sârbă.

În câteva luni de zile numărul deportaţilor în cetatea Aradului ajunsese la câteva mii.

Numai cu transportul din 11.12.1914 au fost deportaţi 700 de răniţi sârbi. Iată şi alte câteva transporturi semnificative din anul 1915, conform documentelor poliţiei:

16.10.1915 ..... 2430 prizonieri de război
18.10.1915..... 922 deportaţi civili
24.11.1915..... 340 prizonieri de război

Condiţiile de detenţie erau inumane. Deportaţii erau înghesuiţi în galeriile subterane umede şi întunecate.

https://biblioteca-digitala.ro

Deportați sârbi duși sub escortă pe străzile Aradului de la gară în Cetate

Prizoniri ruși în lagărul din Arad

https://biblioteca-digitala.ro

Intelectuali și reprezentanți ai păturii înstărite sârbe din Bosnia și Herțegovina în lagărul din Arad

Grup de deportați sârbi din Bosnia și Herțegovina la Arad seria 17, 1914/1915

https://biblioteca-digitala.ro

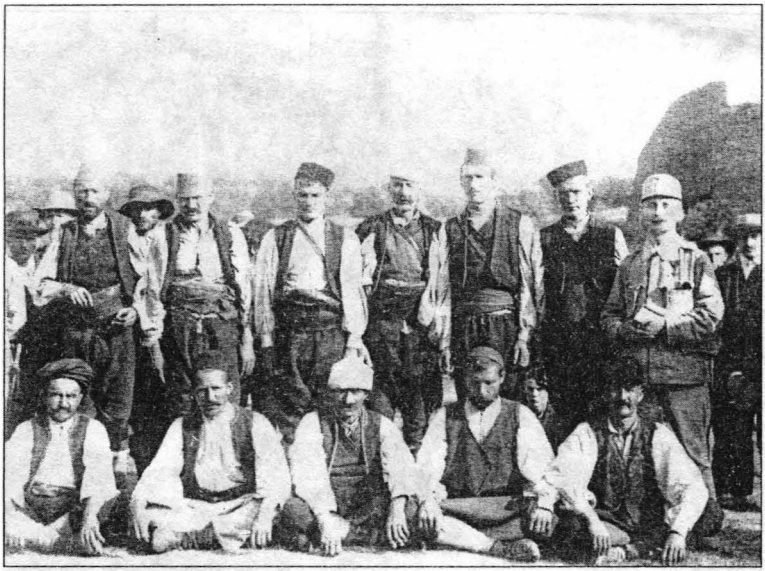

Deportați sârbi cu turban, reminiscență a stăpânirii turcești din Bosnia și Herțegovina

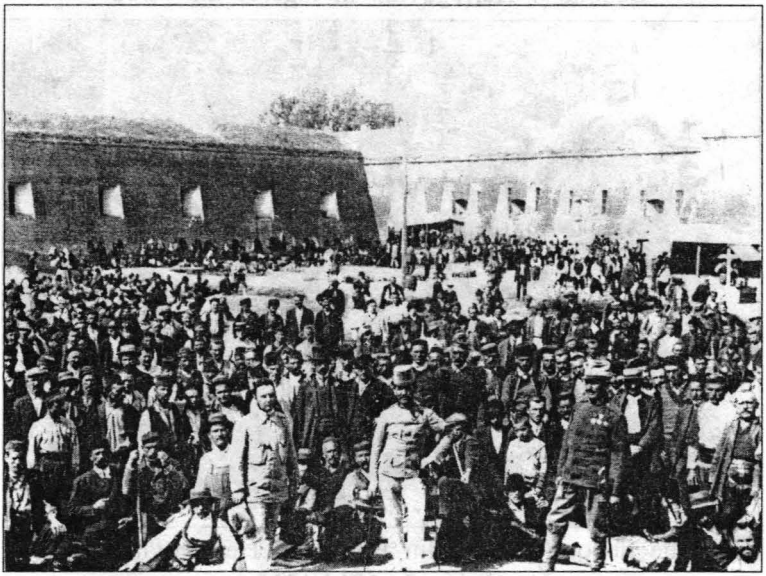

Imagine de ansamblu din lagărul arădean

https://biblioteca-digitala.ro

Deportați și soldați-gardieni lângă unul din bastioasnele cetății

Printre deportați erau și copii

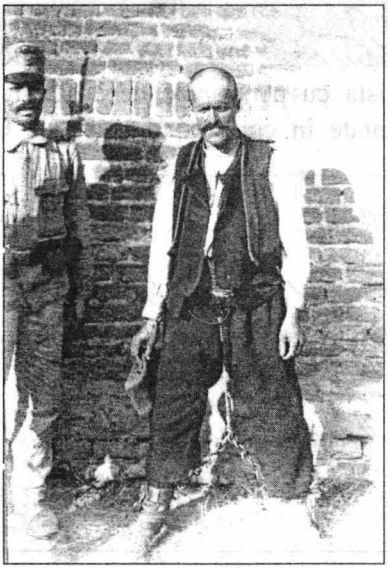

Deportat din satul Klenak din Vojvodina în lanțuri

https://biblioteca-digitala.ro

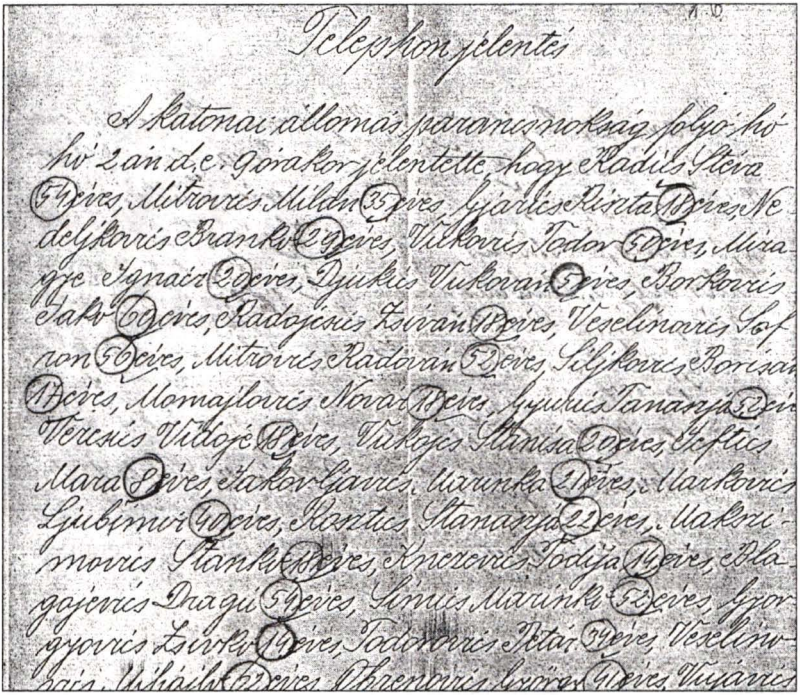

Fragment din lista cu persoanele decedate în 2 martie 1915 şi înmormântate în cimitirul din spatele Cetăţii Arad

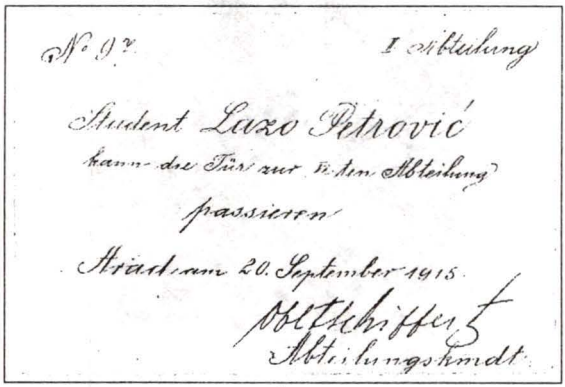

Legitimaţie de liberă trecere dintr-un sector în altul al lagărului

https://biblioteca-digitala.ro

Catacombele cetăţii Aradului au fost împărţite în aşa numitele "Abteilungen" (sectoarele lagărului), fără nici un fel de dotări-fără paturi (deportaţii dormeau pe jos), fără grup sanitar.

Într-unul din sectoare, cel al comandantului de sector plutonierul London,spre exemplu, pe o suprafaţă de 1240 m erau înghesuiţi 791 de deportaţi. Mâncarea puţină şi inconsistentă se distribuia o dată pe zi. Nici apa nu era suficientă. Bărbaţii erau obligaţi să presteze munci istovitoare, să care nisip din râul Mureş pe o distanţă de 6 km pentru pavarea străzilor, sau să lucreze în fabrici la patroni.

În lagărul din Arad se practica tortura: ferecarea în lanţuri, bătaia până la sucombarea victimei (bărbaţi sau femei deopotrivă), violarea femeilor.

Comandantul lagărului locotenent-colonelul E. Hegedüs îi instruia pe soldaţii-gardieni: "*fără vorbărie multă, bagă imediat baioneta în nemernici*". Pentru el deportaţii au fost nişte "trădători de ţară, ucigaşi, tâlhari."[7]

Cu urmare a regimului de detenţie, au izbucnit epidemii de dezinterie, tuberculoză, febră tifoidă, tifos exantematic, care au curmat, din august 1914 până la 25 martie 1915, 1772 de vieţi omeneşti.[8]

Epidemia de tifos exantematic a culminat în perioada decembrie 1914-martie 1915, când mureau zilnic zeci de deportaţi. Iată o situaţie a deceselor în baza rapoartelor comenduirii lagărului transmise poliţiei din Arad[9]:

Data	Numărul morţilor	Vârsta victimelor	Locul de înmormântare
29.12.1914	12	între 19-84 de ani	Cimitirul Pomenirea
01.01.1915	21	18-85	"

https://biblioteca-digitala.ro

07.01.1915	5	46-63	"
08.01.1915	8	28-70	"
09.01.1915	11	17-80	"
10.01.1915	19	17-70	"
16.01.1915	12	40-69	Cimitirul cetăţii
20.01.1915	21	18-62	"
22.01.1915	44	17-65	"
23.01.1915	39	15-70	"
24.01.1915	21	18-62	"
26.01.1915	26	1-62	"
28.01.1915	20	3-65	"
29.01.1915	21	15-62	"
30.01.1915	38	1-64	"
01.02.1915	43	2-64	"
03.02.1915	44	1-65	"
05.02.1915	35	1-65	"
08.02.1915	24	7-63	"
09.02.1915	31	3-78	"
11.02.1915	35	2-65	"
12.02.1915	30	2-62	"
13.02.1915	34	1-63	"
15.02.1915	38	2-65	"
17.02.1915	62	1-75	"
18.02.1915	23	6-64	"
19.02.1915	38	6-66	"
20.02.1915	16	7-67	"
23.02.1915	17	18-75	"
24.02.1915	20	15-75	Cimitirul cetăţii
25.02.1915	17	16-68	"
02.03.1915	68	5-62	"
03.03.1915	12	6-62	"

La începutul anului 1915, când epidemia de tifos luase proporţii devastatoare, avocatul arădean Ştefan Cicio-

https://biblioteca-digitala.ro

Pop, deputat din partea Partidului Naţional Român, a făcut o interpelare în Parlamentul Ungariei şi a intervenit pe lângă autorităţile de la Viena şi Sarajevo pentru a fi curmat tratamentul neomenos aplicat deportaţilor din lagărul din Arad.

Drept urmare, autorităţile militare au întreprins o anchetă la faţa locului. Unul dintre anchetatori, colonelul Iosif Csajka a notat, printre altele, în raportul său: "*Vizitând lagărul, mi-au fost prezentaţi 30-40 de copii. Atâţia au mai rămas din peste 400 câţi au fost deportaţi aici sănătoşi, pentru a muri în mizerie. Cei care au supravieţuit nu mai aveau mult de trăit fiind bolnavi de tuberculoză în stare avansată. Am văzut vreo 15 băieţi de 10-20 de ani, cărora le-au fost amputate mâinile şi picioarele degerate.*"[10]

După un proces maraton, în primăvara lui 1917, tribunalul militar l-a condamnat pe locotenent-colonelul Hegedüs, comandantul lagărului, la un an închisoare, cu degradare. În urma recursului, Tribunalul suprem a dispus telegrafic *punerea lui în libertate.*"[11]

Pentru întregirea imaginii lagărului din Arad şi a tratamentului pe care Viena l-a rezervat supuşilor săi sârbi, edificator este şi următorul fapt: după epidemia de tifos în care au pierit peste 1700 de vieţi, în toamna anului 1915 autorităţile militare au mobilizat 1900 de deportaţi din acest lagăr, trimiţându-i direct pe front.[12]

*

Nici azi nu se cunoaşte exact câţi deportaţi civili şi prizonieri de război sârbi au trecut prin lagărul de la Arad în timpul primului război mondial.

Istoricul Vladimir Ćorović în lucrarea citată apreciază ca numai din Bosnia şi Herţegovina au fost deportaţi aici

https://biblioteca-digitala.ro

5500 de civili din care au murit circa 2200.

Autorii arădeni indică un număr de 11.000[13], respectiv 15.000[14] de civili şi prizonieri de război din Bosnia şi Herţegovina, Vojvodina şi Serbia, deportaţi la Arad. Numărul morţilor - 4317 – este înscris pe un prapor din 1925, care se păstrează şi azi la Biserica Sârbească din Arad.

Fenomenul deportărilor în masă a civililor şi prizonierilor de război sârbi în lagărele de concentrare din Austro-Ungaria, în timpul primului război mondial este, în opinia istoricului iugoslav Vladimir Dedijer, primul experiment de acest gen în Europa, care a fost extins pe o scară mult mai largă de Germania nazistă în timpul celui de al doilea război mondial.[15]

NOTE

[1] Ivan Božić, Sima Ćirković, Milorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, *Istorija Jugoslavije*, Beograd, 1973, p. 394-395.

[2] Idem, p. 395.

[3] Ibidem, p. 394-395.

[4] Ibidem, p. 396; Vladimir Stojančević, *Srpski civilni internirci u Austro-ugarskoj za vreme Prvog svetskog rata*, în Istorijski casopis, knj XXII, Beograd, 1975, p. 149-171.

[5] Vladimir Ćorović, *Crna kniga. Patnje Srba Bosne i Hercegovine za vreme Svetskog Rata 1914-1918*, Beograd,1986, p. 66.

[6] Arhivele Naţionale. Filiala Arad. Fond Chestura poliţiei, Dosar 262/1941.

[7] Vladimir Ćorović, op. cit., p. 70, 71.

[8] Idem, p. 74.

[9] Arhivele Naţionale. Filiala Arad. Fond Chestura poliţiei 1914-1915.

[10] Vladimir Ćorović, op. cit., p. 72-73.

[11] Idem, p. 76.

https://biblioteca-digitala.ro

[12] Ibidem, p. 74.
[13] Gh. Ciul, *Ştefan Cicio - Pop şi colaboarea dintre români, sârbi şi slovaci*. 1893-1918, în Ziridava, VI, Arad, 1976, p. 221-230.
[14] N. Roşuţ, *Ştefan Cicio-Pop - militant pentru drepturile sociale şi naţionale şi lupta pentru Unire (1865-19349)*, în Ziridava, X, Arad, 1978, p. 599-630.
[15] Vladimir Dedijer, op. cit., p. 395.

https://biblioteca-digitala.ro

DAS KAISERLICH –KÖNIGLICHE LAGER IN DER ARADER FESTUNG 1914-1918

Zusammenfassung

Von 80 Jahren wandelten die österreichisch-ungarischen Behörden die Arader Festung im Vertligungslager für die aus Bosnien-Herzegowina und anderen unter Habsburgerdomination gesetzten ethnischen serbischen Gebieten deportierten serbischen Bürger um. Dasselbe Schicksal traf auch die Kriegsgefangenen und Bürger die dan von der österreichisch-ungarischen Armee durchgeführten Massakren in den folglich dem Angriff auf das serbische Reich der den ersten Weltkrieg bewirkte, besetzten Territorien, überlebt hatten.

Zur Qual der Tausenden von Märtyrer-Männer, Frauen, Kinder, von des österreichisch-ungarischen Behörden schuldig gefunden weil sie Serben waren-gibt es unzählige Gestehnisse jener die überlebt haben und erzählen. Für ihre Berichte stehen die während der Haftung von den offiziellen Fotografen der Regierung gemachten Documentefotos und die Tagesrapporte von den Toten des Befehlshaberes.

https://biblioteca-digitala.ro

VÁLTOZÁSFOLYAMATOK, MULTICULTURALIS VONÁSOK AZ ELEKI SZLOVÁKOKNÁL

Krupa András , Békéscsaba

A néprajztudomány szerint különleges figyelmet érdemel az idegen nyelvi és nemzetközi környezetben élő szórvány népcsoport. A körében végzett kutatás során nemcsak a sajátos etnikai hagyományok tárulnak fel – kiválogatásuk az egyik legnehezebb feladat -, hanem a határtalan bonyolult kapcsolatok egymáshoz való viszonya és fejlődése is megragadható.

Jelen előadásunkban az Eleken több, mint három évtizede élő szlovák nemzetiségű etnikai szórványcsoport *karácsony ünnepkörének néhány fontosabb szokásából és hiedelméből adunk vázlotos össefoglalót.* Feladatunknak nemcsak az ezzel össefüggő adatok közrebocsátását tartottuk – mintegy megmentő, megőrző munkát végezvén – , hanem főként annak a bemutatását tartottuk, hogy az együttélés és a mindennapi fejlődés természetes folyamatában egy meghatározott időtartamon belül és egy adott helyen lakó nemzetiségek kultúrájából mi maradt meg saját szokásként, szokás -, ill hiedelemismeretként, és mi vált a sajátot túllépő közös kinccsé, tulajdonná.

Előadásunk konkrét célja annak a vizsgálata, hogyan változott az idekerült szlovákok hagyományos népi kultúrájának egy meghatározott területe, a jeles napok karácsonyi ünnepkörének a gyakorlata és az ismerete. Azaz:

https://biblioteca-digitala.ro

- a magukkal hozott szokás - es hiedelemanyagból mit és hogyan konzerváltak,
- milyen volt a Békés megye különböző szlovák lakta helységeiből érkező szlovákok egybetelepülése következtében az egymásra hatás, az interetnikus kapcsolatok mértéke, minősége,
- milyen jellegű és méretü volt az eltelt három évtizedben az itt élő négy nemzetiség interetnikus kapcsalata, az együttélés sajátossága a szlovák nemzetiség vizsgált népi hagyományai szempontjából nézve, milyen a multikulturális állapot,
- milyen a hiedelemismeretük és a gyakorlati végrehajtás viszonya.

Elekre 1946-ban költözött be néhány száz szlovák az itteni németek egy részének a kitelepitését követően. Főként Békéscsabárol érkeztek, illetve a mai megyeszékhely közvetlen vonzásköréből (Mezőmegyer, Gerandás), továbbá Tótkomlósról. Egy-két szlovák asszony már jóval korábban jött férjhez az itt lakó magyarokhoz (Békéscsaba, Pitvaros). Eleken a faluban szétszóród telepedtek le. A később erkézők igy is már kevésbé válogathattak, s kiszorultak a perifériás rézekre.

Azelőtt Elek lakosságának zöme német volt, bár századunkban jelentősen nőtt a magyar és a román lakosság száma is. A helység betelepitése során Gyuláról, Orosházáról, Dobozról és a mezőkkovácsházi járásból 1946-ban szervezett formában telepedtek le magyarok is. A Csehszlovákiából (Csallókőz, Kassa környéke) érkező magyarok kőzül 1947-ben mintegy kétszázötvenem költöztek ide. A románok túlnyomó része a legkülönbözőbb románok lakta helyekről annak idején cselédnek, tanyásnak jött. A szlovákok betelepülésével alakult ki Elek négy nemzetiségü községgé.

Az idetelepülő szlovákok eredeti lakóhelyének

https://biblioteca-digitala.ro

szabályozó ereje teljesen megszünt, bár a hagyományos népi szellemi kultúrának ez a területe már ott is elhaló fázisban volt, az anyatelepülésen azonban ez idő tájt az összeszokott közösség pl. a jeles napok vonatkozásában még normativ szerepet játszott.

A kapcsolatok több szinten, rendkivül bonyolultan és újszerűen jeletkeztek, ill. alakultak. Az idetelepedett szlovákok legnagyobb gondja és problémája a normális életkörülmények kialakitása volt a teljesen idegen, több nyelvű és minden téren különböző érdekeket megvalósitani akaró környezetben, minden más mellékessé vált. Ugyanezt állapitotta meg MANGA János a XVIII századi szlovák telepesekről: számukra a régi és az új lakóhely közti különbség, valamint az új környezet maga, döntő változást hozott .

A szokások és a hiedelmek olyan mértékben hatottak, amilyen módon e feladat megoldását segitették, ill. amennyire a korábban megszokott életmód parancsa belső kényszerként megtratásukat önkéntelenül is előirta.

A telepesek eleinte a nylvánosságot kivánó szokások, hiedelmek lebonyolitását elhanyagolták, ill. megtartásukkal kapcsolataban túlzott óvatosságot mutattak, nehogy az őslakosoknak vagy a más etnmikumú idetelepülőknek valamilyen támadási felületet nyújtsanak. De a lakóházon belül, a családban – az idegen környezet kizárásával - megtartották az olyan előirásokat Eleken is, amelyek a gazdagodást segitették (pl. a Luca-napi tollfosztás, rongytépés stb.), hiszen az új helyen is gyarapodni akartak.

Tehát a magukkal hozott népi hagyomány szerkezete, tartalma a konkrét társadalmi helyzet alapján alakult, változott vagy vonult vissza.

A telepesi elszigeteltség fellazulásával páhuzamosan szaporodtak a vegyes házasságok is. E házasságokon belül

https://biblioteca-digitala.ro

a beszélt nyelvet egykor az adott nyelvi környezet vagy az erősebb házastárs befolyása határozat meg. Ebből következett, hogy az egyik vagy a másik házastárs nyelvét beszélték. Ezt tanúsitják az adatközlőt is: az egyiknek magyar volt az édesapja, de miután Mezőmegyerre költöztek, gyermekkorában nem magyarul, hanem szlovákul tanult, szlovák iskolába járt. Egy másik adatközlő férje békési magyar ember volt, a békési tanyákon magyar nyelvű környezetben laktak. Ám az asszonynak erős szlovák rokoni kapcsolatai voltak Békéscsabán, s e rokonság hatására költöztek Elekre. Napjainkban az Eleken kötött szlovák-román, szlovák-német vegyes házasságok, ill. az e családok nyelve sem az egyik, sem a másik fél nyelve, hanem egy harmadik: a magyar nyelv lett. Ugyanez vonakozik a szlovák-magyar vegyes házasságok nyelvére is, mely úgyszintén magyar. Mindez óhatatlanul magával hozza a nyelvi kifeyezéshez kötött szokás -és hiedelemelemeknek az elhalását, mert az új nemzedék – a nyelv nem értése miatt is – nem tanulja meg őket. Ugyanakkor ezek az elemek az idősebb szlovák nyelvű hordozójuk emlékezetbén – mivel a más nyelvű családjában nem mondhatja el őket – bizonyos szinten elraktározódnak, s ha nem felejette el, majdnem épségben konzerválja őket. S valóban: a szlovák nyelvű kifejezéshez kötött legarchaikusabb adatokat a vegyes házasságban élő asszonyok szolgáltatták! Az Elekre telepités folyamata a szokás - és hiedelemrendszerükben mindegyik nemzetiségnél kettős irányú változást hozott: egyrészt elősegitette a rohamos kopási folyamatot, máserészt alapot teremtett a hagyomány konzerválására.

Valamennyi telepes, nemzetiségre való tekintet nélkül, lényegében azt az állapotot őrizte meg, amelyen az ideköltözés előtt a szlovákoknál Gyulán, Kelet-Szlovákiában

https://biblioteca-digitala.ro

stb. volt. Miként annak idején a szlovákok – mikor az Alföldön letelepedtek – számos szokást elhagytak, ill. az új körülményeknek megfelelően alakult, változott a szokásrendszerük - kicsiben ugyanez játszódott le az Elekre költözött szlovák és a többi nemzetiség hiedelem – és szokásrendjében. Mivel a kompakt németség állapota is megszűnt, a németeknél is új szituáció keletkezett: a németek által korábban gyakorolt nyilvános szokások ugyanúgy az emlékezet tartományába kerültek, mint a többi telepesnél. Azáltal pedig hogy a németek töredékben maradtak, náluk is megkoptak, meglazultak a szokások és hiedelmek kötelékei. Bár BANNER József és MESTER György az eleki németek farsangjáról 1962-ben irt tanulmányukban – talán a többi nemzetiség hagyományait nem eléggé ismerve ill. túl nagy jelentőséget szentelve az etnikai csoportok egymás hagyományát semlegesitő hatásáról szóló tételnek – új hagyományteretmő erőt csak a visszamaradt eleki németeknek tuladonitanak. Valószinűleg abból is fakad ez a megállapitás, hogy a különböző nemzetiségek különböző etnikai csoporttöredékei ekkor még nem tudtak feloldódni. De konkrét lépések is történtek, pl. a betlehemjárás felelevenitésére éppen a bevándorolt szlovák fiatalok tesznek – igaz, sikertelen – kisérleteket.

E sajátos együttélésről ugyanazt állapithatjuk meg, amit KATONA Imre az észak-bánáti magyar népszokások kapcsán fogalmazott meg: a népszokások, a hiedelmek Eleken is a kopás, a keveredés, a továbbélés minden jellemző fázisát és az etnikai-multikulturális kölcsönhatásokat egyaránt magukba foglalják.

Előadásunkban most a karácsonyi ünnepkör konkrét példatárat nem idézzük (idő hiján), csupán a jellemzőket, a tapasztalatokat foglajuk össze. A multikulturális, ill. interetnikus

https://biblioteca-digitala.ro

klöcsönhatásokra mégis bemutatnk egy érvelésünket alátámasztó adatot:

A karácsonyi ünnepekör igazi kezdőpontja *Katalin*. A hajdúsági magyaroknál például e napon ér véget a szilaj pásztorkodás, s Erzsébettel együtt havat hozó napnak tisztelték. Az Eleki szlovákok csak a karácsony időjárásra utaló jóslást ismerik: *Ak bud'e na Katarine l'ad, tak na Kračún bud'e blato, ač bud'e na Katariňe blato, tak na Kračún bud'e l'ad.* (Ha Katalinkor jég lesz, karácsonykor, sár, ha Katalinkor sár lesz, karácsonykor jég lesz.) Ez a változat a magyarsággal való együttélés hatásáról is árulkodik, ugyanis napjainkban, a magyarok körében élő közismert pranosztikát (*Ha Katalin kopog, a karócsony locsog, ha a Katalin locsog, a karácsony kopog*) az eleki szlovákok szó szerint ugyanezzel a szöveggel ismerik magyarul és szolvákul. Az eleki románok körében hasonló tartalommal él: *Dacă-i Catiţa tare Craciunu a fi sclab, dacă Catiţa-i sclabă, atunce Craciunu a fi tare – dă frig.* (Ha Katica erős, a karácsony gyenge, ha Katica gyenge, a karácsony erős – hideg lesz). Az itteni románok ugyancsak ugyanúgy ismerik a magyar variánsokat, mint a szlovákok. A román adatközlő egyszerre mondta el a román, ill. a magyar nyelvű változatot.

A karácsonyi ünnepkör szokásainak, hiedelmeinek, ill. fontosabb elemeinek vázlatos áttekintése, az összetevő adatok párhuzamba állítása nyomán az alábbi következtetéseket vonhatjuk le a szlovákok interetnikus, a három nemzetiség (szlovák, román, német) és a magyarság interetnikus, valamint az azonosult, integrálódott kapcsolatairól:

1. Az eleki szlovákok legnagyobb része megőrizte a magával hozott karácsonyi szokásokat és hiedelmeket. Az itt eltöltött harminc év folyamán ugyan jó néhányat elfelejtettek, másokat már nem is gyakorolnak, mégis gazdagabban és

https://biblioteca-digitala.ro

vitálisabban ragadhatók meg, mint másutt. Leginkább azok a ritusok és hiedelmek maradtak meg, amelyek megvalósításahoz nincs szükség a külvilágra, egyedi végrehajtást kívánnak, s amelyeknek nincs hasonló vagy más változata a környezet gyakorlatában, illetőleg az Eleken élő többi nemzetiségnél, ezek szinte az eredeti formában maradtak fenn.

2. A különböző helységekből érkző szlovákok között az általuk ismert vagy gyakorolt szokások, hiedelmek a nemzetiség szintjén nem integrálódnak. Az általános jellegű rohamos elhalás nem kedvezett a nemzetiségen belűl történő *intraetnikus* (etnikumon belüli) kiegyenlitődésnek. Ehhez igen rövidnek bizonyult az itt töltött idő is, hiszen a tudatiy változások, különösen a néphit terén bizonyos vonatkozásban rendkivül hosszú időt igényelnek. Az is oka, hogy a viszonylag nagy létsámú községben nem zárt egységben, hanem szétszórtan, más nemzetiségekhez való közeledést, az interetnikus kapcsolatok erősödését. Bár a közeledés elég későn kezdődött, s máig lehet érezni az egyes telepesek közötti idegenkedés, visszahúzódás nyomait. A nagyközségen belül kialakult *interetnikus* kapcsolatokat, illetve az együttélés magasabb szintjét, maid a teljes azonosulás fokát megteremtő erőkön túl az is kedvezően hatott, hogy a Békés megyei szlovákok és a környező magyarság között a szlovákoknak a megyébe történt idetelepülése óta intenziv kapcsolat, kölcsönhatás van, s ez a vizsgált történeti távlatban lényegében – ha kisebb-nagyobb eltérésekkel is – ugyanigy alakult ki a többi nemzetiség között is. Az utóbbi időben különösen megnövekedett vegyes házasságok (főként a szlovék-magyar, slovák- román vonatkozásban, s kevésbé a németek és a szlovákok között) elősegitették a különböző hagyományok szoros és összefonódó kölcsönhatását, bizonyos esetekben a

https://biblioteca-digitala.ro

teljes azonosulást.

3. Az anyag lehetőséget nyújtott annak a vizsgálatára is, hogy milyen az összefüggés a gazdasági, a foglalkozásbeli gyakorlat és a hiedelmek végrehajtása között. Igy például a legtöbb eleki adatközlő nem emlékezik a Luca-napi dologtiltó elöirások során a fonás tiltására, mivel ez a nemzedék már ifjúkorában sem font rendeszeresen. A rongytépés Luca-napi eleki továbbélése pedig részben példa a hagyomány konzerválására, részben arra, hogy a konkrét termelés vagy házi folalkozás elhalása után a hiedelemgyakorlat – ellentétben az előző adattal – milyen szivósan őrzi a hogyomámyt. Ugyanis amikor az adatközlők elköltöztek Békéscsabáról, akkor ott még szőttek rongyokból rongypokrócot, de azóta már sem Békéscsabán, sem Eleken nem végzik ezt a házimunkát.

4. A tanulmányban vizsgáltuk az egyes szokások közös alapjának és a végrehajtás módjának a kapcsolatát az illető szlovák adatközlőknél és családjuknál. A viszonylag új mikulásszokás ajándékait majd mindegyik adatközlő másként kapta. Ez azt mutatja, hogy azok a szokások, amelyek nem a közösség részvételével, nem nyilvánosan, előtte valósulnak meg, magukon hordozzák a család vagy az egyik családtag egyéniségét, leleményét, önálló alkotó, teremtő kedvét.

5. A tágyalt anyag alkalmas volt annak a feldolgozására is, hogy az egyes nemzedékek milyen módon vették át, tanulták, meg, ill. hogyan sajátitották el a korábbi hiedelem- és szokásgyakorlatot. Az Eleken élő néhány szlovák adatközlő a mindennapi élet természetes mozzanataiba még most is szorosan és elválaszthatatlanul épitette be, s úgy nevelte gyerekeit, hogy bennük pontosan ugyanúgy váljon a magatartásuk szerves részévé, ahogy azt az adatközlők a szüleiktől tanultá. A népi tradició apáról fiúra, anyáról

https://biblioteca-digitala.ro

leányra öröklődött, továbbélésének azt a hagyományát és módját az eleki szlovákok körében napjainkig megőrizte. S éppen náluk lehetünk tanúi az átadás-átvétel fonala megszakadásának is, mely korunkban zajlik le. DÖMÖTÖR Tekla teljes joggal vonta le azt a következtetést, hogy a hagyományozódás olyan tudatos tanulás eredménye, amely az észrevétlen belenevelődés útján bonyolódik le. A hagyományozódási folyamat megszakadása és a közvéleménynek napjainkban már elitélő álláspontja álákitja át a hiedelmekben és a hagyományos ritusokban hivők szemléletét, s végbemegy bennük a hiedelemben való hit egyfajta harmonikus feloldódása: a magyarázatuk szerint a gyakorlását már nem hiedelemeljárásként végzik, hanem mintegy a szülők által annak idején beléjük nevelt s megrögzött szokásként és ennek az emléknek az ápolásaként. Az utóbbi időben el is felejtik megtartani az egyes elemeket: mivel formálissá vált a végrehajáts, felesleges lett a megtartása is (a tyúkok Luca-napi szurkálásának elmaradása).

6. Érzékelhettük annak a folyamatnak a megragadását is, amely – a különböző kompromisszumok révén – a kötelező hiedelemeljárások vak, ellentmondást nem tűrő végrehajtásától az egyes szemléyeknek önmaguk által való titkos végrehajtásáig megy végbe. Példának idézhetjük, hogy Luca napján érkező asszonyt már nem merik nyilvánosan kizavarni, mert a közösség és a család által is értékelt közvélemény nem hisz e tilalomban, ezért inkább magukba fojtják feszültségüket, s mikor végre elmegy az asszony, akkor robbannak. Hogy az ilyen megrázkódtatástól, ill. a vélt rontás lehetőségétől megóvják magukat, már jóval korán reggel az utcán elsőként arramenő fiút behivják, hogy ily módon nyújtson védelmet a váratlan női látogató praktikája ellen, vagy pedig egyszerűen bezárják az utcaajtót. Az utóbbi

https://biblioteca-digitala.ro

azonban nem hoz megnyugtató megoldást, mert kizárják azokat is, akik mindennapos kapcsolatban vannak velük: a postást, a szomszédot stb. S azok ráadásul kiadhatjak hiadhatják a háziakat, ill. azt, hogy babonás szemléletűek, amit pedig már szégyelnek a nyilvánosság előtt.

7. A gazdasági élet teljesitése ugyancsak nagy erőt képviselt a kopás folyamatában, mert rendszeresen kezdte ki az egyes tilalmakat (pl. Luca napján a tej és a tojás házból való elvitelétnek tiltása stb.). Ha állandó vevőjük volt, ez alkalommal a tejre és a tojásra feloldották a tilalmat. Ez pedig egyk fokozata a kopásnak.

8. A közösségi megnyilvánulást kivánó szokások szenvedték meg a legjobban az új lakóhelyre való költözést, közülük csak azok maradtak meg, amelyek szűk családi körben bonyolithtók le, ezek között emlithetők a szorosan vett karácsonyi hiedelemeljárások, igy maradtak fenn a disznótor egyes szokáselemei is.

9. Az elhagyott anyahelységekben egykor neglévő hiedelem- es szokásgyakorlat variabilitását is megőrizték az Eleken élő szlovákok. Körükben az általuk ismert vagy gyakorolt hiedelmek azonosságát, ill. eltérését nem lehet azon az alapon megállapitani, hogy mely szlovák településről érkeztek ide. Hiszen a Békés megyei szlovák lakta helységekbe a XVIII. és a XIX. században szinte minden délre húzódó szlovák etnikai csoportból jutott, akik részben az új városi vagy falusi közösségben alávetették magukat az új közösség által formált szokásoknak; részben pedig főként az egyes családokon belül, a családi és a magánéletben gyakorolt ritusokat, hiedelmeket – noha az évszázados távolélés és az új lakóhely következtében ezek többé megváltoztak – az eredetinek megfelelően őrizték meg, és számos esetben igy is konzerválták. Például a karácsonyi vacsora étrendjének

https://biblioteca-digitala.ro

belső strukturális eltéréseit is több okkal magyarázhatjuk: a, részben vallási különbséggel, bár ez kismérvű, mert Elekre zömében evangélikusok költöztek (de a katolikusok sem őrizték meg katolikus jellegű hagyományaikat – kivéve a szigorúan előírt egyházi normák alá esőket -, mert keverten éltek a túlsúlyban lévő evangélikusokkal), b, részint azzal, hogy az integrálódást az egyes településeken belül a közel három évszázados együttélés sem valósitotta meg, s mint láttuk, az eleki szlovákoknál ez hangsúlozottan domborodott ki, c, részben azzal, ahogyan az ünnepi vacsora étrendje és struktúrája e században alakult és formálódott: a *kisel'* helyébe töltött káposzta (*sárma*) stb. d, részint bizonyos társadalmi, gazdasági vagy túlzott hagyományőrzésből fakadó okokkal: egyes rétegeknél agytálételes vacsoraként konzerválódott (pl. Tótkomlóson: csak mákostészta), ennek megfelel az, hogy Eleken szilveszterkor csak rétest vacsoráznak.

10. Az eleki szlovákok az ismert vagy gyakorolt hiedelemeljárások, hiedelmek egy részét lényegében azon a szinten őrzitek meg, amilyen állapotban 1946-ban az anyahelységben voltak. Ezért lehetett körükben olyan hiedelemelemeket is gyűjteni, amelyekre az egykori anyahelységekbeliek ma már nem emlékeznek. S hogy egyúttal számos elem is hiányzik az itteni szlovákok ismeretéből, azzal is magyarázható, hogy igen kis létszámú nemzetiségi, etnikai szórványcsoportól van szó, s lehetséges, hogy nem is a hiedelmeket legjobban ismerő, gyakorló egyének költöztek ide.

11. Eleken is érvényesül az *együttélés kiegyenlitődési törvényszerűsége*, hiszen az itt élő nemzetiségek azonos körülmények között élnek, azonos tásadalmi, gazdasági, foglalkozásbeli, műveltségbeli szinten állnak. Igy maradhattak

https://biblioteca-digitala.ro

fenn azonos vagy hasonló eljárások, hiedelmek: pl. az ó- és az újévi hiedelmek, a férfi elsőnek érkezése a Luca és az újév napján, a kéményseprő szerencsehozása, a disznóvágások kezdete, a karácsonyi és az újévi disznóhús-evés stb. Az Andrés-napon kezdődő disznóvágások, ill. a névnapokon tartott disznótoros multatságok magyar és szlovák azonos gyakorlatának alkotó elemét az azonos foglalkozás és a megközeitően azonos hagyományalap képezi, s ez fontos tényezője a kiegyenlitődési folyamatnak. Ezt a tényt nem kell feltétlenül egymásra hatásnak tekintenünk: sok azonos és hiedelem – annak ellenére, hogy együttéltek – a nemzetiségen belül a másik nemzetiségtől függetlenül marad meg vagy él tovább: Az eleki szlovákoknál megmaradt annak a hiedelemeljárásnak az emléke, hogy valamikor Békéscsabán hereszénát is vittek be a karácsonyi asztal alá. Ugyanezt az adatot az Eleken elő tápéi magyar asszony is elmondta, mint egykori lakóhelyén, Tápén gyakorolt magyar szokást, jóllehet a két adatközlő csak a gyűjtés alkalmából talákozott e téma kapcsán, s ezelőtt nem is tudtak kettejük azonos hiedelemismeretéről. *De az, hogy egy adott eljárás vagy hiedelem mind a négy nemzetiségnél azonosan csak ismereti vagy azonosan csak gyakorlati szinten maradt meg, ez, az azonos jellegű együttélés objektiv kiegyenlitő szükségszerüségéből fakad.*

12. A recens továbbélő hiedelmek (pl. lucanaptár) a különböző nemzetiségeknél található, e hiedelmekben hivő egyedek ösztönző hatására aktivak, terjedésüket ugyancsak a közös munka, a közös falusi élet, a társas érintkezés teszi lehetővé. A szorosabb együttélés hatása – összeházasodáson túl - főként két vonatkozásban érvényesül különösen: a betegség és időjárás terén. Azaz: amikor e kettö bajainak, szeszélyeinek, kegyetlenségének elháritását, népi gyakorlati

https://biblioteca-digitala.ro

módjait keresik. Nem véletlen, hogy a karácsonyestén tört dióhéjból főzött teának nemcsak a szlovákok, hanem a többi nemzetiség is gyógyhatást kölcsönöz. Az időjárási jóslatok jellemző példája az idézett Katalin-napi pranosztika, melynél egyszerre ragadható meg az átvétel, a kölcsönhatás és mind a négy nemzetiség által azonos módon való alkalmazkodás, a benne való hivés kialakult integrálódás, az azonosulás szintje és a továbbélés mozzanata is.

13. Nem lehet megállapitani, hogy melyik nemzetiség vitálisabb az egyes hiedelmek felszinen tartásában. Annyi azonban bizonyos, hogy a nemzetiségeken belül nem kevesen vannak olyanok, akik rendszeresen gyakorolják az egyes hiedelemeljárásokat, vagy hisznek meghatározott hiedelmekben. A középkorúak és a tőlük idősebbek csoportja alkotja a legerősebb magot, ám akad köztük fiatalabb korosztályú is, különösen ha beválik a hiedelem. De az utóbbiakra jellemzö az is, hogy ha nem válik be, azonnal hátat is forditanak neki. Napjaikban nem a vagyoni és az egykori társadalmi helyzet szabja meg a hiedelmet gyakorlók, rétegződését ez elsősorban csak abban érzékelhető, hogy milyen minőségű, milyen tartalmú hiedelmet ismernek.

14. A hagyományos eljárások és hiedelmek gyakorlóiról valamelyest rangsor is kialakul a község lakóiban. Bizonyos értelemben, megvetően szólnak azokról, akik a közösség által elvetett hiedelemeljárásokat gyakorolják, de amely hiedelmeket (betegség, időjárás) még elfogad a közösseg, ezek gyakorlóit megbecsülik még.

15. Lassan eltűnik bizonyos eljárások, szokások hiedelemtartalma is. Tehát napjainkban célszerü a hiedelemtartalomtól már „mentes" szokásokat megkülönböztetni a hiedelmi szokásoktól, amelyekben még továbbél, ott rejlik az egykori mágikus varázserős tartalom,

https://biblioteca-digitala.ro

ill. amelyek végrehajtása ma is e tartalmuk miatt történik. Egyszerű megszokássá vált pl. a Luca-napi tyúkszurkálás. Vagy: a Luca napját már nem az egykori hiedelmi csomópont miatt veszik számba, hanem valamiféle ünnepi jelleg ürügyén. Persze, akadnak még olyanok, akik ragaszkodnak a jeles nap hiedelemtartalmához.

16. Az adott időszak szokásainak, hiedelmeinek vágrahajtásbeli gyakoriságát, elterjedtségének mélységét és fokát azzal is le lehet mérni, hogy az adatközlők csak azt tudják, amit ők gyakoroltak egykor vagy napjainkban. Az elhalás szakaszának (amikor erről szólunk természetesen mindig a hagyományosan felfogott tradiciók elhalálására gondolunk) csupán bizonyos részére jellemző az egyedi végrehajtás, igy az eleki adatközlőkre is. (Bár e megállapitás megfogalmazásához figyelembe kell venni ORTUTAY Gyula szavait is a népi kultúra kettős sajátosságáról, azt ugyanis, hogy a hagyomány szigorú alakja a megvalósulás pillanatában mindig magára ölti az egyéni eset vonásait is). Az elhalás szakaszára jellemző, hogy a hiedelmek ismerete, a bennük való hit és az elfelejtés állandó vibrálásban, ellentétes mozgásban van. Az adatközlő sok esetben, ha olyan hiedelmet hall vagy lát, amelyet elfelejtett már, de gyerekkorában még gyakorolták, felfrissitheti magában az egykori ismeretet, sőt aktivvá is változtathatja. Az elekieknél az ünnepkör időjárási jóslatai felújitásában láthattunk erre példát.

17.A közös haza és társadalom együttes hatása, az egész ország integráló hatására létrejövő azonos jellegű életmód eleztvitel és világszemlélet következtében a szlovák nemzetiség a magyarsággal és a többi nemzetiséggel közösen olyan integrálódott szokások lebonyolitója is, amelyek részét képezik a mának, ill.egyöntetűen ünnepi jándékozó szokásokká

https://biblioteca-digitala.ro

váltak (a téli ünnepekörben a mikulás, a karácsonyfa, a tavasziban a húsvéti nyúl stb.) E téren nem találtunk különbséget az eleki szlovákok, magyarok és a többi nemzetiség (román, német) között.

Az eleki szlovákok az újév első perceiben hagyományosan abból a célból fogyasztottak édességet, hogy az új esztendőben mindig édesszájúak legyenek. Napjainkban az új év tiszteletére a rádióban felhangzó himnusz meghallgatása után eszik. A modern, civilizált életkörülmények igy keverednek a hagományos hiedelemgyakorlattal. Valójában ez jellemzi az Eleken élő szlovákok egész karácsonyi ünnepkörének mai állapotát is.

https://biblioteca-digitala.ro

IRODALOM

BANNER József – MESTER György
1962. Farsangi néphagyományok az eleki németeknél. Ethnographia, LXXIII. 533-557.
BOTIK Ján
1973. Enkláva a diaspora ako zvláštne formy spoločenstva l'udi, Slovensky národopis, XXI. 4. 495-512.
DIÓSZEGI Vilmos
1974. A tótkomlósiak hitvilága. In: Néprajzi tanulmányok Tótkomlósról, Békéscsaba, 63-116.
DÖMÖTÖR Tekla
1964. Naptári ünnepek – népi szinjátszás, Budapest
1972. Magyar népszokások, Budapest
1974. A népszokások költészete, Budapest
Elek története
1974 Elek
GUNDA Béla
1974. Floklore-gyűjtés a Szerémségben, A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 19-20. Novi Sad-Ujvidék, 53-68.
HORVÁTHOVÁ Emilia
1986. Rok vo zvykoch nášho I'udu, Bratislava
KATONA Imre
1974 Jeles napok és ünnepi szokások maradványai Észak-Bánátban. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 19-20. Novi Sad-Ujvidék, 23-52.
KÓSA László
1971. Eredmények és feladatok a magyarországi nemzetiségek néprajzának kutatásában, Múzeumi Kurir, 7. Debrecen, 14-20.
KRUPA András

https://biblioteca-digitala.ro

1971 Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál, Békéscsaba
1974. Hiedelmek – varázslatok – boszorkányok, Békéscsaba
1996., 1997., 1998. Kalendárne obyčaje I-III. Békéscsaba
MANGA János
1948. Szlovák kapcsolatok a palóc karácsonyi szokásokban. Ethnographia LIX. 94-102.
1968. Ünnepek, szokások az Ipoly mentén, Budapest
1974. Szokások Tótkomlóson. In: Néprajzi tanulmányok Tótkomlósról. Békéscsaba, 3-62.
ORTUTAY Gyula
1958. Kis magyar néprajz. Budapest
UJVÁRY Zoltán
1975. Varia folkloristica. Debrecsen
ZIBRT, Čenek
1950. Veselé chvile živote lidu českého. Praha
ŽATKO, Rudolf
1973. Spoločenská a duchovná kultúra Slovákov v Mad'arsku, 2 časť. Slovensky národopis. XXI. 61-78.

https://biblioteca-digitala.ro

PROCESE DE SCHIMBARE ŞI TRĂSĂTURI DE MULTICULTURALITATE LA SLOVACII DIN ALETEA (HU)

rezumat

Lucrarea sintetizează cele mai răspândite obiceiuri şi credinţe de Crăciun ale slovacilor din Aletea care trăiesc aici de mai bine de trei decenii.În această lucrare ne-am propus să analizăm:

-ce s-a păstrat din obiceiurile străvechi ale slovacilor şi cum s-au păstrat aceste obiceiuri în diasporă.

-intensitatea şi influenţa legăturilor interetnice

-caracterul legăturilor interetnice, având în vederea convieţuirea a patru naţionalităţi în această localitate.

Aletea a fost populată de câteva sute de familii de slovaci în anul 1946 în urma evacuării populaţiei germane de aici. Majoritatea lor au venit din zona Bekescsaba, dar au sosit colonişti şi din Slovacia. În comună era o numeroasă populaţie de germani, iar din 1947, acestora şi slovacilor, li s-au adăugat români şi unguri.

Iniţial-în prima perioadă de convieţuire-problema de bază a etniei slovace a fost normalizarea vieţii, intergrarea lor socială. Obiceiurile şi credinţele strămoşeşti au fost păstrate doar în măsura în care au contribuit la integrarea lor socială. Mai mult decât atât, în prima etapă au şi neglijat aceste aspecte ca să evite anumite conflicte cu populaţia autohtonă. Cu timpul însă, izolarea lor a devenit mai lejeră şi s-au înmulţit căsătoriile mixte. Limba folosită în aceste căsătorii depindea de conjunctură sau de caracterul soţilor.

https://biblioteca-digitala.ro

În zilele noastre în cazul căsătoriilor mixte, de obicei,se vorbeşte ungureşte. În aceste cazuri treptat se uită obiceiurile, datinile vechi. Ele sunt păstrate oarecum de femeile în vârstă. Vorbind de obiceiurile şi datinile legate de sărbătorirea Crăciunului, mai bine conservate, la slovaci această sărbătoare începe cu ziua Sf. Ecaterina, care întruchipează începutul ciclului de Crăciun.

În concluzie slovacii din Aletea şi-au păstrat obiceiurile de Crăciun, cu toate că unele practici au fost uitate parţial,iar altele au suferit modificări. Dar în mod inevitabil,datorită convieţuirii se observă o "egalizare"a obiceiurilor de iarnă(tăierea porcului,norocul ce-l aduce vederea hornarului, masa festivă din ziua de Crăciun etc)

https://biblioteca-digitala.ro

UMÄNDERUNGSPROZESS UND MULTIKULTURELLE ZÜGE BEI DEN SLOWAKEN AUS ALETEA (HU)

Zusammenfassung

Die Arbeit fasst die bekanntesten Weihnachtsbräuche und-sitten der Slowaken aus Aletea, die hier seit mehr als drei Jahrzehnte leben, zusammen. Mit dieser Arbeit haben wir uns vorgenommen folgendes zu analysieren:

-was von den uralten Bräuchen der Slowaken beibehalten wurde und wie diese in der Diaspora erhalten worden sind.

-Intensitat und Einfluss der interethnischen Verhältnisse

-Charakter der interethnischen Verhältnisse, angenommen dass an diesem Ort vier Nationalitäten zusammenleben.

Aletea wurde 1946 von ein paar Hundert Slowakerfamilien als Folge der Evakuierung der deutschen Bevölkerung besiedelt. Die Meisten kamen aus Raum um Bekescsaba, aber es kamen Kolonisten auch aus der Slowakei. In der Gemeinde gab es eine grosse Anzahl von Deutsche und ab 1947 kamen zu ihnen und den Slowaken auch Rumänen und Ungaren hinzu.

Anfangs, in der ersten Etappe des Zusammenlebens, war das Hauptproblem des slowakischen Volkes die Lebensnominalisierung, ihre soziale Eingliederung. Die urväterliche Bräuche und Glauben wurden nur insofern behalten, inwieweit sie zu ihrer sozialen Eingliederung beigetragen haben. Noch mehr, haben sie in der ersten Zeitspanne diese Aspekte sogar vernachlässigt um gewisse Konflikte mit der ansässigen Bevölkerung zu varmeiden. Mit der Zeit aber liess ihre Absonderung nach und es vermehrten

https://biblioteca-digitala.ro

sich die Mischehen. Die Sprache die in diesen Ehen benützt wurde, hang vom Zusammentreffen verschiedener Umstände oder dem Charakter der Eheleute ab. Heutzutage wird im Fall der Mischehen gewöhnlich ungarisch gesprochen. Im diesen Fallen vergisst man langsam die alten Bräuche und Sitten. Sie werden von den alten Frauen einigermassen noch behalten.

Spricht man von den besser erhaltenen weihnachtsgebundenen Bräuchen und Sitten, bemerkt man dass bei den Slowaken diese Feier mit dem Tag der Heiligen Katharina, der den Anfang der Weihnachtsfolge darstellt, beginnt.

Als Scnlussfolgerung kann man sagen, dass die Slowaken aus Aletea ihre Weihnachtssitten behalten haben, auch wenn einige Gewohnheiten teilweise vergessen worden sind und andere umgeändert wurden. Doch unvermeidlich ist wegen des Zusammenlebens ein ''Ausgleich" der Weihnachtsbräuche (Schweineschlachten, Glück beim Anblick des Schornsteinfegers, das Festessen zu Weihnachten usw) festzustellen.

https://biblioteca-digitala.ro

MINORITATEA SLOVACĂ DIN FÂNTÂNELE (JUD.ARAD) ÎNTRE CĂUTAREA ŞI PIERDEREA MODELULUI IDENTITAR

Elena Rodica Colta

Localitatea Fântânele, situată la sud de Mureş, la 6 km de Arad, este atestată încă din anul 1242 sub numele de Kisfalud.[1]

Depopulată în timpul războaielor cu turcii va fi reconstruită în forma actuală în anul 1766 odată cu venirea celor 500 de familii de colonişti germani, aduşi aici de Iosif von Neumans, administratorul colonizării, din regiunea Rinului, Luxemburgului, Alsaciei şi Bavariei[2].

Ei sunt cei care dau localităţii numele de Engelsbrunn, de la fântâna cu înger săpată, conform tradiţiei, în 1765 în viitorul centru sacral al satului, în care în 1780 va fi ridicată şi biserica catolică.

Sub acestă denumire-preluată de monografii maghiari din secolul al XIX-lea în traducere maghiară (Angyalkut) şi adaptată, ulterior, de români, limbii române, în forma Fântânele, care face trimitere la toate cele 5 fântâni săpate în 1765 –va fi cunoscută localitatea pe durată lungă.

Cei 50 de români, pomeniţi de Fenyes în 1851, şi maghiarii, care s-au aşezat în sat începând cu secolul al XIX-lea, ca mână de lucru la nemţi sau ca mici slujbaşi, au fost nesemnificativi statistic comparativ cu marea majoritate germană, motiv pentru care satul figurează în lexicoanele geografice din trecut ca fiind german.[3]

https://biblioteca-digitala.ro

Deşi unele curbe de scădere a populaţiei au fost înregistrate în sat periodic, începând chiar din anii imediat următori colonizării, datorită fie epidemiilor, care au bântuit zona, fie războaielor, procentul german în localitate rămâne până după al doilea război mondial în jurul cifrei de 98%.

După această dată componenţa etnică a satului se va schimba.

Ca pretutindeni în România, şi aici o parte din populaţia germană va trăi experienţa traumatizantă a deportărilor în lagărele de muncă din Rusia. Dintre cei urcaţi cu forţa în vagoanele de marfă, mulţi au murit acolo.[4]

Cei care au reuşit să supravieţuiască condiţiilor inumane de muncă şi de trai şi s-au întors în sat au suferit o altă nedreptate. În anul 1948 localitatea, până atunci aproape integral germană, a fost colonizată cu un număr mare de români din zona Gurahonţului, Ineului, Apateului (jud.Arad) şi chiar din Moldova.[5] Coloniştii au fost aşezaţi în camerele de la stradă ale caselor nemţeşti.

Frustraţi de această măsură, obligaţi să trăiască împreună cu noii veniţi-oameni extrem de eterogeni şi de săraci, cu obiceiuri total diferite, care vor avea nevoie de timp pentru a se acomoda stilului de viaţă al vecinilor de casă şi de stradă-germanii, nu se vor mai simţi în siguranţă în patria adoptivă, devenită comunistă, şi vor începe să-şi dorească să se întoarcă în patria de origine.

Exodul nemţilor din Fântânele a început prin 1966 şi s-a accentuat, ca pretutindeni în România, după 1980.

Pe acest fundal al plecării vechilor locuitori şi implicit al scăderii mâinii de lucru în sat, Decretul 242 din 1983 oferă ocazia unei noi colonizări a satului cu populaţie românească din Bihor, Bistriţa, Maramureş şi Moldova. Acestor colonişti, aduşi în Fântânele din zone considerate

https://biblioteca-digitala.ro

defavorizate, li se vor adăuga familiile de slovaci catolici din Munţii Bihorului, maghiari reformaţi din Sălaj, ucrainieni şi rromi, veniţi printr-o migraţie internă provocată de căutarea de noi locuri de muncă.

În perioada 1978-1988, mişcarea de populaţie - care include la "plecări" atât repatrierile germanilor cât şi deplasările sezoniere ale unor grupuri, ce soseau primăvara şi plecau toamna în satele de origine, iar la "sosiri", nediferenţiat, toate etniile care au venit în sat - a fost următoarea:

Anul	Plecaţi	Veniţi
1978	174	32
1979	197	70
1980	188	65
1982	189	143
1983	142	120
1984	164	129
1985	124	133
1986	114	170
1987	63	120
1988	74	62

Noii veniţi, aşezaţi cei mai mulţi în "satu nou" şi consideraţi "vinituri" chiar de coloniştii români din 1948, modifică radical structura etnică şi confesională a satului (vezi ANEXA I), care devine din german-catolic un sat majoritar românesc-ortodox.

Referindu-ne la slovaci, subiectul prezentei lucrări, istoria comunităţii din Fântânele nu coboară în timp sub anii 1962 când găsim atestată prima familie, a lui Harenčak

https://biblioteca-digitala.ro

Peter de 30 de ani, din Valea Târnei (Şinteu) care se mută aici împreună cu soţia Agnesa, de 25 de ani, şi cu un fiu Iosif de 5 ani, angajându-se la grajduri.

Lui îi urmează în 1963 un frate mai tânăr, Harenčak Karol, tractorist, de 23 de ani, cu soţia Maria, de 20 de ani, fără copii la sosire, şi o altă familie, Bubela, formată din mamă, 4 fraţi cu soţiile şi o soră necăsătorită, care vin cu toţii tot din Şinteu.

În 1965 se mută în Fântânele Polaček Francisc, cumnat de soră cu fraţii Harenčak. El vine din satul Huta Voivozi, aparţinător ca şi Valea Târnei de Şinteu, fiind însoţit de soţie, copii şi soacră.

Tot în acest an şi tot din Şinteu se stabileşte în Fântânele şi Slovác Ludovic, de asemenea tractorist, care se va însura aici peste 5 ani cu o fată slovacă din cătunul minier Marca, venită sezonier la lucru împreună cu o soră.

În 1967 se mută din Şinteu un alt tractorist, Lavrinčik Jan, cu familia. Şi el se angajează la IAS. Şirul acestor veniri, care fiecare îşi are povestea sa, continuă. (vezi Anexa II)

Din această cronologie se poate observa că primele familii sunt originare din satele aparţinătoare de comuna Şinteu, cele mai sărace din enclava bihoreană, datorită pământului cu piatră, slab pentru agricultură. Cum în aceste aşezări nu exista nici o altă ofertă locală de muncă, numeroşii copii din familiile foştilor tăietori de lemne erau obligaţi, la terminarea şcolilor profesionale din zonă, să se angajeze, fie sezonier fie definitiv, în alte locuri.

Cei mai mulţi, din cei mutaţi în Fântânele în primii ani, sunt rude apropiate, informaţiile despre satul arădean circulând de la unii la alţii. Totuşi consituirea noii comunităţi se face încet, creşterea grupului fiind lentă şi cu o lărgire treptată a ariei de proveniență, explicabilă prin căsătoriile

https://biblioteca-digitala.ro

încheiate de o parte şi de alta a Munţilor Bihorului. Vor fi necesari 40 de ani pentru ca numărul membrilor comunităţii, de altfel într-o continuă schimbare datorită plecărilor şi venirilor din interiorul ei,să ajungă azi la 170 de suflete.[6]

Migraţia, deşi a avut în vedere o viaţă mai bună, a fost traumatizantă pentru cei mutaţi, care, din majoritari cum erau în satele întemeiate de ei în enclava bihoreană, ajung în noua localitate minoritari, obligaţi să intre într-o competiţie cu ceilalţi locuitori din sat, de altă etnie, în încercarea de a obţine un anumit loc în ierarhia locală.

O luptă pentru prestigiu deloc uşoară pentru nişte oameni săraci, fiindcă mai ales după 1990, atât majoritatea românească, în care trebuiesc incluşi şi coloniştii din epoca Ceauşescu, cât şi diferitele grupuri etnice din Fântânele vor încerca să dobândească o anumită poziţie în ierarhia locală sau măcar respect din partea celorlalţi.

Dacă fiecare grup şi-a construit o imagine despre sine, din relatările celorlalţi, constatăm că există în acelaşi timp şi o percepţie a alterităţii, ambele imagini contribuind la ierarhizarea despre care am vorbit.

Cei câţiva germani în vârstă, care au rămas în Fântânele după 1990 - când formalităţile de repatriere au devenit mult mai simple şi a plecat şi ultimul val-continuă să fie apreciaţi de celelalte comunităţi pentru hărnicia şi disciplina lor, cu toate că procentual au ajuns să fie nesemnificativi ca număr în raport cu ceilalţi. Simpli pensionari ei şi-au pierdut autoritatea de odinioară în viaţa satului.

Amprenta germană este menţinută în sat de cei plecaţi, care, organizaţi într-o Asociaţie denumită chiar "Engelsbrunn", supraveghează de la distanţă localitatea, plătind periodic sumele necesare pentru conservarea vestigiilor germane rămase aici.

https://biblioteca-digitala.ro

Din discuţiile cu celelalte etnii, inclusiv cu slovacii, germanii, între care cei chestionaţi îi includ şi pe cei plecaţi dar care se întorc anual în vizită, continuă să fie un grup de referinţă. Ei influenţează încă puternic reprezentările şi naraţiunile identitare ale celorlalţi localnici.

Ca autoritate, locul germanilor în viaţa satului a fost luat de români. Liderii actuali ai acestui grup majoritar, deţin funcţiile administrative şi politice în localitate. Din această poziţie privilegiată, prin construcţiile ridicate în ultimii ani, prin activităţile culturale, prin sărbătorile populare organizate ei încearcă să estompeze modelul german şi să imprime aşezării o puternică amprentă românească.

În această competiţie maghiarii şi slovacii - ucrainienii şi romi fiind puţini nu intră în discuţie - au fost obligaţi să se mulţumească cu prestigiul pe care îl dă modelul de viaţă, mult estompat faţă de cel de autoritate sau de avere.

Identificarea acestor modele etnice locale va fi cu atât mai dificilă cu cât plasamentul diferitelor grupuri în teritoriu s-a făcut, datorită colonizării treptate şi pe durată lungă a localităţii, dezordonat.

Familie venite în ani diferiţi s-au aşezat unde au putut, în casele germanilor plecaţi sau în casele pe care şi le vor construi pe locurile primite de la Primărie, încât diferitele minorităţi şi majoritatea vor ajunge să trăiască amestecate, vecinătăţile fiind de cele mai multe ori întâmplătoare.

Cum era şi firesc, în absenţa unor nuclee de locuire constituite pe criterii etnice,fiecare grup va încerca să-şi marcheze prezenţa în sat prin propria gospodărie, prin biserică de care aparţine şi prin cimitir.

Din cele patru biserici existente azi în Fântânele cea mai nouă, mai mare şi mai bogat pictată este biserica ortodoxă. Plasată gard în gard cu vechea biserică catolică,

https://biblioteca-digitala.ro

pe un teren care a aparţinut iniţial jandarmeriei, ea înlocuieşte vechea capelă ortodoxă a satului.

Construcţia actualei biserici, începută în 1980, a trenat multă vreme în perioada comunistă din lipsă de bani, pentru ca să se finalizeze, în această variantă fastuos –bizantină în 1997, când a şi fost sfinţită în prezenţa episcopului.

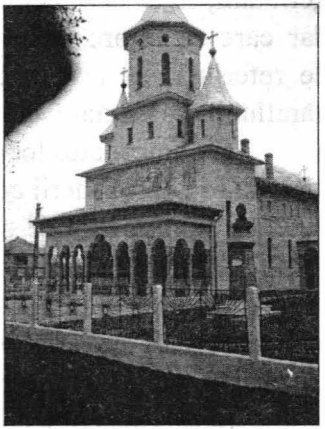

Biserica ortodoxă română din Fântânele

Nevoia fruntaşilor locali ai românilor de a-şi confecţiona propria tradiţie în acest sat,despre care nu pot să spună că l-au întemeiat, şi în a căruit trecut nu se regăsesc înainte de secolul al XIX-lea, îi determină să comande şi să plătească ridicarea în curtea bisericii, a unui bust al eroului naţional Avram Iancu şi a unei troiţe de eroi, traforată în lemn în "stil românesc".

Biserica reformată

Raportată la aceasta, biserica germană, executată în anul 1780 în stil baroc provincial, în ale cărei ziduri au rămas până azi ghiulelele trase în timpul luptelor din 1848, formează împreună cu casa parohială şi cu clădirea fostei şcoli confesionale un ansamblu încărcat de o istorie, ce nu poate fi ignorată de trecător. Şi ea a fost renovată şi sfinţită în 1998, iar monumentul de piatră din faţa bisericii, executat în stil clasic în amintirea eroilor căzuţi

https://biblioteca-digitala.ro

în primul război mondial, tencuit la un moment dat, a fost şi el restaurat.

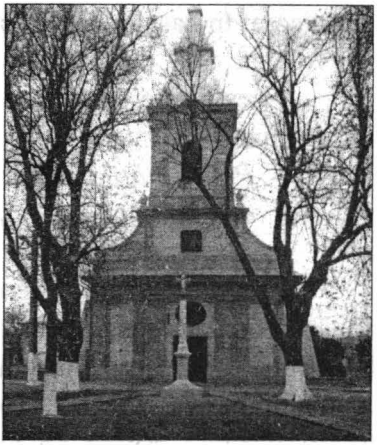
Biserica romano-catolică

Comparativ cu cele două biserici centrale, biserica reformată de rit calvin a maghiarilor, construită, de asemenea recent, cu ajutor din Elveţia, după cum vorbesc oamenii din sat, în locul unei modeste capele, este plasată pe o stradă paralelă cu cea principală, numărul mic al reformaţilor obligându-i să se mulţumească cu vechiul plasament al capelei de odinioară. Stilul alpin utilizat de constructori o scoate însă cu uşurinţă în evidenţă încât nu poţi, dacă treci pe stradă, să nu o vezi.

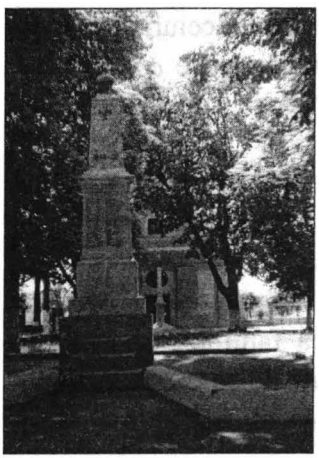
Monumentul eroilor din 1914-1918

Cele mai puţin spectaculoase sunt biserica şi casa de rugăciune a românilor baptişti, ambele tolerate de restul cultelor din sat. Fără să aibă poziţii privilegiate în plan urbanistic, ele reuşesc să-şi mărească anual numărul de membrii, mai ales prin noii veniţi.

Toate celelate culte (penticostalii, adventiştii, martorii lui Iehova), rău văzute de comunităţi religioase tradiţionale din sat, încearcă să se facă cât mai puţin remarcate în teritoriu, membrii diferitelor secte obişnuind să se adune cât

https://biblioteca-digitala.ro

mai discret în casele unora dintre "fraţi", care nu ies cu nimic în evidenţă faţă de celelalte case din sat.

Acesta este spaţiul cultural şi religios în care trăiesc slovacii catolici mutaţi din Munţii Bihorului.

1. *Posibilităţile comunitatăţii slovace de reprezentare ca identitate într-un sat majoritar romanesc.*

a. *Cristalizarea noii comunităţi.*

La fel ca toţi cei veniţi din alte părţi nici coloniştii slovaci nu au reuşit să alcătuiască în Fântânele un grup de locuire compact, chiar dacă mulţi sunt concentraţi cu casele în partea dinspre Frumuşeni a localităţii, iar unele familii înrudite trăiesc pe aceeaşi stradă.

Cristalizarea unei ierarhii interne de respectabilitate după vechile norme tradiţionale şi fixarea unor lideri proprii, elemente absolut obligatorii vieţii comunitare, a necesitat timp, familiile slovace mutate aici provenind din mai multe aşezări, unele muncitoreşti,altele rurale, cu obiceiuri şi graiuri uşor diferite. Va fi nevoie aşadar de un timp de *convieţuire la un loc* ca membrii noii comunităţi să se cunoască, să se evalueze reciproc, şi să se respecte.

Răsturnarea criteriilor valorice ancestrale produse de strămutare a făcut şi mai dificilă organizarea internă a grupului.

Respectabilitatea pe care o oferea odinioară în comunităţile rurale averea şi vechimea familiei în sat nu a mai fost funcţională în noua colectivitate de colonişti, oameni săraci, aşezaţi în casele germanilor plecaţi care le-au fost repartizate.

Nici respectul oferit de vârstă nu mai putea fi invocat ca un criteriu de ierarhizare, fiindcă cei veniţi aici la lucru erau, în mod firesc tineri.

Ei nu se puteau impune ca lideri ai grupului în calitate

https://biblioteca-digitala.ro

de depozitari autorizaţi ai vechilor tradiţii, fiindcă în memoria culturală a acestor muncitori rurali (tractorişti, lăcătuşi, electricieni, şoferi) interveniseră deja numeoase modificări prin alterarea vechilor tradiţii cu elemente din cultura urbană.

În aceste condiţii, prestigiul în interiorul noii comunităţi se va forma pe o durată lungă, în ochii oamenilor începând să conteze ceea ce va reuşi să-şi facă fiecare în propria gospodărie în următorii ani şi serviciul bun găsit la intreprinderile din Arad, unde se vor angaja toţi cei cu o anumită pregătire.

b. *Refacerea modelului de viaţă slovac din Bihor ca marcă identitară pentru comunitatea nou formată.*

Trebuie să spunem, încă de la început că, în ciuda eforturilor depuse de mica comunitate şi de unii membrii care, aşa cum vom vedea în lucrare, îşi asumă la un moment dat destinul grupului, refacerea modelului de viaţă slovac din Bihor, ca marcă identitară, nu s-a putut realiza integral în Fântânele, consecinţele fiind declanşarea unui lent proces de integrare.

Să vedem însă concret ce anume s-a întâmplat cu aceşti colonişti după strămutare.

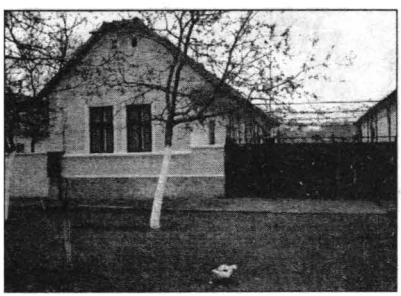

Casă germană ocupată de colonişti

Tineri, săraci, veniţi la lucru la IAS-ul din localitate, cei mai mulţi n-au putut să aducă nimic din cultura materială de acasă. Ba mai mult, aşezaţi în casele nemţeşti, au trebuit să se adapteze unui model străin de gospodărie, cu o compartimentare uşor diferită, şi chiar să

https://biblioteca-digitala.ro

împrumute unele obiceiuri germane de folosinţă a spaţiilor, încât prezenţa "slovacă" în noul spaţiu de locuit a devenit mult mai puţin evidentă.

Şi aceasta cu atât mai mult cu cât mai ales după 1990 mulţi dintre germanii plecaţi de aici şi-au luat obiceiul de a-şi vizita periodic vechile case şi implicit pe actualii proprietari, la care se cazează de multe ori, situaţie în care noii proprietari se vor sfii să facă mari modificări la locuinţe.

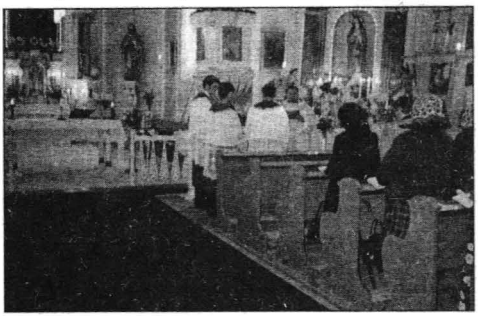

Serviciu religios, în biserica romano-catolică, cu ministranţi slovaci

În ceea ce priveşte biserica, în Fântânele a avut loc aceeaşi suprapunere fortuită a modelului cultural german, reprezentat prin sfinţi a căror nume sunt scrise cu caractere gotice, şi care se bucură de respect în sat, peste model slovac - în care erau veneraţi sfinţii Chiril şi Methodiu şi Fecioara Maria, ocrotitoarea slovacilor - care în Bihor avea valoare de matrice existenţială.

Confirmarea fetiţelor catolice de toate etniile

Fiind catolici şi destul de puţini la număr în primii ani, slovacii nu-şi vor construi biserică proprie ci vor frecventa vechea biserică germană, rămasă prin plecarea nemţilor cu foarte puţini enoriaşi.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu toate că în timp au ajuns mai numeroşi, biserica din Fântânele nu le aparţine nici acum în exclusivitate, fiindcă alături de ei lăcaşul de cult este frecventat de germanii rămaşi, care o percep ca fiind al lor, de maghiarii şi de românii catolici din sat.

Supravegherea bisericii de la distanţă şi indicaţiile transmise cu diferite ocazii de Asociaţia celor plecaţi va face ca nici în prezent slovacii să nu se poată impune în viaţa parohială în totalitate.

Totuşi au renovat lăcaşul de cult, au repictat frescele din biserică şi au introdus gaz, adică au încercat să o personalizeze conform propriului gust, în cazul picturii, fără să fi primit aprobare.

N-au putut însă să aducă definitiv un preot slovac şi să o considere "biserică slovacă" adică să şi-o însuşească ca marcă identitară, pentru că nu l-ar fi putut plăti pe acest preot din banii lor.

Au fost aşadar obligaţi să accepte condiţiile impuse de această multietnicitate: un preot german care nu cunoaşte limba slovacă, un serviciu divin în care unele părţi sunt rostite în 4 limbi, pentru toate etniile, ministranţi pentru fiecare grup catolic, care răspund pe limba lor.

Ca urmare simplul fapt că frecventau biserica catolică nu a mai însemnat pentru aceşti slovaci un element de apartenenţă la o anumită etnie, ca în encleva bihoreană, unde se deosebeau prin religie de românii ortodocşi, ci doar apartenenţa grupului la o anumită religie.

Consecinţa acestei schimbări de viziune prin utilizarea în comun cu ceilalţi catolici a unui lăcaş primit va fi apariţia în anii din urmă a căsătoriilor mixte între slovaci şi ceilalţi de aceeaşi religie, inclusiv români, care aparţin majorităţii.

Problema cimitirului este foarte asemănătoare cu cea

https://biblioteca-digitala.ro

Cimitirul german folosit şi de slovaci

a bisericii.

În momentul în care au trebuit să-şi îngroape primii morţi, slovacii au fost obligaţi să pătrundă în vechiul cimitir german, să-şi caute spaţii libere printre mormintele germane şi să păstreze imaginea unitară a cimitirului, apelând la acelaşi cioplitor de cruci la care apelau şi ceilalţi catolici din sat şi utilizând ca material de construcţie aceeaşi marmură neagră sau albă.

În aceste condiţii, chiar dacă azi ei sunt cei care îngrijesc mormintele tuturor, morţii slovaci se pierd printre ceilalţi în loc să se evidenţieze ca alteritate, numele şi cuvintele de pomenire scrise în slovacă rămânând singurul element de identificare.

Elementul religios devenind nefuncţional, modelul identitar al minorităţii slovace din Fântânele a trebuit să se rezume la trăsaturile rasiale ale grupului, la tradiţii şi limbă.

Aşa cum am arătat deja, noua comunitate formată aici n-a fost la început unitară, membrii acesteia provenind din mai multe localităţi din judeţele Bihor şi Sălaj[7], unele miniere, altele rurale, fiecare strămutat cunoscând câteceva din credinţele, obiceiurile şi graiul vorbit în locul în care s-a născut.

Dacă totuşi în cei 40 de ani care s-au scurs de la primul slovac stabilit în acest sat, s-a produs o oarecare omogenizare a tradiţiilor, cei drept cu mari pierderi faţă de cele din comunităţile mamă - dincolo de ceea ce a conservat fiecare în amintire ca fiind specific locului în care s-a născut- această omogenizare s-a datorat slovacilor veniţi din satele

https://biblioteca-digitala.ro

Slovaci din
Valea Târnei
1957

Familie de slovaci din
Budoi, 1950

https://biblioteca-digitala.ro

ce ţin de Şinteu, care au alcătuit de fapt nucleul iniţial al acestei comunităţi şi care, rămânând majoritari faţă de slovacii veniţi din alte locuri, şi-au impus în cadrul colectivităţii propriile tradiţii şi obiceiuri.

Cercetările întreprinse asupra comunitătţii slovace din Fântânele ne dezvăluie, aşadar, alături de o mentalitate diferită de cea romanească, şi un "transplant" a vechiului fond arhaic al enclavei bihorene, în varianta Şinteu.

Un fel rest de memorie colectivă, strămutată din Munţii Slovaciei de acei strămoşi mitici veniţi la sfârşitul secolului al XVIII-lea ca tăietori de lemne în "Ţara de Jos", îndelung conservată în satele din enclavă, şi dusă mai departe, cu unele uitări, de cei plecaţi în căutare de muncă, în Banat.

Aşa se face că slovacii din Fântânele îşi amintesc şi ei de eroul popular devenit subiect de baladă, Juraj Janosik, chiar dacă mulţi nu ştiu să spună prea multe despre el. Bătrânii din familiile celor strămutaţi, care s-au mutat în Fântânele pe urmele tinerilor, au conservat mai bine în memorie repertoriul de tradiţii al satului lor încât ştiu chiar unele din vechile poveşti despre munte şi comori,cunosc unele credinţe şi superstiţii legate de strigoi, de şarpele casei sau unele interdicţii de nelucrare şi practici rituale precum, cele legate de Sf. Lucia, când în satele din Bihor obişnuiau să pună la uşa grajdurilor usturoi, pentru a feri animalele de duhurile rele.

De altfel, aceşti bătrâni ai casei, cu şcoală puţină, care vor lucra până la pensionare la fermele de animale, vor fi şi în noua comunitate adevăraţii depozitari ai experienţei ancestrale. Ei sunt cei care ştiu ce trebuie şi ce nu trebuie făcut în anumite situaţii, şi care vor încerca să asigure în interiorul comunităţii respectarea vechilor norme, în încercarea

https://biblioteca-digitala.ro

de a salva dimensiunea mitică a acestei lumi de munteni mutaţi la câmpie.

În tradiţiile comunităţi formate în Fântânele trebuie să includem şi mâncărurile specifice slovacilor de la munte, cu preferinţa lor pentru anumite aluaturi, cu un anumit modul de a păstra alimentele, din care amintim obiceiul de a usca fructe, cu un anumit modul de preparare la care se utilizează ustensile speciale, cu anumite mâncăruri pentru zilele de lucru şi cu altele pentru zilele de sărbătoare, cu anumite obiceiuri rituale legate de mesele festive, cum sunt cele de Crăciun, etc.

Toate aceste particularităţi, observate de vecinii de altă etnie îi fac pe slovacii diferiţi de ceilalţi, îi ţin împreună ca grupare aparte, îi motivează în uşoara tendinţă de izolare faţă de vecinii de altă etnie.

Priviţi din afară de către români, ei par "foarte uniţi şi mult mai organizaţi."[8]

Un rol foarte important, în conservarea etnică a grupului mutat la mare distanţă de comunitatea mamă, l-au avut căsătoriile, care, încă mulţi ani după stabilirea în Fânânele, au continuat să fie endogame.

Legătura comunităţii formate aici cu satele din Munţii Bihorului a funcţionat în continuare, strămutaţii obişnuind să-şi viziteze rudele din enclevă, în concedii,de sărbători sau cu ocazia unor evenimente în viaţa familiilor.

Aceste vizite au constituit tot atâtea prilejuri de cunoaştere între tineri şi de încheiere a unor căsătorii,încât,în cei 40 de ani comunitatea din Fântânele a crescut anual prin venirea unor noi membri din satele slovace din Bihor.

2. *Deteriorarea elementelor identitare în noul spaţiu.Cauze şi efecte în timp.*

a.*Tradiţii.*

La o analiză comparativă, repertoriul de tradiţii atestat

https://biblioteca-digitala.ro

în Fântânele este mult mai sărac faţă de cel bihorean, şi prezintă unele alterări.

Anumite obiceiuri tradiţionale de Crăciun, precum Colindatul cu Betlehemul şi Umblatul cu Dorotha, practicate încă în Munţii Bihorului[9] şi introduse de tinerii slovaci ,în ultimii ani, şi în Fântânele sub forma unor jocuri desacralizate, sunt faţă de variantele bihorene prescurtate şi simplificate datorită necunoaşterii textului original de către actualii interpreţi. Ei vor reconstitui pur şi simplu din amintiri vechiul arhetip al satului Şinteu, obţinând un hibrid, pe care îl oferă ca variantă locală.

Alte obiceiuri, cum sunt cele legate de naştere, nuntă sau înmormântare, influenţate, după mutare, de viaţa urbană, s-au simplificat de asemenea în noul mediu de viaţă foarte mult.

Amintim doar nunţile, care, în Munţii Bihorului, se desfăşurau la oameni acasă, în şatră acoperită cu verdeaţă,la a cărei ridicare participau toţi vecinii, şi care în Fântânele au fost organizate iniţial la Căminul Cultural, într-un spaţiu depersonalizat, utilizat şi de celelalte etnii, pentru ca în ultimul deceniu, prin inchirierea unui spaţiu în afara satului şi a comunităţii la vreo cantină sau restaurant în Arad, să se îndepărteze şi mai mult de vechile tradiţii.

În sfârşit există şi câteva obiceiuri tradiţionale, despre care bătrânii încă mai povestesc, dar care n-au mai fost practicate după mutarea în Fântânele, datorită demitizării vechii lumi rurale, în urma contactului îndelungat cu oraşul.

Menţionăm dintre aceste pierderi obiceiul Oţelitul, practicat în enclava bihoreană în seara de Ajun, Fărşangul, în timpul căruia bărbaţii mascaţi încercau să potcovească femeile şi Armindenul.

Comunitatea slovacă din Fântânele justifică renunţarea

https://biblioteca-digitala.ro

la ridicarea copacului de mai prin legăturile puternice de rudenie între familiile mutate, ce nu le îngăduie feciorilor să-şi ia neveste din propria comunitate şi nici să ridice pomi la poarta vreunei fete din sat.

Indiferent de motivaţia oferită de subiecţi, putem spune, fără să greşim că, în timp întregul repertoriu de tradiţii este tot mai mult subminat de modelul de viaţă urban, fiind condamnat, pe durată lungă, la dispariţie, asemeni întregii civilizaţii rurale.

Miri slovaci în Marca, jud. Sălaj (Smetec Iosif şi Ana, 1976)

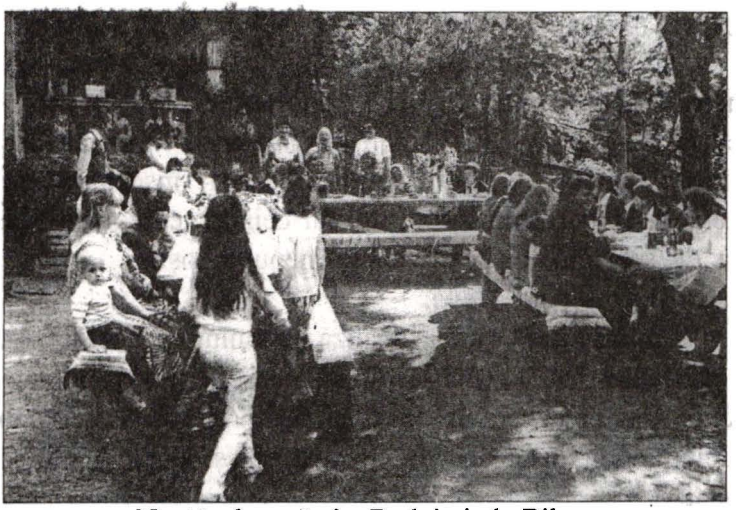

Nuntă slovacă, în Budoi, jud. Bihor

https://biblioteca-digitala.ro

2.*Limba maternă.*

În Fântânele, limba slovacă este vorbită în casă şi pe stradă, când se întâlnesc doi membrii ai acestei comunităţi, mai ales de generaţiile trecute de 50 de ani, care au trăit o parte din viaţă în Munţii Bihorului, în sate în care nu se vorbea decât slovăceşte. Aceştia au învătat să scrie şi să citească în limba maternă la şcolile din sat şi nu şi-au pierdut deprinderea de a gândi în limba slovacă.

Tinerii şi copii din familiile slovace care s-au născut în Fântânele, şi care au frecventat sau frecventează în prezent şcoala românească din localitate, înţeleg totuşi şi ar putea să vorbească limba maternă, auzită în casă, dar nu o fac decât ocazional şi pentru scurt timp. Ei trec rapid în vorbire la limba română şi părinţii, mai puţin consecvenţi în impunerea limbii materne, le răspund româneşte.[10]

În familiile mixte, în care unul dintre părinţi este român, de cele mai multe ori copii mici nu cunosc limba slovacă, pe când în familiile în care unul din părinţi este maghiar copii vorbesc limba maghiară în detrimentul limbii slovace, pe care o stăpânesc mai puţin.

Cei mai nemulţumiţi de lipsa de interes a generaţiilor tinere faţă de limba matrenă, limba strămoşilor, sunt cei trecuţi de 50 de ani, dar în competiţia acestei limbi, cu circuit închis şi limitat, cu limba majorităţii, care înseamnă pentru tineri deschidere şi comunicare cu ceilalţi, colegi de şcoală sau de serviciu, ei se dovedesc neputincioşi.

3.*Tipologia slavă.*

În sfârşit, trecând la analiza ultimului element identitar, ce particularizează grupul slovac de ceilalţi, cel rasial, acesta este până în prezent bine conservat, tocmai datorită endogamiei îndelung practicate atât în enclavă cât şi după mutarea în Banat.

Trăsaturile slave sunt evidente la urmaşii foştilor

https://biblioteca-digitala.ro

munteni ajunşi la Fântânele, care au cu toţii păr blond roşcat, ochi albaştri şi ten pistruiat, însă nu acelaşi lucru putem să-l spunem despre copii născuţi în familii mixte.

4. *În loc de concluzii.O comunitate la răscruce cu viitor incert.*

Schimbările politice din 1989 găseşte comunitatea slovacă formată aici într-un echilibru fragil, pendulând între conservarea identităţii şi pierderea ei.

Modificările pe care le aduce noua democraţie pare să-i ajute în încercările de păstrare a propriei identităţi.

În 1990 i-a fiinţă şi aici o filială a Uniunii Democratice a Slovacilor şi Cehilor din România şi până în 2001 vor avea propriul lor consilier local, în persoana lui Smetec Iosif, preşedintele organizaţiei locale.[11]

Deşi nu a absolvit decît o şcoală profesională,liderul local al slovacilor este un autodidact.Citeşte în timpul liber literatură şi presă, atât în limba română cât şi în slovacă.

Faţă de ceilalţi se simte responsabil de soarta neamului său, calitate necesară unui lider.

Se bucură în rândul comunităţii de un oarecare prestigiu pe care i-l conferă locului de origine, el fiind singurul membru care provine din comuna Budoi, localitatea cea mai înstărită din enclava bihoreană. Dar dincolo de această origine este mândria lui de a şti că se trage din îndepărtata zonă a Trencinului, chiar dacă nu mai păstrează legătura cu rudele de "dincolo".

Este harnic şi ambiţios. Pe lângă casa nemţească pe care a primit-o de la primărie în 1979, când s-a mutat în Fântânele, a cumpărat după 1990,când i-au plecat vecinii în Germania, şi casa de alături, pentru copii.

Asumându-şi destinul viitor al grupului sub aspect identitar, el va încerca şi va reuşi pentru scurtă vreme să înfiinţeze în cadrul şcolii din sat o secţie slovacă pentru ciclul

https://biblioteca-digitala.ro

Primul an de funcţionare a secţiei slovace din Fântânele, 15 iunie 1991

primar, la care îşi înscrie, pentru a da un exemplu, proprii copii.

Spre deosebire de secţia maghiară, înfiinţată în 1982, care funcţionează cu clasele I-IV şi în prezent, cu toate strădaniile celor două învăţătoare din sat, Anna şi Marienka Koskova, secţia slovacă se autodesfinţează după doi ani, din lipsă de elevi. Şi aceasta pentru că, foştii copii slovaci, născuţi în Fântânele şi formaţi în anii 1980-1985 la şcolile româneşti de aici şi din Arad, ajunşi la rândul lor adulţi şi părinţi, nu vor fi interesaţi de un învăţământ în limba maternă pentru copiii lor. În decizia celor mai mulţi de a-i înscrie la secţia românească descoperim, pe lângă comoditate, credinţa că învăţământul în limba maternă micşorează şansele viitoare ale copilului.

Absolvenţii clasei a VIII-a, secţia română. Printre ei şi copii slovaci. 1991

Nici alte proiecte menite să contribuie la conservarea identităţii nu reuşesc în final.

Din lipsă de spaţiu, cărţile cerute din Slovacia, pentru o viitoare bibliotecă locală, stau stivuite în pod, în lăzi, ne

https://biblioteca-digitala.ro

solicitate şi ne citite de cei din sat.

Abonamentele la ziarele şi revistele în limba slovacă, care au început după 1990 să se tipărească la Nădlac, făcute în primii ani cu conştiinciozitate, azi nu le mai face în sat decât liderul organizaţiei. O parte din vină pentru această situaţie o poartă şi distribuitorii, care n-au trimis publicaţiile cu regularitate, dar dincolo de această neglijenţă este şi refuzul oamenilor de a mai plăti şi de a citi nişte publicaţii în limba maternă, care în alte condiţii ar trebui să-i intereseze şi să-i umple de mândrie.

Tot aici trebuie să spunem că, încercările liderului local de de a organiza întâlniri periodice între membrii comunităţii pentru a discuta problemele acesteia n-au dat nici ele prea multe rezultate, din aceeaşi lipsă de interes a oamenilor care nu cred că se mai poate rezolva ceva, dar şi din lipsă de spaţiu.

În absenţa unui Cămin Cultural, după restituirea clădirii fostului proprietar, slovacii, şi nu numai ei, nu au găsit o sală publică unde să desfăşoare activităţi culturale sau să ţină şedinţe.

Încercarea de a solicita un spaţiu la casa parohială pentru întruniri s-a izbit de rezervele preotului german.

Posibilităţile actuale de întâlnire a membrilor se rezumă la locul de muncă, stradă, casă, birt şi biserică, ultimele două fiind locuri publice în care membrii comunităţii nu-şi pot găsi intimitatea printre ceilalţi de altă etnie. La fel, trebuie să remarcăm că, dintre toate aceste posibilităţi de întâlnire şi comunicare între membrii, doar la biserică se adună un grup mai mare, în rest legăturile se reduc la 2-3 membri odată.

Dar ceea ce va afecta cel mai mult comunitatea slovacă din Fântânele în aceşti din urmă ani de tranziţie spre economia de piaţă, declanşând procesul de asimilare,

https://biblioteca-digitala.ro

Spectacol şcolar în limba slovacă, de Crăciun (1991)

Vizita copiilor slovaci din Fântânele la Matica Slovenska, Martin (Slovacia)

https://biblioteca-digitala.ro

va fi prăbuşirea economică a zonei, urmată de pierderea locurilor de muncă din întreprinderile arădene.

Posibilităţi locale de muncă, mai ales pentru cei trecuţi de 50 de ani, au devenit ocazionale. Oamenii sunt obligaţi azi să de descurce cum pot.

Fosta întreprindere agricolă din Fântânele s-a transformat, în 1990, în Societate comercială agroindustrială pe acţiuni, încearcând să supravieţuiască economic. Unii din cei "bătrâni" s-au pensionat, alţii continuă să lucreze acolo.

În această nesiguranţă generală a zilei de mâine, supravieţuirea identitară începe să pară o deşertăciune.

Şi aceasta cu atât mai mult cu cât, în ultimii ani, vizitele reprezentanţilor organizaţiei judeţene s-au rărit, şi odată cu ele şi legăturile cu centrul. Motivele sunt mai multe, de la lipsă de bani pentru deplasări până la canalizarea activităţii în alte direcţii decât susţinerea micii comunităţi situată la 60 de km de Nădlac.

Dimensiunea răului care macină grupul ne este indicată de faptul că, după 10 ani de la instaurarea democraţiei şi de la apariţia unei legislaţii favorabile pentru minorităţi, la alegerile din anul 2000, comunitatea slovacă nu s-a prezentat la urne pentru a-şi vota propriul canditat la funcţia de consilier local, la fel cum tot mai des uită să-şi plătească cotizaţia de membru al organizaţiei slovace locale, de la care nu aşteaptă nici un avantaj, nici o îmbunătăţire a vieţii.

Generaţia de mijloc şi tinerii care au putut să plece în altă parte, au plecat, unii în Austria, în Germania, în Ungaria sau chiar în Australia, alţii în aşezările din jur, Zădăreni, Vladimirescu, Arad, unde au încearcat să-şi găsească un serviciu la stat sau să deschidă mici afaceri.

Tinerii rămaşi în sat, continuă naveta la Arad unde lucrează, cei mai mulţi, de dimineaţa până noaptea la firmele italiene, obligaţi să accepte acest program în schimbul

https://biblioteca-digitala.ro

salarului pe care îl primesc, conştienţi că nu au asigurată nici o garanţie pentru viitor şi fără să întrezărească vreo perspectivă mai bună.

În această bulversare de valori, în care limba şi propria identitate începe să fie subevaluate de membrii comunităţii, iar călătoriile la rudele din enclavă sau în Slovacia devin un lux pe care cei mai mulţi nu şi-l pot permite, endogamia este înlocuită de căsătorii mixte,cu români, cu maghiari, cu bulgari.

Intrarea într-o familie de altă etnie, de condiţie mai bună, devine pentru fetele slovace o posibilitate de evaziune dintr-un mediu fără perspective, de care vor profita ori de câte ori vor avea ocazia.

Cei care se căsătoresc în sat adeseori unesc două sărăcii, cele mai nefericite dovedindu-se căsătoriile tinerilor slovaci cu moldovence.

Copii născuţi în aceste familii mixte primesc nume româneşti în detrimentul vechiului repertoriu onomastic slovac care treptat dispare. Nici copii nici părinţii lor nu mai vorbesc în casă limba slovacă. Modelul de viaţă slovac, atât de chibzuit şi de bine organizat este înlocuit cu obiceiuri aduse din Moldova.

Toţi aceşti factori erodează minoritatea slovacă din Fântânele condamnând-o la dispariţie.

Cazul slovacilor mutaţi din Fântânele în satul vecin Tisa Nouă, este un exemplu în acest sens. Potrivit afirmaţiilor preotului german din Fântânele, care serveşte şi biserica catolică din Tisa Nouă, aici, din cele 15 familii catolice mixte în care găsim şi slovaci, doar 2 familii mai cunosc limba slovacă.

Este greu de spus, în final ce ar trebui să se întâmple în anii care vor veni pentru a putea salva comunitatea din Fântânele de la dispariţie?

https://biblioteca-digitala.ro

Poate o redresare economică rapidă a zonei, care să scoată populaţia suburbană, şi implicit slovacii care trăiesc aici, din această agonie financiară, să le dea posibilitatea să prospere, să-şi îmbunătăţească viaţa în satul pe care cei născuţi aici îl consideră de acum ca fiind al lor. Dar acest lucru nu ar fi suficient. La fel de importantă ar fi şi o implicare mult mai eficientă a organizaţiei judeţene a Uniunii Democratice a Slovacilor şi Cehilor din România. Reluarea vizitelor periodice în Slovacia, începute după 1990, le-ar oferi copiilor, care nu mai ştiu cine sunt, ocazia să-şi cunoască şi să-şi preţuiască ţara de origine a străbunicilor. La fel organizarea unor programe speciale de promovare a limbii şi valorilor culturale proprii, sub formă de concursuri cu premii, spectacole chiar cu formaţii aduse din alte localităţi unde tradiţiile sunt încă vii, etc, ar putea să trezească din apatie mica comunitate şi să dea un nou sens noţiunii de "slovac", să refacă vechea demnitate a acestor urmaşi de munteni, care azi nu mai simt nici o mândrie de a fi "altceva".

Câţiva "dacă s-ar face sau nu s-ar face" care pot distruge sau salva o comunitate ca aceea la care ne-am referit, fiindcă cazul slovacilor din Fântânele, este de fapt cazul tuturor grupurilor minoritare mici din localităţile multietnice din România.

Note

1. Alexandru Roz, Kovach Geza, *Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad*, Arad, 1997, p. 107; S. Borovszky, Temesvarmegye, Bp, p. 225.
2. Katenstok M. Wiesehait *Ein deutsches Dorf im Banat*,1987.
3. Fenyes Elek, *Magyarország Geographiai szótára*, Pest, 1851, vol. I, p. 304.
4. În biserica catolică pe peretele din stânga a fost montată o

https://biblioteca-digitala.ro

placă de marmură pe care sunt înscrise numele celor care au murit în Rusia.

5. Prof. Maria Cioaia, *Monografia geografică a comunei Fântânele. Lucrare de grad.*1992, Dactilo.

6. Evidenţele Filialei Fântânele a Uniunii Democratice a Slovacilor şi Cehilor din România în continuare F.F-U.D.S.C.R.

7. Slovacii din Fântânele provin din Huta Voivozi, Şinteu,Valea Tîrnei, Budoi, Valea Cerului (Bihor) Făget, Zamostea, Lompirt, Ilişeu, Marca (Sălaj)

8. inf. Sabin Bulz, român mutat în Fântânele în 1980 din jud. Hunedoara

9. *Atlasul culturii populare a slovacilor din Romania*, Nădlac, 1998.

10. inf Smetec Iosif, 51 de ani

11. Născut în 1950, Iosif Smetec este căsătorit cu Anna Lašolk, o slovacă din Marca (Sălaj). S-a mutat în Fântânele în 1979. Are 4 copii, două fete născute în enclavă, din care una mutată în Ungaria, şi doi băieţi născuţi în sat. Locuieşte cu soacra, Lašolk Ekaterina, mutată din Marca la fiică în 1998. Mai are în sat pe sora soţiei şi familia acesteia.

https://biblioteca-digitala.ro

ANEXA I

Recensământul din comuna Fântânele 7 ian. 1992

Total populaţie com.	Fântânele	5563 pers.
din care	sat Fântânele	2201 pers.
	sat Frumuşeni	1571 pers.
	sat Tisa Nouă	901 pers.
	sat Aluniş	890 pers

Structura etnică în comuna Fântânele*

români		84%
minorităţi		16 %
din care	maghiari	432 pers.
	germani	188 pers.
	slovaci	177 pers.
	romi	59 pers.
	ucrainieni	12 pers.
	lipoveni	4 pers.
	sârbi	1 pers.
	bulgari	1 pers.
	ruteni	1 pers.

https://biblioteca-digitala.ro

Structura populaţiei din comuna Fântânele

pe religii:

	ortodocşi	78,60 %
	catolici	1,15%
	ceilalţi	20,25%
din care	reformaţi	222 pers.
	penticostali	189 pers.
	baptişti	87 pers.
	evanghelici	14 pers.
	martorii lui Iehova	12 pers.
	adventişti	8 pers.
	alte religii	15 pers

*statistica se referă la toate cele patru sate care intră în componenţa comunii Fântânele.Din 1992 până în prezent aceste cifre au suferit modificări.

https://biblioteca-digitala.ro

Nume	Anul naşterii	Locul naşterii	Şcoala abs.	Meseria	Anul sosirii	Localitatea de unde vine	OBS.
1. Gocala Jan	1950	Huta Voivozi	S	lăcătuş	1983	Huta-Voiv.	lucr. la Arad
Gocala Maria	1957	Huta Voivozi	S	bobinatoare	1983	Huta-Voiv.	lucr. la Arad
Gocala Iaroslav	1981	Valea Târnei	S	elev cl. III	1983	Huta-Voiv.	
Gocala Ana	1982	Aleşd	S	elevă	1983	Huta-Voiv.	
2. Harenčak Karol	1940	Valea Târnei	S	mecanic agr.	1963	Valea Târnei	decedat
Harenčak Maria	1943	Valea Târnei	S	muncitoare	1963	Valea Târnei	pens.
Harenčak Peter	1976	Arad	R	elev	-	-	nu lucrează
Harenčak Ioan	?	Arad	R	elev			plecat în Australia
3. Daniel Simion	1962	Făget	S	şofer	1986	Făget	ginere la Harenčak K.
Daniel Anna n. Harencak	1963	Arad	R	operator staţie			mutaţi în Arad
Daniel Bianca	1987	Arad	R	elevă			
Daniel Monica	1990	Arad					
4. Harenčak Peter frate cu Harencak K.	1932	Şinteu	S	pensionar	1962	Valea Târnei	decedat

https://biblioteca-digitala.ro

Nume	Anul naşterii	Locul naşterii	Şcoala abs.	Meseria	Anul sosirii	Localitatea de unde vine	OBS.
Harenčak Agnesa n. Lovrinčik	1937	Şinteu	S	pensionară	1962	Valea Târnei	plecat în Germania
Harenčak Josif	1957	Şinteu	R	electrician	1962	Valea Târnei	căsăt. în Vladimirescu
Harencak Monica	1971	Arad	R	liceul mecanic		-	cu un român
5. Koleniak Juraj	?	Valea Târnei	S				ginerele lui Harenčak P.
Koleniak Danka	1970	Arad	R	muncitoare			
Koleniak Jurai sen.	?	Valea Târnei	S				părinţii lui Koleniak J.
Koleniak Franciska	?	Valea Târnei	S				locuiesc în aceeaşi casă
6. Polaček Francisk	1927	Huta-Voivozi	S		1965	Huta-Voivozi	decedat
Polaček Anna soră cu Harenčak K.	1939	Huta-Voivozi	S	muncitoare la grajduri	1965	Huta-Voivozi	pensionară
Polaček Jan	1956	Huta-Voivozi	S	electrician	1965	Huta-Voivozi	necăs.
Polaček Peter	1954	Huta-Voivozi	S	strungar	1965	Huta-Voivozi	necăs.
Polaček Maria	1970	Arad	R	tricoteză			necăs.

https://biblioteca-digitala.ro

Polaček Ştefan	?						plecat în Austria
Harenčak Ecaterina	1899	Valea Târnei	S		1965	Huta-Voivozi	decedată
7. Gocala Benedek	1946	Huta-Voivozi	S	zidar la IAS	1973	Valea Târnei	pensionar
frate cu Gocala Jan							
Gocala Elisabeta	1953	Valea Târnei	S	muncitoare			lucr. la italieni
Gocala Marka	1981	Arad	S	elevă			
Gocala Hanka	1974	Arad	R	elevă			în Arad căs. cu Jablanček Jaroslav
8. Fatura Jàn	1946	Valea Cerului	S	pensionar	1974	Valea Cerului	decedat în 1999
Fatura Elisabeta	1955	Valea Târnei	S	pensionar	1974	Valea Cerului	decedată
Fatura Mariana	1977	Arad	R	elevă			decedată în 1999
Fatura Anca	1979	Arad	R	elevă			căs. cu un român
Fatura Jaroslav	1983	Arad	R	elev			decedat în 1999
9. Valiček Karol	1939	?	R	morar	1971	Lompirt	decedat
Valiček Maria	1948	Plopiş	R	lăptăreasă	1971	Lompirt	
Valiček Karol jun.	1967	Lompirt	R	lăcătuş	1971	Lompirt	
Valiček Doina	1969	?	R	muncitoare	1985	Zamostea	
10. Bombala Pavel	1934	?		muncitor CAP	1972	Ilişeu	decedat
frate de mamă cu Valiček Karol							

https://biblioteca-digitala.ro

Bombala Tomka	1916	Plopiş		pensionară	1972	Ilişeu	decedată
Bombala Agnesa	1952	?					sinucidere
11. Dolövec Karol ginerele lui Bombala Pavel	1951	?	S/R	6 clase	1990	Făget	locuieşte cu socrul, paznic IAS
Dolövec Anna n. Bombala	1958	?	R	lucrează la grădiniţă	1972	Ilişeu	
12. Harenčak Ştefan frate cu Gocala Mariana	1948	?	S	lăcătuş	1967	Valea Târnei	lucrează în Arad la Astra
Harenčak Ecaterina n. Bombala	1956	?	R	pensionară	1972	Ilişeu	decedată
Harenčak Mariana	1982	Arad	S	elevă			liceu
13. Valiček Jozsef frate cu Valiček Karol şi frate de mamă cu Bombala Pavel	1937	Zăuani-Băi	R	muncitor IAS	1977	Zăuani-Băi	pensionar, se ocupă de biserică
Valiček Maria	1939	Zăuani-Băi	S	muncitoare CAP	1977	Zăuani-Băi	
Valiček Jozsef jun.	1960	Ilişeu	R	şofer CAP	1977	?	privatizat
Valiček Cristina	1965	Marca	R	vânzătoare	1987	Mănăştur	a lucrat la Hotel Parc
14. Jablončik Francisc ginerele lui Merčsak Peter	1961	?	S	şofer	1983	Plopiş-Făget	lucr. în Arad

https://biblioteca-digitala.ro

Jablončik Agnesa n. Merčsak	1963	Ilişeu	R	muncitoare CAP	1978	Ilişeu	
Jablončik Francisc jun.	1987	Arad					
Jabloncik Jaroslav	1985	Arad					
15. Merčsak Peter	1937	Ilişeu	S	muncitor CAP	1978	Ilişeu	pensionar
Merčsak Agnesa	1942	Ilişeu	S	muncitoare CAP	1978	Ilişeu	pensionară
Merčsak Ştefan	1961	Ilişeu	R	şofer	1978	Ilişeu	căs. cu românca
Merčsak Hanka	1967	Ilişeu	R	muncitoare	1978	Ilişeu	
Merčsak Maria	1984	Arad	R	elevă			
16. Fratut Julia slovacă căs. cu român	1969	Ilişeu	R	vânzătoare	?	Ilişeu	locuiesc în Zădăreni
Fratut Marinel	1955	Zădăreni	R	mecanic			
Fratut Cristi	1988	Arad					
17. Kurek Ştefan	1959	?	R	şofer	1980	Zăuani-Băi	
Kurek Anna n. Polaček	1964	Huta-Voivozi	R	vânzătoare	1965	Huta-Voivozi	
Kurek Anna-Maria	1984	Arad					

https://biblioteca-digitala.ro

Kurek Andrei	1985	Arad					
18. Kurek Karol frate	1964	?	R	tractorist	?	Zăuani-Băi	căs. cu românca
cu Kurek Ştefan							
Kurek Rodica	1967	?	R	muncitoare	?	Zăuani-Băi	au mai mulţi copii
Kurek Robert	1988	Arad					
19. Nicoli Etelka	1959	Şinteu	R	ospătară	1965	Huta-Voivozi	căs. cu bulgar
n. Polaček							
Nicoli Aurel	1954	Arad	R	lăcătuş			
Nicoli Marius	1979	Arad	R				
Nicoli Eugen	1984	Arad	R				
20. Kurek Karol jun.							
fiul lui Kurek Karol							
Kurek Julia							
21. Mondek Josif	1954	Plopiş	S	muncitor la IAS	1979	Plopiş	
Mondek Anca	1960	Ilişeu	R	muncitoare	1979	Ilişeu	
n. Mersčak							
Mondek Anca	1981	Arad	S	elevă			
Mondek Daniel	1988	Arad					
22. Merčak Rozalia	1944	Ilişeu	S	muncitoare IAS	1978	Ilişeu	decedată

https://biblioteca-digitala.ro

Merčak Rozalia are un frate Merčak sing. la Vagoane	1964	Ilişeu	R	vânzătoare	1978	Ilişeu	
23. Mondek Ioan	?	Făget-Plopiş			1968	Făget-Plopiş	
Mondek Franciska n. Bombala	1951	Ilişeu	R	muncitoare	1972	Ilişeu	decedată
Mondek Anca	1976	Arad	S/R				învăţătoare
Mondek Maria	1985	Arad		elevă			liceu Arad
Mondek Pavel	1937		S	pensionar	1968	Făget-Plopiş	decedat
Mondek Terezia	1948		S	pensionară	1968	Făget-Plopiş	decedată
24. Juraš Zlatka n. Mondek	1969	Arad	R	muncitoare			plec. în Ungaria
Juraš Ondrej	1975	Arad	R	muncitor			mutat în1989la Nădlac
25. Lovrinčik Ioan	1947	Şinteu	S	tractorist la IAS	1967	Şinteu	
Lovrinčik Maria mai are o soră măritată cu un român, Lascu	1949		R	împletitoare de coşuri	1967	Marca	
Lovrinčik Hanka	1974	Arad	R	elevă			măritată cu un maghiar are un copil

https://biblioteca-digitala.ro

Lovrinčik Monika	1980	Arad	R	elevă			
Lovrinčik Ioan sen.	1906	Şinteu	S		1970	Şinteu	decedat
Lovrinčik Magdalena	1911	Şinteu	S		1970	Şinteu	decedată
26. Zoica Margareta	1951	Şinteu	S	muncitoare	1969	Şinteu	măritată cu român
n. Lovrinčik							
Zoica Ioan	1945	Gurahonţ	R	turnător			lucrează la ASTRA
Zoica Dan	1973	Arad	R	elev			
27. Bubela Francisc	1941	Şinteu	S	zidar	1963	Şinteu	IAS tractorist
frate cu Bubela Ioan							au mai mulţi copii
şi cu Bubela							
Karol mutat la Arad							
Bubela Antonia	1940	Şinteu	S		1963	Şinteu	pensionară
Bubela Antonia	1969	Arad	R				
Hetcu Etuska	1963	Şinteu	R		1963	Şinteu	locuiesc în Tisa
n. Bubela							
Hetcu Ghiţă	?	Arad	R				
Hetcu Andrei			R				
Hetcu Daniela			R				
Hetcu Andreiana			R				

https://biblioteca-digitala.ro

28. Dumitru Vlaška	1965	Arad	R				măritată cu român
n. Bubela							
Dumitru Vasilică			R				
Dumitru Andreia			R				
29. Florea Zlatka	1967	Arad	R				măritată cu român
n. Bubela							
Florea Mihai			R				
Florea Manuel			R				
Florea Antonia			R				
Florea Mihăiță			R				
30. Gažak Juraj	1947	Șinteu	S	mecanic	1971	Șinteu	lucrează la IAS
Gažak Anna	1955	Șinteu	S	muncitoare	1971	Șinteu	
Gažak Anca	1972	Arad	R				măritată cu român
31. Valiček Anton	1961	Făget	S	șofer	1987	Făget	decedat în accident
Valiček Maria	1963	Plopiș	R	casnică	1987	Făget	
n. Jablončik							
32. Salva Juraj	1941	?	R	tinichigiu	1979	Zalnoc	
Salva Rozalia	1947		R	muncitoare	1979	Zalnoc	
n. Gal				CAP			

https://biblioteca-digitala.ro

Salva Jan	1967		R	strungar	1979	Zalnoc	vorbeşte limba slovască
Salva Gheorghe	1973		R	elev liceu			
Salva Emil	1974		R	elev liceu			
33. Gal Karol	1920		S	nu lucrează	1982	Teze	decedat
Gal Rozalia	1922		S	pensionară	1982	Teze	decedată
34. Harazin Josif	1951		S	lăcătuş	1974	Huta-Voivozi	
Harazin Šarolta	1954	Valea Târnei	S	preparatoare carne	1974	Huta-Voivozi	
Harazin Ondrej	1979	Arad	R	elev			
Harazin Vierka	1981		S/R	elevă			
35. Harenčak Jozef	1945		R	şofer	1977	Marca	casierul org.locale
Harenčak Francisca	1947		S	muncitoare	1977	Marca	
Harenčak Janko	1968		R	muncitor	1977	Marca	căs. cu românca
Harenčak Milka	1970		R	muncitoare la Libertatea	1977	Marca	căs cu român
Harenčak Franciska	1972		R	muncitoare la Întrep. Mecanică	1977	Marca	căs. cu neamţ
Harenčak Maria Josefina	1985	Arad					

https://biblioteca-digitala.ro

36. Semelbauer Gheorghe	1943	Şinteu	S	muncitor	1977	Butin	
Semelbauer Elisabeta	1953	Şinteu	S	muncitoare	1977	Butin	
soră cu Slovác Anna şi cu Oşanu Maria, măritată cu român la care s-a mutat mama lor, tante Berta.							
Semelbauer Elisabeta	1971	Şinteu	R	muncit. Libertatea	1977	Butin	căs. cu român,casnică
Semelbauer Ancuţa	1977	Butin	R	elevă	1977	Butin	
Semelbauer Gh. Ştefan	1987	Arad					
37. Bombala Ioan	1939	Plopiş-Făget	S	şofer	1969	Făget	
frate cu Bombala P.							
Bombala Maria	1944		S	casnică	1969	Făget	
Bombala Ana	1969		R	muncitoare			
Bombala Maria	1971	Arad	R				stă cu părinţii
38. Slovák Ludovic	1951		S	tractorist	1965	Şinteu	
Slovák Maria	1953		S/R	plăpumăreasă	1970	Marca	
soră cu Smetec Anna							

https://biblioteca-digitala.ro

Slovak Jarka	1977	Arad	R	elevă			
Slovak Monika	1984	Arad	R	elevă la lic.V.Goldiş			
39. Silagi Anca	1960	Şinteu	R	agent agricol	1963	Şinteu	
n. Bubela, soră cu							
Iancu şi Ludovic							
Silagi Nelu	1958		R	zidar	1963	Şinteu	
Silagi Diana	1981	Arad	R	elevă			a terminat G. Birta
Silagi Andrei	1989	Arad					
40. Bubela Ioan	1939	Şinteu	S		1963	Şinteu	decedat
Bubela Franciska	?	Şinteu	S	muncitoare IAS	1963	Şinteu	
Bubela Mirko	1974	Arad	R	muncitor IAS			trăieşte cu mama în casa părintească
41. Bubela Iancu	1970	Arad	R	operator IAS			
frate cu Mirko,							
Benedek, Ludovic							
Bubela Paraschiva	1969	Suceava	R	casnică	1987	Suceava	
Bubela Cosmin	1988	Arad					
Bubela Daniel	1990	Arad					

https://biblioteca-digitala.ro

42. Bubela Ludovic	1960	Şinteu	R	lăcătuş mecanic	1963	Şinteu	fotbalist UTA
Bubela Margareta	1964	Arad		vânzătoare			
Bubela Rafael	1984	Arad	R	elev			
Bubela Rafaela	1985	Arad					
43. Nosal Francisk	1934	Zăuani-Băi	S	f. servici fost stăvar	1969	Zăuani-Băi	poreclit Vinetu
Nosal Anna	1937	Zăuani-Băi	S	muncitoare	1969	Zăuani-Băi	
Nosal Agneta	1976	Arad	R				măritată cu mai mulţi copii
44. Floruţ Marta n. Nosal	1964	Zăuani-Băi	R	ferma Ceala	1969	Zăuani-Băi	
Floruţ Ioan	1962	Arad	R	electrician			
Floruţ Bianca	1988	Arad					
45. Coman Erika n. Nosal	1968	Zăuani-Băi	R	muncitoare	1969	Zăuani-Băi	măritată cu român din Fântânele
Coman Anton	1967	Arad	R	lăcătuş			
Coman Andrei	1986	Arad	R				
Coman Răzvan	1987	Arad	R				
46. Smetec Iosif	1950	Budoi	S		1979	Popeşti	preşedintele orga.

https://biblioteca-digitala.ro

Smetec Anna	1954	Marca	R	plăpumăreasă	1979	Şinteu	
Smetec Anna Maria	1976	Popeşti	R	sportivă	1979		plecată în Ungaria
Smetec Julia	1978	Popeşti	R	C.T.C.			
Smetec Josif	1980	Arad	R	elev			face armata
Smetec Ioan	1982	Arad	S/R	elev		Zăuani-Băi	lucrează la italieni
Lašolk Ekaterina	1936	Valea Târnei	S	pensionară	1998		
47. Slovák Ioan, frate cu Slovác Ludovic şi cu Bubela F.	1944	Şinteu	S	tractorist		Zăuani-Băi	
Slovác Anna soră cu Semelbauer	1947	Şinteu	S			Zăuani-Băi	
Slovác Ludovic							căs. cu o ţigancă
Slovác Ioan							
Slovác Kristina						Zăuani-Băi	căs. cu român
Slovác Anna	1973	Arad					
48. Zetocha Koloman	1946	Şinteu					rudă cu Zetocha Andrei
Zetocha Francisca	1952	Şinteu					
Zetocha Ioan						Popeşti	plec. din Slovacia în Suedia

https://biblioteca-digitala.ro

Zetocha Anna	1978						lucr. la italieni
Zetocha Maria-Monika	1979						lucr. la italieni
Zetocha Roman							

* Informaţia este conformă Registrului de evidenţă al organizaţiei locale a Uniunii Democrate a Cehilor şi Slovacilor din România. Acesta a fost intocmit în 1990 odată cu înfiinţarea organizaţiei locale, încât rubrica "meserie" se referă la anul 1990. Iniţiala S sau R de la rubrica "şcoală absolvită" indică limba în care a studiat persoana. Actualizând cu ocazia achetei informaţia am introdus o rubrică de "observaţii", în care am specificat, acolo unde am avut date, situaţia actuală a persoanei.

https://biblioteca-digitala.ro

DIE SLOWAKISCHE MINDERHEIT AUS FÂNTÂNELE(RO) ZWISCHEN IDENTITÄT UND INTEGRIERUNG

Zusammenfassung

Die Geschichte der slowakischen Gemeinschaft aus Fântânele (Freis Arad, Rumänien) beginnt erst 1962, als die Schwaben nach Deutschland auswanderten und die ersten Familien katolischer Slowaken aus dem Kreis Bihor sich hier niederliessen.

Bis es zu der heutigen Gemeinschaft kam, die ungefähr 170 Personen zählt, waren 40 Jahre nöting, Zeitspanne während welcher die ersten Alten verstorben sind, die Kinder von 1962 verheiratet sind und ihrereseits Kinder haben, die die Welt in der Arader Heide entdeckten,eine total neue Umgebung verglichen mit jener ihrer Grosseltern die aus einer Berggegend kamen und hauptsächlich Holzschneider, Bergwerkarbeiter oder Glaser waren.

Die eingezogenen Familien stammen aus benachbarten Ortschaften, dementsprechend sind die gewahrten Bräuche und Traditionen relative einheitlich. Es gibt jedoch auch spezifische Unterschiede die weiterhin auf die verschiedenen Herkunftsorte hinweisen. Zur Einebnung der aus dem Kreis Bihor mitgebrachten Traditionen trugen sowohl das vier Jahrzehnte lange Zusammenleben mit der rumänischen Mehrheit als auch das Vergessen und die neuen Initiativen der Minderheit bei, welche somit den Bräuchen eine für Fântânele charakteristische "Lokalfarbe" verliehen.

Die sozio-demographische Erforschung der Gemeinschaft hat eine starke Errosion der identär-definitorischen Elemente verzeichnet. Diese Entwicklung gefährdet das Überleben der Gemeinschaft.

https://biblioteca-digitala.ro

Die kritische Lage untersuchend, stellt die Autorin fest, dass der Identitätsverlust der slowakischen Gemeinschaft mit dem Umzug aus den Heimortschaften anfing. Der Prozess wurde durch folgende Faktoren beschleunigt: die Selbstbezogenheit der Gemeinschaft; die Niederlassung in einer suburbanen, multi-ethnischen Gegend, in welcher die rumänische, orthodoxe Gemeinschaft dominant ist.

Die Armut der umgesiedelten Familien, welche durch das Schliessen der Bergwerke und der Glaserei gezwungen waren auf die traditionellen, schon 150 Jahre alten, Beschäftigungen zu verzichten, um in die Banater Heide umzusiedeln, wo sie als Landwirtschafts-oder Industriearbeiter Anstellung fanden, erklärt die Ersetzung der alten, traditionellen materiellen Kultur mit einer Vorstadtkultur niedrigen Niveaus.

Die bescheidene Schulung der älteren Generation, besten Falls Gymnasialstudien in slowakischer Sprache, reduziert die Familienlektüren in der Muttersprache meistens auf das Gebetbuch wobei die Information über die Heimat bescheiden bleibt. Die junge Generation orientiert sich, mit einigen wenigen, Ausnahmen, in Richtung der rumänischen Berufsschulen. Somit sprechen bloss die mittlere und die alte Generation noch slowakisch und wahren den Respekt für die traditionellen kulturellen Werte der Gemeinschaft. Zu dieser Situation trugen auch die slowakisch-ungarischen oder slowakisch-rumäniscen Mischehen bei.Innerhalb dieser wurden die slowakischen durch "modische" Namen ersetzt, die oft auf TV Serien stammen. Immer mehr junge Familien bevorzungen es ihre Kinder in rumänische Schulen einzuschreiben wobei diese ihre Muttersprache im Umgang mit den Mitgliedern der eingenen Gemeinschaft nicht mehr benützen.

https://biblioteca-digitala.ro

Einige traditionelle Feiertagsbräuche und der sonntägliche Kirchengang ausgenommen, weisen alle anderen Momente aus dem Leben der Gemeinschaft auf den Verlust der ethnischen Identität und die Integration in die rumänische Kultur hin.

https://biblioteca-digitala.ro

COMUNITĂŢILE ISRAELITE ARĂDANE ÎN PERIOADA ANILOR 1849-1918.

Eugen Glück

După înăbuşirea revoluţiei de la 1848-1849 – după cum s-a mai arătat – comunitatea israelită arădană a fost pusă deîndată sub controlul nemijlocit al noilor autorităţi habsburgice, inclusiv cele poliţieneşti. Mai mult, guvernanţii au încercat să asigure supravegherea evreilor prin instituirea obligaţiei enoriaşilor de a aparţine comunităţii teritoriale competente. Comunitatea reformistă arădană a fost suprimată. Dincolo de aceste măsuri represive autorităţile au trecut la reorganizarea sistemului comunitar. În acest sens, în anul 1851, a fost convocată o conferinţă la Pesta la sediul guvernământului. La şedinţa ţinută sub preşedinţia consilierului guvernamental Sacher, reprezentanţii comunităţii din Arad, din motive necunoscute, nu au fost invitaţi. Din proiectul elaborat cu această ocazie nu s-a realizat nimic concret. La fel, nici celelalte străduinţe pornite din izvor oficial, sau comunitar nu au putut schimba situaţia. În esenţă, a continuat instituirea pe cale oficială a conducerii comunitare, fără să negăm încercările acestora de a promova interesele evreieşti.

O schimbare pozitivă s-a produs la Arad, odată cu mutaţiile politice intervenite în 1861. Profitând de atmosfera mai liberală, comunitatea din Arad a hotărât să elaboreze şi să aplice un statut propriu, adecvat situaţiei care s-a conturat în rândurile enoriaşilor în decursul ultimelor decenii.[1] Cea mai importantă prevedere a acestui statut a fost restabilirea

https://biblioteca-digitala.ro

sistemului democretic în comunitate, lărgirea cercului celor investiţi cu drept de vot activ şi pasiv, precum şi stimularea activităţii social-culturale. În acelaşi timp însă, s-au ascuţit diferendele de mult existente între partizanii reformelor şi elementele conservatoare. Plângerile repetate adresate de Ignatz Finger oficialităţilor, au semnalat opoziţia unui mic grup de enoriaşi faţă de linia generală a comunităţii preconizată iniţial de rabinul Aaron Chorin.[2]

În realitate, conducerea comunităţii din Arad, sprijinită de marea majoritate a enoriaşilor a ignorat acţiunile conservatoare care nu au reuşit să obţină nici un sprijin direct din partea oficialităţii. Rabinul Steinhardt a refuzat să semneze declaraţia celor 121 de rabini conservatori, publicată cu ocazia aşa-zisului proces mesianic ce a avut loc la Viena, în care aceştia au susţinut că de fapt cultul israelit s-a scindat în două culte distincte. Elementele conservatoare s-au opus creării unui seminar rabinic, de grad universitar, invocând că aceasta este contrar legilor religioase israelite. În toamna anului 1865, la Nagymihály (azi Michalovce-Slovacia) s-au întrunit un număr de rabini conservativi. Procedând după modelul Sanhedrinului de odinioară au formulat nouă hotărâri în care au respins fără echivoc toate elementele reformei care de fapt de mult au fost aplicate la Arad sub conducerea rabinului Aaron Chorin. Rabinii amintiţi au fost reticenţi chiar şi faţă de proiectele de emancipare ale evreilor, revendicare fundamentată de altfel printre altele în lucrarea lui Aaron Chorin intitulată "*Sollen die Juden Bünger werden*", apărută în 1848, la Pesta (post mortem). O altă lucrare având o poziţie identică a ieşit de sub condeiul rabinului Abraham Friedmann la Arad în anul 1844, sub titlul "*Az izraelita nemzetiség védelezése*". Comunitatea din Arad a ignorat rezoluţia amintită, considerând-o inexistentă. La fel, a fost

https://biblioteca-digitala.ro

boicotată cererea asociaţiei "Hitör", care s-a constituit pentru susţinerea militantă a poziţiei conservatoare.[3]

În urma diferendelor acute între cele două curente, la 16 februarie 1868, s-a convocat la Pesta o adunare a unor lideri evreieşti cu intenţia ca să pregătească un congres chemat să elaboreze un statut modern de funcţionare al comunităţilor. Din capul locului însă, s-a stabilit că problemele strict religioase nu pot face obiect de discuţie. La această convenire, comunitatea din Arad a fost reprezentată de Paul Walfisch.[4]

Majoritatea reformistă a celor prezenţi, având sprijinul nemijlocit al oficialităţii instaurată în 1867, a impus un regulament electoral ce a favorizat aderenţii curentului respectiv. Ei au mers până acolo încât rabinilor şi altor angajaţi comunitari, în majoritate conservatori, li s-a contestat dreptul de vot atât activ cât şi pasiv. Numai după lungi tergiversări s-a revenit la această hotărâre.

Deşi la Arad campania electorală, ce a precedat congresul nu a degenerat, ca în foarte multe locuri, şi aici au apărut voci care criticau anumite prevederi ale regulamentului. "Izraelita Közlöny" a publicat o scrisoare sosită de la Arad în care semnatarul a obiectat excluderea angajaţilor comunitari de la scrutin şi a cerut ca rabinilor să li se asigure cel puţin drept de vot activ.[5]

Potrivit regulamentului, în comitatul şi oraşul Arad, în cele şapte comunităţi existente la data respectivă au fost înregistraţi 452 alegători. Dintre aceştia un număr de 258 (57,07%) aveau domiciliul în oraş, iar 194 (42,52%) locuiau în mediul rural. În ceea ce priveşte compoziţia socială a acestora ne stau la dispoziţie date oficiale, fără să menţioneze rabinii, în număr de doi, care au fost trecuţi ulterior între alegători.

https://biblioteca-digitala.ro

Categorie	Alegători	%
Rabini	-	-
Medici, avocaţi, ingineri	5	1,10
Comercianţi	222	49,11
Meşteşugari, fabricanţi	59	13,05
Cârciumari, cu restaurant	44	9,73
Agricultori	29	6,41
Arendaşi, gospodari, vechil	68	15,04
Învăţători, cantori	22	4,86
Privaţi	3	0,66
Scriitori, artştii	-	-
Total	452 -	6

În ceea ce priveşte repartizarea celor 220 de mandate ale congresului comunităţii din Arad i s-a alocat două locuri, iar comunităţilor din comitat împreună unul.[7]

Campania electorală propriu-zisă a fost dezlănţuită după data de 20 iulie 1868, data convocării oficiale. În cadrul acesteri campanii un program clar a fost prezentat de Paul Walfisch. El a adresat alegătorilor arădeni un apel în care, pe de o parte a salutat recenta emancipare politică şi civică a evreilor, pe de altă parte a precizat o seamă de revendicări. Printre acestea a figurat crearea unui seminar rabinic şi unei preparandii confesionale chemate să asigure rabini cu studii superioare şi învăţători calificaţi. Paul Walfisch susţinea necesitatea creării unei reprezentaţe centrale a evreilor capabilă să susţină interesele evreieşti. De asemenea erau pe rol reglementarea problemelor şcolare şi în ultimă instanţă asigurarea autonomiei culturii israelite.[8] Desigur, în acest sens se preconiza asigurarea aceloraşi drepturi cu care au fost investite cultele creştine ortodoxe şi protestante.

https://biblioteca-digitala.ro

Aleşii Aradului au fost Ignatz Deutsch şi Paul Walfisch. Mandatul comunităţilor din cadrul comitatului i-au revenit rabinului Iacob Steinhardt.[9] Ca urmare a scrutinului s-a evidenţiat o majoritate categorică a reformiştilor care în corpul deliberativ au totalizat 132 de mandate. Conservatorii au fost nevoiţi să se mulţumească numai cu 88 mandate. În tabăra reformistă un rol deosebit i-a revenit rabinului Steinhardt. "El a fost, fără îndoială cel mai puternic sprijin a partidei progresiste, nu numai în plenul congresului, ci şi în comisia comunitară şi chiar în club" – aprecia gazeta Izraelita Közlöny.[10]

Congresul a fost deschis oficial la data de 14 decembrie 1868, şi contrar aşteptărilor s-a prelungit până la data de 23 februarie 1869. În cadrul acestuia au fost constituite comisii de specialitate, cei doi arădeni fiind repartizaţi în comisia comunitară.[11] Din păcate diferendele dintre cele două tabere s-au ascuţit până la paroxism. Din acest motiv constituirea definitivă a congresului, inclusiv stabilirea ordinii de zi, a putut să aibă loc abia la 28 ianuarie 1869. În această zi dezbaterile au început în legătură cu problema principală privind sistemul de organizare a comunităţilor. Primul care a luat cuvântul la obiect a fost rabinul Steinhardt, părerile lui fiind puternic contestate de ortodocşi. În final, aceştia au părăsit sala vociferând. În urma retragerii delegaţilor conservatori s-a dezbătut rapid statutul şi la 5 februarie 1869, dintre cei 116 deputaţi prezenţi 103 au votat pentru acceptarea principală a proiectului de organizare comunitară. La 16 februarie, documentul a fost votat definitiv. În zilele următoare s-a discutat şi votat regulamentul privind alegerea unui nou congres (care nu s-a mai întrunit niciodată) şi sistemul şcolilor confesionale israelite. Rabinul Steinhardt a jucat un rol activ şi la aceste dezbateri, fiind apreciat ca

https://biblioteca-digitala.ro

cel mai desăvârşit orator.[12]

Statutul comunitar, votat de congres, a prevăzut că toţi israeliţii dintr-o anumită localitate sau, în cazul numărului redus al enoriaşilor, de pe un teritoriu definit, pot forma o comunitate. Membrii cu drepturi depline aleg o reprezentanţă cu drept deliberativ, şi o antistie cu un efectiv restrâns, în frunte cu un preşedinte. Rabinul se alege în cadrul unui scrutin general având sarcini legate de serviciul divin, de a promova instrucţia talmudică a tineretului, de a asista căsătoriile şi de a pronunţa divorţurile. Totodată el conduce matricolele născuţilor, căsătoriţilor şi decedaţilor. În schimb nu face parte de drept din organele conducătoare şi participă la dezbaterile lor numai în cazul dacă este invitat în mod special. Comunităţile au fost grupate în circumscripţii. Aradul şi unităţile din comitat au fost incluse în circumscripţia a XXIII-a cu sediul la Timişoara. S-a hotărât şi crearea unui "birou naţional", cu sediul la Pesta, care a luat fiinţă în anul 1871.[13]

Caracterul obligatoriu al statutului a fost acceptat de toate comunităţile din părţile Aradului cât şi de cele care au luat fiinţă ulterior. În schimb, ortodocşii au contestat vehement caracterul obligator al statutului. La Arad în acest sens, însă, au apărut doar voci izolate. Un enoriaş, sub semnătura "cel care spune adevărul", a atacat în gazeta "Magyar Zsido" pe rabinul Steinhardt, acuzându-l că vrea să pună în aplicare în mod forţat regulamentul congresist.[14]

În urma acţiunilor insistente ale Asociaţiei "Hitör", Camera Deputaţilor a dispus suspendarea caracterului obligatoriu al statutului congresist (1870). În anul următor, s-a aprobat un statut aparte pe seama ortodocşilor, ce a consfinţit rolul conducător al rabinatului şi imutabilitatea prevederilor din Sulchan-Aruch. De fapt acest document a

https://biblioteca-digitala.ro

consfinţit crearea unui cult autonom, aparte, care şi-a format o organizaţie centralizată, paralelă.

O dată cu formarea acestor două sisteme paralele s-au orientat şi comunităţile locale. În perioada 1868-1918, în zona Aradului au funcţionat, pe lângă comunitatea municipală, o serie de unităţi în mediul rural. Distrugerea arhivelor comunităţilor rurale, cu ocazia expulzării evreilor din comune în 1941, nu ne permite stabilirea exactă a numărului lor. Din informaţiile existente şi din reţeaua cimitirelor ce au supravieţuit putem vorbi de aproximativ 30-35 comunităţi sau cel puţin obşti locale. Cele mai importante par să fi fost cele de la Şimanc, Buteni, Curtici, Chişineu-Criş/Pădureni, Hălmagiu, Sântana. La acestea putem adăuga şi cele din Nădlac şi Turnu, pe atunci situate în comitatul Cenad.

O situaţie deosebită am găsit la comunitatea din Beliu (comitatul Bihor) care a făcut parte din acele unităţi care s-au abţinut să se alinieze la vreuna din cele două sisteme. Aceste comunităţi, numite "statusquo", au refuzat atât statutul congresist cât şi cel ortodox şi au păstrat în vigoare statutele lor vechi, vieţuind multă vreme izolat. Abia în anul 1914, s-au pus temeliile celui de-al treilea sistem de comunităţi, fără ca în anii următori, tulburi, acestea să poată acţiona eficient.

În perioada ce a urmat după congresul din 1868, a intrat în acţiune şi la Arad un mic grup ortodox. Ei şi-au reînnoit dezacordul cu ritualul practicat în sinagogă şi au pretins aprobare pentru înfiinţarea unei "asociaţii de rugăciune" (1869). Admiterea cererilor le-ar fi acordat dreptul de a deschide o casă de rugăciune, practicând acolo ritualul ortodox. Cererea lor însă a fost respinsă de conducerea comunităţii.

Problema a revenit în actualitate în anii 1872-1873

https://biblioteca-digitala.ro

când a luat naştere o comunitate ortodoxă condusă de preşedintele Iosef Kronstein. Bazându-se pe statutul ortodox oficializat aceasta a încercat să organizeze toate serviciile comunitare printre care şi deschiderea unei măcelării rituale. Reacţia comunităţii neologe a fost promptă şi a decis excluderea ortodocşilor din beneficiul sinagogii, şcolii confesionale, spitalului şi chiar a cimitirului din Grădişte. În acest ultim caz a intervenit Primăria anulând rezoluţia comunităţii ca fiind în contradicţie cu normele sanitare. În privinţa celorlalte măsuri Primăria a considerat că este vorba de forme a unor presiuni morale. Părţile au fost îndrumate pe calea justiţiei, respectiv rezoluţiei ministeriale. În realitate, în anii următori, nu găsim date că această comunitate să fi fost în fiinţă.[16] Problema a fost reluată insistent în anul 1905. În acest sens, un grup de enoriaşi ortodocşi s-a adresat Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice din Budapesta cerând admiterea creării unei comunităţi proprii la Arad. Memoriul a fost trimis de minister comunităţii mamă, solicitând opinia acesteia. Conducerea comunităţii neologe a contestat existenţa condiţiilor necesare creării unei noi organizaţii. Lipsa unei rezoluţii pozitive şi din partea ministerului a determinat petenţii să înainteze un nou memoriu în care au invocat în sprijinul planului lor în special argumente inspirate din doctrina lor religioasă. Răspunsul ministerului cât şi a consiliului oraşului Arad, consultat în problemă, a fost negativ, apreciind că ortodocşii din Arad nu pot asigura baza materială necesară funcţionării unei comunităţi.[17]

Stăruinţele repetate ale ortodocşilor în anul următor, au înregistrat totuşi un anumit succes. Ei au reuşit să obţină aprobarea oficială a statutului unei "asociaţii de rugăciune". Ca urmare, peste câteva zile, după aprobarea statutului au

https://biblioteca-digitala.ro

ales un rabin în persoana lui Iuda Sofer, provenit din faimoasa familie rabinică din Pojon (Bratislava).[18]

În ciuda greutăţilor, aproape insurmontabile, ortodocşii arădeni au reuşit în anul 1909, să obţină recunoaşterea existenţei comunităţii lor.[19] În aceşti ani ei au reuşit să deschidă şi propriul lor lăcaş de cult.

O situaţie de-a dreptul tragică s-a produs în anul 1913, datorită decesului prematur al rabinului Iuda Sofer, în vârstă de 42 ani. În urma lui a rămas o numeroasă familie fără nici un fel de sprijin material. Comunitatea locală a încercat să soluţioneze problema şi a hotărât ca timp de 6 luni postul rabinic să rămână vacant şi veniturile să revină familiei îndoliate. De asemenea s-a hotărât că vor alege rabin numai pe acel candidat la post care este dispus să ia de soţie pe fiica cea mai mare a decedatului.[20] Ca urmare la 6 ianuarie 1914, a fost instalat rabinul Ioachim Schreiber. La instalare a fost prezent şi rabinul neolog Lajos Vágvölgyi şi o delegaţie a acestei comunităţi. Este interesant de remarcat că limba oficială a comunităţii a devenit limba idiş. Ulterior, au fost depuse străduinţe în vederea ridicării unei sinagogi aparte. La 9 noiembrie 1917, comunitatea a cumpărat pentru suma de 38.000 de coroane terenul de pe strada Preparandiei, iar proiectul şi executarea construcţiei sinagogii au fost încredinţate arhitectului Emil Tabakovics.[21]

Frământările existente în rândurile comunităţilor evreieşti au îngreunat mult acţiunea dusă pentru asigurarea statutului religiei israelite în concordanţă cu cele creştine. În acest sens – după cum s-a mai arătat – era necesară obţinerea statutului de religie "receptă"şi autonomia. Nu trebuie să uităm faptul că până în anul 1895, adică până la introducerea căsătoriei civile obligatorii, comunităţile erau investite şi cu anumite funcţii oficiale, printre care conducerea matricolelor.

https://biblioteca-digitala.ro

Acest drept însă, nu revenea tuturor comunităţilor, ci numai celor investite ca atare de stat. Asemenea drept aveau comunităţile din Arad, Mureşel, Sântana, Buteni, Şimand şi Pecica.[22] Este adevărat că, în general, au fost continuate matricolele şi după crearea celor de stat (1895).[23]

Prima încercare de a obţine statutul de religie receptă (1869), s-a soldat cu eşec. Ulterior, acţiunea a fost reluată în primul rând de comunităţile neologe, între care cea din Arad a jucat un rol major. Este adevărat că şi în acest sens au apărut voci disonante. Astfel, în 1892, în gazeta "Zsidóhiradó" o persoană anonimă semnând "neolog din Arad" a publicat un articol în care se opunea recepţiei.[24] De altfel, în perioada dată a fost supusă discuţiei parlamentare şi legea căsătoriei civile precum şi legea privind "libera exercitare a religiei". În legătură cu acest proiect de lege trebuie să menţionăm că ea încuviinţa libera trecere de la vreo religie creştină la cea mozaică, prohibită până atunci. Date fiind unele elemente aflate în contradicţie cu unele norme ale cultului mozaic, rabinatul, în special ortodocşii, şi-au exprimat dezacordul. În schimb, neologii au iniţiat în anul 1892, o vastă acţiune pentru obţinerea statutului de "cult" recept. La această acţiune s-au raliat câteva comunităţi ortodoxe şi statusquo. În rândul comunităţilor evidenţiate în campanie găsim pe cele din Arad, Buteni, Curtici, Şimand, Cermei şi Pecica.[25]

S-a cerut sprijin în acest scop şi din partea creştinilor care aveau o poziţie înţelegătoare. La Buteni, la cererea primrabinului Lázár Deutsch, candidatul de deputat Virgil Bogdan şi-a luat angajamentul că, în caz că va putea obţine mandatul cercului electoral local, va susţine în Camera Deputaţilor cauza recepţiei cultului israelit.[26] În acelaşi timp, un angajament similar şi-a luat Ioan Beleş în cursul campaniei electorale

https://biblioteca-digitala.ro

în cercul Radnei, declarând că "consideră de datoria lui să contribuie la legiferarea recepţiei".[27] Rabinul Rosemberg a ridicat problema şi în cadrul consiliului comitatens din Arad, pledând în general pentru aprobarea legilor referitoare la regimul cultelor.[28]

Aprobarea legii recepţiei cultului israelit însă s-a lovit de o seamă de greutăţi. Datorită poziţiei mai liberale ce domnea în camera inferioară, proiectul a fost votat în sesiunea din 1894. Transmisă Casei Magnaţilor, majoritatea conservatoare a respins-o. Printre cei care au votat negativ a fost şi episcopul Ioan Meţianu din Arad.[29] În anul 1895, proiectul a fost readus în dezbatere, şi de această dată a obţinut o majoritate minimală şi în Casa Magnaţilor. Episcopul Ioan Meţianu şi de această dată s-a pronunţat negativ.[30]

Este neîndoios că legea care a intrat în vigoare încă din anul 1891, a însemnat un progres, asigurând egalitatea cultului israelit cu celelalte culte istorice. Totuşi pasul următor, asigurarea autonomiei cultului, întâmpină obstacole insurmontabile. În acest sens au acţionat nu numai anumite influenţe mai mult sau mai puţin antisemite, ci şi contradicţia ireconciliabilă dintre neologi şi ortodocşi. În timp ce primii susţineau în concordanţă cu legile în vigoare existenţa unui singur cult israelit, ortodocşii vehiculau existenţa a două culte distincte şi reclamau autonomie separată.

Fără îndoială, neologii acţionau mult mai stăruitor în direcţia realizării autonomiei. Încă în anul 1896, preşedinţii, respectiv delegaţii comunităţilor neologe, au discutat agendele la care comunitatea din Arad a fost reprezentată de Wilhelm Bing.

Curând s-au resimţit urmările negative ale acestei situaţii. Ajutorul de stat acordat cultului israelit a rămas redus şi potrivit aprecierii profesorului Paul Mendel echivala cu

https://biblioteca-digitala.ro

o "donaţie din milă". Cultului mozaic nu i s-a asigurat reprezentarea în Casa Magnaţilor şi în consecinţă, lipsea purtătorul de cuvânt al cultului asemănător cultelor creştine.[31]

Acţiunea neologilor a luat un deosebit avânt în anul 1908, programul de revendicări conţinând trei puncte cardinale: autonomia, dotaţia comunităţilor cu ajutor de stat la nivelul numărului de enoriaşi şi includerea evreilor în proiectata executare a legii XX din 1848.

Această lege neaplicată de decenii şi readusă în actualitate în perioada amintită prevedea trecerea în contul statului a cheltuielilor cultelor recepte.[32] Înţelegând că aceste revendicări reprezintă probleme vitale, mai multe comunităţi ortodoxe şi statusquo s-au raliat acţiunii amintite, inclusiv la ideea autonomiei unice. Astfel în anul 1908, comunitatea statusquo din Beliu s-a pronunţat oficial în acest sens.[33] Cea mai importantă acţiune demonstrativă a fost marea adunare din anul 1912, la pregătirea ei participând comunităţile din Sebiş, Hălmagiu, Pecica, Sântana, Şiria-Galşa, Lipova, Chişineu-Criş/Pădureni, Buteni şi fireşte Arad. Preşedintele comunităţii din Arad, deputatul Zsigmond Nemes a făcut parte din prezidiul adunării şi din delegaţia care a înmânat ministrului de resort memoriul respectiv.[34] În anul 1914, a fost înaintat un nou memoriu, la care au aderat şi comunităţile din zona Aradului, fără să obţină rezultatul dorit.

Între timp, problemele s-au complicat şi mai mult. După anul 1906, a venit la conducerea Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice un nou titular în persoana lui Albert Apponyi. Acest om de stat a stăruit în vederea executării amintitei legi din 1848. Trecând la elaborarea proiectelor necesare el a susţinut că israeliţii nu pot beneficia de prevederile legii întrucât, la data votării acesteia, cultul mozaic nu figura printre cele recepte.[35] Aceiaşi poziţie

https://biblioteca-digitala.ro

negativă a formulat, în anul 1910, succesorul său, ministrul Zichy. În schimb, venind la Arad, în cursul campaniei electorale, în acelaşi an, István Tisza, liderul Partidului Muncii, şi apoi prim-ministru, la întrebările puse de factorii evrei locali a dat un răspuns afirmativ.[36] Practic s-a ajuns ulterior la o soluţie de compromis. În anul 1917, s-a introdus un proiect de lege în parlament privind crearea unei fundaţii speciale pe seama cultului israelit, a cărui venit echivala cu dotaţia la care israeliţii erau îndreptăţiţi. În realitate, datorită prăbuşirii imperiului, proiectul nu a fost votat niciodată.[37]

Este neîndoios că majoritatea comunităţilor evreieşti, lipsite în esenţă, aproape în totalitatea lor, de bunuri imobiliare aducătoare de venituri serioase, aveau mari greutăţi financiare. Începând cu anul financiar 1868-1869, statul a început să dea anumite subvenţii cultului israelit. Timp de mulţi ani, suma globală a ajutorului a rămas constant 5.000 forinţi. După lungi insistenţe, după 1895, această sumă ridicolă a fost majorată, însă comunitatea din Arad nu a primit nimic. Comunităţile sărace din mediul rural au primit sume nesemnificative în coroane. Astfel, în anul 1912, au beneficiat de anumite dotaţii comunităţile din Sebiş (400), Chişineu-Criş (200), Hălmagiu (200), Sântana (200) şi Curtici (250). În ultimul an de pace, au beneficiat de ajutor de la stat comunităţile din Sebiş (400), Chişineu-Criş (200), Curtici (250), Pecica (400), Hălmagiu (200 şi Şimand (300).[38]

Comunitatea neologă din Arad, în perioada studiată, prin eforturi proprii susţinute, a cunoscut o dezvoltare simţitoare, accelerată, mai ales în ultimele decenii ale perioadei. Funcţionarea ei a fost normată de statut, modulat după prevederile congresiste, forma finală fiind dată în anul 1902. Potrivit statutelor, comunitatea arădană cuprindea pe evreii de pe teritoriul oraşului Arad şi comunele din jur

https://biblioteca-digitala.ro

cu excepţia localităţii Mureşel şi comunei Aradul-Nou, acesta din urmă fiind încadrată în judeţul Timiş. Această unitate organizatorică s-a divizat, după 1909, odată cu crearea comunităţii ortodoxe. Dispariţia fără urmă a arhivei acesteia ne împiedică să cunoaştem numărul enoriaşilor ei.

Potrivit tradiţiei iudaice, plenitudinea drepturilor aparţinea membrilor ("Ösválasztók"), recrutaţi din bărbaţii majori, domiciliaţi de cel puţin trei ani în raza de activitate a comunităţii şi în cazul capacităţii materiale, contribuabili fără restanţe. În anul 1898, numărul membrilor era de 800 dintre care 657 contribuabili. Aceste cifre ulterior s-au dovedit a fi în principiu constante. Adunarea generală a comunităţii a ales o reprezentanţă compusă din 29 membrii, în frunte cu un preşedinte şi un vicepreşedinte. Mandatul acestei antistii avea o durată de trei ani. Membrii aleşi, la rândul lor, erau repartizaţi, pe cât se poate, în funcţie de profesiunea şi preocupările lor, în cinci secţii de specialitate, anume, culte, şcoală, financiar, economic şi revizie. Fiecare secţie avea în frunte un preşedinte ales de membrii acesteia.

Statutul din 1902, a prelungit mandatul la 6 ani, cu rezerva că jumătate, din cei aleşi, să fie reînnoiţi la distanţă de trei ani. Efectivul organului conducător a fost majorat la 39 de membrii, la care se adaugă preşedintele şi vicepreşedintele. Statutar rabinul participa numai ca invitat de ocazie. În realitate însă, funcţionând rabini de mare prestigiu, practic, aveau o influenţă serioasă.

Acelaşi statut din 1902, a redus stagiul pentru exercitarea dreptului de vot la doi ani şi a îmbinat-o cu obligaţia unui vărsământ anual de cel puţin 20 de coroane. Urmând normele uzitate în legea electorală a statutului, plafonul fiscal a fost redus la jumătate, în cazul membrilor cu o pregătire superioară.

Repartizarea funcţiilor comunitare a rămas în esenţă

https://biblioteca-digitala.ro

tributară sistemului tradiţional. Spre exemplu, conducerea sinagogii era compusă din trei persoane. O importanţă deosebită a avut scaunul şcolar care pe lângă mandatarii comunitari cuprindea şi reprezentanţi ai unor societăţi cu profil corespunzător şi, desigur, pedagogi.[39]

Personalităţile cele mai importante care au stat în epocă în fruntea comunităţii au fost Paul Walfisch, Ignatz Deutsch, Iosef Hirschmann, Wilhelm Bing şi Bernard Deutsch. Ultimul scrutin dinainte de izbucnirea primului război mondial a plasat în fruntea comunităţii pe avocatul Zsigmond Nemes şi pe Tivadar Ottenberg ca vicepreşedinte. În perioada marilor transformări ce au avut loc la sfârşitul marii conflagraţii, în fotoliul prezidenţial se găsea Henrik Schütz.[40]

Pe parcurs, diversificarea activităţii comunitare a făcut necesară sporirea aparatului administrativ. În această direcţie, funcţia de notar a fost promovată la treapta de prim-notar. Alături de acesta, care de fapt era şeful administraţiei, s-au înfiinţat un post de vice-notar şi altul de casier. Creşterea exigenţelor faţă de activitatea cantorală a determinat crearea postului de prim-cantor care în mod necondiţionat trebuia să aibă studii superioare. Alături de prim-cantor s-a înfiinţat postul de vice-cantor şi s-a angajat un organist. Personalul propriu zis al sinagogii a rămas în limitele tradiţionale.

Sarcini serioase a impus comunităţii creşterea numărului de elevi şi mai ales răsfirarea unor tineri israeliţi în diverse unităţi în care religia apărea ca obiect obligator. Comunitatea a căutat să asigure instrucţia şi educaţia religioasă în unităţile şcolare extra confesionale, angajând cadre didactice de specialitate. Una din primele probleme a apărut o dată cu primirea elevilor evrei în liceul local, condus de un călugăr minorit. Astfel, în 1857, directorul liceului se adresează rabinului Steinhardt cerând instruirea celor patru elevi între

https://biblioteca-digitala.ro

care figura şi Ferenc Chorin.

O personalitate de mare prestigiu, o adevărată forţă motrică în viaţa comunităţii a fost Leopold Rosenberg. Timp de peste o jumătate de secol, preşedinţi şi consilieri au venit şi au plecat, el însă a rămas în postul lui de secretar respectiv prim-notar. Leopold Rosenberg rezolva cu competenţă nenumărate probleme cotidiene şi pregătea rezoluţiile ce urmau să fie supuse forului deliberativ. A intrat în administraţia comunitară în anul 1849, după ce tatăl lui a fost ucis cu ocazia luptelor din 8 februarie, tocmai pentru că declarase deschis că este evreu. A fost sărbătorit cu mare fast în 1899, cu ocazia împlinirii unui stagiu de 50 de ani în slujba comunităţii. El a fost felicitat şi de consiliul orăşenesc care, încă din anul 1867, îi acordase titlul de prim-notar onorific al municipalităţii. Leopold Rosenberg s-a evidenţiat şi pe tărâm cultural editând un număr de ani ziarul "Arader Zeitung". Tot el a fost autorul documentului "Synagoge Ordnung".[41]

În decursul perioadei studiate a crescut patrimoniul comunităţii.

Încheierea construcţiilor legate de centrul comunitar, edificarea şcolilor noi, refacerea băii rituale şi organizarea bazei materiale a numeroaselor instituţii subordonate, a făcut ca în anul 1898, valoarea inventarului bunurilor mobile şi imobile să se ridice la 150.000 forinţi. Până în anii primului război mondial această avere a fost dublată.

Alături de aceste progrese apăruseră mai multe planuri grandioase realizate doar parţial. Una din realizările de seamă era legată de grija pentru dotarea sinagogii existente. Între acestea a figurat construirea unui nou balcon pentru femei şi refacerea orgii (1864). Ignatz Deutsch a donat două candelabre mari de argint şi a suportat şi cheltuiala unor

https://biblioteca-digitala.ro

îmbunătăţiri simţitoare. În anul 1884, s-a contractat un împrumut de 20.000 forinţi, ceea ce a permis realizarea impunătoarei cupole a sinagogii.[42]

Un proiect de mare importanţă a fost elaborat în vederea ridicării unui templu de proporţii grandioase. Ideea pornită de la rabinul Rosenberg a ajuns în fază concretă în anul 1909. În anii următori, au fost cântărite diverse alternative, ele rezumându-se în anul 1913 la trei variante de amplasare. Consiliul oraşului s-a declarat de acord să susţină proiectul oferind două terenuri în mod gratuit, iar pentru al treilea cerea o plată de 100.000 coroane. Izbucnirea primului război mondial şi devalorizarea fondurilor comunitare au zădărnicit realizarea proiectului.[43] După cum am mai subliniat, în al doilea deceniu al secolului nostru s-a început realizarea sinagogii ortodoxe din strada Preparandiei.[44] Merită o deosebită atenţie ridicarea noii şcoli, în stil specific evreiesc (actuala Şcoală Generală nr. 2), a cărei construcţie s-a încheiat în 1905.[45]

În ceea ce priveşte ritualul din sinagogă s-au menţinut inovaţiile introduse de Aaron Chorin. Singura modificare majoră a fost admiterea primului grup de cinci femei în cor, în anul 1897. Ulterior numărul lor a crescut simţitor. De asemenea, au fost admişi şi solişti.

Menţinerea activităţilor comunitare a reclamat eforturi financiare serioase din partea enoriaşilor, care reprezentau singura sursă majoră a veniturilor. Astfel, în anul 1899, bugetul comunităţii se cifra la 33.725 forinţi. La capitolul venituri erau prevăzute încasări în sumă de 20.763 forinţi. Acesta rezulta în special din gabella, taxa scaunelor sinagogale etc. Diferenţa dintre venituri şi cheltuieli era asigurată prin plata unei contribuţii ce se fixa procentual în funcţie de impozitul direct de stat, plătit de enoriaşul respectiv. După

https://biblioteca-digitala.ro

anul 1904, partea bugetului acoperită din contribuţie directă era în continuă creştere.[46]

După cum s-a mai arătat, grupurile de enoriaşi aflaţi în ţinuturile arădene manifestau tendinţe tot mai vădite de a se separa de comunitatea mamă din Arad şi de a constitui unităţi separate. Dacă divorţul între neologi şi ortodocşi a fost legat de animozităţi şi chiar adversităţi, de cele mai multe ori desfacerea în mai multe unităţi în cadrul sistemului neolog s-a desfăşurat în mod paşnic. Cunoaştem documentar doar un singur conflict mai serios legat de separarea enoriaşilor de la Buteni (inclusiv Sebiş, Ineu şi Iosăşel) de comunitatea din Şimand (1862-1869). Cei de la Buteni taxau atitudinea conducerii comunitare din Şimand drept "tiranică".[46a]

După cum s-a mai arătat, în perioada 1861-1918, au luat fiinţă o serie de comunităţi cu o existenţă mai mult sau mai puţin constantă. În cadrul lor au apărut străduinţe de a asigura câte un lăcaş de cult pe cât se poate frumos ornamentat. Merită o apreciere deosebită sinagogile de odinioară din Cermei, Pâncota, Buteni etc. Aceste străduinţe adesea au reclamat eforturi mari. În urma unui incendiu spre exemplu în anul 1897, sinagoga din Hălmagiu a devenit nefolosibilă. Cele 20 de familii din localitate au depus eforturi deosebite timp de 14 ani, în vederea reconstrucţiei. Fondurile au fost obţinute în cea mai mare parte din colectă la care au contribuit şi creştini. În acest fel au reuşit în anul 1915 să predea destinaţiei sale o frumoasă sinagogă.[47] Într-o perioadă mai scurtă au reuşit să ridice o impunătoare sinagogă enoriaşii din Chişineu-Criş/Pădureni (1891). În acelaşi răstimp, au ridicat şi o şcoală şi o locuinţă învăţătorească.[48] În vederea dezvoltării comunităţii un zel deosebit au depus preşedintele M. Schillinger.[49] La Şimand avem date despre activitatea meritorie a preşedinţilor Iosef

https://biblioteca-digitala.ro

Klein şi Sig. Blau. La Sântana reţinem meritele lui Adolf Wiener. La Lipova în cadrul comunităţii s-a evidenţiat preşedintele Josef Grósz.[50] La Beliu putem aminti străduinţele preşedintelui Iacov Emanuel.[51]

În pragul izbucnirii primului război mondial activau cu succes preşedinţii Izidor Kél (Pecica), A. Weisz (Hălmagiu), Lipót Adler (Şiria), Adolf Werner (Sântana), Lipót Messer (Chişineu-Criş), József Fekete (Buteni). Preşedintele în funcţiune a comunităţii ortodoxe din Arad a fost Ferenc Farkas.

În primele decenii ale perioadei – aşa cum s-a mai arătat – scaunul rabinic din Arad l-a avut ca titular pe Iacov Steinhardt. El era o personalitate stimată nu numai în rândurile evreilor, ci şi a creştinilor, fără deosebire de confesiune.

În urma decesului său, moştenirea i-a revenit rabinului Sándor Rosenberg. El a fost un adept convins al liniei reformiste şi un demn continuator al operei celor doi mari înaintaşi ai lui. Întâmplător şi rabinul Rosenberg a văzut lumina zilei tot în orăşelul Macău, în anul 1844. Încă de la vârsta de patru ani, are parte de o pregătire temeinică privind limba ebraică şi noţiuni ale tanahului şi ale talmudului. Cele patru clase primare le face la şcoala confesională israelită locală, unde îl are ca învăţător pe Marcus Steinhardt, o rudă a antecesorului său la rabinat. Apoi, îl găsim timp de patru ani pe băncile liceului din Oradea, condus de călugării Premonstratenzi, unul din primele licee din Transilvania care şi-a deschis porţile în faţa elevilor israeliţi. Părinţii lui i-au facilitat dorinţa ca, ultimele patru clase, să le poată urma la un liceu vienez. În sfârşit, viitorul rabin a ajuns pe băncile Facultăţii de filozofie a Universităţii din Lipsca. Diploma rabinică a fost obţinută la seminarul de

https://biblioteca-digitala.ro

renume mondial, condus de rabinul Hildes Seimer din Viena. Absolventul astfel pregătit, la cel mai înalt nivel al vremii, a fost repede solicitat fiind ales de comunitatea reformistă din Oradea (1868). După o activitate de zece ani, a fost invitat să ocupe scaunul rabinic în marea comunitate de la Kaposvár (1878), unde a activat în următorii şapte ani.[52]

Fruntaşa comunitate din Arad, după decesul rabinului Iacob Steinhardt era profund preocupată de a găsi un succesor comparabil cu cei doi iluştri rabini din deceniile precedente. Depunându-şi candidatura în vara anului 1885, este ales de adunarea generală arădană şi instalat la scurt timp în funcţie într-un cadru solemn. Cu această ocazie, a rostit o predică inaugurală care a produs impresii adânci.[53]

Rabinul Rosenberg a păstorit în Arad neîntrerupt timp de 24 de ani, până la decesul lui intervenit în 1909.[54] E drept că în ultimii cinci ani ai activităţii lui a fost greu suferind, având dureri mari, ceea ce a făcut să trăiască cu totul retras în casa lui din str. Bălcescu nr. 16. În ultimii doi ani nici nu mai ieşea din casă, având crize astmatice.

Cât timp sănătatea i-a permis, rabinul Rosenberg a desfăşurat o activitate multilaterală. El s-a remarcat în primul rând prin predicile sale măiestre în care reuşea să îmbine ataşamentul lui faţă de tradiţia iudaică, spiritul Tanahului cu exigenţele timpurilor moderne. Multe din predicile lui erau ascultate nu numai de enoriaşii săi, dar şi de creştini doritori de a se transpune în atmosfera Vechiului Testament

Adesea a mânuit condeiul, articolele lui bine gândite fiind primite cu plăcere de diverse publicaţii evreieşti. Caritatea lui devenise la Arad proverbială, şi ea s-a răsfrânt nu numai asupra israeliţilor nevoiaşi, ci şi asupra altora, fără deosebire de confesiune. Rabinul Rosenberg a fost receptiv şi la problemele evreilor răsfiraţi în galut, desigur în special

https://biblioteca-digitala.ro

acolo unde apăreau probleme deosebite. Atenţia cea mai mare totuşi a acordat-o evreilor din Rusia şi România.

După cum s-a mai arătat, rabinul Rosenberg nutrea planuri măreţe dintre care unele le-a putut realiza, altele au rămas în fază de deziderat. Între acestea s-a numărat edificarea unei mari sinagogi la Arad, care ar fi depăşit-o chiar şi pe acea de la Seghedin, care este de fapt cea mai mare în Europa. O preocupare permanentă a constituit-o dezvoltarea învăţământului israelit de toate formele.

Rabinul Rosenberg nu a fost sionist, cel puţin nu am găsit vreo dovadă concludentă în acest sens. În schimb, a fost un consecvent păstrător al identităţii iudaice. A întreţinut relaţii apropiate cu Alliance Israelite Universelle din Paris, fiind unul din împuterniciţii ei. Ca membru al consiliului orăşenesc şi cel comitatens şi-a ridicat vocea în repetate rânduri pentru validarea unor probleme evreieşti, mai ales în legătură cu recepţia cultului mozaic.

În decursul activităţii lui însă s-a lovit şi de puternice adversităţi. În centrul atenţiei lui a stat problematica ridicată de legiferarea căsătoriei civile obligatorii şi abrogarea tuturor obstacolelor ce au stat în faţa căsătoriei civile între evrei şi creştini. Rabinul Rosenberg a căutat să găsească o anumită platformă în sensul că partea israelită în asemenea familie să nu se înstrăineze de sinagogă. Invocând învăţătura formulată în anumite texte sfinte, el a preconizat posibilitatea binecuvântării în sinagogă a căsătoriei civile încheiată între evrei şi creştini, cu condiţia ca urmaşii să fie menţinuţi în religia mozaică. Rabinul Rosenberg a susţinut teza respectivă şi într-o lucrare publicată.[55] Faptic ideile lui au fost aplicate în sinagoga din Arad începând cu anul 1895.[56] În realitate, rabinul Rosenberg a rămas aproape complet izolat cu iniţiativa lui. El a fost înfruntat nu numai de rabinii ortodocşi

https://biblioteca-digitala.ro

inflexibili, dar şi de rabinii neologi, care în această direcţie refuzau orice modificare a practicii iudaice străvechi.[57] Aceste adversităţi însă nu au diminuat consideraţiile şi stima faţă de tumultoasa sa personalitate. Această apreciere s-a evidenţiat pregnant cu ocazia decesului său. Funeraliile lui au devenit un veritabil eveniment ecumenic, similar celor cunoscute la înmormântarea antecesorilor lui. Caracterizând viaţa şi activitatea lui, ziarul "Arad és vidéke" preciza: "stima faţă de religie şi legile credinţei s-au împăcat minunat în sufletul lui cu respectarea idealului general-uman". Şi de această dată au fost trase clopotele tuturor bisericilor creştine. Au fost prezenţi toţi înalţii demnitari ai oraşului şi comitatului Arad. În rândurile reprezentanţilor cultelor s-au remarcat protopopii Vasile Beleş şi Roman Ciorogar, directorul Seminarului ortodox-român, protopopul greco-catolic Dimitrie Luca, parohul romano-catolic şi gardianul mănăstirii călugărilor minoriţi. Cortegiul a fost încadrat de o mare masă a cetăţenilor oraşului.[58] Comunitatea recunoscătoare a hotărât ridicarea unui "ohel" deasupra mormântului său ceea ce s-a şi realizat din donaţii publice.[59]

Situaţia critică a sănătăţii rabinului Rosenberg a constrâns comunitatea să se gândească la succesiune, chiar în timpul vieţii titularului scaunului rabinic. În această ordine de idei a fost invitat în anul 1900 tânărul Lajos Vágvölgyi.

Rabinul Lajos Vágvölgyi (Kohn) s-a născut la Illava (azi Illava, Slovacia) la 29 aprilie 1877. În perioada 1893-1904, a fost elev al cursului inferior, apoi student al cursului superior din Seminarul rabinic din Budapesta. Potrivit obligaţiei statutare, în anul 1903, a susţinut o teză de doctorat la universitatea "Pazmany Peter" din Budapesta. Teza intitulată "*R. Moses Maimuni. Comenntarius in Mischnam ad tract Sabbath*". În anul 1903, a obţinut diploma de rabin. La puţin

https://biblioteca-digitala.ro

timp, a fost ales de comunitatea din Csurgó, iar în 1907, a trecut la Arad. În perioada următoare a îndeplinit în mare parte funcţiile rabinice, iar în anul 1908, activitatea lui s-a generalizat, obţinând mulţumirea enoriaşilor.
După expirarea obişnuitului stagiu de doliu, în anul 1910, reprezentanţa comunitară l-a ales prim-rabin, confirmat ulterior de plenul corpului electoral. De la bun început s-a conturat faptul că el este adept al liniei tradiţionale practicată de antecesorii lui. Totodată s-a relevat şi capacitatea lui de mare orator.[60]

O preocupare deosebită a existat şi în comunităţile existente în mediul rural de a angaja rabini străluciţi. În realitate, doar la Şimand a existat o anumită continuitate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În celelalte comunităţi disponibilităţile de cadre şi resurse financiare au cunoscut adesea intermitenţe. Nu putem stabili nici măcar în cazul Şimandului anii precişi de funcţionare a rabinilor, din cauza dispariţiei documentelor. Astfel, ştim că în anul 1875, scaunul rabinului local era ocupat de Kálmán Spitzer.[61] În anul 1886, ne parvin informaţii despre activitatea rabinului Michael Fischer, care avea sarcina cuprinsă în contract de o circumscripţie destul de largă.[62] Sub păstorirea succesorului său Gyula Náday, s-au iscat discuţii în legătură cu sfera de competinţă a rabinatului din Şimand. Tânăra comunitate din Chişineu Criş/Pădureni pe la 1891, dădea puternice semne de independenţă. Ei solicitau transferul scaunului rabinic din Şimand în localităţile amintite. Diferendul a mers până acolo încât rabinul a fost boicotat şi hahanul local a început să oficieze căsătorii. Negăsindu-se soluţia problemei cazul a fost supus justiţiei civile. În final, în anul 1897, s-a pronunţat Curia Tribunalul Suprem al Ungariei, care s-a declarat incompetent să decidă prin intermediul unei sentinţe. În

https://biblioteca-digitala.ro

sfârşit, a fost convocată o adunare generală a enoriaşilor având drept de vot. În cadrul acesteia majoritatea celor prezenţi s-au pronunţat pentru menţinerea scaunului rabinic la Şimand. În realitate, s-a produs o ruptură, cei de la Chişineu Criş/Pădureni trecând la acţiune separat. Se pare însă că cei din Şimand respectiv din localităţile ce au rămas în cadrul comunităţii amintite, nu au mai avut posibilitatea să întreţină un post de rabin permanent. După decesul prematur al rabinului Náday, intervenit la vârsta de 37 ani (1899), postul a rămas vacant.[63]

În Buteni funcţiona venerabilul prim-rabin Lazăr Deutsch, apogeul activităţii lui fiind în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea.[64] Tot din aceeaşi perioadă avem informaţii despre rabinul Armin Grósz din Beliu, care însă, în 1892, a părăsit comunitatea spre regretul enoriaşilor.[65] La Sântana a avut o activitate meritorie rabinul Adolf Stern. În anul 1912 însă, a părăsit Sântana fiind ales de comunitatea din Făget.[66] În preajma primului război mondial, la Curtici funcţiona rabinul M. Markovics.[67]

Creşterea exigenţelor faţă de rabini a făcut ca începând din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, comunităţile neologe să pretindă necondiţionat studii superioare, care putea obţine în primul rând în cadrul seminarului rabinic din Budapesta. Printre primii absolvenţi ai acestuia, care au activat în cadrul comunităţilor arădene, a fost Lajos Vágvölgyi şi Gyula Náday din Şimand. În jurul anului 1918, întregul rabinat neolog din părţile Aradului avea studii superioare. Aceste străduinţe au fost sprijinite şi materialiceşte de comunităţile locale. Chiar şi în primul an de studiu al seminarului rabinic din Budapesta (1877/1878), figurează printre donatori comunităţile din Sântana, Lipova şi Sebiş, aceasta din urmă angajându-se la o contribuţie bănească

https://biblioteca-digitala.ro

anuală.[67]

O problemă permanentă a constituit-o salarizarea rabinilor. În timp ce primul-rabin din Arad era dotat generos de comunitate, probleme deosebit de grave afectau comunităţile mici. Forurile evreieşti au criticat vehement aşa-zisele legi ale "congruiei", care aveau menirea să întregească salariile preoţeşti, inclusiv cele rabinice, din fondurile statului. Deşi în urma recepţiei, rabinii intrau sub efectul legii, normele unice stabilite în actele normative dezavantajau rabinatul. În anul 1913, s-a organizat o acţiune de protest mai categorică, având în frunte pe rabinul ortodox Schuch din Timişoara.[68] O altă măsură discriminatorie, ce a afectat în special comunităţile ortodoxe, a fost interdicţia de a angaja rabini care nu erau supuşi ai Ungariei şi care nu aveau la bază cel puţin patru clase liceale. Un articol din legea recepţiei cultului mozaic prevedea că nu poate funcţiona ca rabin cel care nu a obţinut diploma în Ungaria contemporană, măsură care nu se aplica cultelor creştine.[69]

O altă preocupare a comunităţilor a constituit-o asigurarea unor cantori capabili să imprime serviciului divin atât smerenie cât şi trăire artistică. Personalitatea cea mai importantă, cu activitate în cadrul comunităţii din Arad, a fost Adolf Grünzweig. El a fost angajat în anul 1859, atât pe post de cantor cât şi ca dirijor al corului reorganizat conform indicaţiilor date de rabinul Iacov Steinhardt. Cantorul Grünzweig s-a evidenţiat în primul rând prin perfecţiunea activităţii lui, dar şi ca autor al unor publicaţii de specialitate. El a editat în anul 1862, spre exemplu volumul "Sabbatische Synagogalgesänge". Această lucrare am exemplificat-o întrucât a avut o răspândire considerabilă şi a fost reeditată în repetate rânduri. Meritele lui au fost evidenţiate şi cu ocazia festivităţilor organizate în anul 1899, când a fost sărbătorit

https://biblioteca-digitala.ro

în urma împlinirii unei activităţi de 40 de ani.[70]

De o largă apreciere s-a bucurat şi cantorul David Kohn din Arad, care a fost în serviciul sinagogii în primul deceniu al secolului nostru. Începând cu anul 1911, a intrat în serviciu prim-cantorul Sandor Weisz, care a rămas fidel Aradului până la încheierea carierei. Având studii făcute la Viena cantorul Weisz şi-a îndeplinit misiunea la un nivel magistral.[71] Trebuie să amintim şi pe prim-cantorul Weisz de la Şimand care a servit şi noul rabinat înfiinţat la ChişineuCriş (1899). Grija pentru persoana lui s-a evidenţiat şi prin faptul că în anul 1913, noua lui comunitate a încheiat în favoarea lui o asigurare de 5.000 coroane.[72]

O seamă de acţiuni iniţiate în momente dificile au dat dovadă de conştiinţă iudaică. În anul 1892, rabinul Rosenberg a avut curajul să trimită o telegramă ministrului de resort cerând amânarea - cu succes – pe seama tinerilor israeliţi arădeni care urmau să fie încorporaţi tocmai în zi de Iomkipur.[73]

O poziţie categorică a luat comitatul din Arad, alături de multe celelalte împotriva ordinului ministerial care a dispus restricţii în problema circumciziunii (1899). Aceste proteste au dus la revocarea dispoziţiei amintite (1900).[74] Au apărut probleme şi în legătură cu dreptul comunitar de a produce şi desface azimă. În sfârşit, în anul 1889, un ordin ministerial a precizat că este vorba de un drept exclusiv legat de "comunele israelite".[75]

Prestigiul comunităţii neologe din Arad în mare măsură se datora instituţiilor sale sociale şi culturale. Create şi întreţinute din mărinimia unor ctitori şi din spiritul de sacrificiu al enoriaşilor, ele au răspuns unei game largi d exigenţe.

Una din cele mai importante instituţii a fost orfelinat

https://biblioteca-digitala.ro

înfiinţat de Ignatz Deutsch. Fundaţia creată în 1870, a intrat în activitate în cursul anului 1874. Potrivit dispoziţiilor cuprinse în actul fundaţional, orfelinatul de băieţi intra în administrarea comunităţii prin intermediul unui comitet special, condus de preşedintele în funcţiune. La baza materială a instituţiei a stat un capital de 10.000 forinţi, în rentă de stat. În anul 1873, această donaţie a fost dublată. Prin bunăvoinţa membrilor familiei Deutsch s-a obţinut un teren de 2.910 m.p. în actuala stradă a Seminarului. Pe acest teren s-a edificat orfelinatul (azi, grădiniţă de stat). În urma achiziţionării inventarului necesar, la dispoziţia orfelinatului a rămas un capital fundamental inalienabil de 15.750 forinţi. Prin noi donaţii în 1896, averea respectivă se cifra la 78.881 forinţi. Veniturile acestui fond au stat la baza bugetului anual.[76] Dotarea acestei instituţii s-a dovedit o preocupare permanentă a enoriaşilor mai înstăriţi. În anul 1908, capitalul se ridica la 162.550 coroane, la care s-a adăugat oferta familiei Neumann de 40.000 coroane şi familiei Hatvani-Deutsch de 6.000 coroane.

În posesia acestor fonduri însemnate, numărul orfanilor asistaţi a cunoscut o creştere succesivă. În anul 1874, au fost primiţi şase băieţi iar în 1896, erau găzduiţi în orfelinat 10. În anul 1908, fundaţia întreţinea 16 orfani. În acest an, comisia de supraveghere a decis, şi apoi a realizat, extinderea localului, ceea ce a permis majorarea efectivului la 24 băieţi.

Comunitatea a vegheat cu stricteţe ca stările din orfelinat să fie optime şi nu a întârziat să ia măsuri eficiente în caz de nevoie. Astfel, în anul 1897, a fost concediat directorul orfelinatului, întrucât au apărut obiecţii privitoare la activitatea lui.[77]

O realizare grandioasă s-a dovedit a fi fundaţia făcută de Eliz Fischer privind crearea unui orfelinat de fete. La baza

https://biblioteca-digitala.ro

acestei instituţii a stat testamentul ei elaborat în anul 1905, precum şi planul de funcţionare pe care l-a întocmit personal în 1907.[78] Ca urmare la 27 mai 1906, într-un cadru solemn s-a pus piatra de temelie a noului orfelinat. Actul fundamental a fost semnat alături de conducătorii comunităţii şi oficialităţile în funcţiune şi de episcopul ortodox-român Ioan Papp.[79]

Clădirea monumentală, având două etaje – potrivit dispoziţiei testamentare – trebuia să intre în posesia comunităţii, iar orfelinatul de fete în administrarea acesteia. Desfăşurările ulterioare însă au luat altă întorsătură. La începutul primului război mondial (1914), edificiul a fost rechiziţionat pentru spital militar, iar după încheierea acestuia a fost ocupat de spitalul obstetric. În aceste condiţii, orfelinatul a putut funcţiona ulterior, în condiţii mai restrânse, doar în tronsonul situat pe bulevard.

O lovitură serioasă a primit această fundaţie datorită faptului că fondul disponibil în numerar, în valoare de 300.000 coroane, a fost investit în împrumut de război, care s-a devalorizat, respectiv nu a mai putut fi recuperat. În consecinţă, averea principală a fondului s-a redus la cele două clădiri, aducătoare de venit din chirii.[80]

O altă realizare de mare importanţă a fost înfiinţarea căminului de bătrâni, destinat asistaţilor de ambele sexe. Acest aşezământ a fost inaugurat în anul 1913.

Deschiderea căminului de bătrâni a devenit posibilă de pe urma fondurilor realizate din două lăsăminte majore, testate comunităţii din Arad. Ignatz Spitzer a lăsat prin testamentul lui suma de 100.000 coroane cu scopul de a construi un spaţios cămin de bătrâni. Executând dispoziţia testamentară, comunitatea din Arad a trecut la edificarea impunătoarei clădiri etajată din str. Eugene Potier nr. 17 (azi spital). De asemenea testamentul amintit a pus la dispoziţia

https://biblioteca-digitala.ro

comunităţii 770 iugăre cadastrale pământ arător, de cea mai bună calitate, situat chiar în hotarul oraşului Arad. Condiţiile testamentare prevedeau primirea în cămin a unor bătrâni lipsiţi de mijloace de subzistenţă sau fără aparţinători. Primirea în cămin avea caracter viager.

Un alt lăsământ, având acelaşi obiectiv, a fost testat pe seama comunităţii din Arad de Béla Haas, un mare întreprinzător care oferise sumă de 165.000 coroane.[81]

Aici e locul să adăugăm că un mare număr de binefăcători au testat sau au oferit comunităţii neologe bunuri însemnate creând astfel fundaţii. Între donatori a figurat familia Neumann. În anul 1913 când a obţinut titlul de baron, familia amintită a arătat că, doar în ultimul an a donat suma de un milion de coroane în diverse scopuri filantropice, inclusiv unele evreieşti.[82] Lăsământul Ignatz Spitzer (1909) nu s-a limitat doar la bunurile destinate căminului de bătrâni. Pe lângă această fundaţie testamentul lui a cuprins oferte pe seama unui număr de şapte instituţii comunitare, în primul rând spitalului evreiesc. De asemenea lăsământul total testat de Béla Haas s-a cifrat la 700.000 coroane. Ignatz Leopold a încredinţat comunităţii suma de 40.000 coroane. Dispoziţia lui testamentară prevedea ca veniturile fundaţiei să se distribuie celor nevoiaşi sub formă de ajutoare.[83] Fundaţia Doble transferată de la Viena la Arad însuma 28.955 coroane, având o destinaţie şcolară.

În mod tradiţional o preocupare majoră a comunităţii arădene a fost întreţinerea şcolilor proprii. În primul rând trebuie să subliniem faptul că, meritul deosebit al forurilor decizionale a fost menţinerea neîntreruptă cel puţin a şcolilor primare în perioada 1849-1918. Nu putem uita că o seamă de comunităţi, printre care unele de mare prestigiu ca cea

https://biblioteca-digitala.ro

din Timişoara-Cetate, s-au lăsat duse de spiritul liberalismului aparent şi au sacrificat şcoala confesională pe altarul celei "comune". Aceste institute de învăţământ au fost predate statului sau primăriilor. Nu puţine presiuni au fost exercitate în acest sens şi aupra comunităţii din Arad. Astfel, în anul 1872, primăria invocând prioritatea importanţei şcolii "comune" a sistat plata ajutorului pe seama şcolii primare confesionale israelite.[84]

O preocupare similară a existat şi în unele comunităţi situate în mediul rural. Una din localităţile cu o activitate mai constantă a fost Şimandul. Comunitatea a întreţinut un mare număr de ani, o şcoală cu clase nedivizate. În ciuda greutăţilor financiare s-a asigurat unui număr de copii din teritoriu să poată frecventa şcoala confesională locală. Este interesant de remarcat că mica comunitate în anul 1868 a fixat învăţătorului un salar de 600 forinţi, ceea ce depăşea cu mult media generală uzitată în epoca respectivă. Ei căutau în acest mod să atragă un cadru didactic cu experienţă în locul celui pleca la Komárom (1866). Şcoala a fost menţinută un timp şi după ce comunitatea s-a dezmembrat. O altă realizare a fost deschiderea unei şcoli primare la Chişineu-Criş de comunitatea înfiinţată pe la 1891. O şcoală bine dotată a funcţionat şi la Lipova.[85]

Funcţionarea reţelei şcolare şi adaptarea continuă la exigenţele vremii în perioada următoare revoluţiei de la 1848-49, au întâmpinat greutăţi în părţile Aradului. La 8 octombrie 1850, s-au adunat la Oradea lideri ai comunităţilor, ca să se pronunţe despre "problemele bisericeşti şi şcolare ale evreilor". Această opinie era cerută de oficialitatea absolutistă. La dezbateri a participat şi o delagaţie a comunităţii din Arad având în frunte pe Paul Walfisch. Ei s-au numărat printre delegaţii care se pronunţau în cadrul procesului instructiv-

https://biblioteca-digitala.ro

educativ pentru prioritatea materiilor de cultură generală, bineînţeles cu respectarea importanţei tradiţionale iudaice. La proxima întrunire ce a avut loc în anul următor, cei prezenţi au împuternicit pe rabinul Löw din Seghedin să elaboreze un statut. Din păcate toate aceste străduinţe s-au dovedit inoperante.[86] Conducerea comunităţii din Arad, luând act de realităţi a păstrat deocamdată în esenţă normele stabilite încă pe vremea activităţii rabinului Aaron Chorin. Totuşi unele îmbunătăţiri au fost aplicate la iniţiativa rabinului Steinhardt. Începând cu anul 1850, el a început să stăruie mai ales pentru crearea unei şcoli de fete. Proiectul s-a materializat în anul 1855, angajându-se la această nouă unitatre doi învăţători, un caligraf şi două instructoare de lucru de mână. S-au adus anumite îmbunătăţiri regulamentului de funcţionare al şcolii. Astfel, s-a pretins corpului didactic să se întrunească o dată la lună, ca să dezbată problemele pedagogice şi administrative. Conducerea comunităţii a îmbunătăţit pe parcurs desfăşurarea cursurilor. Începând cu anul 1853, fiecare clasă a primit o sală aparte şi s-a introdus sistemul de catalog.

În anul 1857, s-a trecut la aplicarea unui nou sistem de predare la băieţi, având o durată de şapte ani. Clasa pregătitoare era urmată de patru clase de profil primar. În realitate, clasa a III-a avea un program prelungit în două etape. În final, elevii treceau în cele două clase "reale". La fete, durata şcolarizării a fost limitată şi pe mai departe la sistemul de patru clase.

Începând cu anul 1854, s-a redus în cadrul programei analitice numărul orelor de ebraică, disponibilul fiind trecut pe seama obiectelor de cultură generală. Ponderea cea mai mare o avea predarea limbii, scrisului şi cititului în germană.[87] Şcoala evreiască din Arad a căutat să avanseze şi apoi să

https://biblioteca-digitala.ro

integreze în sistemul şcolilor "model", create după 1856, în contul fondului şcolar. Într-adevăr, până în anul 1870, şcolile israelite din Arad au primit subvenţii din veniturile amintitului fond. Astfel, în anul 1865, s-au alocat pe o durată de şase ani, câte 2.000 forinţi.

După prăbuşirea sistemului absolutist-centralist (1860) s-au produs noi transformări în şcoală. Noul statut a intrat în vigoare în 1862, a prevăzut scindarea şcolii în două cursuri distincte anume unul primar şi celălalt real-inferior ("Föelemi şi alreál iskola"). Totodată a primit o mai mare pondere predarea limbii maghiare. S-a pretins de acum cadrelor didactice o calificare superioară adecvată şi cunoştiinţe de limbă. Cei vechi, fie, au fost pensionaţi, ca Leo Jeiteles, fie au fost concediaţi. Numărul posturilor didactice a crescut la 12.[88]

Începând cu anul 1850, s-au făcut paşi pentru crearea unui învăţământ profesional. În anul 1861, un număr de 90 de elevi au obţinut calificare în 12 meserii.

Emanciparea evreilor prin legea din 1867, şi cea a instrucţiei publice promulgată în anul 1868, nu a adus îmbunătăţiri vizibile în materie de şcolară. După cum s-a mai arătat nici atmosfera politică nu favoriza învăţământul confesional, iar subvenţiile din fondul şcolar au încetat, fiind destinate pentru crerea Seminarului rabinic şi întreţinerea Preparandiei israelite din Budapesta. Desigur greutăţile au fost şi mai mari în cazul comunităţilor mici.

Crearea unui Liceu real de stat în Arad (1872) până la urmă, a obligat comunitatea să sisteze şcoala ei reală, cu un curs mai scurt. Începând cu anul şcolar 1874-1875, şcoala israelită din Arad s-a redus la o simplă şcoală primară. Au fost încadraţi opt învăţători, iar şcoala a funcţionat cu patru clase de băiaţi şi patru de fete. Situaţia nu s-a

https://biblioteca-digitala.ro

schimbat până în anul 1918, deschizându-se doar pe parcurs un internat de băieţi.[90]

În ceea ce priveşte reţeaua unităţilor şcolare israelite din oraşul şi comitatul Arad putem întocmi următorul tabel:

Anul	Oraşul Arad	Comitatul Arad	Total
1888	2	7	9
1890	2	7	9
1895	2	7	9
1900	2	5	7
1905	2	5	7
1910	2	3	5
1914-15	2	1	3
tendinţa	0	-85,71%	-66,66%[91]

Diminuarea numărului unităţilor şcolare şi mai ales creşterea efectivului de elevi potenţiali a determinat ca unităţile de învăţământ primar israelit să-i poată cuprinde doar parţial. Unul din meritele mari ale enoriaşilor comunităţii din oraşul Arad la constituit faptul că, numărul elevilor israeliţi care au frecventat şcolile primare confesionale a fost cea mai ridicată din toată Transilvania. În anul şcolar 1907/ 1908, din 502 elevi israeliţi obligaţi să frecventeze învăţământul primar, 356 copii (70,91%) erau înscrişi în şcoala confesională. În schimb, situaţia în comitatul Arad era mult mai puţin mulţumitoare. Datorită restrângerii reţelei, din 425 elevi israeliţi doar 89 (20,94%) aveau posibilitatea să frecventeze şcoala evreiască.[92]

Statisticile ce ne stau la dispoziţie dovedesc un interes deosebit faţă de învăţătură. În ceea ce priveşte procentajul persoanelor de peste şase ani, care ştiau să scrie şi să citească, acesta a fost foarte ridicat, oraşul Arad ocupând, şi în acest,

https://biblioteca-digitala.ro

sens locul întâi în rândurile israeliţilor din Transilvania. Realităţile amintite se oglindesc în următorul tabel:

Procentajul ştiutorilor de carte

Unitatea teritorială Administrativă	1880	1890	1900	1910	Creştere 1880-1910
Comitatul Arad	63,8	72,5	78	81,7	128,05
Oraşul Arad	71,8	80,9	83,2	86,8	120,89[93]

Nu putem lăsa neobservat faptul că şcolile evreieşti din Arad nu au exclus copiii creştini ai căror părinţi au solicitat înscrierea lor aici. Astfel, în anul şcolar 1897/1898, dintre cele 163 eleve ale şcolii de fete un număr de cinci erau creştine (9,30%). În acelaşi timp, la şcoala de băieţi în rândurile celor 176 de elevi învăţau 11 creştini (6,25%).

Şcolile evreieşti din Arad în perioada anilor 1832-1905, au sălăşluit în palatul comunitar ocupând spaţii la ambele etaje. Pe parcurs au crescut considerabil exigenţele şi chiar în anul 1858, s-a hotărât edificarea unui local adecvat normelor moderne. Moshe Hirschl, care între timp se mutase la Viena, l-a abordat pe baronul Sina care a oferit comunităţii un teren în centrul oraşului. În vederea edificării şcolii, comunitatea a cerut un împrumut de 30.000 forinţi din fondul şcolar evreiesc. În cerere s-a arătat că suma respectivă poate fi recuperată în rate în decurs de 20 de ani, cu o anumită dobândă. Cererea a fost aprobată în principiu de forul şcolar, dar achitarea numerarului s-a tărăgănat timp de şase ani, apoi aprobarea iniţială a fost casată.

Multiplele sarcini ce grevau comunitatea au amânat reluarea planului timp de decenii. În anul 1902 însă, a fost obţinut lăsământul în valoare de 28.955 coroane, testată de

https://biblioteca-digitala.ro

Iuliana Döbler, originară din Arad, dar strămutată la Viena unde a decedat. Potrivit dispoziţiei testamentare, lăsământul trebuia să intre într-un fond şcolar. Acestui punct de plecare s-au adăugat şi alte donaţii şi fundaţii, s-au asigurat 43.981 coroane. Familia Neumann a completat disponibilul cu 20.000 coroane. În posesia acestor mijloace materiale comunitatea a ridicat clădirea impunătoare din Piaţa Luptei 2-4 (azi Şcoala generală nr. 2), edificarea încheindu-se în anul 1905, după cum am menţionat deja.

Spiritul de sacrificiu al enoriaşilor a permis o dozare echitabilă a taxelor şcolare. Spre exemplu, la Arad, în anul 1898, doar 26,66% dintre elevi au plătit taxă şcolară. Problema însă, a luat o întorsătură nefavorabilă prin aplicarea legii din 1908, care a abrogat taxele şcolare. În cazul şcolilor confesionale a oferit o compensaţie de 15 coroane/an/elev. Această dispoziţie însă a ignorat faptul că în cazul şcolilor israelite această compensaţie rămânea sub nivelul pierderilor, întrucât comunităţile susţineau şcolile doar din venitul lor propriu, lipsind veniturile imobiliare.

Planul analitic al şcolilor evreieşti s-a orientat în principiu după cele ale statutului, în special după aplicarea legii şcolare din 1868. Caracterul iudaic al instrucţiei-educaţiei a fost asigurat în şcolile din Arad acordându-se studiilor tradiţionale un sfert din orar.

În urma creării preparandiei israelite din Budapesta, începând cu deceniul al şaptelea al secolului trecut, învăţătorii şcolilor arădane se recrutau în esenţă dintre absolvenţii acesteia. În acelaşi timp însă, pregătirea învăţătoarelor a întâmpinat greutăţi, acestea făcând studiile în diverse unităţi de stat sau confesionale creştine. În preajma izbucnirii primului război mondial s-a creat un curs special pentru învăţătoare în cadrul preparandiei amintite.

https://biblioteca-digitala.ro

Comunitatea din Arad în decursul deceniilor, a manifestat solicitudine faţă de nevoile învăţătorilor aflaţi în serviciul ei, mai ales în domeniul salarizării. În realitate, statutul învăţătorilor încadraţi în şcolile israelite multă vreme a rămas nelămurit din punct de vedere legal, iar retribuţia şi drepturile lor în cele mai multe locuri rămânea cu mult sub nivelul celor aflaţi în serviciul statului. Încercând remedierea situaţiei, un program de revendicări a învăţătorilor confesionali evrei, a fost formulat în anul 1866, în cadrul marii adunări a dascălilor israeliţi, ţinută la Satu Mare. În problema asigurării pensiei, învăţătorii arădeni au putut raporta că nu au asemenea greutăţi. Interesele învăţătoreşti au găsit un suport în apariţia periodicului "Iüdische Volkssule", editat de învăţătorul arădan Ehrentheil. O altă manifestare importantă a fost adunarea generală a asociaţiei învăţătorilor israeliţi, ţinută la Arad în zilele de 29-30 septembrie şi 1 octombrie 1869. La această întrunire s-au pus în discuţie probleme specifice de ordin pedagogic ale şcolilor israelite. Cei prezenţi au luat poziţie pentru menţinerea caracterului confesional al unităţilor tutelate de comunităţi. S-au abordat un număr de probleme privind drepturile învăţătoreşti, printre altele şi dreptul de vot în cadrul alegerilor.[97] Aici este locul să arătăm că legea contemporană acorda drept de vot doar intelectualilor cu studii superioare, fără considerare la censul de avere.

În ultimul deceniu al secolului trecut, legile votate de parlametul ungar au prevăzut un barem de salarizare majorat pe seama învăţătorilor din şcolile confesionale. În cazul că organizaţia bisericească susţinătoare era incapabilă să asigure din fonduri proprii diferenţa de salar, statul era dispus să le acorde ajutor. În realitate, această subvenţie nu era convenabilă învăţătorului şi şcolii, datorită dreptului de

https://biblioteca-digitala.ro

imixtiune al statului în treburile interne ale unităţii. Aceste tendinţe de imixtiune au devenit şi mai evidente odată cu promulgarea legii din 1907, iniţiată de ministrul Apponyi. Comunitatea neologă din Arad a refuzat ajutorul oferit. În anul 1909, s-a hotărât să se facă eforturi financiare pentru asigurarea resurselor necesare.[98]

Factorii de conducere ai comunităţii din Arad au criticat imixtiunea dăunătoare a statului în viaţa şcolilor proprii şi introducerea controlului asupra activităţii scaunului şcolar.

Un nou aspect al problemei şcolare l-a reprezentat afluxul tineretului evreiesc în diversele tipuri ale învăţământului mediu de stat şi confesional. Reamintim faptul că după dispariţia şcolii reale israelite la Arad învăţământul confesional s-a rezumat la şcoala primară. Dacă în perioada 1849-1867, numărul elevilor mozaici a fost nesemnificativ, după emenciparea intevenită în 1867, efectivul lor a crescut rapid.

Primul aflux al elevilor israeliţi s-a îndreptat spre Liceul de băieţi din Arad, având opt clase şi statut de unitate şcolară "regal catolică". Prezenţa elevilor israeliţi poate fi sintetizată în următorul tabel:

Anul şcolar	Total elevi	Din care israeliţi	%
1870-71	336	36	10,71
1886-87	337	97	25,72
1913-14	578	150	25,95
creştere%	172,02	416,66	242,29

Cu anumită întârziere s-a organizat şi învăţământul liceal pentru fete. În anul şcolar 1912/1913, la Liceul de Fete de stat din Arad între cele 170 eleve se găseau 66 israelite

https://biblioteca-digitala.ro

(38,82%).

Exigenţele în creştere ale vieţii social-economice au impulsionat apariţia şi dezvoltarea învăţământului mediu "real". În anul şcolar 1870/1871, la Gimnaziul real israelit, cu limbă de predare germană, funcţionau două clase cu un efectiv de 35 elevi, între care figurau şi trei creştini. Tot în oraşul de pe Mureş activa şi Şcoala privată "Rotter" cu acelaşi profil real. Aceasta funcţiona cu trei clase în care erau înscrişi 170 elevi dintre care 23 evrei (13,52%). În urma creării liceului complet real de opt clase în anul şcolar 1886/ 1887, găsim între cei 166 elevi înscrişi un număr de 73 mozaici (43,92%). În 1913/1914, figurau 84 israeliţi din totalul de 319 cursanţi (26,33%).

O prezenţă preponderent evreiască se poate sesiza şi în Şcoala comercială de stat din Arad, precum şi în cadrul aşezămintelor de învăţământ profesional de toate tipurile. Elevii acestora din urmă adesea obţineau sprijin din partea asociaţiei evreieşti constituită în acest scop.

Normele cultului mozaic au îngreunat într-o anumită măsură frecvenţa elevilor respectivi în cadrul şcolilor confesionale creştine şi cele de stat. Aceste probleme s-au evidenţiat în esenţă şi în realitatea arădană. Abia în anul 1877, a apărut un nou ordin ministerial care a permis ca în şcolile statului, la cererea părinţilor, elevii evrei cu ocazia celor patru sărbători majore să nu fie obligaţi să scrie şi să deseneze. Mai târziu, s-au adăugat acestei concesiuni încă două zile de sărbătoare. După mai multe intervenţii ale forurilor comunitare, ordinul ministerial amintit s-a extins în 1885 şi asupra zilei de sâmbătă. Durata aprobării însă s-a dovedit efemeră. În anul 1886, dispoziţia s-a restrâns la copiii rabinilor, respectiv la elevii care se pregăteau la rabinat. O soluţie mai cuprinzătoare a apărut în anul 1908, însă abia

https://biblioteca-digitala.ro

în 1913, s-a acordat drept elevilor israeliţi ca sâmbăta, de la anumite ore să poată lipsi, pentru a pleca la sinagogă.[100]

Mulţi tineri arădeni au frecventat după 1849, dar mai ales după 1867, diverse forme ale învăţământului superior, fără să avem date statistice pertinente.

În perioada studiată, activitatea comunitară era dublată în continuare de iniţiativele enoriaşilor. Acestea se materializau într-o serie de asociaţii şi organizaţii care şi-au fixat programe de activitate pe tărâm religios, social şi cultural. Întărirea economică a unei mari părţi a enoriaşilor şi extinderea la asociere, mai ales după 1867, a constituit un teren relativ prorpiu de activitate.

Ca în orice comunitate evreiască din lume şi în realitatea Aradului prima şi cea mai importantă asociaţie a fost Chevra-Kadisa. Activitatea locală a acesteia a continuat neîntrerupt începând cu primul pătrar al secolului al XVIII-lea. În anul 1869, asociaţia a avut un număr de 520 membri. Efectivul lor după 1900 a depăşit 700.

Desigur, sarcinile asumate de membrii se refereau la asistenţa celor vii şi organizarea funeraliilor, potrivit normelor rituale pentru cei care au decedat. Cea mai de seamă realizare umanitaristă a asociaţiei a constituit-o crearea şi întreţinerea spitalului existent în reşedinţa comitatului. Activitatea acestuia era cu atât mai necesară, cu cât situaţia sanitară a populaţiei evreieşti, mai ales a numeroasei pături sărace, era deficitară. Este suficient să arătăm faptul că în perioada 1901-1905 au decedat în oraşul şi comitatul Arad 124 israeliţi din cauza tuberculozei, iar între anii 1906-1910 alţi 89. Situaţia a rămas critică şi în continuare. Între anii 1911-1915 s-au înregistrat 87 decese de acest fel.[101]

Construcţiile spitaliceşti moderne, care le înlocuiau pe

https://biblioteca-digitala.ro

cele perimate au fost începute încă înainte de revoluţia din 1848-49. În conformitate cu posibilităţile financiare, lucrările au continuat până în anul 1861.[102] În preajma izbucnirii primului război mondial, asociaţia a primit o însemnată sumă de bani (176.861 coroane) din lăsământul Ignatz Spitzer cu sarcina edificării unui spital mare şi modern potrivit cerinţelor evoluate ale vremii. Din păcate, devalorizarea capitalului disponibil în urma primului război mondial a împiedicat realizarea planului testamentar.[103]

Activitatea spitalului a fost asigurată materialiceşte prin bugetul său propriu. După lungi discuţii, comunitatea a consimţit în anul 1875 ca asociaţia să aibă o gestiune autonomă. La capitolul venituri au figurat cotizaţiile membrilor, donaţiile binefăcătorilor, dobânzile capitalului (104.331 coroane în 1900) şi subvenţia comunităţii. De asemenea asociaţia Chevra Kadisa a primit până în anul 1912, 136 de fundaţii în valoare de 325.504 coroane dintre care cele mai importante au rezultat din lăsământul lui Bernhard Deutsch şi amintitului Ignatz Spitzer.[104]

Dispunem de unele date statistice concludente privind activitatea spitalului începând cu anul 1860. La finele acestui an, se găseau internaţi un număr de zece bolnavi. În anul următor, au fost primiţi 117 bolnavi (94 bărbaţi şi 23 femei). Dintre aceştia au ieşit vindecaţi 102 persoane (83 bărbaţi şi 19 femei), ceea ce reprezintă un procentaj de 80,31%. La aceste rezultate se mai adaugă încă cinci bărbaţi care au plecat din spital ameliorati (3,93%). Au intervenit 14 decese (11,02%). Restul bolnavilor au rămas în continuare în tratament.

Cu două decenii mai târziu, în anul 1881, au fost internaţi 90 bolnavi.[105] În acest an, a funcţionat şi o ambulanţă care a asistat 265 bolnavi nevoiaşi. În 1887, în registrul de

https://biblioteca-digitala.ro

evidenţă al spitalului au figurat 100 persoane (67 bărbaţi, 27 femei, 6 copii). În ultimul an al secolului al XIX-lea, efectivul de bolnavi a fost doar de 74.[106] În perioada ce a urmat până la sfârşitul primului război mondial situaţia a rămas staţionară. Trebuie să amintim că cea mai mare parte a bolnavilor au fost trataţi gratuit. Astfel, în anul 1894 din cei 101 bolnavi doar şase au achitat costul tratamentului şi întreţinerii, restul de 95 beneficiind de gratuitate.

Bunele rezultate curative, ceea ce este dovedit de cifrele de mai sus, s-au datorat în mare măsură celor doi medici, deosebit de zeloşi, doctorii M. Robicsek şi I. Schuster, ambii servind timp de decenii fără să pretindă vreo remuneraţie bănească.

Fiind vorba de asistenţă sanitară evreiască, trebuie să amintim şi despre activitatea desfăşurată la Arad de Fundaţia baronului Moricz Hirschl şi a văduvei lui, care a început să activeze în anul 1890. Din datele incomplete de care dispunem aflăm că, în anul 1898, la Arad fundaţia întreţinea o policlinică. Aceasta deservea bolnavii la ambulatoriu şi la domiciliu. În cadrul policlinicii activau doi medici salariaţi, având ca sarcină specială tocmai combaterea tuberculozei şi asistenţa copiilor. Efectivul de medici a rămas neschimbat şi în deceniile următoare. Sediul policlinicii era în actuala Piaţă a Catedralei (nr. 6a). Pe lângă această asistenţă medicală, fundaţia facilita plecarea unor bolnavi la băi, mai ales la Buziaş şi Băile Herculane. O iniţiativă meritorie a constituit-o şi organizarea asistenţei la domiciliu pe seama unor bolnavi care nu se puteau gospodări singuri.[107]

Asociaţia Chevra-Kadisa s-a preocupat în mod exemplar de îndeplinirea funeraliilor rituale. Timp îndelungat, această activitate viza atât pe neologi cât şi pe ortodocşi. Aceştia din urmă au iniţiat crearea unui cimitir aparte, potrivit

https://biblioteca-digitala.ro

ritualului lor, dar dorinţa respectivă s-a putut materializa abia după anul 1906.

În perioada studiată, s-au adus serioase îmbunătăţiri cimitirului din cartierul Grădişte. În anul 1855 s-a încheiat împrejmuirea cu un gard de zid. În 1859 s-a deschis casa mortuară. În 1860 cu ajutorul unui specialist s-a elaborat un plan de sistematizare al cimitirului ce i-a imprimat fizionomia existentă până astăzi. În 1862, suprafaţa cimitirului a fost extinsă prin achiziţionarea unui teren învecinat. Această realizare a avut la bază o donaţie de 8.000 forinţi oferită de Melchior Schreier. În cimitir au fost plasate o serie de lucrări arhitectonice şi sculpturale, de valoare reală între care figurează bustul rabinului Aaron Chorin, ohelurile rabinilor Steinhardt şi Rosenberg, monumentul filantroapei Elis Fischer etc.

Din datele de care dispunem reiese faptul că în anul 1900, în Arad au fost organizate 96 înmormântări. Dintre acestea în 16 cazuri cheltuielile funerale au fost suportate integral din fondurile asociaţiei.

Nu puţine ajutoare au fost distribuite familiilor nevoiaşe. Dintre acestea, sumele cele mai importante au fost alocate bolnavilor care zăceau la domiciliu, plata medicamentelor prescrise la ambulatoriu şi achitarea cheltuielilor de operaţie efectuate în alte instituţii spitaliceşti, în caz că în propria unitate aceasta nu era realizabilă. De asemenea, anual au fost îmbrăcaţi cu haine groase un număr de elevi săraci.[108]

Realizările însemnate ale Chevrei-Kadisa în mare parte s-au datorat conducătorilor săi zeloşi, între care s-au evidenţiat pe parcurs Iosef Herz, Sig Lustig, Simon Elias, Sig Schwartz, M. Hecht, Samuel Fleischer, David Weisz etc. În timpul primului război mondial în fruntea asociaţiei se

https://biblioteca-digitala.ro

găsea în calitate de preşedinte E. Pick şi vicepreşedintele D. Glück.

Prestigiul asociaţiei a crescut şi datorită faptului că printre membri de onoare figurau personalităţi ca Sir Moses Montefiore (1784-1885) şi Isac Adolf Cremieux, calitate acceptată cu plăcere de aceştia.

Pe parcurs au luat fiinţă Asociaţii Chevra-Kadisa şi în comunităţile răsfirate în mediul rural. Avem informaţii cu privire la funcţionarea celor de la Şimand, Lipova, Chişineu-Criş/Pădureni etc.

O asociaţie cu scop de binefacere cu o activitate continuată şi în perioada studiată a fost "Asociaţia Humanitas". Între primii conducători ai asociaţiei s-au evidenţiat Iosef Herz şi Henrik Blau. De fapt această organizaţie a preluat agendele unei formaţii mai vechi. Activitatea ei se concretiza în special în ajutorarea săracilor, în îmbrăcarea unor elevi săraci precum şi în sprijinirea materială şi morală a ucenicilor din atelierele meşteşugăreşti. Din cotizaţiile membrilor şi donaţiile binefăcătorilor asociaţia a reuşit să capitalizeze o sumă însemnată. În anul 1868, fondul indivizibil s-a ridicat la 7.362 forinţi. În 1877 numărul membrilor cotizanţi a ajuns la 150, iar capitalul fructificat la 18.037 forinţi. Apogeul activităţii a fost atins în timpul conducerii a lui Adolf Lustig (1874-1902). În anul decesului acestuia, averea asociaţiei era de 53.936 coroane. Activitatea a fost continuată de preşedintele Albert Hegyi şi vicepreşedintele I. Tenner.

Ca urmare a posibilităţilor materiale crescânde, asociaţia treptat a reuşit să şi constituie un buget tot mai mare. În anul 1868 încasările s-au cifrat la 3.166 forinţi, iar cheltuielile la 2.571 fl. În 1902 veniturile s-au urcat la 6.488 coroane, iar spesele la 5.746 coroane. Folosind din plin resursele existente asociaţia a oferit ajutoare în bani şi în

https://biblioteca-digitala.ro

combustibil săracilor. În 1881, au fost îmbrăcaţi de iarnă 36 de tineri. La începutul anului 1910, de aceleaşi beneficii s-au bucurat un număr de 56 de elevi din şcoala primară israelită şi 32 ucenici din atelierele meşteşugăreşti.[109]

O altă asociaţie a încercat să răspundă la una din exigenţele presante ale contemporaneităţii. Asociaţia de căsătorie (Leánykiházasitó Egylet), înfiinţată în anul 1867, şi-a propus să acorde anual zestre unui număr de 8-10 fete sărace. Suma zestrelor oscila între 100-200 forinţi, potrivit veniturilor strânse din fructificarea fundaţiilor şi cotizaţia membrilor. Numărul maxim de membri cunoscut de noi a ajuns în jurul efectivului de 320. Activitatea cea mai intensă s-a desfăşurat la începutul secolului nostru sub conducerea preşedintelui S.N. Kohn. Este de menţionat că printre fetele asistate au fost cuprinse şi creştine.[110]

O amplă activitate a desfăşurat "Asociaţia de binefacere a femeilor israelite din Arad". Ea a luat fiinţă în anul 1841, la îndemnul rabinului Aaron Chorin. Iniţiativa lui izvora din considerentul ca femeile israelite să depăşească rolul pasiv care le-a revenit în secolele precedente. Activitatea asociaţiei, la început modestă, a luat avânt mai ales după revoluţia de la 1848-49, activitatea ei fiind impulsionată în mod deosebit de rabinul Iacov Steinhardt. Numărul membrilor a crescut treptat ajungând la 250 în anul 1864. Cel mai înalt efectiv a fost realizat în anul 1898 când acesta a fost de 504. Din motive necunoscute, numărul membrilor a scăzut după data amintită, fiind în anul 1910 doar de 443. La sfârşitul perioadei studiate, în fruntea ei se găseau Éles Árminné şi Sig Leopold.

Din resursele materiale, rezultate din aceleaşi izvoare ca şi cele menţionate în cazul altor asociaţii, se preconiza asistenţa femeilor nevoiaşe, în special bolnave, a lehuzelor,

https://biblioteca-digitala.ro

văduvelor şi orfanilor. Cea mai importantă realizare însă s-a dovedit crearea, începând cu anul 1896, a unei cantine populare ce funcţiona pe timp de iarnă, de regulă în lunile decembrie, ianuarie şi februarie. Mesele servite la prânz erau acordate la un preţ foarte redus sau gratuit, după caz. La binefacerile cantinei au fost admişi şi solicitanţi creştini. Numărul mare al nevoiaşilor era în contradicţie cu volumul încasărilor, ceea ce a determinat esxistenţa aproape permanentă a deficitului bugetar. Astfel, în anul 1910, faţă de un venit de 9.173 coroane plăţile au însumat 9.688 coroane. Creşterea volumului asistenţei poate fi cunoscută din următorul tabel:

Anul	Nr. zilelor de funcţiune	Nr. meselor distribuite	Media zilnică pers.
1896	X	5.108	X
1899/1900	77	9.497	123,33
1910/1911	X	16.386	X
creştere	-	320,309%	-[111]

O activitate deosebită i-a revenit cantinei în timpul mizeriei acute provocată de primul război mondial. Ziarul "Aradi Közlöny" a subliniat în anul 1917, faptul că aşezământul joacă un rol social major, în contradicţie cu poziţia conducerii municipale, care nu prea se interesează de oamenii ajunşi în totală sărăcie. Deşi taxa de 0,20 coroane în condiţiile acelea era mai mult simbolică, în cazul celor mai mulţi dintre asistaţi era imposibil de achitat. Pe lângă greutăţile financiare s-au permanentizat problemele legate de aprovizionare. A fost un adevărat miracol că în iarna 1917/1918 şi 1918/1919 cantina şi-a putut deschide porţile.[112]

"Asociaţia Gemiluth Chesid" a fost înfiinţată în anul 1880, şi încă în primul deceniu de existenţă a reuşit să

https://biblioteca-digitala.ro

cuprindă în rândurile ei un număr de 160 membrii. Scopul asociaţiei, prevăzut în statute, a fost acela de a sprijini băieţii nou născuţi şi de a ajuta materialiceşte părinţii acestora, de a asista săracii localnici şi pe cei în trecere în Arad. Posibilităţile ei au rămas relativ modeste. Venitul anual limitându-se aproximativ la 500 fl.

"Prima asociaţie arădeană de ajutor de boală şi înmormântare" a fost iniţiativa lui Adolf Klein. Dezvoltarea asociaţiei a luat un avânt considerabil sub conducerea lui S.N. Kohn, ales în 1885, şi care a continuat să rămână în funcţiune până la sfârşitul perioadei studiate (1918). Numărul membrilor în 1898, se cifra la aproximativ 500, efectivul rămânând constant şi în anii următori. Deşi asociaţia nu avea un caracter declarat confesional, marea majoritate a membrilor erau evrei.

Primele date privind activitatea ei ne parvine din anul 1867. Potrivit bilanţului, încasările au fost de 6.987 fl., iar erogatele de 5.736 fl. Din specificaţia cheltuielilor aflăm că 2.467 fl. au servit acoperirea unor taxe spitaliceşti, iar 1.070 fl. au fost destinate pentru plata înmormântărilor. Restul s-a utilizat pentru asistenţa medicală a unor membri bolnavi, plata facturilor la farmacie şi diverse ajutoare membrilor bolnavi, incapabili de muncă şi îmbătrâniţi.[113] Nu dispunem de date comparative privind activitatea asociaţiei din perioada de încheiere a studiului nostru.

Trebuie să menţionăm şi Asociaţia arădană "Fortuna" de ajutor de boală şi autoajutorare. Aceasta avea un caracter vădit israelit. Informaţii vagi am putut obţine şi despre Asociaţia "Maskil ël Dal" constituită cu scop de binefacere şi ajutorarea bolnavilor.

În anul 1910, a luat fiinţă la Arad organizaţia locală a Asociaţiei de patronaj israelit. Această formaţie, cu centrala

https://biblioteca-digitala.ro

la Budapesta, se interesa în primul rând de soarta copiilor de religie mozaică, internaţi în casele de copii şi orfelinate precum şi cei repartizaţi de organele statului în plasament familial. Societatea evreiască a început să-şi dea seama de proporţiile acestei probleme şi la faptul că acestora nu le este asigurată menţinerea identităţii lor iudaice. Această problemă însă era ceva mai puţin acută la Arad datorită creării orfelinatelor amintite. Nu dispunem de date privind numărul copiilor vizaţi în zona arădană. În evidenţa centrală apare un număr de 1.500 copii, fără ca statistica publicată de asociaţie să precizeze repartizarea lor în teritoriu.

Temporar a funcţionat şi în oraşul Arad asociaţia care-şi propunea colectarea de ajutoare băneşti pentru comunităţile din Palestina, susţinerea ieşivelor de acolo şi rabinatului de la "Zidul Plângerii".

Un vast sistem al asociaţiilor evreieşti a luat fiinţă şi în mediul rural arădan. La Buteni funcţiona "Asociaţia femeilor israelite din Buteni şi jur". Aceasta în anul 1912, era prezidată de dr. Fekete Józsefné. Organizaţia avea o componentă la Hălmagiu, în frunte cu o preşedintă. În acelaşi timp, la Pecica activa "Asociaţia de binefacere a femeilor israelite" (preşedintă Eliás Adolfné). La Curtici apariţia unei asociaţii femeieşti se semnalează începând cu anul 1907. Asociaţia era preocupată în primul rând de strângerea fondurilor necesare pentru edificarea unei noi sinagogi.[114] Pe terenul activităţii sociale s-a remarcat asociaţia femeilor constituită la Chişineu-Criş/Pădureni. Începând cu anul 1899, sub conducerea preşedintei Meszer Lipótné membrele asociaţiei au intreprins o serie de acţiuni caritative.[115] La Pecica a luat fiinţă "Asociaţia de fraternitate israelită" sub preşedinţia lui Eduard Róth. Din bilanţul asociaţiei aflăm că în anul 1909, au pus în funcţiune un important buget, oferind

https://biblioteca-digitala.ro

însemnate ajutoare celor apăsaţi de soartă. În amintitul an, venitul însuma 9.575 coroane, iar cheltuielile 9.320 coroane.[116] "Asociaţia de binefacere a femeilor israelite din Lipova" în anul 1906, îşi sărbătorea cea de a 25-a aniversare. Este interesant de remarcat că în anul 1900, cu ocazia unei acţiuni sociale cu scop de binefacere au editat un ziar ocazional, intitulat "Eleven Üjság".[117]

În ciuda unor orientări diferite în cadrul comunităţilor din zona arădeană, toţi au fost unanimi în promovarea conştiinţei iudaice. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în cadrul evreilor arădeni au apărut adeziuni la mişcarea presionistă. O hotărâre semnificativă a fost luată în anul 1864, prin alegerea lui Sir Moses Montefiore şi apoi, a lui Isac Adolf Cremieux ca membru onorific al Asociaţiei Chevra-Kadisa. În aceeaşi perioadă se înscriu mai mulţi intelectuali în Aliançe Israelite Universele, cu sediul la Paris. În anul 1867, funcţiona o organizaţie locală, având un număr de 80 membri. Preşedintele a fost ales P. Walfisch, care a întreţinut corespondenţă cu I. A. Cremieux.

Activitatea organizaţiei mai târziu, a trecut sub conducerea lui B. Deutsch. Dintr-o informaţie provenită din anul 1882, aflăm că efectivul organizaţiei locale a sporit la 116 membri. Dintre aceştia 85 aveau domiciliul în oraşul Arad şi 31 în localităţile rurale. Spre sfârşitul secolului conducerea i-a revenit prim-rabinului Rosenberg, fapt menţionat şi în biografia lui.

Apariţia mişcării sioniste în Transilvania în ultimii ani ai secolului trecut, sub conducerea avocatului János Rónai din Blaj, nu a avut un răsunet apreciabil la Arad. Apariţia unei mişcări sioniste în această zonă întârzie până la sfârşitul primului război mondial.[117a]

Desigur viaţa şi activitatea oricărei comunităţi evreieşti

https://biblioteca-digitala.ro

din galut este inseparabil legată şi de confruntarea dintre antisemitism şi ecumenism. În realitatea locală, în perioada anilor 1849-1918, antisemitismul existent într-o formă sau alta nu s-a degenerat în acţiuni violente.

În cadrul acestui studiu s-a accentuat faptul că, după înnăbuşirea revoluţiei din 1848-49, regimul absolutist habsburgic a intensificat politica lui antisemită, ca apoi să fie obligat să bată în retragere, mai ales după anul 1859.

Fără îndoială emanciparea evreilor prin legea din 1867, a dat o lovitură serioasă grupărilor antisemite. Desigur acset studiu nu ne permite analizarea formelor foarte diferite, latente şi explicite, ale antisemitismului. Constatăm însă cu satisfacţie că partidul antisemit condus de Gyözö Istóc, care a solicitat parlamentului ungar chiar abrogarea emancipării, nu a avut o audiţie apreciabilă în zona Aradului. Nici valurile procesului de la Tiszaeszlár, în care un grup de evrei au fost învinuiţi de omor ritual nu au reuşit să tulbure vizibil apele în zona arădană. Manifestările antisemite au rămas izolate. Astfel, în anul 1882, poliţia din Arad a confiscat nişte fluturaşi având un conţinut antisemit şi care au fost difuzate de un voiajor. În anul 1889, capelanul romano-catolic din Sântana a rostit o cuvântare antisemită, provocând o anemică manifestare de acest fel cu participarea unor elevi ai liceului arădean.[118]

Discutarea parlamentară a legilor privind problemele religioase, inclusiv acordarea pe seama mozaicilor a statului de cult recept, au produs anumite agitaţii antisemite locale. În anul 1895, preotul Vasile Bălan din Ineu a fost adus în faţa tribunalului din Arad, deoarece într-o adunare populară a agitat spiritele contra evreilor.[119] În anul 1902, contele Zelenski, unul din liderii Partidului Poporului, care de altfel nu a avut aderenţă locală, a protestat împotriva numirii unui

https://biblioteca-digitala.ro

învăţător de religie mozaică la şcoala primară din Zimand-Cuz, el având în hotarul localităţii respective o moşie întinsă. Autorităţile competente nu au luat în considerare veleităţile sale de sorginte feudală.[120]

O problemă deosebită a reprezentat-o atitudinea presei româneşti. În timp ce în revista episcopiei intitulată "Biserica şi şcoala" (1877-1918) accentele antisemite erau mai rare, gazetele care au apărut între 1897-1915, au adoptat o poziţie mai explicită. Această tonalitate antisemită, pe de o parte era generată de influenţe negative venite de peste Carpaţi, pe de altă parte textele incriminate, din Tribuna Poporului, Tribuna, Românul, erau generate de anumite realităţi politice transilvane. O explicaţie a acestei situaţii a încercat să dea în 1907 Alexandru Vaida-Voievod într-o declaraţie dată ziarului sionist "Neue National Zeitung" din Viena. El acuza evreii din Ungaria (inclusiv Transilvania) că după 1848 au sprijinit politica statului Ungar.[120]

Valurile de proporţii mondiale ale procesului din Kiev (1913) privind un pretins omor ritual, a produs la Arad anumite luări de poziţie faţă de această calomnie. În primul rând trebuie să amintim faptul că prim-rabinul, dr. Lajos Vägvölgy, a figurat printre semnaterii memoriului celor 700 rabini de pe glob care au înfierat procesul, argumentând caracterul absurd şi fantezist al existenţei omorului ritual.[122] În ziarul "Românul" din Arad a apărut şi declaraţia episcopului Miron Cristea din Caransebeş (patriarhul de mai târziu), care a precizat că în religia mozaică "nu există nici unde vreo învăţătură care ar putea duce chiar şi fanatismul religios la lucruri aşa înfiorătoare, cum e omorul ritual".[123]

O amplificare a antisemitismului s-a produs în timpul primului război mondial. Datorită situaţiei social-economice şi politice tot mai precare precum şi datorită creşterii

https://biblioteca-digitala.ro

activităţii elementelor şovine s-a dezlănţuit un adevărat val antisemit. S-a pretextat că evreii se sustrag serviciului militar şi în special de la serviciul de pe front. Totodată excrocheriile revoltătoare şi de proporţii ale furnizorilor armatei austro-ungare au fost trecute în general în contul evreilor. Este adevărat că la Arad nu s-au produs acte de genul raziei de la Sighetu-Marmaţiei unde poliţia militară chiar în ziua de iomkipur (1918) a căutat în sinagogi dezertori. În zona Aradului nemulţumirile s-au manifestat în primul rând împotriva băcanilor din mediul rural, în mare parte evrei, declaraţi de masę responsabili de lipsa de mărfuri. În zilele ce au urmat prăbuşirii monarhiei pajurei bicefale (noiembrie 1918), într-o serie de localităţi ca Nadăş, Pâncota, Drauţ etc. au fost devastate prăvăliile, iar proprietarii au fost nevoiţi să fugă. Multe familii evreieşti nici nu s-au mai întors vreodată, ci au rămas în oraşe. Deşi în aceste mişcări de revoltă au apărut voci puternice antisemite, în final ordinea a fost restabilită de gărzile naţionale române. La Şilindia în această gardă a servit şi un evreu, ulterior decorat.[124]

Toate aceste aspecte negative nu pot umbri faptul că în perioada studiată au apărut şi o mulţime de manifestări cu caracter ecumenic. Însuşi faptul că fenomenele antisemite au fost în general acte de excepţie constituie un indiciu al convieţuirii paşnice a locuitorilor din părţile Aradului, fără deosebire da naţionalitate şi religie. Un reportaj semnificativ a apărut în anul 1862 în gazeta "Magyar Izraelita", în care autorul a concluzionat că "locuitorii din Arad maghiari, germani, sârbi şi români trăiesc cu evreii în cea mai mare concordie". Ca argumente pentru această concluzie s-a invocat că Asociaţia Chevra-Kadisa are mai mulţi membri creştini, ca de altfel şi alte asociaţii israelite.

Un element de mare importanţă reprezintă faptul că

https://biblioteca-digitala.ro

în anul 1877/1878, evrei arădeni se pot identifica în listele se subscripţie în favoarea răniţilor şi bolnavilor armatei române ca de pildă băcanii din Şiclău.[126] Prezenţe evreieşti pot fi semnalate şi la unele întruniri sociale româneşti. Un reportaj publicat în ziarul "Tribuna" din Sibiu consemnează, între doamnele şi domnişoarele participante, cel puţin şapte evreice, la balul românesc din Cil (1891).[127] Memorabilă rămâne iniţiativa rabinului Rosenberg în favoarea sinistraţilor marelui incendiu din Carei (1887).[128]

Contactele pe linie de culte la fel au fost frecvente şi însemnate. Astfel, în anul 1892 cu ocazia vizitei episcopului romano-catolic Desewffi din Timişoara la Arad conventul minorităţilor a oferit o masă. Printre invitaţi a figurat şi rabinul Rosenberg, fiind rugat să ia şi cuvântul. La instalarea episcopului ortodox-român Ioan Iosif Goldiş (1899), a fost prezentă o delegaţie a comunităţii din Arad, în frunte cu preşedintele şi cu rabinul Rosenberg.

Un alt eveniment memorabil a fost vizita episcopului romano-catolic János Cserno din Timişoara. Cu această ocazie a făcut o vizită primului rabin Lajos Vágvölgy la sediul comunitar (1910).[129]

În sfârşit ne referim la declaraţia lui Ştefan Cicio Pop şi Vasile Goldiş, dată la Arad la 17 noiembrie 1918, în care au respins antisemitismul atribuit lor.[130]

Marea Adunare Naţională din Alba-Iulia din 1 decembrie 1918, a decretat unirea Transilvaniei cu România. Ca urmare a avut loc instaurarea administraţiei româneşti şi în părţile Aradului, încheiată cu intrarea armatei române în Arad în 17 mai 1919.

Integrarea evreilor în noile realităţi a ridicat probleme complexe cu atât mai vârtos cu cât evreii din Transilvania nu dispuneau pe nici o linie de o organizaţie unitară. Poziţia

https://biblioteca-digitala.ro

comunităţii ortodoxe din Arad a fost definită de hotărârea adunării de la Dej din 6 ianuarie 1920. În rezoluţia votată cu această ocazie s-a stabilit că:

1. Evreimea ortodoxă din Transilvania se consideră parte organică a poporului evreu de pretutindeni şi este solidară cu toţi fraţii săi din lume.

2. Evreimea din Transilvania care se situează pe baze orotdoxe-considerând evreimea ca naţiune-doreşte să trăiască în cadrele statului ca minoritate naţională şi de aceea pretinde toate dreapturile ce revin minorităţii naţionale, printre care deplina autonomie culturală şi religioasă.

Această hotărâre a fost primită cu o deosebită satisfacţie de primul ministru Alexandru Vaida-Voievod. Având o întâlnire cu corespondentul ziarului londonez Daily Telegraph "i-a comunicat cu plăcere" că evreimea din Transilvania prin intermediul conferinţei rabinice din Dej s-a ataşat României Mari. Prima adunare de la Dej a fost urmată de cele din 24 februarie 1920 şi 22 iunie 1921, punând bazele unei organizaţii a comunităţilor ortodoxe din Transilvania din care a făcut parte şi cea ortodoxă din Arad.

Integrarea comunităţilor neologe a început ceva mai târziu. Iniţiativa a pornit de la preşedintele circumscripţiei comunitare din Oradea Armin Adorján. La 6 februarie 1921, s-a întrunit consiliul de conducere convocat de preşedinte, unde a raportat că a trimis o circulară tuturor comunităţilor neologe din Transilvania propunând creearea unei organizaţii adecvate noilor realităţi.

Între timp, rabinii neologi, printre care şi prim-rabinul Lajos Vágvölgy, au constituit o Asociaţie a rabinilor din Transilvania.

Iniţiativa din Oradea a fost îmbrăţişată de comunităţile vizate. La 22 martie 1922, s-au întrunit la Cluj preşedinţii şi rabinii comunităţilor din Arad, Oradea, Cluj, Târgu-Mureş

https://biblioteca-digitala.ro

şi Lugoj. Comunitatea din Arad a fost reprezentată de prim-rabinul Lajos Vágvölgy şi preşedintele Henrik Schütz. Pe baza hotărârilor luate, o nouă întrunire, ce a avut loc la 12 iulie 1922, a decis crearea unei Organizaţii a comunităţilor "congresiste" şi "statusquo" din Ardeal şi Banat. În conducerea provizorie a fost inclus şi preşedintele Schütz. La 31 august 1922, s-a înfiinţat un birou permanent la Cluj, alegând în funcţia de preşedinte executiv pe prim-rabinul Eisler.[131] În anii următori, viaţa şi activitatea evreilor arădani s-a desfăşurat în cadrul celor două organizaţii amintite.

Note:

[1] Ben Chanaja, p. 357/1861.
[2] Országos Levéltár Budapest (în cont. O.L.). D 3, nr. 15-25.466, 45.978, 102.184/1864.
[3] Venetianer Lajos: A zsidóság szenvezete európái álamokban. Budapest 1901, p. 494-500.
[4] Magyar Izraelita, anul 5, nr. 7 din 14 februarie 1868, p. 55.
[5] Izraelita Közlöny, anul 5, nr. 10 din 17 aprilie 1868, p. 128.
[6] Hivatalos Statisztikai Közlemények, anul 2, caiet 1, Pest 1869, p. 180.
[7] Magyar Izraelita, anul 5, nr. 9 din 28 februarie 1868, p. 69; Izraelita Közlöny, anul 5, nr. 35 din 28 august 1868, p. 312-320; Magyar Zsidó, anul 1, nr. 39 din 13 septembrie 1868, p. 320.
[8] Izraelita Közlöny, anul 5, nr. 41 din 11 octombrie 1868, p. 380-382.
[9] Ibidem, nr. 47 din 20 noiembrie 1868, p. 450, Congress Zeitung, nr. 10 din 6 ianuarie 1869, anexa, Egyenlöség, anul 7, nr. 47 din 9 decembrie 1888, p. 6-7.
[10] Izraelita Közlöny, anul 6, nr. 25 din 7 mai 1869, p. 172.
[11] Egyenlöség, anul 37, nr. 28 din 21 iulie 1917, p. 17.
[12] Ibidem, anul 37, nr. 23 din 16 iunie 1917, p. 24.
[13] Venetianer L.: op.cit. p. 509 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro

[14] Magyar Zsidó, anul 3, nr. 18 din 12 mai 1870, p. 529.
[15] Magyarországi rendeletek tára, V-1871, p. 436-446.
[16] Arhiva Comunităţii evreieşti din Arad (în cont. Arhiva) dos. 17, f. 84, 399.
[17] Egyenlöseg, anul 24, nr. 12 din 19 martie 1905, p. 8.
[18] Szombati Újság, anul 1, nr. 7 din 16 februarie 1906, p. 7, nr. 8 din 25 februarie 1906, p. 6.
[19] Egyenlöség, anul 28, nr. 26, din 4 iulie 1909, p. 12, nr. 25 din 27 iulie 1909, p. 12.
[20] Magyar Izrael, anul 6, nr. 6 din 1 iulie 1913, p. 113, Egyenlöség, anul 32, nr. 18 din 4 mai 1913, p. 12-13, nr. 19 din 11 mai 1913, p. 9 .
[21] Ibidem, 33, nr. 5 din 8 februarie 1914, p. 8, anexa.
[22] Ibidem, anul 5, nr. 24 din 13 iunie 1886, p. 5.
[23] Zsidó Hiradó, anul 7, nr. 2 din 14 ianuarie 1897, p. 2.
[24] Ibidem, anul 2, nr. 10 din 10 martie 1892, p. 25.
[25] Egyenlöség, anul 11, nr. 6 din 5 februarie 1892, p. 10-11, nr. 8 din 19 febraurie 1892, p. 7 nr. 21 din 20 mai 1892, p. 5, nr. 4 din 29 ianuarie 1892, p. 10.
[26] Ibidem, nr. 3 din 22 ianuarie 1892, p. 9.
[27] Ibidem, nr. 5 din 5 februarie 1892, p. 8.
[28] Ibidem, anul 12 nr. 12 din 24 martie 1893, p. 10-11.
[29] Az 1892 évi február hó 18-ára hirdetett országgyülés nyomtatványai Fürendiházi Napló IV p. 85.
[30] Zsidó Hiradó, anul 5, nr. 19 din 16 octombrie 1895, p. 3-4.
[31] Egyenlöség, anul 26, nr. 39 din 29 februarie 1907, p. 1-3.
[32] Neue National Zeitung, anul 10 nr. 3 din 17 ianuarie 1908, p. 2.
[33] Egyenlöség anul 27, nr. 20 din 17 mai 1908, p. 11.
[34] Ibidem, anul 31, nr. 8 din 25 februarie 1912, p. 1, Zsidó Szemle, anul 6, nr. 4 din 15 februarie 1912, p. 13.
[35] Egyenlöség, anul 25, nr. 50 din 16 decembrie 1906, p. 3.
[36] Ibidem, anul 29, nr. 19 din 8 mai 1910, p. 1-3, nr. 22 din 29 mai 1910, p. 2.
[37] Ibidem, anul 36, nr. din 22 decembrie 1917, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

[38] Izraelita Közlöny, anul 6, nr. 16 din 14 mai 1869, p. 179, Egyenlőség, anul 31, nr. 28 din 14 iulie 1912, p. 5-6.
[39] Az aradi izr. hitközség jelentése 1897-1900 évről. Arad 1900, Date statistice se găsesc în Arhiva dos. 15.
[40] Ben Chanaja, p. 946/1864, 319/1865, Szombati Ujság, anul 1, nr. din 16 iulie 1882, p. 233; Egyenlőség, anul 7, nr. 22 din 30 iunie 1888, p. 8; anul 16, nr. 19 din 9 mai 1897, p. 10; anul 22, nr. 25 din 21 iunie 1903, p. 8; nr. 9 din 1 martie 1903, p. 10; anul 28, nr. 23 din 13 februarie 1909, p. 10.
[41] Arhiva dos. 7, f. 313; Egyenlőség, anul 18 nr. 12 din 12 martie 1899, p. 5-1; nr. 11 din 5 martie 1899, p. 8-9; Ben Chanaja, p. 92/1860.
[42] Ibidem, 653, 946/1864.
[43] Egyenlőség, anul 32, nr. 30 din 27 iulie 1913, p. 9; anul 28, nr. 21 din 20 iunie 1909, p. 10.
[44] Iüdische Volksblatt, anul 6, nr. 5 din 29 ianuarie 1909, p. 5.
[45] Rosenberg Lipót: Elhelyeztettet emlékokmány az aradi üj fiuiskola épületének zárközébe 1905 évi április hóján. Arad 1905.
[46] Az aradi izr. hitközség jelentése 1897-1900 évről, Arad 1900; Egyenlőség, anul 19, nr. 22 din 3 iunie 1900, p. 8.
[46a] Arhiva, dos. 13, f. 323, dos. 76, f. 4, 94, 99.
[47] Magyar Izrael, nr. 8 din 1 octombrie 1911, p. 180; Allgemeine Jüdische Rundschau, anul 6, nr. 19 din 19 mai 1911, p. 6, Egyenlőség, anul 30, nr. 38 din 17 septembrie 1911, p. 6.
[48] Ibidem, anul 12, nr. 34 din 25 august 1893, p. 8.
[49] Ungarische Wochenschrift, anul 9, nr. 16/1 din 24 aprilie 1903, p. 3.
[50] Egyenlőség, anul 22, nr. 5 din februarie 1897, p. 10.
[51] Ibidem, anul 16, nr. 4 din 24 ianuarie, 1897, p. 10.
[52] Aradi Közlöny, nr. 177 din 4 august 1909, p. 3.
[53] Egyenlőség, anul 4, nr. 24 din 14 iunie 1885 p. 7; nr. 35 din 7 septembrie 1885, p. 3.
[54] Rosenberg Sándor végtisztessége. Kiadja az aradi zsidóhitközség Arad 1910.
[55] Rosenberg Sándor: A zsidó és keresztény között polgárilag

https://biblioteca-digitala.ro

kötött házasfrigynek megáldása a zsinagógában Arad 1895.
[56] Egyenlöség, anul 14 nr. 47 din 22 noiembrie 1895, p. 1.
[57] Ibidem, anul 15, nr. 16 din 17 aprilie 1896, p. 4-5; Zsidó Hiradó, anul 5, nr. 39-40 din 17 octombrie 1895 p. 4-5; Iudische Volksblatt, anul 4 nr. 5 din 31 ianuarie 1902, p. 3.
[58] V. Nota 54 şi Neue National-Zeitung, anul 11, nr. 17 din 13 aprilie 1909, p. 7; Egyenlöség, anul 28, nr. 31 din 8 august 1909, p. 3.
[59] Ibidem, anul 29, nr. 21 din 22 mai 1910, p. 2; Magyar Izrael, p. 105/1910.
[60] Egyenlöség, anul 29, nr. 21 din 22 mai 1910, p. 2; Algemeine Runschau, anul 5, nr. 15 din 15 iulie 1910, p. 8, A budapesti Ferenc Jösef országos rabbiképzö intézet értesitöje az 1916/17 tanévröl Budapest 1917 p. 18-20.
[61] Der Ungarische Israelit, anul 2, nr. 45 din 19 noiembrie 1875, p. 360.
[62] Szombati ujság, anul 2, nr. 5 din 3 februarie 1883, p. 31; Egyenlöség, anul 5, nr. 14 din 4 aprilie 1886, p. 4-6.
[63] Ibidem, anul 17, nr. 34 din 4 septembrie 1898, p. 10; anul 18, nr. 45 din 5 noiembrie 1899, p. 1, Jövö, anul 1, nr. 1 din 8 ianuarie 1897, p. 4; nr. 24 din 25 iunie 1897, p. 5; nr. 31 din 13 august 1897, p. 4; nr. 32 din august 1897, p. 4.
[64] Egyenlöség, anul 11, nr. 3 din 22 ianuarie 1892, p. 9.
[65] Ibidem, p. 13.
[66] Ibidem, anul 21, nr. 29 din 20 iulie 1902, p. 9, anul 31, nr. 30 din 28 iulie 1912, p. 10-11; anul 31, nr. 8 din 25 februarie 1912, p. 1.
[67] Jahrebericht der Landes-Rabinerschule in Budapest fürdas Schuljahr 1877-78, Budapest 1878, p. 10-11.
[68] Izrael, anul ?, nr. 12 din 17 martie 1913, p. 10.
[69] Magyarországi Rendeletek Tára, XVII, Decretul regal din 6 februarie 1884; Egyenlöség, anul 18, nr. 20 din 14 mai 1899, p. 3 anexa.
[70] Allgemeine Illustrierte Judenzeitung, anul 3, nr. 5 din 31 ianuarie 1862, p. 37; Die Warheit, nr. 19 din 1 iunie 1899, p.1.

https://biblioteca-digitala.ro

[71] Ibidem, nr. 18 din 6 mai 1910, p. 8, nr. 34 din 1 decembrie 1911, p. 10.
[72] Egyenlőség, anul 18, nr. 46 din 12 noiembrie 1899, p. 11, anul 32, nr. 29 din 20 iulie 1913, p. 11.
[73] Ibidem, anul 11, nr. 41 din 30 decembrie 1892, p. 10. Egyenlőség.
[74] Zsidó Hiradó, anul 9, nr. 44 din 14 decembrie 1899, p. 9, anul 10, nr. 44 din 29 noiembrie 1900, p. 1.
[75] Magyarországi Rendeletek Tára, 1889, p. 891-893.
[76] Bold. Deutsch Ignatz úráltal alapitott aradi izr. árvaház számadási kimutatász az 1895/6 évröl.
[77] Judische Geheinde und Schulzeitung, anul 2 nr. 17 din 1 mai 1874, p. 137; Egyenlőség, anul 27, nr. 21 din 24 mai 1908, p. 10, nr. 46 din 15 noiembrie 1908, p. 9; anul 16, nr. 22 din 30 mai 1897, p. 6-7.
[78] Ibidem, anul 24, nr. 47 din 19 noiembrie 1905, p. 11; anul 25, nr. 7 din 18 februarie 1902, p. 11.
[79] Ibidem, anul 25, nr. 23 din 10 iunie 1906, p. 13.
[80] Arhiva, dos. 68.
[81] Egyenlőség, anul 28, nr. 40 din 17 octombrie 1909, p. 12; nr. din 6 iunie 1909, p. 8-9; anul 29, nr. 1 din 2 ianuarie 1910, p. 10-11; Magyar Zsidó Lexicon, p. 58.
[82] Egyenlőség, anul 32, nr. 41-42 din 12 octombrie 1913, p. 11;
[83] Ibidem, anul 22, nr. 32 din 9 august 1903, p. 11.
[84] Arhiva, dos. 17, f. 370, Eugen Glück: Iewisch Elementary Education in Transilvania (1848-1918), Studia Iudaica II, Cluj-Napoca 1993, p. 103-113.
[85] Ben Chanaja, p. 263/1866; Izraelita Közlöny, anul 5, nr. 26 din 15 mai 1868, p. 171, Der Ungarische Israelit, anul 2, nr. 40 din 30 septembrie 1875, p. 35; Magyar Zsidó Almanach 1911, p. 261.
[86] Löw Leopold: Zur neueren Geschichte der Juden in Ungarn, Budapest 1874, p. 214-223; Venatianer Lajos: A magyar zsidóság története, Budapest 1922, passim; Izraelita Közlöny, anul 5, nr. 34 din 21 august 1868, p. 314.

https://biblioteca-digitala.ro

[87] Grünbaum Miksa: Az aradi izr. hitközség iskoláinak története, Arad 1896, p. 30 şi urm.
[88] Ibidem, p. 326.
[89] Allgemeine Illustrierte Judenzeitung, anul 3, nr. 2 din 10 ianuarie 1862, p. 14.15.
[90] Rosenberg L.: op.cit., p. 8-9.
[91] E. Glück: op. cit., p. 106.
[92] Ibidem, p. 107.
[93] Ibidem, p. 11.
[94] Neumann Ármin: Az aradi izraelita elemi fiu és leány iskola értesitöjez 1897-98-iki iskola évröl, Arad 1898, p. 33. Az aradi izr. elemi fiu és leány iskola értesitöje az 1911, 1912, tanévröl, Arad 1912, p. 31.
[95] Rosenberg L.: op. cit., p. 8-17.
[96] Ben Chanaja, p. 473/1866.
[97] Foaia Învăţătorului Poporului, anul 2, nr. 43 din 28 octombrie 1869, p. 681-681, 699-700.
[98] Egyenlöség, anul 28, nr. 47 din 5 decembrie 1909, p. 1.
[99] Magyar Statistikai Évkönyv 1872, p. 456-463, 478-479, 1888 IX, p. 98-101, 114-117, 162-163, Burján János: Az aradi k. királyi fögimnáziumnak az 1913-14 iskolai évröl szólo értesitöje, Arad 1914, p. 171.
[100] Magyarországi Rendeletek Tára, 1877, p. 316-317, 329 Magyar Izrael, anul 2, nr. 2 din 1 februarie 1909, p. 3; Egyenlöség, anul 32, nr. 6 din 9 februarie 1913, p. 9.
[101] Magyar Statisztikai Közlemények, vol. 62, Arhiva dos. 14, f. 152, 157 dos 11, f. 235-245.
[102] Lakatos Ottó: Arad története, Arad 1881, I, p. 82.
[103] Egyenlöség, anul 30, nr. 50 din 10 decembrie 1911, p. 12, Múlt és Jövö, 1917, p. 301.
[104] Egyenlöség, anul 20, nr. 15 din 14 aprilie 1901, p. 8; anul 31, nr. 16 din 21 aprilie 1912, p. 11; Ben Chanaja, 183/1867.
[105] Ibidem, p. 55-56/1862.
[106] Szombati Ujság, anul 1, nr. 19 din 6 mai 1882, p. 151, Egyenlöség, anul 6 nr. 16 din 24 aprilie 1887, p. 12; anul 20, nr. 15 din 14 aprilie 1901, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro

[107] Emberszeretet, anul I (1896) XIV (1909). Rapoartele anuale.
[108] Arhiva, dos. 17; Egyenlőség, anul 20, nr. 15 din 14 aprilie 1901, p. 8.
[109] Izraelita Közlöny, anul 6, nr. 18 din 19 martie 1869, p. 122; Der Ungarische Israelit, anul 5, nr. 12 din 22 martie 1878, p. 90; Egenlőség, anul 21, nr. 24 din 15 iunie 1902, p. 11; anul 29, nr. 27 din 3 iulie 1910, p. 11; Szombati Ujság, anul 1, nr. 24 din 10 iunie 1882, p. 193.
[110] Az aradi izr. kiházasitási egylet slapszabál ai. Arad 1900, Egyenlőség, anul 19, nr. 22 din 30 mai 1890, p. 11.
[111] Az aradi izr. jótékony nöegylet jelentése az általa fenntartott népkonyha évi igazgatásáról-Arad 1896-1900. Arad 1900, Ben Chanaja, p. 1.017-1.018/1864, Egyenlőség, anul 17, nr. 12 din 20 martie 1898, p. 10, anul 19, nr. 18 din 6 mai 1900, p. 9, anul 30, nr. 49 din 3 decembrie 1911, p. 12.
[112] Aradi Közlöny din 19 octombrie, 2 decembrie 1917.
[113] Izraelita Közlöny, anul 5, nr. 16 din 17 aprilie 1868, p. 128.
[114] Zsidó Elet, anul 1, nr. 4 din 1 februarie 1907, p. 10.
[115] Egyenlőség, anul 18, nr. 10 din 26 februarie 1899 p. 11; anul 19, nr. 3 din 21 ianuarie 1900, p. 12.
[116] Ibidem, anul 28, nr. 16 din 25 aprilie 1909, p. 11.
[117] Ibidem, anul 25, nr. 10 din 10 martie 1906, p. 19.
[117a] Ben Chanaja, p. 263/1864, Magyár Izraelita, anul 4, nr. 16 din 18 iulie 1867, p. 126; Szombati Újság, anul 1, nr. 11 din 15 aprilie 1882, p. 127-128.
[118] Ibidem, anul 1, nr. 25 din 17 iunie 1882, p. 201; Luminătorul (Timişoara), anul 10, nr. 58 din 12/24 iulie 1889, p. 3.
[119] Tribuna (Sibiu), anul 12, nr. 58 din 12/24 martie 1895, p. 233.
[120] Ungarische Wochenschrift, anul 8, nr. 42-43 din 31 octombrie 1902, p. 4.
[121] Neue National-Zeitung, anul 12, nr. 12 din 10 iunie 1910, p.7.
[122] Egyenlőség, anul 32, nr.41-42 din 12 octombrie 1913, p.3-4.
[123] Românul, anul 3, nr. 232 din 5 octombrie/5 noiembrie 1913, p. 5-6.
[124] Eugen Glück: Evreii din Transilvania în anul 1918-1922 Revista cultului Mozaic, anul 38 nr. 770 din noiembrie II 1993,

https://biblioteca-digitala.ro

p. 7.
[125] Magyar Izraelita, p. 83/1862.
[126] Dr Ludovic Fialla: Reminiscenţe de război din 1877-1978. Culegerea studiului introductiv şi note de Jenö Glück. Bucureşti 1977, p. 60.
[127] Tribuna, anul 12, nr. 17 din 21 ianuarie/2 februarie 1895, p.69.
[128] Egyenlöség, anul 6, nr. 20 din 22 mai 1887, p. 9.
[129] Ibidem, anul 11, nr. 41 din 30 septembrie 1892, p. 10-11, anul 18, nr. 32 din 6 decembrie 1899, p. 10, anul 29, nr. 19 din 22 mai 1910, p. 12.
[130] Aradi Hirlap, anul 2, nr. 299 din 17 noiembrie 1918, p. 18.
[131] V. nota 124.

DER ARADER JUDENGEMEINDEN IN DER ZEITSPANNE 1849-1918
Zusammanfassung

Der Autor stellt auf Grund von Archivmaterial und israelitischer Presse der Zeit das Leben der arader Israelitengemeinden ab 1849 in einem Zeitintervall von 69 Jahren wieder her. Somit werden die Haltung der Lokalgemeinden zu den Glaubensreformen dieser Zeit, die Unruhen unter den Reihen der Lokalgemeinden, die Beschäftigungen um den Bau der Kulthäuser in verschiedenen Ortschaften des Kreises, den Bau der Judenschulen, der Altenheimer, sowie auch die Tätigkeit einiger Israelitenvereine aus dem Kreis gezeigt.

https://biblioteca-digitala.ro

POVESTEA FAMILIEI DE EVREI ARĂDENI GOLDSCHMIDT

Gheorghe Lanevschi

Prezenţa evreilor în Arad este semnalată încă din evul mediu dar despre o comunitate a lor putem vorbi abia din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după ce pe parcursul primei jumătăţi, aici s-au stabilit familii sau persoane individuale provenind din diverse zone ale Europei.

Familia pe care o vom prezenta se trage pe linie maternă din Zacharias Tauber, venit în aceste ţinuturi spre finele secolului al XVIII-lea din Austria.

Acesta potrivit interlocutoarei noastre, Braun Margareta, stră-strănepoată pe linie maternă a lui Zacharias Tauber, a fost primul evreu care a primit dreptul să construiască casă în Timişoara la începutul secolului al XIX-lea, pe strada Trei Crai, fapt consemnat pe o placă aplicată pe casă.

Potrivit tradiţiei familiei, actualmente, această placă s-ar afla la Muzeul Banatului, imobilul fiind demolat la scurt timp după instaurarea regimului Ceauşescu.[1]

Zacharias Tauber a fost căsătorit de trei ori,ultima soţie fiind Banyhardt Elisabeta.

Din acest mariaj au rezultat patru copii care, împreună cu ceilalţi şapte proveniţi din căsătoriile anterioare, totalizau un număr de unsprezece copii.[2]

Pentru creşterea şi educarea acestora Zacharias Tauber a trebuit ca, pe lângă proprietăţile din Timişoara, să ia în

https://biblioteca-digitala.ro

arendă, în localitatea Satu Mare din actualul judeţ Arad,crâşma,un magazin alimentar şi pământuri.

Revenind însă la copii,printre cei patru născuţi din ultimul mariaj se numără şi Tauber Leontine, cea care se căsătoreşte cu Goldschmidt Mihaly, originar din Lunderburg, Boemia.

Din păcate informaţii care să coboare în timp pe ramura Goldschmidt nu deţinem aşa că, vom prezenta istoria acestei familii doar din momentul căsătoriei dintre Tauber Leontine şi Goldschmidt Mihaly. Relatarea se bazează pe amintirile şi poveştile auzite în familie de Braun Margit.

Aceasta s-a născut şi a trăit o parte din copilărie în perioada "bel epoque", tinereţea în perioada interbelică, maturitatea şi o perioadă a bătrâneţii în perioada comunistă şi ultimii ani ai vieţii în perioada de tranziţie. Viaţa ei a fost aşadar "o istorie vie".

Poveştile ei, care explică şi completează unele documente şi informaţiile din presa vremii, susţin afirmaţia Smarandei Vultur din prefaţa cărţii Lumi în destine (Buc.,1998), potrivit căreia "a povesti" înseamnă cel mai adesea "a argumenta".

Întorcându-ne însă la căsătoria Leontinei Tauber cu Goldschmidt Mihaly[3], cu care începe saga acestei familii, aceştia au dus împreună o viaţă fericită, în urma mariajului lor rezultând şapte copii.

Primii patru copii s-au născut în localitatea Satu Mare, unde tânăra pereche a rămas după căsătorie lucrând alături de părinţi.

După naşterea celui de al patrulea copil, în 1860, cei doi se mută la Arad, unde Goldschmidt Mihaly porneşte o afacere pe cont propriu şi anume începe să comercializeze en gro cereale şi spirtoase,având magazin închiriat în actuala

https://biblioteca-digitala.ro

zonă podgoria.

Bun comerciant, inteligent şi harnic, el reuşeşte în scurt timp să aibe propriul său magazin şi casă pe actualul Bulevard al Revoluţiei, la numărul 23 şi 24, pe locul unde acum se înalţă o parte din magazinul Ziridava şi magazinul Belfe.

Conştienţi de importanţa şcolii în bunul mers al vieţii sociale şi economice, cei doi s-au preocupat pe lângă afaceri şi de educaţia copiilor, care în final nu i-au dezamăgit.

Astfel primul născut, Goldschmidt Karoly, după terminarea studiilor se căsătoreşte şi va fi pentru o perioadă de timp directorul societăţii de transporturi din Brünn. În anul 1886, pleacă cu întreaga familie în America.

Al doilea născut, Goldschmidt Miska, după ce termină şcoala în Arad, rămâne să lucreze alături de tatăl său, contribuind la dezvoltarea afacerii familiei. El deschide un magazin de desfacere în incinta Palatului Hermann din actualul Bulevard al Revoluţiei nr 96.

Între timp o cunoaşte de Anna Mikel din Berlin, la acea vreme educatoare în casa baronului Banhidyi, cu care se căsătoreşte şi cu care va avea patru copii, şi anume pe Mella, Aranka, Mihalyi şi pe Leontine Lee.

Mare iubitoare de artă, având şi posibilităţi materiale, fosta educatoare, devenită prin căsătorie Anna Goldschmidt, va pune în timp bazele unei frumoase colecţii de artă, numărându-se totodată, alături de alţi arădeni, printre donatorii care au contribuit la dezvoltarea Muzeului de artă decorativă din Budapesta.[4]

După moartea soţului "Anne tante", după cum i se spunea, a cumpărat somptuasa vilă din actuala Piaţă a Liceului nr.1, unde îşi va etala colecţia de artă.

Această vilă l-a găzduit o vreme şi pe generalul

https://biblioteca-digitala.ro

francez Gondrecourt, guvernatorul militar al oraşului.[5]

După primul război mondial, Goldschmidt Anna vinde vila primarului de atunci al Aradului, Mărcuş Mihai şi se mută cu copii la Viena. La fel ca la Arad, cumpără şi aici o vilă în care îşi aranjează colecţia de artă. Valoarea acestei colecţii face ca mai târziu vila să fie inclusă în circuitul muzeistic, fiind vizitabilă o dată pe săptămână.

Copii şi-au urmat propriul lor drum, împrăştiindu-se în lume. Mella în urma căsătoriei ajunge la Praga unde, studiind dreptul, va fi numită preşedinta Tribunalului pentru minori.

Aranka se căsătoreşte cu Mihai, un fabricant de produse chimice, şi pleacă în Israel. Leontine Lee studiază chimia, dă două doctorate, după care pleacă în America făcând carieră la New York.

Revenind la familia primă, a lui Goldschmid Mihalyi din Arad, al treilea copil al acesteia, Johana s-a căsătorit cu Klein Ignatz, un văduv cu patru copii. După căsătorie se mută la Novi Sad, unde deţin un magazin de maşini de cusut. Din mariajul lor au rezultat doi copii.

Nu cunoaştem motivaţia numelui de Kornai, pe care îl purtau copii din prima căsătorie a lui Klein Ignatz. Ceea ce ştim însă este buna relaţie a acestora cu mama lor vitregă, pe care au însoţit-o la Arad după moartea tatălui lor. În Arad vor locui în edificiul din actuala P-ţă Avram Iancu colţ cu Bariţiu.

Toţi copii acestei familii au urmat şcoli şi universităţi. Băieţii, şi anume Kornai Artur, a făcut carieră în domeniu bancar la Budapesta, iar Felix după ce a terminat dreptul, a profesat avocatura tot în capitala ungară.

Fetele şi anume Riza, învăţătoare la Şcoala evreiasă din Arad, considerată în epocă un foarte bun cadru didactic,

https://biblioteca-digitala.ro

s-a căsătorit cu profesorul de desen Kalman Laszlo.

După moartea timpurie a Rizei, sora acesteia Kornai Irma, şi ea învăţătoare apreciată în Timişoara, unde îşi desfăşura activitatea, se căsătoreşte cu fostul ei cumnat, cu care va avea un băiat, Ervin, care ulterior va pleca în America stabilindu-se la New York.

Cea mai mare dintre copii Klein, şi anume Cecilia, s-a căsătorit cu notarul Réves din Sfântul Gheorghe, cu care va avea doi copii, pe Lili, care se căsătoreşte cu Szeiler şi pleacă în Israel, şi pe Paul, care va pleca după căsătorie în Canada, unde va avea la rândul lui trei copii.

Mezina familiei Klein, Reghina, s-a căsătorit cu Braun Adolf, morar în Micălaca.

În sfârşit al patrulea copil al familiei Goldschmidt Mihaly, Sandor, născut în anul 1860, după studii în Arad şi Timişoara, se înscrie la Academia comercială din Praga. La absolvire se reântoarce în Arad şi se angajează la fabrica fraţilor Neumann. După un timp îl găsim lucrând alături de fratele său Miska în cadrul firmei tatălui lor. În anul 1907 porneşte propria afacere, punând bazele Băncii Goldschmidt, domeniu în care se impune.

La început sediul băncii a fost într-un spaţiu închiriat în incinta Palatului Minorit, ca apoi să aibă propriul sediu pe actuala stradă Mihai Eminescu la nr.46[6]

Bun profesionist,consultat adesea de notabilităţile locale în privinţa împrumuturilor şi plasamentelor, bancherul Goldschmidt a rezistat tuturor crizelor economice, ajungând să posede o frumoasă avere şi plasându-se în oraş pe locul cinci la plata impozitelor.[7]

Fiind unul dintre cei mai respectaţi membrii ai consiliului administraţiei oraşului, va fi ales, de-a lungul a trei legislaturi şi ca membru al Societăţii Lloyd, împrejurare

https://biblioteca-digitala.ro

în care va încerca să interzică jocurile de noroc. Demersul său reuşeşte doar parţial, datorită numeroaselor proteste faţă de propunerea de desfiinţare, Goldschmidt obţinând doar o limitare a lor în cadrul Societăţii Lloyd.[8].

În anul 1893 Sandor Goldschmit se căsătoreşte cu Bervey Ionash Sidonia, descendenta unei familii nobiliare din Alba Iulia, a cărei tată era un cunoscut fabricant de spirtoase. Tânăra familie se stabileşte în propria casă din actuala P-ţă A.Iancu nr. 1. Vor avea un singur băiat, pe Nicolae, care urmează Academia comercială în Franţa.

În timpul studenţiei Nicolae Goldschmitd simpatizează cu mişcarea comunistă, intrând în conflict cu tatăl său. Totuşi întors acasă va fi angajat la banca familiei, a cărei conducere o şi preia după moartea tatălui, survenită în 1933 la Viena.

După al doilea război mondial, Nicolae Goldschmidt se mută la Bucureşti şi devine membru al partidului comunist. La început lucrează în cadrul Ministerului de finanţe iar mai târziu în diplomaţie.

Rămas burlac, moare după anul 1990, nu înainte de a porni acţiunea de reprimire a proprietăţilor, proces pe care nu l-a mai putut finaliza.

Cel de al cincilea copil al familiei Goldschmidt Mihaly, Debora, s-a căsătorit cu comerciantul de masă lemnoasă Arnstein Gustav cu care a locuit pe actuala stradă Brăteanu, colţ cu Bul. Revoluţiei.

Din acest mariaj a rezultat un fiu, Andor, care în timpul primului război mondial s-a înrolat ca voluntar şi a fost rănit în Polonia la Prsemisl. După spitalizare lucrează în cadrul Ministerului de război de la Viena şi ajunge să avanseze până la gradul de locotenent.

După război învaţă la Berlin arta prelucrării emailului apoi revine la Arad unde pune bazele Societăţii Delta Dentol

https://biblioteca-digitala.ro

Leontine Tauber

dr. Hajnal sen. cu soţia socrii Celiei Goldschmidt

dr. Fenyes Samu

Goldscmidt Hermine, căs. Fenyes

https://biblioteca-digitala.ro

Notarul Révész Ignatz
cu soţia născ. Klein

Bancherul Goldschmidt
Sandor cu soţia Sidonia
născ. Bervey Ionask

Klein Johana născută Goldscmidt, cu cei 6 copii

https://biblioteca-digitala.ro

Ana, născută Mickel, soţia lui Goldschmidt Miksa, cu fiica Mella

Dr. Hajnal Deszo cu soţia Celia, născută Goldschmidt

https://biblioteca-digitala.ro

Firma Fortuna din Arad la un bâlci din Câmpulung Muscel

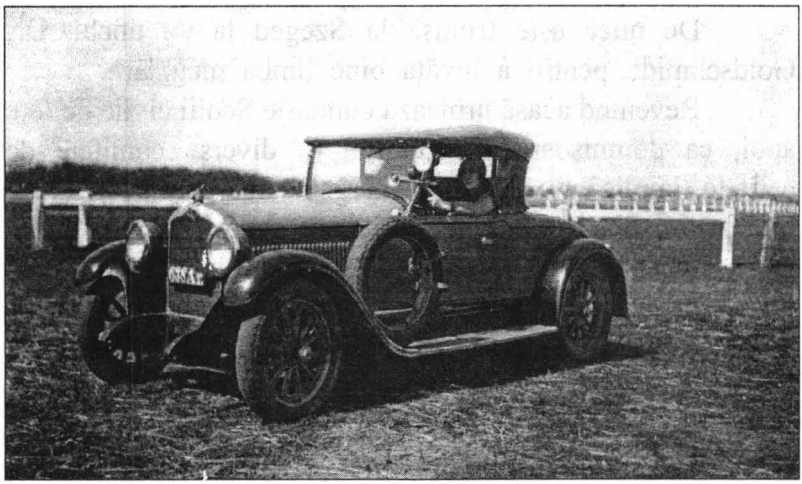

Hajnal Margit, prima domnişoară din Arad care a condus un automobil

https://biblioteca-digitala.ro

Depo, care va funcţiona în incinta casei părinţilor săi[9]. În plus mai deschide şi o agenţie imobiliară pe actuala str. Mărăşeşti la nr. 23.

Rămas fără copii, se stinge din viaţă după anul 1990 într-un apartament modest, chiriaş în propria casă cu etaj de pe str. Eminescu nr. 27.

Al şaselea copil al familiei Goldschmidt Mihalyi, Hermina, s-a căsătorit cu Dr. Fényes Soma, care îşi avea cabinetul pe actuala str. Vicenţiu Babeş nr.1, colţ cu str. Coşbuc. Situaţia financiară bună îi permite să-şi construiasă pe aceiaşi stradă la nr. 3 o casă cu etaj.

Din această căsătorie a rezultat un singur copil, Mihai, care a fost în perioada interbelică ziarist, după care a lucrat ca şi contabil la o coperativă. Se stinge din viaţă în 1986.

În sfârşit ultimul copil al familiei Goldschmidt, Celia, deşi mezină a avut parte de o educaţie severă, care îi va folosi în viaţă.

De mică este trimisă la Szeged la un unchi, Dr. Goldschmidt, pentru a învăţa bine limba maghiară.

Revenind acasă urmează cursurile Şcolii civile de fete apoi, ca domnişoară, o întâlnim în diverse comitete de caritate, implicându-se activ în organizarea spectacolelor de binefacere, din a căror venituri erau ajutaţi cei săraci.

În anul 1905 Celia Goldschmidt se căsătoreşte în luxosul restaurant al Hotelului Central cu Dr. Hajnal Dezsö.

După căsătorie tânăra familie pleacă la Fiume, unde Dr. Hajnal Dezsö este numit profesor la Academia de comerţ exterior.

În anul 1907 se naşte Margit Erzsebet, dar la scurt timp după aceasta Celia divorţează-act curajios în epocă-se reîntoarce la Arad în casa părintească şi îşi ia numele de fată.

https://biblioteca-digitala.ro

De acum încolo timpul Celiei Goldschmidt va fi împărţit între educaţia fetiţei şi activităţi în cadrul societăţilor de binefacere.

Micuţa Margit ia ore de pian, desen şi limbi străine, face sport, fiind văzută adesea patinând în compania mamei sale, care era membră a Societăţii de patinaj din Arad.

Un moment dificil în viaţa Celiei Goldschmidt intervine după 1918, când pierde toate acţiunile şi depunerile avute la Banca Victoria.

Fire voluntară, tânăra femeie face un împrumut la Banca fratelui ei, Goldschmidt Sandor, şi cu banii obţinuţi, deschide în asociere cu croitoreasa Stern Hajnal un atelier de confecţii. Firma, denumită "Fortuna" a funcţionat pe str. Colonel Pirici nr. 5, vis a vis de teatru, intrarea spre Sala Studio.[10]

În această vreme Margit urmează cursurile Şcolii evreieşti, având-o ca învăţătoare pe mătuşa ei Kornai Risza, care însă o tratează cu toată severitatea. După absolvirea acestei şcoli urmează Liceul comercial pe care îl termină în 1923. Va fi angajată la banca unchiului ei pe un post minor, de unde încet va urca ierarhic.

Prosperitatea afacerilor Celiei îi îngăduie să-şi cumpere o casă pe actuala str. N Bălcescu la nr.15-17, şi maşină, Margit ajungând să fie prima domnişoară din Arad cu carnet de conducere.

Tânăra Hajnal Margit Erzsebet se căsătoreşte civil la 19 iulie şi religios la 5 aug.1928 cu comerciantul Stern Jozsef, care avea magazin de mirodenii en gros pe Calea Radnei, într-o clădire azi demolată.

După căsătorie, tânăra pereche pleacă în voiaj de nuntă la Zalskammergut şi Viena, ocazie cu care îşi vor vizita şi rudele.

https://biblioteca-digitala.ro

Falimentul afacerii lui Stern Jozsef îl determină pe acesta să se asocieze cu mama soacră, asociere benefică pentru amândoi.

Firma "Fortuna" ajunge la o cifră de afaceri care-i permite să deschidă în Turnu Severin Casa de modă "Elita".

Realizând la comandă unicate, cele două case de modă,"Fortuna" din Arad şi,"Elita" din Turnu Severin îşi vor forma o clientelă numeroasă din rândul înaltei societăţi.

Totuşi cele două firme nu se vor limita la aceste comenzi ci vor realiza şi produse în serie pe care le vor desface în magazinele din Arad şi Turnu Severin şi chiar în bâlciurile şi târgurile anuale din Regat.

La rândul ei Margit Stern, care după căsătorie a renunţat a serviciul de la Banca Goldschmidt, se gândeşte şi chiar deschide propria ei Casă de modă "Diva", în Palatul Minorit, peste drum de Palatul Verbös, unde locuia cu soţul ei.

Afacerile Casei de modă "Diva" prosperă şi ele, confecţiile produse aici fiind desfăcute la Ploieşti, Petroşani, Turnu Severin şi în alte localităţi din ţară.

Nevoia de mişcare rapidă îi face să călătorească la Turnu Severin cu avionul, în perioada interbelică existând o rută Arad-Turnu Severin, după cum o demonstrează şi un bilet de călătorie ajuns, împreună cu o parte din arhiva acestei familii, la Complexul Muzeal Arad, în urma donaţiei făcute de Braun Margit.[11]

Revenind însă la Celia Goldschmit, al doilea război mondial aduce nori negri în viaţa acestei familii.

Printr-un ordin dat de ocupanţii germani, evreii nu mai aveau voie să deţină magazine şi firme .

Apelând la unii angajaţi de încredere firma "Fortuna" va fi trecută formal pe numele lui Ianko Mihai iar "Diva"

https://biblioteca-digitala.ro

pe numele lui Sigmund Emilia, afacerile mergând mai departe.

Dar necazurile angajaţilor şi a adevăraţilor patroni nu se încheie aici.Maşinile Ford şi Chevrolet utilizate la transportul mărfii vor fi rechiziţionate iar în 4 aug 1941 bărbaţii evrei sunt ridicaţi, duşi în cetatea militară a Aradului şi repartizaţi prin ţară în tabere de lucru.

Stern Iosif ajunge în tabăra de lucru de la Braşov de unde se va întoarce în primăvara anului 1942. Moare în acelaşi an, la 20 aug. în urma unui atac de cord.

Cele două firme îşi continuă activitatea până la terminarea războiului, când Goldschmidt Celia lichidează "Fortuna,"se retrage din afaceri, şi se mută la fiica ei, văduva Stern Margit. Aceasta îşi păstrează Casa de modă "Diva", care se bucură în continuare de succes.

Preocupată doar de afaceri, fără să sesizeze evoluţia politică a ţării, şi fără să fie la curent cu ultimele evenimente, Margit se recăsătoreşte cu comerciantul Braun Eugen la 30 decembrie 1947, iar în 4 ianuarie 1948 pleacă în voiaj de nuntă la Sinaia, la o rudă a soţului, care era grădinar şef la Palatul Peleş.

Găseşte castelul înconjurat de armată şi află cu stupoare de actul de abdicare al regelui care urma să plece în exil.

Cei doi se reîntorc acasă dar nesesizând gravitatea situaţiei şi schimbările ce urmează nu părăsesc ţara, ca peste câteva luni, şi anume în martie 1948 să fie nevoiţi să cedeze Casa de modă "Diva". În acelaşi timp sunt evacuaţi în câteva ore din somptuosul apartament de pe Bul. Revoluţiei nr. 89 în care locuiau. Începea calvarul.

Se mută într-un mic apartament de două camere de pe str. Eminescu nr. 27, depozitând în spaţiul insuficient tot ce au mai putut salva, printre care şi pianul, viitoarea sursă

https://biblioteca-digitala.ro

de venit.

Au urmat ani grei pentru Margit Braun. Îi moare mama, apoi soţul. Reuşeşte să se angajeze între timp ca vânzătoare la o Agenţie LOTO, de unde se va pensiona.

Fiind o luptătoare, la început pentru a supravieţui iar mai apoi pentru a-şi menţine, cât de cât, un standard de viaţă, Braun Margit va da în toată perioada comunistă ore de pian, engleză, franceză şi germană.

Se stinge din viaţă în jurul anului 1996, în mijlocul amintirilor sale dragi, printre fotografii, scrisori şi acte, urme ale trecerii prin această lume a unei familii cândva foarte numeroasă, a căror reprezentanţi remarcabili au avut un cuvânt greu de spus în viaţa oraşului, în anumite momente.

Şi astfel, prin trecerea în nefiinţă a lui Margit Braun, a dispărut şi ultimul reprezentant al familiei Goldschmidt Mihaly, a cărei istorie s-a consumat în mare parte în acest oraş, prosperitatea şi prestigiul familiei împletindu-se şi influenţând, implicit, prosperitatea unor firme arădene şi dincolo de ele, prosperitatea oraşului, care i-a primit ca cetăţeni ai săi în urmă cu mai bine de 150 de ani.

NOTE

[1] Informaţia nu a fost verificată.

[2] Braun Margit, *Arborele genealogic al familiei Tauber-Goldschmidt*, manuscris

[3] În colecţia Muzeului de istorie Arad, fond Muzeu oraş, la numerele de inv. 9205 şi 9206 se păstrează portretele celor doi soţi executate de Balla Frigyes

[4] *Magyar iparmüvészet, Budapesta*, 1910, p. 98-99.

[5] Gheorghe Lanevschi, *Contribuţia comunităţii evreieşti la dezvoltarea urbanistrică a Aradului în cursul secolului al XIX-lea şi primul deceniu al secolului al XX-lea*, în Minorităţile între identitate şi integrare, Arad,1999, p. 308-328.

https://biblioteca-digitala.ro

[6] *Arad Almanachja*, Arad,1914, p 142 şi *Almanahul oraşului Arad*, 1930-1931, p102
[7] *Aradi közlöny nagy képes naptara*, Arad,1915, p. 61
[8] Aradi almanachja, Arad, 1914, p. 141-142.
[9] *Almanahul oraşului Arad*
[10] Idem, p. 151-152
[11] Complexul Muzeal Arad, fond Muzeu oraş, nr. 9294

DIE GESCHICHTE DER ARADER JUDENFAMILIE GOLDSCHMIDT
Zusammenfassung

Die Geschichte der Familie Goldschmidt ist auf Grund der Erinnerungen von Frau Margit Braun, der letzten arader Vertreterin dieser verzweigten Familie, wiederhergestellt worden.

Mütterlicherseits aus dem Juden Zacharias Tauber aus Temeswar und väterlicherseits aus der Familie Goldschmidt auf Lunderburg in Böhemen abstammend, fangt die Geschichte der arader Familie Goldschmidt irgendwann in der Mitte des XIX. Jahrhunderts mittels der Ehe von Leontina E. mit Mihaly G. an. Das Ergebnis dieser Ehe sind 7 Kinder: Karoly, Miksa, Johanna, Sándor, Debora, Hermina und Celia, jedes seinen eigenen Schicksal folgend. Alle haben einen Universitätsunterricht abgeschlossen. Einige gehen folglich der Eheschliessung nach andere Länder der Welt, andere setzen sich in Arad nieder und tragen durch ihre Arbeit zum Wohlstand der Stadt bei. Margit Braun ist die Tochter von Celia, das letzte Kind von Leontina und Mihaly G. das ein wohlbekanntes Modehaus in Arad besass. Ohne die Gefahr die über das Land kommen sollte zu ahnen, werden Celia und ihr junger Ehemann unter den legionären Verfolgungen leiden. Ihre Tochter Margit aus einer zweiten Ehe wird sich gezwungen sehen all denen vom Kommunismus hervorgebrachten Qualen zu überleben.

https://biblioteca-digitala.ro

CONTRIBUŢII LA STUDIUL CĂSĂTORIILOR MIXTE DIN COMITATUL ARAD ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Corneliu Pădurean

Urmare a diveselor fenomene şi procese istorice, spaţiul arădean al secolului al XIX-lea se caracterizează, ca şi astăzi de alt fel, prin diversitate etnică şi confesională. În cele ce urmează vom încerca să urmărim pe baza datelor oferite de documentele statistice maghiare precum şi de registrele parohiale de stare civilă, modul în care fenomenul multiculturalităţii se reflectă în comportamentul nupţial al populaţiei mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Dacă naşterea şi decesul au un caracter biologic dar şi social, căsătoria este prin excelenţă un eveniment social[1]. Ea este rezultatul actului de voinţă al celor doi subiecţi a căror legătură este condiţionată social de legislaţia şi cutuma specifică acestui eveniment al vieţii iar religios de biserica sau una din bisericile căreia îi aparţin cei doi miri. Studiile efectuate au evidenţiat condiţionarea nupţialităţii de factorii economici, culturali, juridici, psihologici etc. Între indicele nupţialităţii şi funcţionarea economiei, există un raport de determinare[2]. Avântul economic, dar şi perioadele de criză, influenţează în mod direct numărul căsătoriilor care se încheie într-o unitate de timp. Un avânt al economiei înseamnă şi o creştere a indicelui de nupţialitate, acesta scăzând în schimb în perioadele de scădere a recoltelor, de

https://biblioteca-digitala.ro

recesiune economică în general[3]. În secolul al XIX-lea puterea laică şi cea ecleziastică din cadrul Imperiului habsburgic iar după anul 1867 din Ungaria, au emis o serie de norme care reglementau încheierea şi desfacerea căsătoriilor, confesiunile necatolice având posibilitatea să procedeze la rezolvarea problemelor matrimoniale în conformitate cu regulile şi datinile fiecăreia[4].

Problemele legate de nupţialitate în zona fostului comitat aşa cum era el în secolul al XIX-lea sau a judeţului Arad în configuraţia sa actuală, au stat în mai mică măsură în atenţia cercetătorilor demografi[5]. Cu atât mai puţin a fost studiat un alt comportament nupţial al populaţiei din comitatul Arad în secolul al XIX-lea. Este vorba de căsătoriile/ cununiile mixte[6]. În continuare vom urmări câteva aspecte legate de acest fenomen în cadrul comitatului şi oraşului Arad, precum şi în localităţile Horia, Macea şi Şiria. Cele trei localităţi rurale au fost alese datorită structurii lor etnice şi confesionale.

Localitatea Horia(Panathul Nou, după vechea denumire) era locuită în secolul al XIX-lea, ca urmare a colonizării din secolul anterior, de o populaţie care în majoritatea ei covârşitoare era de etnie germană şi confesiune romano-catolică. La Macea în schimb, românii au fost cei mai numeroşi, existând doar parohie ortodoxă. Şiria este însă mult mai aproape de tabloul confesional şi etnic al comitatului Arad în secolul al XIX-lea. Aici coabitau românii cu maghiari, germani şi un număr redus de evrei, ultimii fiind de fapt prezenţi în aproape toate localităţile din comitat. Diversitatea etnică era însoţită şi de cea confesională, aici funcţionând o parohie ortodoxă, una greco-catolică şi o alta romano-catolică.

Dacă barierele sociale sunt mult mai greu de trecut

https://biblioteca-digitala.ro

atunci când este vorba de încheierea unor alianţe matrimoniale, situaţia este mai permisibilă ,se pare, atunci când este vorba de diferenţele confesionale sau etnice. Căsătorii între soţi de confesiune diferită şi implicit, în funcţie de acestea de multe ori şi între naţionalităţi diferite, au fost efectuate pe întreg parcursul secolului XIX. La Şiria, parohia greco-catolică, spre exemplu, a urmărit îndeaproape aceste căsătorii, ţinând o evidenţă separată a căsătoriilor mixte, consemnate în „Matricola cununiilor amestecate"[7].

Căsătoriile mixte s-au înscris, cum este normal, în culoarul urmat de căsătorii în general. Şi ele au cunoscut variaţii anuale, numărul lor oscilând în „sus" şi în „jos". (vezi Tabelul nr.1)

Spre exemplu, în anul 1871, la nivelul întregului comitat, din cele 2848 de mariaje, numărul căsătoriilor mixte a reprezentat 6,0%, ceea ce în cifre absolute a însemnat 171 de căsătorii[8]. Dacă urmărim Tabelul nr.1 observăm că în anul 1880, numărul acestora a crescut, fiind încheiate la nivelul întregului comitat un număr de 221 căsătorii mixte care exprimate în procente au însemnat 7,89% din totalul căsătoriilor. Peste cinci ani numărul lor a sporit la 279, adică 7,69 din căsătoriile acelui an (Tebelul nr.2). În fine, în anul 1899 căsătoriile mixte au fost în număr de 214, adică 6,31%.

În privinţa eşantioanelor evoluţia numerică a căsătoriilor mixte este determinată de structura confesională a localităţii. La Horia, de exemplu, unde în număr covârşitor populaţia era de etnie germană şi confesiune romano-catolică, căsătoriile mixte sunt mai rare. Între anii 1836-1871, deci în 35 de ani, au fost consemnate, 8 căsătorii mixte[9], adică o medie de 0,22 căsătorii mixte pe an. În aceeaşi perioadă au fost încheiate 926 căsătorii, ceea ce înseamnă că doar 0,86% au fost căsătorii mixte. Situaţia este asemănătoare, în

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 1. Căsătorii mixte în comitatul şi oraşul Arad în anul 1880

Unitatea administrativ-teritorială	Mirele ortodox					Mirele romano-catolic					Mirele greco-catolic					Mirele evangelic					Mirele reformat					Mirele unitarian					TOTAL
	Mireasa																													
	rom.. cat.	gr. cat.	evangelică	reformată	unitariană	gr. cat.	ortodoxă	evangelică	reformată	unitariană	rom. cat.	ortodoxă	evangelică	reformată	unitariană	Rom. cat.	ortodoxă	gr. cat.	reformată	unitariană	rom. cat.	ortodoxă	gr. cat.	evangelică	unitariană	rom. cat.	ortodoxă	gr. cat.	evangelică	reformată	
Comitatul Arad	12	34	-	2	-	4	11	11	19	-	-	16	-	-	-	6	1	-	2	-	22	-	-	-	-	-	-	-	-	-	140
Oraşul Arad	15	-	-	5	-	5	7	4	8	-	2	-	-	-	-	12	1	-	-	-	19	3	-	1	1	-	-	-	-	-	81
Total	37	34	-	7	-	9	18	15	27	-	2	16	-	-	-	18	2	-	2	-	41	3	-	1	1	-	-	-	-	-	221

Surse: Magyar Statistikai Évkönyv, X, 1880, Budapest, 1882, p.22

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr.2. Căsătorii mixte in comitatul si oraşul Arad în anul 1885

Unitatea Administrativ-teritoriala	Mirele ortodaox					Mirele romano-catolic					Mirele greco-catolic					Mirele evangelic					Mirele reformat					Mirele unitarian					TOTAL
	Mireasa																													
	rom cat	gr. cat.	evangelica	reformata	unitariana	gr. cat	ortodoxa	evangelica	reform ata	unitariana	rom. cat.	ortodoxa	evangelica	reformata	unitariana	rom. cat.	ortodoxa	gr. cat.	reformata	unitariana	rom. cat.	ortodoxa	gr. cat.	evangelica	unitariana	rom. cat.	ortodoxa	gr. cat.	evangelica	reformata	
Comitatul Arad	14	33	2	4	-	3	7	10	17	-	-	38	-	-	-	6	-	-	3	-	15	4	-	4	-	1	1	-	-	-	162
Orasul Arad	26	-	1	4	-	3	5	12	15	-	3	1	-	-	-	9	-	-	2	-	34	-	-	1	-	1	-	-	-	-	117
Total	40	33	3	8	-	6	12	22	32	-	3	39	-	-	-	15	-	-	5	5	49	4	-	5	-	2	1	-	-	-	279

Surse: Magyar Statistikai Évkönyv, XV, 1885, Budapest, 1887, p.22

https://biblioteca-digitala.ro

mare măsură, şi cazul şi cazul localităţii Macea. Aici marea majoritate a populaţiei era formată din români ortodocşi. Pe parcursul a 37 de ani care acoperă perioada 1857-1894 au fost confirmate de preotul ortodox, 22 de căsătorii mixte. Media anuală a fost de 0,59 căsătorii mixte pe an. Acestea au însemnat 2,42% din totalul celor 908 căsătorii încheiate în aceeaşi perioadă[10].

Situaţia este diferită în cazul localităţii Şiria, care se apropie în mare măsură de peisajul etnic şi confesional al comitatului. Conform Tabelului nr.3, între anii 1851 - 1888, au fost înregistrate la cele 3 confesiuni, un număr total de 290 căsătorii mixte. Media anuală a celor 28 de ani a fost de 10,35. Raportându-le la cele 2.464 de căsătorii încheiate pe parcursul aceleiaşi secvenţe temporale, tragem concluzia că la Şiria, 11,77% au fost căsătorii mixte[11]. Observăm că aceste valori le depăşesc pe cele ale comitatului. (vezi Tabelul nr.2)

În anul 1880, după cum am văzut, totalul căsătoriilor mixte a reprezentat în comitatul Arad 7,89% iar la Şiria, în acelaşi an, a atins valoarea de 10,9%.

În privinţa mediului urban constatăm că numărul căsătoriilor mixte raportate la populaţia oraşului Arad este mai mare. În anul 1876 căsătoriile mixte au însemnat 20,83% din căsătoriile încheiate la Arad şi 33,14% din totalul căsătoriilor mixte notificate în comitat. În anul 1885 cele 117 mariaje mixte raportate la totalul căsătoriilor din Arad s-au situat la valoarea de 26,59% şi la 41,93% din cele mixte consemnate la nivelul întregului comitat. În raport cu mediul rural, se pare că populaţia urbană era dispusă să treacă mai uşor peste barierele de ordin naţional sau confesional.

Tabelele nr.1şi nr.2 ne permit să urmărim care au fost confesiunile cele mai deschise la căsătorii mixte şi agregarea

https://biblioteca-digitala.ro

Tabel nr.3 Evoluţia căsătoriilor mixte la Şiria

	Mirele ortodox								Mireasa ortodoxa									
	Mireasa								Mirele									
	Romano-catolica	Greco catolica	reformata	Evanghelici	unitariana	Izraelita	Alte confesiuni	Total	Romano-catolic	Greco catolic	reformata	evanghelic	unitarian	izraelita	Alte confesiuni	total	Total general
1863										2						2	2
1866										7						7	7
1867		1						1		1						1	2
1868										1						1	1
1869		1						1		3						3	4
1870		1						1		1						1	2
1871										3						3	3
1872		1						1		2						2	3
1873		1						1		4						4	5
1874		1						1		4						4	5
1875		1						1		1						1	2
1876		1						1		2						2	3
1877										2						2	2
1878		2						2									2
1879		1						1		2						2	3
1880										1						1	1
1881										1						1	1
1882										3						3	3
1883										5						5	5
1884		1						1		3						3	4
1885										4						4	4
1886										3						3	3
1887										4						4	4
1888										1						1	1
1889										3						3	3
1890		1						1		4						4	5
1891		1						1		2						2	3
1892										1						1	2
1893		1						1		1						1	2
1894		1						1									1
1895		1						1		1						1	2
Total								18								72	90

https://biblioteca-digitala.ro

Continuare Tabelul nr.3

Anul	Mirele greco-catolic / Mireasa							Total	Mireasa greco-catolica / Mirele							Total	Total gen.
	Ort. Rom.	Rom. Cat.	Ref.	Ev.	Unit.	Izr.	Alte Comf.		Ort. Rom.	Rom. Cat.	Ref.	Ev.	Unit.	Izr.	Alte Comf.		
1853	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2	2
1854	1	-	1	-	-	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-	2	4
1855	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	4	4
1856	-	-	-	-	-	-	-	-	10	-	-	-	-	-	-	10	10
1858	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	3	3
1859	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2	2
1860	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	1
1861	1	-	-	-	-	-	-	1	10	-	-	-	-	-	-	10	11
1862	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-	-	-	-	-	9	9
1863	1	-	-	-	-	-	-	1	4	-	-	-	-	-	-	4	5
1864	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2	2
1865	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
1866	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2	2
1867	3	-	-	-	-	-	-	3	6	-	-	-	-	-	-	6	9
1868	1	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1	2
1869	3	-	-	-	-	-	-	3	4	-	-	-	-	-	-	4	7
1870	4	-	-	-	-	-	-	4	5	-	-	-	-	-	-	5	9
1871	5	-	-	-	-	-	-	5	5	-	-	-	-	-	-	5	10
1872	1	-	-	-	-	-	-	1	6	-	-	-	-	-	-	6	7
1873	12	-	-	-	-	-	-	12	19	-	-	-	-	-	-	19	31
1874	4	-	-	-	-	-	-	4	4	-	-	-	-	-	-	4	8
1875	1	-	-	-	-	-	-	1	6	-	-	-	-	-	-	6	7
1876	1	-	-	-	-	-	-	1	4	-	-	-	-	-	-	4	5
1877	2	-	-	-	-	-	-	2	3	-	-	-	-	-	-	3	5
1878	4	-	-	-	-	-	-	4	6	-	-	-	-	-	-	6	10
1879	2	-	-	-	-	-	-	2	9	-	-	-	-	-	-	9	11
1880	2	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Total	49	-	-	-	-	-	-	50	129	-	-	-	-	-	-	129	179

https://biblioteca-digitala.ro

Continuare Tabelul nr.3

	Mirele romano –catolic							Total	Mireasa romano-catolică							Total	Total gen
	Mireasa								Mirele								
	Ort. Rom.	Greco cat.	Ref.	Ev.	Unit.	Izr.	Alte. Conf.		Ort. Rom.	Greco Cat.	Ref.	Ev.	Unit.	Izr.	Alte. Conf.		
1838											1					1	1
1840											1					1	1
1841			1					1			1					1	2
1842											1					1	1
1843			1					1									1
1845			1					1									1
1846												1				1	1
1847			1					1	1							1	2
1849			1					1									1
1850			1					1			1					1	2
1851			2					2									2
1854			1					1									1
1855									1							1	1
1856									1		1					2	2
1857	2							2									2
1858											1					1	1
1859									2								2
1860									1							1	1
1861									1	2	2					5	5
1862			1					1									1
1863									2		2					4	4
1865				1				1			1					1	2
1866											1	1				2	2
1867	1							1									1
1868			1					1			1					1	2
1869				1				1								1	1
1870									1	1	1	1				4	4
1871			1					1	1		2					3	4
1872									4			1				5	5
1873									2		1					3	3
1874			4					4	1		3					4	8
1876			1					1			1					1	2
1877	1							1									1
1878			2					2	1		1					2	4
1879	1							1			1					1	2
1880									3							3	3
1881									1		1					2	2
1882	1							1	1							1	2
1883											1					1	1
1886											2					2	2
1887			1					1			1					1	2
1888			1					1									1
1889	1							1									1
1890			1					1									1
1893											1					1	1
1896											1					1	1
1897											1					1	1

Surse : Registrele parohiale de stare civila, Siria. Maticola cununatilor

https://biblioteca-digitala.ro

dintre ele în problema ce o analizăm. După cum se constată din Tabelul nr.1, în anul 1880, 78 de miri ortodocşi şi-au găsit mirese în alte biserici decât cea ortodoxă. La această cifră trebuie să adăugăm şi cele 39 de mirese ortodoxe care şi-au legat viaţa de bărbaţi de altă confesiune, deci în total 117 credincioşi ortodocşi au încheiat căsătorii mixte.Urmărind acelaşi raţionament, inventariem în cazul credincioşilor romano- catolici, un număr de 176 de persoane care au încheiat căsătorii mixte. În privinţa celor două confesiuni, o parte a căsătoriilor mixte includ şi aspectul naţional. Astfel 78 de români de ambele sexe (am inclus aici şi greco-catolicii), s-au căsătorit cu maghiari şi eventual germani. În anul 1885 în schimb 84 de miri ortodocşi au încheiat căsătorii interconfesionale. Miresele ortodoxe au preferat în 56 de situaţii soţi de altă confesiune. În comparaţie cu ele cele de confesiune romano-catolică au încheiat de 109 ori căsătorii mixte.

Tot din cele două tabele putem stabili şi unele concluzii privind frecvenţa căsătoriilor între anumite confesiuni.Aşa cum se poate observa din cei doi ani-martori, atât în 1880 cât şi în 1885, ortodocşii au încheiat cele mai multe căsătorii cu persoane din rândul confesiunii romano-catolice: 55 de cazuri în 1880 şi 52 de cazuri în anul 1885. De asemenea, observăm că numărul mireselor romano-catolice căsătorite cu ortodocşi depăşeşte pe cel al mireselor ortodoxe măritate cu bărbaţi de credinţă romano-catolică. Ele provin mai ales din mediul rural, în timp ce cele romano-catolice, căsătorite cu ortodocşi, erau mai multe din mediul urban. După romano-catolici, cultul cel mai curtat de către ortodocşi a fost, cum era şi firesc, cel greco-catolic, având în vedere originea etnică a membrilor acestui cult. Observăm însă, că agregarea între cele două confesiuni se realiza doar

https://biblioteca-digitala.ro

la nivelul mediului rural, în oraşul Arad fiind înregistrată doar o singură căsătorie, în anul 1885, între soţi aparţinând celor două confesiuni. Un număr scăzut de căsătorii au fost încheiate şi între credincioşi aparţinând cultului evanghelic şi reformat.

La nivelul eşantioanelor situaţia este asemănătoare, în linii generale, cu cea de la nivelul comitatului. Mirii romano-catolici de la Horia şi-au ales în trei cazuri mirese din rândul confesiunilor greco-catolică şi reformată, iar miresele romano-catolice au preferat în cinci situaţii soţi de confesiune greco-catolică, reformată şi evangelică. După cum constatăm, comunitatea din Horia era în general închisă. Am observat că numărul căsătoriilor mixte este extrem de redus, iar atunci când se fac, sunt realizate cu parteneri din confesiuni mai apropiate de cea romano-catolică.

Localitatea Macea se înscrie mult mai bine în tendinţele înregistrate la nivelul comitatului în privinţa comportamentului demografic pe care îl analizăm. Între 1857-1894, 9 soţi ortodocşi şi-au luat soţii din rândul unor enoriaşe aparţinând bisericii romano-catolice şi evanghelice. Miresele de confesiune ortodoxă s-au cununat în 13 cazuri în biserica ortodoxă, cu bărbaţi botezaţi în cultul romano-catolic, greco-catolic şi evanghelic. Se pare că biserica în care se realiza cununia, nu avea întotdeauna o importanţă fundamentală. Important era ca legătura matrimonială să fie legalizată în faţa lui Dumnezeu. În acest sens, amintim că preotul ortodox de la Macea a legat în anul 1884 prin Taina Sfântă a căsătoriei un tânăr de confesiune evanghelică cu o mireasa de credinţă reformată, iar în anul 1890 doi miri de confesiune reformată[12].

La Şiria, Tabelul nr.3 ne prezintă o oarecare polarizare a căsătoriilor interconfesionale. În cazul ortodocşilor din cele

https://biblioteca-digitala.ro

90 de căsătorii mixte cuprinse în tabel, 89 au fost încheiate între perechi provenind din rândul greco-catolicilor şi doar o singură dată din biserica evanghelică. Pe de altă parte, membrii nupţiabili ai bisericii greco-catolice din Şiria au încheiat alianţe matrimoniale de 178 de ori cu fii şi fiicele bisericii ortodoxe şi o dată cu o mireasă reformată. Mai variat se prezintă tabelul căsătoriilor mixte în cazul membrilor cultului romano-catolic. Între 1838-1897 unii miri romano-catolici au avut în 7 situaţii mirese ortodoxe, de 22 de ori reformate şi în 2 cazuri evanghelice. Se pare însă că bărbaţii ortodocşi aveau mai multă trecere decât femeile, la membrii altor confesiuni, întrucât 24 de femei romano-catolice i-au preferat de soţi. În alte trei situaţii, soţiile au fost romano-catolice iar soţii greco-catolici. Cele mai multe căsătorii mixte încheiate de femeile romano-catolice au fost cu bărbaţi aparţinând cultului reformat. Aceştia au fost duşi în faţa altarului din biserica romano-catolică de 32 de ori.

Din cele prezentate până acum, putem stabili unele concluzii. Astfel, am constatat că cele mai numeroase căsătorii interconfesionale s-au realizat între ortodocşi şi romano-catolici pe de-o parte, şi romano-catolici şi membrii bisericilor născute din reformă, pe de altă parte. De asemenea, în mediul rural căsătoriile mixte din punct de vedere confesional sunt încheiate mai ales între parteneri care aparţin aceluiaşi corp etnic: ortodocşi - greco-catolici în cazul românilor, romano-catolici – evanghelici - reformaţi în cazul maghiarilor. De asemenea, am constatat că în mediul urban exista o atitudine mai permisivă decât în mediul rural faţă de căsătoriile mixte . Cercetări viitoare vor trebui să abordeze problematica căsătoriilor mixte şi din alte unghiuri de vedere, cum ar fi, pentru a da doar un singur exemplu, cel al motivelor care au stat la baza acestui comportament demografic.

https://biblioteca-digitala.ro

Note

1. V. Trebici, **Demografia,** Bucureşti, 1979, p.180
2. **Ibidem**
3. Cornel Todea, **Cotribuţii la cunoaşterea demografiei istorice a Transilvaniei**, în *Revista de statistică*, nr.6, 1973, p. 83
4. S.Bolovan, **Legislaţia cu caracter matrimonial la românii din Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea**, în *Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional şi deschidere europeană*, coord. S. Mitu, Fl. Gogâltan, Cluj-Napoca, 1994, p.172; Maria Voinea, **Familia şi evoluţia sa istorică**, Bucureşti, 1980, p.9
5. Corneliu Padurean, **Situatia demografica a localitatii Carand între 1863-1880**, în *Teologie şi ştiinţe umaniste*, Arad, 1996, p.155-172
6. Atunci când mariajele sunt legalizate în faţa autorităţilor civile se utilizează termenul de căsătorie, iar când sunt oficializate de cele ecleziastice cel de cununie.
7. D.J.A.N. Arad, **Fond Registre matricole de stare civilă**, Şiria, Matricola cununaţilor, Reg. nr. 5
8. **Magyar Statistikai Évkönyv**, III, Budapest, 1875, p. 32
9. D.J.A.N. Arad, **Fond Registre matricole de stare civilă,** Horia, Matricola cununaţilor, Reg. nr.7-8
10. **Ibidem**, Macea, Matricola cununaţilor, Reg. nr.2
11. **Ibidem**, Şiria, Matricola cununaţilor, Reg. nr. 5, 21-24, 41, 44-45
12. D.J.A.N. Arad, **Fond Registre matricole de stare civila,** Macea, Matricola cununaţilor, Reg. nr.2

https://biblioteca-digitala.ro

CONTRIBUTIONS TO THE MIXED MARRIAGES STUDY IN ARAD COUNTY IN THE SECOND HALF OF THE XIXTH CENTURY

ABSTRACT

The present paper is a study on the topic of the mixed marriages in Arad city and county, and also in three pattern localities: Horia, Macea and Şiria. The major point in choosing these three localities was determined by their ethnic and confessional characteristics. In Horia, for exemple, the great majority of the population was German origin and of Roman-Catholic confession, while in Macea, the Romanians of ortodox confession represented the majority. In Şiria, for instance the multi-culturality is more much present as in the rest of the localities. The population was from Romanian, Hungarian and German origin, but the presence of some jews was also signaled. From the point of view of their religions beliefs, they were mainly Ortodox, Greek-Catholics, and Roman-Catholics.

From the study of the official Statistics indited by the Hungarian Authorities, as well as from the analysis of the Parochial Registers of Legal Status, it has been ascertained a grow up in the number of mixed marriages. In 1871, the mixed marriages represented 6,0% and in 1899, 6,31% from the marriages in the entire Arad county.

The tendency was the same also in Arad city, but the weigh of mixed marriages was hinger. In 1876 they represented 20,83% from the marriages contracted in Arad city and in 1885 their value was of 26,59%.

In the case of the rural localities Horia and Macea, their value was more reduced, representing only 0,22 respectively 0,59 mixed marriages during a year. The situation is

https://biblioteca-digitala.ro

explained by their ethnical and confessional composition. In Şiria, inter-ethnic and multi-confessional locality the annual average was 10,35 mixed marriages.

NOTE: The translation of the abstract into English was made by Alina Nicoleta Pădurean.

https://biblioteca-digitala.ro

VIAŢA SOCIALĂ A ROMILOR DIN TRANSILVANIA

Ferenc POZSONY

Astăzi în Ardeal pe lângă români şi maghiari ceea mai numeroasă comunitate etnică este formată de romi. Aşezarea lor în Transilvania s-a produs în mai multe etape şi valuri, astfel fiecare grupare pe plan social, economic şi lingvistic prezintă caracteristici specifice. În estul Transilvaniei, în satele secuieşti ţiganii în cadrul familiei vorbesc maghiara. *Ţiganii maghiari* în timpul iernii confecţionează obiecte din lemn, iar vara cărămidă. În judeţul Mureş şi Cluj trăiesc *gaborii*, care în familie vorbesc romanesa, dar cunosc bine româna şi maghiara. În sudul Ardealului, între Olt şi Târnava Mică azi trăieşte o comunitate tradiţională *căldăraşi*, care în familie foloseşte romanesa, iar în afara comunităţii româna. În judeţul Alba şi Cluj găsim urmaşii ţiganilor fiscali, *aurari*, care astăzi se ocupă cu desfacerea obiectelor de aur. Pe lângă satele din Câmpia Ardealului sau din Călata (de exemplu Baciu, Mera, Palatca) găsim şi mici colonii ale muzicanţilor tradiţionali. În zona Clujului sunt mai multe sate, unde astăzi există trilingvism: toţi locuitorii comunică bine în limba română, maghiară şi romanesă. Pe lângă oraşele transilvăneni azi găsim colonii mari de ţigani pauperizaţi şi marginalizaţi (de exemplu la Pata Râp de lângă Cluj, sau cei de la Õrkõ, din Sfântu Gheorghe, Covasna). Localităţile ardelene din primăvara până-n toamna sunt vizitate şi de şătrarii *căldăraşi* din Moldova, care confecţionează cazane şi vase din cupru.

https://biblioteca-digitala.ro

Documentele istorice ne arată, că primele comunităţi ţigăneşti (faraones) mai însemnate au sosit în Bazinul Carpatic tocmai în timpul invaziei turceşti. În jurul anului 1400 un document ne semnalează, că un boier din Ţara Făgăraşului stăpânea în mai multe sate 17 ţigani cu cort. Împăratul Sigismund în anul 1423 a emis o scrisoare, în care a oferit ocrotire pentru neamul lui *Ladislaus, Voyvoda Ciganorum*, permiţând libera lor circulaţie în ţară. Regele Ungariei Matei Corvin în anul 1476 a atras atenţia ardelenilor, să nu perturbe comunitatea de romi, aşezată pe lângă oraşul Sibiu, că ei confecţionează arme pentru oastea lui. În anul 1502 regele Vladislav al II-lea într-o scrisoare adresată voievodului ardelean întăreşte privilegiile şătrarilor, care mai de mult trăiau în vecinătatea zidurilor clujene. Alte documente ne semnalează, că între anii 1505-1525 în atelierele de confecţionat arme din Braşov au lucrat meşteri ţigani. Un alt document din 1526 ne semnalează, că în curtea regelui Ludovic al II-lea spectatorii unei curse de cai în timpul pauzei s-au distrat tocmai cu muzica lăutarilor. În Transilvania medievală cei mai mulţi au avut statutul iobagilor regali, astfel depindeau direct de regele Ungariei, care a codificat libertăţile şi obligaţiile lor faţă de Coroană. Ţiganii s-au aflat sub tutela directă a coroanei, astfel primirea şi aşezarea lor pe moşiile feudale se făcea de obicei cu aprobarea regelui. Accentuăm, că ţiganii au avut o autonomie etnică specifică vremii, astfel ei se aflau sub jurisdicţia directă a voievozilor lor. Au putut circula liber prin ţară, şi au putut poposi oriunde pe pământurile regale. Aveau obligaţii (taxe, munci) mai mici faţă de coroană, decât populaţia sedentară, şi nu erau obligaţi să participe în campaniile militare ale vremii.[1]

Privilegiile specifice ale ţiganilor, obţinute de la regatul

https://biblioteca-digitala.ro

medieval ungar, au fost menţinute şi în cadrul principatului autonom al Transilvaniei. Sigismund Báthory în anul 1583 a întărit toate privilegiile primite de la regele Matei Corvin. Remarcăm, că mai mulţi aristocraţi din Ardeal în secolul XVI-XVII. au ocrotit comunităţile de romi.[2] În anul 1557 principele Transilvaniei numeşte un voievod în fruntea comunităţilor de ţigani, având atribuţii fiscale, juridice, administrând în primul rând relaţiile ţiganilor cu statul feudal. În perioada principatului fiecare ţigan cu cort plătea anual 1 florin, când fiecare iobag român sau maghiar plătea un cens de 2 florini pe an. [3]

În perioada războaielor antiotomane comunităţile de romi au fost bine primite în localităţile din Ardeal. Astfel au peregrinat relativ liber în Bazinul Carpatic, unde şi-au oferit serviciile lor speciale populaţiei băştinaşe, şi de obicei au trăit în coloniile lor de lângă localităţi. O parte însemnată de ţigani nomazi după un timp s-au sedentizat, astfel s-au aşezat în satele de iobagi, pierzând privilegiile lor speciale, devenind iobagi sau jeleri. Cei care s-au stabilit la marginea satelor libere şi a oraşelor, şi-au păstrat libertatea lor în continuare. Pentru săteni au confecţionat unelte agricole, au reparat obiectele din metal şi au îngrijit caii,care în epoca respectivă au jucat un rol însemnat. Familiile lor la început au trăit în corturi, iar mai târziu (Cluj, 1585) deja au ridicat colibe şi case. În epoca medievală ţiganii de lângă oraşe s-au ocupat în primul rând cu prelucrarea metalelor, mulţi trăiau ca fierari, aurari, strungari, lăutari, ciurari, cărămidari şi călăi etc. Cei care au continuat viaţa peripatetică, au păstrat în continuare modul lor de trai. Familiile, care trăiau în oraşe sau în sate, s-au adaptat mai rapid de mediul lor social, cultural şi economic. În general au oferit servicii specifice, care în epoca respectivă

https://biblioteca-digitala.ro

au fost depreciate de localnici.[4]

Fiecare comunitate a fost condusă de un voievod, care a avut un rol important în viaţa lor juridică şi socială. Astfel conflictele lor interne de obicei au fost rezolvate în sânul comunităţii, şi rareori au fost înaintate către instanţele locale ale majorităţii. Pe lângă conducătorii locali în documentele vremii sunt consemnate şi voievozii ţigăneşti, care au primit titlul lor tocmai de la regele Ungariei sau principele Transilvaniei, şi de obicei au „dominat" pe o regiune mai largă. Cu ajutorul voievozilor administraţia oraşelor şi satelor a încercat să modeleze în aşa fel viaţa cotidiană a romilor, ca ei să trăiască tocmai în folosul localităţii şi să nu devină balastul societăţii. Viaţa şi organizarea socială a ţiganilor era dominată de familia nucleară, compusă din părinţi şi copii, trăind sub un cort. Mai multe familii alcătuiau o companie sau o ceată, organizată de obicei pe bază profesională (de exemplu aurari, lingurari, căldărari etc.). Aşezarea mai îndelungată a ţiganilor necesita adaptarea rapidă pe plan social şi economic.[5]

În secolul XVIII-lea otomanii sunt alungaţi din Bazinul Carpatic. După terminarea războaielor imediat sunt descoperite elementele specifice ale comunităţilor de romi. Elita ardeleană începe să se intereseze de sistemul de valori specific ale ţiganilor. De exemplu Farkas Mihaly, un elev din Viştea, care învăţa la Colegiul Reformat din Cluj întocmeşte în anul 1790 primul dicţionar rom-latin. În folclorul şcolar al vremii (de exemplu în interludiile dramelor, în parodiile de înmormântare etc.) ţiganul apare mai ales în ipostaze satirice.[6]

Imperiul Habsburgic în perioada iluministă prin mijloace

https://biblioteca-digitala.ro

administrative a forţat adaptarea ţiganilor şi a încercat să restabilească echilibrul social, economic, modernizarea rapidă a vieţii, şi sporirea capacităţii fiscale. Pentru că ţiganii au rămas multă vreme în afara transformărilor sociale şi instituţionale radicale, dictate de curtea de la Wiena, în a doua parte a secolului XVIII-lea autorităţile s-au preocupat serios de aşezarea lor. Curtea de la Wiena a interzis folosirea etnonimei de *ţigan*, în locul căreia a recomandat termenul de *neorustici, noi ţărani.* În acest secol numărul romilor a crescut rapid, tocmai de aceea aceste mase largi de ţigani nu puteau fi asimilaţi în structura economică şi socială a vremii. Împăratul Maria Terezia şi Iosif al II-lea a organizat recensământul din 1782, pentru aflarea numărului real al comunităţii etnice. În marele principat al Transilvaniei au fost înregistrate în total 7.718 familii de ţigani, deci aproximativ 38.590 persoane (din care 3.949 erau nomazi), iar ponderea ţiganilor în cadrul populaţiei totale a Transilvaniei era de 2,73%.[7] Din punct de vedere fiscal în Transilvania trăiau: a) ţigani fiscali spălători de aur, b) ţigani fiscali taxalişti, c) ţigani care trăiau pe moşii şi pe lângă oraşe.

Prin mai multe ordonanţe au încercat ca ţiganii să fie cooptaţi în munca agricolă, să aibă domiciliu stabil, copii romi să fie educaţi în şcoli etc.[8] În anul 1783 împăratul Iosif al II-lea a publicat o ordonanţă, prin care a reglementat statutul ţiganilor din Transilvania şi Ungaria, unde ei s-au concentrat într-un număr mai mare. Punctele cele mai importante au fost următoarele: 1. s-a interzis ţiganilor să locuiască în corturi; 2. trebuia să se supună direct judelui sătesc sau orăşenesc; 3. a fost interzis nomadismul; 4. copiii lor să fie educaţi de majoritari; 5. era interzisă folosirea limbii ţigăneşti etc. Măsurile iluministe ale curţii de la Wiena în judeţe

https://biblioteca-digitala.ro

niciodată nu au fost puse în aplicare, pentru că aristocraţia maghiară prin toate mijloace a încercat să blocheze ordonanţele primite. [9] Totuşi măsurile imperiale au contribuit la asimilarea treptată a ţiganilor. Au fost constrânşi să-şi ridice locuinţe stabile, şi au avut permisiunea să stăpânească pământ. Schimbarea radicală a modului de viaţă după 2-3 generaţii a contribuit la asimilarea socială, culturală, lingvistică şi etnică a lor. Astfel comunităţile de nomazi, şătrari peripatetici deja la sfârşitul secolului XVIII-lea au devenit minoritari. Coloniile lor de pe marginea localităţilor au devenit parte integrantă a aşezărilor ardelene. Remarcăm, că numărul lor dintr-un sat transilvănean era relativ mic, de obicei 2-3 familii de ţigani fierari sau potcovari trăiau într-o localitate rurală.[10]

La începutul secolului XIX-lea adaptarea lentă a ţiganilor s-a continuat şi în Ardeal. În sate mai ales familiile de fierari, la oraşe lăutarii au fost asimilaţi rapid pe plan social şi cultural. Acest fapt este oglindit şi în literatura vremii, când figura lăutarului apare ca un personaj agreat, umoristic în piesele poporaniste. Preocuparea elitei de soarta ţiganilor s-a intensificat între anii 1841-1844, când Dieta din Ardeal s-a ocupat în mai multe rânduri de reglementarea grupărilor nomade. Revoluţia din 1848 aduce şi eliberarea socială a iobagilor ţigani din Transilvania. În perioada conducerii centralizate (1849-1867) au fost reaplicate mai multe măsuri radicale din epoca tereziană sau iosefiană. Totodată în mai multe localităţi elita locală şi confesională majoritară (maghiară sau română) a încercat şcolarizarea şi civilizarea ţiganilor. În perioada dualistă (1867-1918) autorităţile austro-ungare au introdus mai multe măsuri legistlative şi poliţieneşti, care vizau în primul rând combaterea vagabondajului, nomadizarea şătrarilor, cerşitul.[11]

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 1851 în regatul Ungariei se organizează un recensământ sistematic. Pe teritoriul Transilvaniei atunci trăiau 52.665 ţigani. Imediat după unirea Moldovei cu Ţara Românească în 1864 ţiganii sunt eliberaţi de sub robie, astfel mase largi pornesc spre Transilvania.[12] Ţiganii, care sosesc cu acest val în Ardeal sunt numiţi ţigani vlahi (*olah cigany*) tocmai pentru că au vorbit o limbă cu numeroase elemente româneşti. Aceşti nou veniţi se numeau deja *romi*, cei mai mulţi fiind *căldăraşi*, *ciurari* şi *lovari*. Unele grupări (*rudari*, *ursari* şi *băiaşi*) deja nu aveau o limbă proprie ţigănească, vorbind româna în familie. Ţiganii *vlahi* nu s-au aşezat numai în Bazinul Carpatic, ci au migrat în grupări însemnate şi spre ţările Europei vestice. În anul 1867 în Ardeal au existat 58.000 ţigani. La sfârşitul secolului XIX-lea recensământul din 1890 înregistrează în Transilvania 105.034 ţigani, reprezentând 4,67% din populaţia totală a regiunii. Dintre ţiganii transilvăneni 40,58% aveau ca limbă maternă ţigănească, 39,,6% româna, 19,58% maghiara şi 0,2% germana. Majoritatea ţiganilor la sfârşitul secolului XIX-lea trăia la sate, unde în primul rând erau meşteşugari (fierari, căldărari, lingurari, lemnari, cărămidari, bidinari, muzicanţi etc.), iar 92,39% dintre ţigani de peste 6 ani erau analfabeţi.[13]

Recensământul din 1893 ne arată, că deşi erau marginalizaţi, procesul de acomodare socială, economică a ţiganilor s-a accentuat la sfârşitul secolului XIX-lea. Majoritatea lor avea domiciliu stabil, la sate au început să lucreze în agricultură, deşi puţini au devenit proprietari de pământ. În unele zone ale Transilvaniei asimilarea ţiganilor a fost mai accentuată, astfel ei s-au adaptat rapid de mediul lor majoritar românesc, maghiar, secuiesc şi săsesc. Deşi multe familii şi comunităţi

https://biblioteca-digitala.ro

şi-au abandonat limba lor maternă, totuşi în continuare au reprezentat o entitate etnică, socială şi culturală aparte.

Remarcăm, că interesul elitei faţă de cultura ţiganilor din Ardeal s-a accentuat în a doua parte a secolului XIX-lea. La această sensibilitate a contribuit şi politica culturală a monarhiei, care a promovat un discurs multicultural. Astfel nadorul Iosif a sprijinit substanţial cercetările în comunităţile de ţigani. Henrik Wlislocki şi Antal Hermann au efectuat cercetări îndelungate, participative în sânul ţiganilor nomazi din Ardeal, culegând texte valoroase de basme, cântece lirice şi mitologie populară. În curând revista clujeană *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* a devenit forul european al cercetărilor *romologice*.[14]

Tot în a doua parte a secolului în presa vremii a izbucnit o dispută intelectuală, care a fost provocată de cartea lui Franz Liszt, despre ţigani şi despre muzica ţigănească. Muzicianul vestit în volumul tipărit în Pesta (1861) a afirmat, că muzica lăutărească maghiară a fost „importată" de ţigani tocmai din India, ţara de unde provine această etnie. Liszt cu această afirmaţie a lezat sensibilitatea elitei maghiare, care din (*magyar nóta*) muzica ţiganilor treptat a creat un simbol naţional maghiar. Cercetările ulterioare ale lui Bartók, Brăiloiu şi Kodály au dovedit, că fiecare comunitate ţigănească de fapt asimilează folclorul muzical al majorităţii, pe lângă care trăieşte.[15]

După unirea Transilvaniei cu Regatul Român în 1930 a fost organizat primul recensământ pe teritoriul României Mari. După datele acestuia în Ardeal trăiau 75.342 ţigani, reprezentând 2,3% din populaţie. Cei mai mulţi au fost

https://biblioteca-digitala.ro

înregistraţi în judeţul Târnava Mică (5,1%), Năsăud (4,1%), Mureş (3,9%) şi Făgăraş (2,9%). În Transilvania, Crişana şi Banat în timpul recensământului din 1893 au fost înregistrate în total 151.711 ţigani, iar în 1930 numai 109.156. Aceste cifre ne arată, că în intervalul de 37 de ani numărul lor s-a redus cu 42.555 persoane (28,1%). Acest fapt se datorează în primul rând migraţiei cauzate de sărăcie, în al doilea rând asimilării etnice. Pe când în Transilvania ei erau prezenţi în număr mai mic în toate aşezările provinciei, în Regat trăiau în comunităţi mai concentrate, existând sate, unde erau majoritari sau numai din ei era formată comunitatea locală.[16]

În perioada interbelică populaţia ţigănească începe să părăsească modul tradiţional de trai. Totuşi fierăritul, confecţionarea cărămizilor, lăutăritul erau considerate de majoritari în continuare ocupaţii specifice ţigăneşti. Multe comunităţi au încercat alte ocupaţii: de exemplu comerţul ambulant. După dezvoltarea rapidă a industriei mari cei mai mulţi meşteri ţigani au devenit muncitori, măturători pe străzile oraşelor etc.

În aceaste decenii tot mai mulţi au muncit ca sezonieri sau zilieri în agricultură, dar dintre ei puţini au posedat o bucată mai mică de pământ. În mai multe zone ei au devenit păstorii, porcarii şi ciurdarii satelor ardelene. Adaptarea economică a atras după sine asimilarea lingvistică şi culturală a ţiganilor. Majoritarii români sau maghiari din Ardeal în general au fost receptivi şi deschişi faţă de integrarea ţiganilor. Acest fapt se reflectă şi în aproprierea lor de bisericile tradiţionale creştine din Transilvania. Mulţi intelectuali majoritari au botezat copii ţiganilor, au organizat baluri ţigăneşti cu scopuri caritative sau culturale. Ţiganii nomazi, deşi erau puţini în Transilvania, au rămas în

https://biblioteca-digitala.ro

continuare în afara fenomenului de adaptare economică, socială şi culturală.

În timpul celui de-al doilea război mondial intoleranţa faţă de ţigani creşte treptat şi în Transilvania. În anul 1939 conducerea hitleristă a iniţiat adunarea ţiganilor din Germania şi Austria. În august 1940 pe teritoriul Ungariei se începe recensământul ţiganilor. În primăvara anului 1944 după modelul evreiesc în mai multe judeţe este pregătită internarea ţiganilor nomazi şi fără ocupaţie. Între anii 1940-1944 nu numai evreii, ci şi sute de ţigani s-au refugiat din nordul Transilvaniei, aflată sub administraţie ungară, în judeţele Cluj-Turda şi Arad. Deportarea ţiganilor ardeleni în lagărele de concentrare nu s-a finalizat.[17]

După terminarea celui de-al doilea război mondial puterea comunistă din Bucureşti nu a elaborat o politică deschisă pentru tratarea problemelor sociale, culturale şi educaţionale ale ţiganilor. Aparatul de partid, prin toate mijloacele sale, a încercat asimilarea rapidă a acestei etnii. Tocmai de aceea a ignorat total existenţa lor, nici un document de partid nu aminteşte de ei, ca o minoritate etnică sau ca naţionalitate conlocuitoare. Puterea comunistă tocmai pentru a distruge raporturile sociale existente până 1944, a promovat mulţi ţigani în structurile securităţii, miliţiei, armatei, partidului. Astfel în multe localităţi tocmai ei au format gruparea de avangardă în lupta de clasă, iniţiată şi condusă împotriva claselor retrograde.[18]

După colectivizarea forţată a agriculturii mase largi de ţărani s-au îndreptat spre noile centre industriale. Astfel la sate tocmai ţiganii au alcătuit ceea mai importantă forţă de muncă

https://biblioteca-digitala.ro

în agricultură. În multe unităţi cooperatiste sau de stat familii întregi au fost angajaţi ca zilieri sau sezonieri. Grupe de ţigani din Ardeal anual se angajau la fermele agricole din Moldova sau Muntenia, astfel migraţia sezonieră, economică şi transcarpatică a ţiganilor în anii 1980 a luat amploare mai mare însemnată. Deşi nu a fost făcută publică, începând din 1965 autorităţile comuniste au elaborat mai multe planuri pentru aşezarea ţiganilor nomazi. Astfel fiecare administraţie locală a fost obligată să ofere locuinţe şi locuri de muncă pentru ei. Mai ales din judeţele Alba şi Mureş, unde ţiganii nomazi au trăit într-un număr însemnat, ei au fost dirijaţi spre alte judeţe, în primul rând spre centrele urbane.

Ceauşescu sub pretextul sistematizării localităţilor a încercat să desfiinţeze coloniile lor de la marginea localităţilor. Familiile lor au fost mutate în noile cartiere de blocuri, în care au fost amestecaţi în mod conştient cu populaţia majoritară. Acest lucru pe plan social şi igienic pentru multe familii a însemnat un progres indiscutabil. În urma acestor măsuri, cât şi datorită protecţiei sanitare, ţiganii în anii 1970-1980 au avut un spor demografic considerabil şi spectaculos. În mai multe centre urbane ardelene au început să domine cartiere întregi. La acest proces a contribuit şi faptul, că în multe zone casele emigranţilor şvabi, saşi sau maghiari au fost repartizate tocmai ţiganilor.[19] În mai multe zone ale Transilvaniei familiile ţiganilor mai înstărite au început să pătrundă tocmai în centrele „sacrale" ale satelor şi oraşelor, cumpărând sau construind acolo case impunătoare.[20] Această mobilitate locală internă a accelerat şi procesul de adaptare de mediul etnic, social şi cultural majoritar; foarte multe comunităţi ţigăneşti au fost asimilaţi de diferite biserici istorice din Ardeal, cât şi de sectele neoprotestante.[21]

https://biblioteca-digitala.ro

Datorită politicii economice falimentare, după 1970 în România au izbucnit perturbări majore în aprovizionarea locuitorilor. Astfel ţiganii treptat s-au integrat în comerţul „subteran", aprovizionând localităţi sau zone întregi cu alimente de bază, cafea, ţigări de marcă, blugi, videocasetofoane etc. din Iugoslavia sau Ungaria. În perioada 1970-1989 ţiganii din Transilvania s-au ocupat şi cu colectarea diferitelor materiale (de exemplu pene şi fulgi), pentru care au oferit sătenilor obiecte de cermică, sticlă sau oale. În aceste decenii prin comerţul ambulant şi ilicit ţiganii au început să domine piaţa şi economia „neagră" din Transilvania, tolerată de autorităţile corupte, rezultând îmbogăţirea rapidă şi spectaculoasă a unor familii.[22]

În anul 1970 Nicolae Ceauşescu a elaborat ordonanţa nr. 153, care de fapt sub pretextul luptei faţă de „paraziţii" societăţii, a fost îndreptată direct împotriva ţiganilor. Pentru că cele mai multe familii nu aveau locuri de muncă stabile, au fost organizate razii, percheziţii în casele şi cartierele ţiganilor, de unde au fost sustrase mari cantităţi de aur, au fost confiscate multe obiecte valoroase pe baza decretelor nr. 210/ 1960 şi 244/1978. În anul 1983 propagandiştii de partid au elaborat un material, în care au realizat o evaluare reală a ţiganilor. Raportul a conţinut şi măsurile adecvate pentru integrarea socială a ţiganilor: încadrarea lor în muncă, îmbunătăţirea condiţiilor de locuit şi a asistenţei sociale, integrarea copiilor în sistemul educaţional şi cultural etc.[23] Deşi puterea comunistă în perioada 1945-1989 a tratat cu destulă neglijenţă problemele ţiganilor, a alocat puţine resurse pentru ridicarea lor socială şi culturală, totuşi în această perioadă adaptarea şi modernizarea ţiganilor s-a accentuat.

https://biblioteca-digitala.ro

Evenimentele din decembrie 1989 şi pentru comunităţile de ţigani au creat noi şanse şi posibilităţi. Imediat după „revoluţia" română în mai multe localităţi ale Ardealului (de exemplu la Hădăreni, jud. Mureş şi Casinu Nou, jud. Harghita) au izbucnit conflicte sângeroase dintre ţigani şi majoritari. Cauzele acestor conflicte sunt multiple: infarcţionalitatea şi delicvenţa crescândă în sânul ţiganilor, vacuumul puterii centrale şi locale, inflaţia şi corupţia instituţiilor de stat, sărăcirea ţiganilor după reprivatizarea agriculturii, creşterea şomajului, flustrrea maselor în tranziţie etc.[24]

Dacă între 1965-1989 modernizarea ţiganilor a fost constantă, după 1990 asistăm la pauperizarea şi izolarea multor comunităţi de romi (mai cu seamă de la oraşe), pentru că problemele sociale şi economice majore ale ţării au blocat modernizarea lor. Pentru că infracţionalitatea a atins cote alarmante, a crescut şi îngrijorarea populaţiei majoritare, provocând creşterea tensiunilor interetnice. În al doilea rând observăm, că o mică parte a acestei etnii profitând de noile posibilităţi economice şi sociale, ne respectând legislaţia în vigoare, s-a îmbogăţit rapid. În mai multe zone această nouă elită deja încearcă să reprezinte interesele etniei şi pe plan politic. Pentru că numărul romilor în ultimele decenii s-a mărit considerabil, astăzi populaţia ţigănească reprezintă o masă de loc neglijabilă pe plan politic sau electoral. Tocmai de aceea ne întrebăm: vor putea să ocolească manipularea ieftină, sau să construiască din sfera politică un mijloc real pentru reprezentarea şi apărarea intereselor lor specifice?

În viaţa romilor din România în ultimul deceniu s-au desfăşurat multe schimbări majore. În primul rând în multe

https://biblioteca-digitala.ro

localităţi s-a produs concentrarea resurselor şi a puterii economice în mâna familiilor ţigăneşti. Aceste familii în primul rând prin imense palate vor să reprezinte puterea lor economică. Totodată raporturile tradiţionale între românii sau maghiarii majoritari şi ţiganii minoritari în ultimele două decenii s-au restructurat radical. De exemplu în localitatea Mera (jud. Cluj) pentru petrecerile familiale ale ţiganilor de obicei gospodinele maghiare pregătesc bucatele alese. În Crăciuneşti (jud. Mureş) ţiganii angajează şoferi maghiari, murăturile toamna sunt preparate de femeile maghiare etc.

Ţiganii din România după 1990 au fost recunoscuţi ca minoritate naţională, au reprezentant în parlamentul ţării. Pe plan educaţional se depune un efort susţinut pentru pregătirea intelectualităţii. Această nouă elită prin mai multe mijloace încearcă să codifice limba *romanesă*, să construiască o literatură, cultură, istorie şi identitate proprie.

BIBLIOGRAFIE

ACHIM Viorel
1998 Ţiganii în istoria României. Bucureşti
ALBERT Ernõ
2000 Szabad madár. *Háromszéki cigányoktól gyûjtött népköltészet és levéltári okmányok.* Sepsiszentgyörgy
BERNÁTH Gábor
2001 Roma Holocaust. Budapest
BÓDI Zsuzsanna
1997 Cigány népismeret. Kaposvár
CHELCEA Liviu – LĂŢEA Puiu
2000 România profundă în comunism. Dileme identitare,

https://biblioteca-digitala.ro

istorie locală şi economie secundară la Sântana. Bucureşti
FORRAY R. Katalin
2000 Ciganológia – romológia. Budapest - Pécs
FOSZTÓ László
1997 Pünkösdista beáscigányok Háromszéken. *Keresztény Szó* VIII. 4. 25.
1998 Cigány-magyar egymás mellett élés Székelyszáldoboson.
In: Bari Károly (ed.): *Tanulmányok a cigányságról és hagyományos kultúrájáról.* Gödöllõ, 93-110.
FRASER Sir Angus
1996 A cigányok. Budapest
HALLER István
1999 Hadrév – hat év után. *Korunk* X. 9. 33-40.
KISS András
1990 Források és adatok a kolozsvári cigányok XVI-XIX. századi történetéhez. *Korunk* Seria 3. I. 7. 888-896.
MEZEY Barna
1986 A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban (1422-1985). Budapest
POZSONY Ferenc
1993 A háromszéki magyarajkú cigányok vallásos hitélete.
In: Barna Gábor (ed.): *Cigány néprajzi tanulmányok 1. Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18-19. században.*
Budapest, 76-80.
POZSONY Ferenc – ANGHEL Remus Gabriel (red.)
1999 Modele de convieţuire în Ardeal. Cluj
ROSTÁS-FARKAS György – KARSAI Ervin
1992 A cigányok története. *Le romengi historija.* Budapest
UJVÁRY Zoltán

https://biblioteca-digitala.ro

1978 A temetés paródiája. Debrecen
VEKERDI József
1982 A magyarországi cigány kutatások története. Debrecen
ZAMFIR Elena – ZAMFIR Cătălin
1993 Ţiganii între ignorare şi îngrijorare. Bucureşti

Note

1 Achim, 1998. 44-46.
2 Rostás-Farkas – Karsai, 1992. 39-45.
3 Achim, 1998. 46.
4 Kiss, 1990. 890.
5 Kiss, 1990. 889.
6 Ujváry, 1978.
7 Achim, 1998. 69.
8 Rostás-Farkas – Karsai, 1992. 66-74.
9 Achim, 1998. 71-72.
10 Achim, 1998. 74-75.
11 Mezey, 1986. 109-180.
12 Achim, 1998. 105-111.; Bódi 1997. 16.
13 Achim, 1998. 117-118.
14 Vekerdi, 1982.
15 Vekerdi, 1982. 8-9.
16 Achim, 1998. 121-122.
17 Bernáth 2001. 138-144.
18 Achim, 1998. 153-155.
19 Chelcea – Lăţea, 2000. 98-108.
20 Pozsony – Anghel, 1999. 88-136.
21 Pozsony, 1993.76-80.; Fosztó, 1996.
22 Achim, 1998. 157.
23 Achim, 1998. 160-161.
24 Haller, 1999.

https://biblioteca-digitala.ro

DAS SOZIALLEBEN DER ZIGEUNER AUS SIEBENBÜRGEN

Zusammenfassung

Die drittgrösste Minderheit nach der rumänischen und ungarischen ist heutzutage in Siebenbürgen jene der Zigeuner.

Ihre Niederlassung in Siebenbürgen vollziehte sich in mehreren Etappen und Wellen, so dass jede Gliederung eingenartige eigenartige Merkmale auf sozialer, wirtschaftlicher und sprachlicher Ebene vorzeigt. Gemäss geschichtlicher Urkunden trafen in Siebenbürgen die ersten Zigeunergemeinschaften während des türkischen Uberfalls ein.

Zur Zeit des mittelalterlichen ungarischen Königreichs lebten die siebenbürger Zigeuner als königliche Fronbauer unter unmittelbarer Vormundschaft der Krone, die ihnen viele Vorrechte, dabei auch jenes frei in Inland zu reisen, gab.

Ihre erlangten Rechte haben die Zigeuner auch im späteren unabhängigen Fürstentum Siebenburgen behalten.

Wahrend der antiottomanischen Kriege zogen sie ziemlich frei im Karpatenbecken umher. Mit der zeit wurden etliche sesshaft.

Das aufklärerische Habsburgerreich hat als erstes den Versuch gemacht sie in den sozialen und wirtschaftlichen Strukturen der Zeit einzugliedern.

Die Revolution aus dem Jahr 1848 bringt mit sich auch die Befreiung der leibeigenen Zigeuner.

1867, nach der Befreiung der Zigeuner aus Rumänien von der Knechtschaft, beträgt ihre Anzahl 58.000.

Die Volkszählung aus dem Jahr 1893 zeigt eine Beschleunigung des Niederlassungsprozesses.

În der Zwischenkriegszeit beginnt das Zigeunervolk

https://biblioteca-digitala.ro

seine traditionelle Lebensweise zu verlassen. Sie werden Arbeiter, Strassenkehrer oder Tagelöhner in der Landwirtschaft.

1930 bei der Volkszählung, also nach der Vereiningung Siebenbürgens mit den rumänischen Landern, lebten hier 75.342 Zigeuner.

Während des II Weltkrieges wächst die Intoleranz den Zigeunern gegenüber auch in Siebenbürgen.

1944 versuchte man sogar die Internierung der Nomadenzigeuner und jener ohne Beschäftigung in Konzentrationslager, doch gelang dies nicht.

Ab 1945 versuchte die kommunistische Macht aus Bukarest die rasche Eingliederung dieser Minderheit durch Mischung mit der überwiegenden Bevölkerung. Sehr viele Zigeuner hatten zur Zeit des Kommunismus in der Landwirtschaft gearbeitet. Andere haben bis 1989 Federn gesammelt oder ambulanten Töpfenhandel getrieben.

Nach 1989 kam es zu Blutkonflikte zwischen Zigeuner und den Rest der Bevölkerung. Wir sind Zeuge einer totalen Verelendung und Verschiebung der Zigeunergemeinschaften, woher auch die Zunahme an Gesetzübertretungen.

Zur Zeit sind sie als ethnische Minderheit anerkannt worden und besitzen Vertretung im Parlament.

https://biblioteca-digitala.ro

COMUNITATEA TURCĂ DIN ROMÂNIA LA SFÂRŞIT DE SECOL XX. DIAGNOZE DE RELAŢII ETNICE ŞI SPECIFIC NAŢIONAL.

dr. Gârlan Mictat

Comunitatea turcă împreună cu alte minorităţi naţionale din România, reprezintă o componentă specifică a modelului interetnic românesc, cu o dezvoltare istorică distinctă faţă de alte modele de interetnicitate din vestul sau sud-estul Europei.

Studiul de faţă face parte dintr-un plan de cercetare experimentală pentru elaborarea unei *metode de interevaluare reciprocă a comunităţilor etnice coabitante*, organizat pe principiul dublei perspective. Acest principiu se referă la o examinare relaţională şi comparată de grupuri sociale, atât din interiorul, cât şi din afara comunităţilor etnice studiate. Partea teoretico- metodologică a lucrării a fost mai puţin dezvoltată, fiind un subiect separat cu largă reprezentare în cadrul unei teze de doctorat. De aceea, accentul nostru în această comunicare a fost orientat spre o scurtă valorificare a rezultatelor referitoare la eşantionul turc din Dobrogea.

In viziunea noastră, care se doreşte mai puţin etnografică şi descriptivă, cu un accent mai mare pe partea relaţională şi explicativă, o diagnoză de psihosociologie etnică are în vedere perspectiva istorică asupra comunităţii împreună cu o analiză de relaţii şi valori etnice. Aceste perspective oferă un câmp de diferenţe fundamentale privind originea, formarea şi evoluţia comunităţii respective, la care

https://biblioteca-digitala.ro

cu puţin curaj putem adăuga şi unele elemente de prognoză. De aceea, pentru studiul diferenţelor specifice, o scurtă incursiune în origine şi trecutul comunităţii turce din România o considerăm necesară

1. Scurt istoric

Pe teritoriul actual al României s-au perindat mai multe neamuri de turci, fiecare cu dovezile lor materiale. Primii au fost *turcomanii selgiucizi*, (turci anatolieni din neamul lui Seluk). După cronica otomană a lui Ali Yazigioglu - citată de Aurel Decei şi Tahsin Gemil (1978, p. 169-193) - ei vor sosi în Dobrogea din Asia Mică în timpul sultanului de Konya, Izzedin Kaykavuz al II-lea. Acest sultanat de mai mult timp supus unor lovituri mongole va căuta refugiu la Constantinopole în timpul bazileului Mihail al VIII-lea Paleolog (1259 - 1282), la acea dată, împărat al Bizanţului şi al Imperiului Roman de Răsărit. Cu acceptul bazileului, sultanul Kaykavuz al II-lea cu întreaga curte şi oamenii săi vor traversa Helespontul (strîmtorea Bosfor) în anul 662 al Hegirei, respectiv 1265 d. Hr. Ei vor ajunge în Dobrogea sub îndrumarea unui sfânt mahomedan pe nume Sarî Saltuk Baba după numele căruia, în acelaşi an, vor întemeia oraşul Babadag. Ulterior, după decesul sfântului colonizator, între anii 1350-1450 o parte din aceşti turcomani vor trece la creştinism în rit ortodox cu păstrarea limbii turce, sub denumirea de *turci găgăuzi* (după numele sultanului originar Kaykauz al II-lea). Această ramură va urma o istorie separată şi mai puţin cunoscută. Ceea ce se mai ştie despre ei este că, după anul 1815, au trecut în mare număr Dunărea spre teritoriul actual al Republicii Modova. Astăzi acest grup etnic de turcii cu biserici creştine sunt o comunitate dispărută din

https://biblioteca-digitala.ro

România.

După bătălia de la Varna din anul 1444 şi mai ales după căderea a Constantinopolului în anul 1453, peste turcii selgiucizi din Dobrogea vor sosi *turcii otomani.* Timp de 4 secole, ei vor pune bazele unei administraţii militare în această regiune, ca zonă de frontieră la marginea europeană a Imperiului otoman, regiune permanent antrenată în războaie ruso-turce. Paralel, în Dobrogea s-au mai sedentarizat şi alte neamuri de turci nomazi, de origine anatoliană, numiţi de Memet Naçi Onal într-o lucrare din 1997, *turci iuruci.* După anul 1878, odată cu trecerea regiunii sub administraţie românească, toate aceste neamuri se vor reuni sub denumirea de *turci dobrogeni.* După această dată, periodic din cadrul acestei comunităţi, se vor înregistra mişcări de retragere şi emigraţie spre metropolă. Proces continu până în zilele de azi. În urma unei îndelungate simbioze cu comunitatea tătară, prezentă şi ea în această regiune, cu timpul s-a format ţi o ramură locală de *turco-tătari.* De asemenea, în ultimul deceniu al secolului XX, în urma deschiderilor care au avut loc în România, în legătură cu libera circulaţie de bunuri, persoane şi capitaluri, se mai constată ţi formarea unei mici comunităţi a *turcilor de afaceri*, veniţi din Turcia, constituită în majoritate din cei plecaţi anterior din Dobrogea, dintre care unii au întemeiat familii. Astăzi, după datele Recensământului din anul 1992, comunitatea turcă din România numără cca. 30.000 de persoane, cu o concentrare într-o proporţie de 80 % în zona Dobrogei, cu o pondere urbană de aproape 79 %. Localităţile lor de răspândire sunt Constanţa, Medgidia, Mangalia, Cobadin, Basarabi, Valu lui Traian, Tuzla, Castelu, Başpînar, din jud. Constanţa precum ţi Tulcea, Babadag, Măcin, Isaccea, Murighiol, din jud. Tulcea. O comunitate turcă există şi în Bucureşti. Turcii din

https://biblioteca-digitala.ro

România au beneficiat din totdeauna de învaţământ confesional de rit islamic, cu predare în limba turcă în cadrul Seminarului Teologic Musulman de la Medgidia. Acest Seminar după anul 1995 a devenit Liceul Teologic sub denumirea *Kemal Ataturc*. După anul 1990, la cererea acestei comunităţi, învătământul de limba turcă a trecut şi în cadrul unor şcoli româneşti din Dobrogea, cu înfiinţare de clase şi grupe şcolare pentru predare în limba maternă. Astfel, în anul şcolar 1998 -1999 numărul de copii dobrogeni care au studiat în lb. turcă a fost de 2443 de elevi. Pentru predarea limbii materne au fost antrenate 66 de cadrelor didactice, cu 6 metodişti voluntari. Tot după anul 1990, la Constanţa, există un sediu al *Uniunii Democrate Turce din România* care publică un ziar bilingv (română şi turcă) intitulat *Vocea Dreptăţii / Hak Ses*. Pentru cercetările nostre privind comunitatea turcă, această organizaţie ne-a sprijinit în planificarea activităţii de teren şi la recoltarea chestionarelor. De asemenea, în Bucureţti este prezentă şi o organizaţie a oamenilor turci de afaceri, care publică lunar revistă *Zaman / Timpul* , de o circulaţie mai restrânsă.

2. Analiza de relaţii şi distanţe etnice

Eşantionul turc s-a compus din 50 de persoane dintre care 20 din Constanţa, 7 din Tulcea, 7 din Medgidia, 5 din Isaccea, 4 din Cobadin, 3 din Babadag, 3 din Măcin şi o persoană din Basarabi. Dar lista de aşteptare a cuprins peste 75 de persoane întrucât datele a 25 din primele chestionare au fost respinse ca necorespunzătoare (fără date de identificare, cu rubrici incomplete sau cu o pondere exagerată a răspunsurilor „nu sunt sigur" etc.). In cadrul experimentului nostru de interevaluare reciprocă a comunităţilor etnice,

https://biblioteca-digitala.ro

eşantionul turc reprezintă *grupul de referinţă* care oferă „ perspectiva internă ” asupra comunităţii. Rezultatele obţinute intră în comparaţie cu cele din 300 de cazuri din *8 grupuri etnice martor* care oferă „o perspectivă externă“ asupra comunităţii turce conlocuitoare. In tabelul nr. 1 s-au ordonat toate tipurile de indicatori ICCS privind distanţele inter- şi intraetnice din zona Dobrogei, din care vom analiza datele proprii comunităţii turce.

Tabelul nr. 1

Indicii de distanţă etnică pentru comunităţile româneşti, turceşti şi conlocuitoare din Dobrogea

Comunităţi dobrogene	1. Români	2. Armeni	3. Greci	4. Italieni	5. Turci	6. Tătari	7. Romi	Rusi-Lipove	9. Ucraine
1 Români	**24,46**	18,46	16,06	20,20	17,87	16,41	9,96	15,92	16,65
2 Armeni	24,62	**24,82**	23,60	23,38	18,67	16,67	16.00	19,43	19,56
3 Greci	23,89	18,89	**24,11**	18,75	14,79	15,68	8,17	16,20	15,86
4 . Italieni	23,83	17,20	19,60	**24,43**	16,10	14,93	8,60	14,86	15,86
5 Turci	19,23	16,05	16,61	17,20	23,88	22,35	11,85	15,31	15,28
6 Tătari	20,27	17,26	16,19	17,43	23,69	**24,53**	12,50	14,69	14,83
7 Romi	23,10	20,26	20,40	21,10	17,76	18,73	**24,50**	18,66	18,80
Ruşii-Lipoveni	23,36	20,04	20,72	20,86	18,38	19,94	10,06	**24,42**	22,14
9 Ucraineni	22,41	20,13	20,72	22,44	17,93	16,96	10,04	20,25	**24,86**

Pe diagonală, cu litere aldine s-au marcat *indicii de autoevaluare*, care reprezintă atitudinea (gradul de apropiere) a eşantionului turc faţă de propria comunitate. Pentru că în mod constant, la orice neam aceşti indici apar la cote maximale ei pot fi consideraţi indici de reper. Pe orizontală,

https://biblioteca-digitala.ro

în cel de al 5-lea şir, s-au trecut *indicii de heteroevaluare* conform estimărilor din cadrul eşantionului turc. Ei reprezintă indicii de distanţă, (de atitudine) a acestui *eşantion de referinţă* faţă de alte comunităţi. Pe verticală, în coloana a 5-a s-au trecut *indicii de retroevaluare,* respectiv distanţele sociale ale grupurilor etnice martor, faţă de turcii localnici. Cu alte cuvinte, în acest cadru de relaţii (şi de atitudini bilaterale) indicii de heteroevaluare reprezintă *atitudinile directe ale eşantionului turc*, iar cele de retroevaluare reprezintă *atitudini reciproce ale altor grupuri* faţă de această comunitate. In acest paragraf vom comenta numai indicii referitori la comunitatea turcă. Astfel, în planul distanţelor directe eşantionul turc a prezentat o maximă apropiere mai întâi faţă de comunitatea tătară, printr-un indice de 22,35, apoi faţă de cea românească (19,23) ; faţă de cea italiană (17,20); faţă de cea elenă (16,61); faţă de armeană (16,05); faţă de ruşii-lipoveni (15,31); faţă de ucraineni (15,28) şi faţă de rromi (ţigani) cu un indice cel mai scăzut de 11,31. Indicele faţă de rromi (ţigani) fiind sub media de intensitate, poate fi considerat o atitudine de respingere.

In privinţa atitudinilor reciproce (de retroevaluare), din perspectiva comunităţilor coabitante faţă de turci, notăm faptul că atitudinile echivalente sunt foarte rare; cea mai ridicată cotă de apropiere faţă de turci s-a constatat în cadrul eşantionului tătar (23,69); adică o intensitate aproape egală cu atitudinea turcilor faţă de turci (23,88). In studiul atitudinilor de retroevaluare, comparativ cu cele directe, a doua constare se referă la gradele mai mari de apropiere faţă de turci prezentate de eşantioanelor etnice martor. De exemplu, din partea armenilor această cotă a fost de 18,67; a lipovenilor de 18,38; a ucrainenilor de 17,93; a rromilor de 17,76 şi a românilor de 17,37. O atitudine de mai slabă apropiere

https://biblioteca-digitala.ro

faţă de turci au prezentat eşantioanele italian (16,10) şi elen (14,79, cel mai scăzut). Cu o excepţie slab semnificativă (cazul eşantionului elen), întrucât toţi ceilalţi indicii s-au situat peste media teoretică de 15,00, putem spune că, faţă de această minoritate, nu s-au semnalat distanţe critice cu caracter de respingere.

Tabelul nr. 2

Indicii de calitate şi distanţă etnică la turcii dobrogeni faţă de ei înşişi şi faţă de alte comunităţi din Dobrogea, pe subcategorii de eşantioane turce.

Nr. cazuri	Sub-categorii	1 Turci	2. Români	3 Armeni	4. Greci	5 Italieni	6 Tătari	7. Romi	Rusi Lipov	9. Ucrai
50 turci	Indice global	**23,88**	19,23	16,05	16,66	17,20	22,35	11,85	15,31	15,28
28	Femei	**23,13**	19,40	15,70	16,83	17,16	22,30	12,50	15,46	15,43
22	Bărbaţi	**24,63**	19,06	16,40	16,40	17,25	22,40	11,20	15,16	15,13
24	Tineri sub 30 ani	**24,29**	20,60	16,70	17,oo	17,90	23,38	14,25	15,25	15,25
20	Adulţi 31-55 ani	**24,30**	17,93	15,10	15,55	16,25	22,75	11,10	15,10	14,60
6	Peste 56 ani	**23,10**	19,10	16,30	17,30	17,55	21,oo	10,20	16,10	16,oo
14	Sc.gen. si profes.	**24,oo**	18,35	13,90	14,10	15,90	22,30	7,30	13,75	14,30
26	Studii liceale	**24,oo**	20,60	17,10	17,60	16,60	23,oo	12,50	15,50	15,30
10	St. post liceale	**24,50**	20,70	16,40	13,20	17,10	22,90	10,oo	16,10	16,10

Pe baza datelor din tabelul nr. 2 putem reliefa pe subcategorii de populaţie turcă, atitudinile acestei comunităţi faţă de români ca populaţie majoritară, cele de apropiere faţă de tătari, precum şi cele de respingere faţă de romi (ţigani). Toate subcategoriile turceşti prezintă faţă de tătari cote ridicate de apropiere, comparativ cu cele faţă de români. De exemplu, tinerii turci de sub 30 de ani, faţă de români, se

https://biblioteca-digitala.ro

află la o cotă de apropiere de 20,60 ; faţă de tătari cota este de 23,30; faţă de rromi (ţigani), cel mai scăzut indice de respingere s-a constat în rândul persoanelor turce cu şcoală generală la o cotă de 7,30. Faţă de celelalte comunităţi conlocuitoare, minoritatea turcă pe subcategorii de populaţie a prezentat cote ridicate de apropiere şi conlucrare. De exemplu, turcii cu studii liceale prezintă cea mai ridicată cotă de apropiere faţă de armeni la o cotă de 17,10.

3. Analize de valori, trăsături şi stiluri etnice

În analiza de date oferite de eşantionul turc pe baza chestionarului PPN - 50, s-au operat 50 teste de semnificaţie a diferenţelor dintre medii pentru cele 50 de variabile-item ale acestui instrument. La un prag de semnificaţie statistică $\mathbf{p} < 0,05$, calculat pe metoda semnificaţiei dintre medii, s-a constat o singură situaţie de semnificaţie statistic neconcludentă, respectiv la itemul de *individualism,* care a înregistrat un prag $\mathbf{p} = 0.06$. Tehnica de întabelare şi interpretare a datelor derivată din principiul interevaluării şi al dublei perspective este aceeaşi prin ordonarea trăsăturilor etnice turceşti în 3 categorii de profile : unul autoevaluat, 8 profile retroevaluate şi unul integrat cu valoare de reper. Cu caracter ilustrativ, din cele 50 de poziţii ale variabilelor redăm alăturat în tabelul nr. 3 un extras cu primele 10 trăsături modale turceşti. Pe primele 10 locuri, în cadrul profilului turc integrat apar, în ordine următoarele trăsături modale: *credinţa religioasă, preţuirea propriei identităţi etnice, mândria, tradiţionalismul, sentimentul istoriei, spiritul comercial, ataşamentul faţă de România, simţul frumosului, independenţa şi prietenia.* Intre profilul turc integrat (obţinut prin evaluările a 350 de subiecţi) şi profilul turc autoevaluat (obţinut prin evaluările a 50 de subiecţi), din 10 trăsături

https://biblioteca-digitala.ro

7 sunt comune. Acest procent de 70 % trăsături etnice turceşti coincidente şi „acceptate" de toate comunităţile conlocuitoare indică o bună cunoaştere a ei pe plan local. De asemenea, putem nota şi diferenţe semnficative de valorizare. De exemplu, în profilul turc integrat *ataşamentului faţă de România* este situat în poziţia 7, dar în cel autoevaluat este absent din primele 10 poziţii. Această trăsătură modală, cu o cotă de intensitate în profilul turc integrat de 4,11, a fost apreciată de alte comunităţi la valori superioare de manifestare: eşantionul armean îi conferă o cotă de 4,70; eşantionul tătar cota 4,56 ; rromii (ţiganii) cota 4,14 şi însăşi turcii la cota de 4,12. In autoevaluarea eşantionului turc, între însuşirile comune mai preţuite sunt *ospitalitata, hărnicia şi inteligenţa generală*, însuşiri absente din profilul integrat, ceea ce poate avea şi semnificaţia unor „contestaţii" din partea eşantioanelor-martor.

Tabelul nr. 3

Structura ierarhică de trăsături etnice auto- şi retroevaluate la turcii dobrogeni

Profiluri / Trăsături	Profilul integrat	Profilul auto-evaluat	Profiluri retroevaluate pentru turcii dobrogeni pe fiecare item realizate de eşantioanele etnice martor din zona de contact							
Valori şi trăsături etnice	total eşantio	Turci 50	Români 50	Arme. 30	Greci 30	Italie 30	Tătari 50	Romi 30	50 Ruşi Lipove	Ucrai 30
1. Credinţa religioasă	4,63	4,62	4,72	4,97	4,73	4,50	4,78	4,59	4,37	4,42
	0,82	0,73	0,76	0,18	0,45	0,94	0,58	1,21	0,83	1,20
Preţuirea propriei	4,43	4,70	4,30	4,93	4,50	4,43	4,52	3,90	4,18	4,35
2. Identităţi etnice	0,92	0,74	1,05	0,25	0,73	1,04	0,79	0,77	1,05	1,20
3. Mândria	4,42	4,76	4,48	4,57	4,37	3,57	4,56	4,90	4,20	4,23
	0,90	0,56	0,89	1,07	0,81	1,17	0,70	0,41	0,89	0,99
4Tradiţionalismul	4,38	4,30	4,70	4,23	4,50	4,53	4,46	4,10	4,18	4,32
	0,93	0,91	0,76	1,01	0,78	0,73	0,93	1,18	0,91	1,14
5. Sentimentul istoriei	4,21	4,60	3,82	4,60	4,10	3,87	4,62	4,48	3,78	4,06
	1,08	0,76	1,37	0,93	0,88	1,07	0,88	0,69	1,16	1,24
6.Spiritul comercial	4,18	4,32	3,68	3,67	4,33	4,33	4,56	4,31	4,16	4,23
	0,93	0,94	1,15	0,66	0,71	0,80	0,76	0,60	0,99	0,99
7. Atasamentul faţă de România	4,11	4,12	4,00	4,70	4,10	3,50	4,72	4,14	4,06	3,39
	1,08	1,15	1,23	0,88	0,55	1,20	0,67	0,95	1,03	1,09
8.Independenţa	4,08	4,40	3,88	4,20	3,93	3,50	4,56	3,97	3,98	3,97
	1,04	1,01	1,15	1,10	1,05	1,07	0,81	0,50	0,97	1,20
9. Simţul frumosului	4,06	4,50	4,20	4,07	3,73	3,43	4,50	4,34	3,86	3,35
	0,97	0,68	1,01	0,94	0,87	0,86	0,91	0,61	0,91	1,14
10.Prietenia	4,01	4,66	4,04	3,86	3,62	3,41	4,66	3,97	3,59	3,61
	1,07	0,59	1,17	0,88	1,24	1,05	0,63	1,21	0,96	1,20

https://biblioteca-digitala.ro

Din autoevaluările eşantionului turc este surprinzătoare absenţa *spiritului comercial.* Deşi este o trăsătură activ confirmată de toate comunităţile conlocuitoare (poziţia 6 în profilul integrat cu o cotă de 4,18), totuşi în autoevaluarea turcilor spiritul comercial apare pe o poziţie îndepărtată (11) cu o cotă de intensitate 4,32. În autovalorizarea eşantionului de turci dobrogeni, am putea avea în vedere funcţionarea unor elemente de subiectivitate. De aceea, pentru alegerea trăsăturilor dominante la această comunitate este obligatorie funcţionarea de cât mai multe confirmări / verificări din partea mai multe eşantioane etnice martor. *După opinia noastră, trăstăturile care exprimă un deplin acord asupra primei laturi a profilului etnic turc din Dobrogea sunt cele referitoare la preţuirea propriei identităţi etnice, simţul frumosului, sentimentul istoriei, credinţa religioasă, mândria, independenţa, prietenia, spiritul comercial şi ataşamentul faţă de România. Şi în cazul acestui profil este de remarcat configuraţia de unicat, fără precedent la alte neamuri.*

Tabelul nr. 4

Primele 10 poziţii de trăsături modale la minoritatea turcă

Extras de trăsături din profilul etnic turc integrat	
Trăsaturi şi valori	medii aritm.
40.Simţul răspunderii	3,61
41. Comunicativi cu sinceritate	3,58
42. Inventivitatea	3,86
43. Idividualismul	3,30
44. Spiritul critic	3,44
45. Dominativitatea	3,76
46.Supuşenia / obedinaţa	3,84
47. Imitativitatea	3,38
48.Fatalismul	3,36
49. Scepticsmul	3,18
50.Agresivitatea	3,04

Extras de trăsături din profilul etnic turc autoevaluat		
Trăsaturi şi valori	medii aritmet	Trăsături comune
40.Simţul răpspunderii	4.16	x
39. Receptivitatea la ideile altora	3,92	-
42. Inventivitatea	3,86	x
37.Perseverenţa până la finalizare	3,84	-
46.Supuşenia şi obedienţa	3,84	x
45. Dominativitatea	3,76	x
44. Spiritul critic	3,60	x
48. Fatalismul	3,36	x
43. Individualismul	3,30	x
49. Scepticsmul	3,18	x
50. Agresivitatea	3.04	x

https://biblioteca-digitala.ro

La fel de semnificativă pentru această comunitate, este analiza trăsăturilor cu redusă intensitate (de manifestare) în conştiinţa publică cu cu extras de prezentare în tabelul nr. 4.

Faţă de aceste trăsturi observaţiile noastre sunt următoarele:

- din perspectiva a 8 comunităţi etnice şi chiar a celei turceşti, în 8 cazuri există un acord deplin asupra trăsăturilor de slabă intensitate. Proporţia consensuală de 80 % trăsături de slabă intensitate arată că ele sunt bine cunoscute atât în ambele tipuri de eşantioane-martor şi de referinţă, ceea ce confirmă buna cunoaştere a acestei comunităţi;

- în această latură a profilului etnopsihologic turc apariţia unor însuşiri „din perspectivă internă" indică prezenţa unor puncte slabe specifice la acest neam (a se vedea slaba *capacitate de inventivitate* sau *slaba receptivitate la ideile altora*).

În privinţa celor mai slabe manifestări, există un acord general asupra faptului că turcii de azi din România nu se prezintă prin *agresivitate* etnică. Trăsătura agresivităţii la turcii dobrogeni a fost plasată pe ultimul loc (poziţia 50) de toate comunităţile - martor din zona de contact. La fel de slabe s-au constatat a fi şi *individualismul*, ca trăsătură statistică „ nesemnificativă", cu o poziţie perfect consensuală în ambele tipuri de eşantioane, *scepticismul* (poziţia 49), *fatalismul* (poziţia 48), *dominativitatea* în ocuparea unor funcţii publice (poziţia 45), *slaba prezenţă a spiritului critic* (44), dar şi *insuficienta manifestare a inventivităţii* (poziţia 42) şi a *simţului de răspundere* (poziţia 43)

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 5

Ultimele 10 poziţii de trăsături modale la minoritatea turcă

Extras de trăsături din profilul etnic turc integrat	
Trăsaturi şi valori	medii aritm.
40.Simţul răspunderii	3,61
41. Comunicativi cu sinceritate	3,58
42. Inventivitatea	3,86
43. Idividualismul	3,30
44. Spiritul critic	3,44
45. Dominativitatea	3,76
46.Supuşenia / obedinaţa	3,84
47. Imitativitatea	3,38
48.Fatalismul	3,36
49. Scepticsmul	3,18
50.Agresivitatea	3,o4

Extras de trăsături din profilul etnic turc autoevaluat		
Trăsaturi şi valori	medii aritmet	Trăsături comune
40.Simţul răpspunderii	4.16	x
39. Receptivitatea la ideile altora	3,92	-
42. Inventivitatea	3,86	x
37.Perseverenţa până la finalizare	3,84	-
46.Supuşenia şi obedienţa	3,84	x
45. Dominativitatea	3,76	x
44. Spiritul critic	3,60	x
48. Fatalismul	3,36	x
43. Individualismul	3,30	x
49. Scepticsmul	3,18	x
50. Agresivitatea	3.o4	x

In acest tabel remarcăm şi unele situaţii contradictorii. De exemplu, comparativ, prezenţa *comunicativităţii cu sinceritate* pe ultimele locuri în profilul integrat, nu coincide cu poziţia acesteia în profilul autoevaluat, ceea ce poate însemna faţă de această trăsătură o tendinţă de contestare din partea eşantionului turc. Tot astfel, un defect major confirmat în ambele profile se referă la *slaba asumare a responsabilităţii* (poziţie 40). În ansamblu, însă, *slaba manifestare a agresivităţii, a scepticismului, a fatalismului, a imitativităţii, pot fi considerate calităţi, dar alte trăsături precum lipsa de inventivitate, de asumare a răspunderii, slaba perseverenţă în finalizarea unor obiective, pot constitui defecte, iar toate alcătuiesc cea de a doua latură în planul diferenţelor etnice specifice, la minoritatea turcă din România.*

Alături de analiza variabilelor-item, o perspectivă de sinteză ne oferă întocmirea matricei stilistice care conţine potenţiale elemente de prognoză.

Pentru obţinerea *profilului stilistic integrat* (indiferent

https://biblioteca-digitala.ro

de comunitate) procedăm la calculul mediei aritmetice şi al abaterii standard, din 5 în 5 itemi pe toate cele 350 de chestionare în care a fost trecută şi comunitatea turcă. Pentru obţinerea *profilului stilistic autoevaluat*, acelaşi „soft" se aplică numai la cele 50 de cazuri ale eşantionului turc. Pentru obţinerea *profilelor retroevaluate,* acelaşi „soft" se aplică pe toate retroevaluările referitoare la turci, din fiecare eşantion-martor. Redăm alăturat în tabel nr. 6 o sinteză cu matricea stilistică a turcilor dobrogeni.

Tabelul nr. 6

Matricea stilistică a **turcilor dobrogeni** determinată prin auto şi retroevaluare

Profile / Stiluri	Profil Stilistic Integrat	Profil Stilistic Auto evaluat	Profiluri stilistice retroevaluate pentru turcii dobrogeni realizate de eşantioanele etnice martor din zona de contact							
Stiluri de relaţionare interetnică	total eşantion 350	Turci 50	Români 50	Arm. 30	Greci 30	Italie 30	Tătari 50	Romi 30	Ruşii-Lipov 50	Ucra 30
I CULTURAL	3,87 1,06	4,22 0,89	3,90 1,08	4,11 0,91	3,72 0,98	3,54 1,01	4,16 0,99	3,38 0,83	3,75 0,91	3,69 1,14
II ACTIV	3,85 1,02	4,29 0,83	3,69 1,13	3,90 1,02	3,74 0,91	3,67 1,01	4,23 0,91	3,30 0,64	3,79 0,94	3,63 1,11
III AFECTIV	3,81 1,08	4,26 0,85	3,86 1,10	3,78 1,12	3,68 1,00	3,30 1,07	4,23 0,92	3,53 0,75	3,64 0,98	3,47 1,13
IV SOCIAL	3,80 1,10	4,19 0,98	3,70 1,20	4,12 0,93	3,63 0,95	3,55 1,05	4,16 1,00	3,29 0,79	3,66 1,09	3,61 1,13
V MORAL	3,65 1,09	4,03 0,93	3,56 1,12	3,75 1,07	3,41 1,04	3,17 1,05	4,09 1,00	3,30 0,79	3,56 0,94	3,53 1,15

Se remarcă prevalenţele *stilului cultural* şi a celui *activ* pe primele locuri, urmate de manifestările *stilului afectiv* pe un plan median, iar pe planul trei apar manifestările de *stil social şi moral.* La o analiză stilistică interetnică, cea mai semnificativă echivalenţă o remarcăm între eşantioanele turc şi tătar: atât în profilul stilistic integrat, cât şi în cel

https://biblioteca-digitala.ro

autoevaluat *comunitatea turcă şi cea tătară din România au aceeaşi matrice etnopsihologică.* La fel de semnificativă este structura matricială a profilului stilistic autoevaluat. In toate configuraţiile de bază ale acestor stiluri putem semnala importante similarităţi. Dar, în egală măsură, o analiză corectă de detaliu surprinde şi diferenţe de specific etnopsihologic. Astfel, în cadrul *stilului activ,* referitor la muncă şi productivitate, în ierarhia de trăsături a profilului integrat, la ambele comunităţi se afirmă o *încredere sporită în forţele proprii,* în poziţii semnificative de intensitate ridicată, respectiv 15 la turci şi de 10 la tătari. În muncă, însă, activismul turc este pe *direcţia spiritului comercial* şi *întreprinzător* (poziţiile 6 şi 13), pe când activismul tătar are la bază un *interes sporit pentru profesionalism* şi *hărnicie* (poziţiile 20 şi 21). *Stilului afectiv,* de nivel median pentru ambele comunităţi, are ca element-pivot comun *mândria etnică,* (poziţia 3 la turci şi 2 la tătari). Dar, stilul afectiv al turcilor prezintă un plus de *receptivitate estetică,* cu un simţ mai dezvoltat al *frumosului* (poziţia 9); în vreme ce la tătari *mândria etnică* se asociază cu un *plus de ambiţie* (poziţia 6). O configurare similară constatăm şi în cazul *stilului social;* la ambele comunităţi orientarea principală aacestui stil este de *preţuire a propriei identităţii etnice* (poziţia 2 la turci şi 3 la tătari). În sensul specificităţii, însă, comunitatea turcă este marcată de un mai viu *sentiment al*

Tabelul nr. 7
Matricea stilistică autoevaluată din eşantioanele turc şi tătar

Eşantion **turc** 50 cazuri	
Stiluri	
ACTIV	4.29 0,83
AFECTIV	4,26 0,85
CULTURAL	4.22 0,89
SOCIAL	4.19 0,98
MORAL	4,03 0,93

Eşantion **tătari** 50 cazuri	
Stiluri	
4.36 0,83	ACTIV
4,34 0,81	AFECTIV
4,23 1,15	CULTURAL
4,23 0,92	SOCIAL
4.15 0,99	MORAL

https://biblioteca-digitala.ro

istoriei (prezent în poziţia 5), pe când *stilul social* al tătarilor se asociază cu un plus de ataşament faţă de România (în poziţia 7). Aceleaşi tip de similitudini şi diferenţe sensibile se pot nota şi în cazul stilului moral. Astfel, deşi majoritatea trăsăturilor de compoziţie ale acestui stil se află în poziţii secundare, chiar terţiare în structura stilistică generală la ambele comunităţi el se bazează pe relaţii de prietenie (poziţia la turci şi 2 la tătari). Dar, prietenia din stilul moral al turcului funcţionează ca un gen de *omenie* (poziţia 17) sprijinită pe mica înţelegere, pe când prietenia tătarului se completează cu *respectul pentru cuvântul dat,* pe baza unui *sentiment activ al onoarei* (poziţia 14).

In studiul de faţă, alegerea acestor comunităţii musulmane a avut în vedere ipoteza unor similitudini accentuate, faţă de care s-a pus întrebarea dacă modelul metodologic avansat va putea realiza „disocierea" lor. Concluzia noastră este că aceste diferenţe pot fi surprinse, chiar până la detalii. Succesul diagnozei se bazează cu prioritate pe organizarea cadrului experimental, pe principiul dublei perspective, prin interevaluarea comunităţilor de studiu dar, în egală măsură şi prin desfăşurarea nuanţată a analizei comparate.

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul nr. 8
Structura ierarhică de trăsături şi valori etnice, auto- şi retroevaluate la turcii dobrogeni

Profiluri / Trăsături	Profil integrat	Profil auto-evaluat	8 profiluri retro - evaluate pentru turci dobrogeni pe fiecare item realizate de eşantioanele etnice martor din zona de contact							
Valori si trăsături etnice	total esantion	Turci 50	Român 50	Armeni 30	Greci 30	Italie 30	Tătari 50	Romi 30	Lipoveni50	Ucrai 30
1. Credinţa religioasă	4,63 0,82	4,62 0,73	4,72 0,76	4,97 0,18	4,73 0,45	4,50 0,94	4,78 0,58	4,59 1,21	4,37 0,83	4,42 1,20
2. Preţuirea propriei identităţi etnice	4,43 0,92	4,70 0,74	4,30 1,05	4,93 0,25	4,50 0,73	4,43 1,04	4,52 0,79	3,90 0,77	4,18 1,05	4,35 1,20
3. Mândria	4,42 0,90	4,76 0,56	4,48 0,89	4,57 1,07	4,37 0,81	3,57 1,17	4,56 0,70	4,90 0,41	4,20 0,89	4,23 0,99
4.Tradiţionalismul	4,38 0,93	4,30 0,91	4,70 0,76	4,23 1,01	4,50 0,78	4,53 0,73	4,46 0,93	4,10 1,18	4,18 0,91	4,32 1,14
5. Sentimentul istoriei	4,21 1,08	4,60 0,76	3,82 1,37	4,60 0,93	4,10 0,88	3,87 1,07	4,62 0,88	4,48 0,69	3,78 1,16	4,06 1,24
6.Spiritul comercial	4,18 0,93	4,32 0,94	3,68 1,15	3,67 0,66	4,33 0,71	4,33 0,80	4,56 0,76	4,31 0,60	4,16 0,99	4,23 0,99
7. Atasamentul faţă de România	4,11 1,08	4,12 1,15	4,00 1,23	4,70 0,88	4,10 0,55	3,50 1,20	4,72 0,67	4,14 0,95	4,06 1,03	3,39 1,09
8.Independenţa	4,08 1,04	4,40 1,01	3,88 1,15	4,20 1,10	3,93 1,05	3,50 1,07	4,56 0,81	3,97 0,50	3,98 0,97	3,97 1,20
9. Simţul frumosului	4,06 0,97	4,50 0,68	4,20 1,01	4,07 0,94	3,73 0,87	3,43 0,86	4,50 0,91	4,34 0,61	3,86 0,91	3,35 1,14
10.Prietenia	4,01 1,07	4,66 0,59	4,04 1,17	3,86 0,88	3,62 1,24	3,41 1,05	4,66 0,63	3,97 1,21	3,59 0,96	3,61 1,20
11. Ambiţia	4,02 1,07	4,18 0,98	4,00 1,11	4,30 0,79	4,23 0,94	3,80 1,10	4,34 1,04	2,93 0,96	4,12 0,88	3,87 1,23
12. Curajul si cutezanţa	3,97 0,96	4,28 0,90	3,90 0,99	3,83 1,05	3,93 0,91	3,63 1,10	4,24 1,00	3,55 0,51	3,92 1,00	4,10 0,83
13.Spiritul întreprinzător	3,97 0,94	4,36 0,72	3,92 0,94	3,83 0,79	4,20 1,06	3,87 1,07	3,98 1,04	3,59 0,73	3,92 0,91	3,90 1,08
14.Solidaritatea	3,95 1,05	4,18 0,96	3,44 1,34	4,67 0,71	3,60 0,81	4,37 0,85	4,26 0,94	3,66 0,72	3,69 1,06	3,84 0,97
15.Incredcrea în forbele proprii	3,94 1,05	4,42 0,64	3,98 1,31	3,86 1,09	3,90 1,06	3,43 1,17	4,56 0,79	3,59 0,78	3,73 1,04	3,31 1,11
16Adaptabilitatea	3,93 1,03	4,42 0,70	4,06 1,04	3,83 1,05	3,60 1,10	3,47 0,97	4,56 0,67	3,14 0,74	4,00 0,87	3,45 1,36
17. Omenia	3,89 1,00	4,26 0,80	4,08 0,83	4,43 0,86	3,47 1,38	3,50 1,11	4,22 0,82	3,38 0,49	3,67 0,92	3,55 1,18
18. Optimismul	3,89 1,13	4,30 1,04	4,02 1,02	4,57 0,77	3,70 0,95	3,33 0,92	3,82 1,38	3,38 1,47	3,73 0,88	3,87 1,09
19. Inteligenţa	3,88 0,99	4,34 0,85	3,90 1,04	3,90 1,11	3,43 1,10	3,67 0,99	4,42 0,78	3,72 0,59	3,53 0,92	3,58 0,92
20. Tăria de caracter	3,87 1,00	4,26 0,80	3,64 1,08	3,57 1,04	3,83 0,95	3,33 1,09	4,34 0,96	3,76 0,64	3,98 0,88	3,68 1,11
21.Simţul onoarei	3,85 1,05	4,42 0,91	3,88 1,02	4,00 1,02	3,70 0,95	3,87 1,11	4,26 1,01	3,17 0,60	3,59 0,96	3,29 1,22
22. Spiritul de sacrificiu	3,83 1,07	4,28 1,95	3,80 1,20	4,23 1,28	3,33 0,80	2,97 1,00	4,36 0,83	4,21 0,82	3,53 0,74	3,39 1,15
23. Dispoziţie spre întrajutorare	3,82 1,19	4,16 0,93	3,72 1,33	4,33 1,03	3,57 1,10	3,07 1,26	4,34 1,02	3,34 1,45	3,80 0,91	3,58 1,23
24.Profesionalismul	3,80 1,02	4,26 0,78	3,78 1,17	3,77 1,04	3,87 0,86	3,77 1,10	4,10 0,99	3,24 0,74	3,73 0,93	3,23 1,15
25. Ospitalitatea	3,80 1,21	4,66 0,52	3,92 1,16	3,30 1,15	3,50 0,86	3,30 1,32	4,72 0,61	3,24 1,60	3,45 1,02	3,03 1,33

https://biblioteca-digitala.ro

Profiluri / Trăsături	Profil integrat	Profil auto-evaluat	8 profiluri retro - evaluate pentru turcii dobrogeni pe fiecare item, realizate de e°antioanele etnice martor din zona de contact							
Valori si trăsături etnice	pe total esantio	Turci 50	Român 50	Armen 30	Greci 30	Italie 30	Tătari 50	Romi 30	Lipovei 50 Rusii	Ucrai 30
26. Realismul	3,79	4,36	3,90	4,37	3,53	3,07	3,66	3,21	3,92	3,61
	1,07	0,66	1,11	0,81	0,86	1,46	1,06	0,90	0,84	1,23
27. Curăţenia	3,79	4,70	3,80	3,93	3,50	3,27	4,62	2,62	3,47	3,19
si higiena	1,24	0,46	1,31	1,34	1,22	1,23	1,01	0,62	0,96	1,30
28.Capacitatea	3,77	4,32	3,50	3,70	3,60	3,67	4,00	3,21	3,80	3,71
de iniţiativă	0,94	0,84	1,04	1,02	0,92	0,84	0,88	0,49	0,82	1,07
29.Sentimentul	3,77	4,45	3,71	3,97	4,07	3,10	4,24	3,10	3,49	3,32
naturii	1,11	0,79	1,26	1,13	1,01	1,09	0,97	0,41	1,00	1,22
30.Evitarea	3,74	3,96	3,66	3,63	3,93	3,47	4,24	3,41	3,67	3,26
conflictelor	1,07	1,09	0,96	1,67	1,01	0,90	0,82	0,63	1,11	0,96
31. Bunătate	3,73	4,44	4,04	3,87	3,13	3,33	4,48	2,93	3,33	3,10
si blândeţe	1,11	0,76	1,19	1,04	1,07	0,99	0,65	0,96	0,94	1,08
32.Onestitatea	3,72	4,42	3,58	3,83	3,73	3,10	3,92	3,07	3,69	3,61
	1,00	0,76	0,99	0,99	0,87	0,92	1,08	0,37	0,89	1,20
33. Disciplina	3,72	4,20	3,60	4,07	3,37	3,63	4,34	2,97	3,49	3,35
si organizarea	1,01	0,78	0,95	0,94	0,72	1,16	0,87	0,94	0,89	1,11
34.Hărnicia	3,72	4,58	3,70	3,77	3,33	3,33	4,32	2,48	3,55	3,52
	1,11	0,61	1,23	1,19	0,80	0,99	0,91	0,57	0,91	1,23
35. Toleranţa	3,72	4,22	3,58	4,07	3,50	3,30	4,20	2,72	3,67	3,68
interetnică	1,19	1,06	1,09	1,39	1,48	1,02	1,07	0,70	1,11	1,14
36. Simţul	3,71	4,36	3,94	4,30	3,43	2,80	4,00	3,31	3,33	3,35
umorului	1,03	0,75	1,00	0,88	0,90	1,03	0,93	0,66	0,97	1,14
37. Perseverenţa	3,70	3,84	3,44	4,13	3,43	3,63	4,02	3,17	3,84	3,61
până la finalizare	1,07	1,17	1,20	1,36	1,14	0,96	0,96	0,38	0,87	1,23
38.Modernismul	3,69	4,22	3,76	3,11	3,27	3,43	4,40	3,17	3,50	3,58
	1,08	0,84	1,15	1,12	1,11	1,01	0,88	0,80	0,85	1,23
37. Receptivitatea	3,66	3,92	3,34	3,93	3,70	3,30	4,36	2,93	3,57	3,55
la ideile altora	1,14	1,26	1,33	1,14	1,18	0,92	0,92	0,37	0,91	1,21
40. Simţul	3,61	4,16	3,38	3,97	3,47	3,53	3,88	2,45	3,73	3,42
răspunderii	1,07	0,82	1,19	1,00	0,68	0,94	1,10	0,63	1,11	0,96
41.Comunicativi	3,58	4,36	3,46	3,50	3,63	3,13	4,06	2,72	3,41	3,29
cu sinceritate	1,04	0,75	1,01	1,01	0,67	0,90	1,08	0,59	1,14	0,94
42.Inventivitate	3,57	3,86	3,42	3,43	3,83	3,10	3,88	3,07	3,65	3,48
	1,07	1,09	1,14	0,94	1,05	0,99	1,14	0,70	0,90	1,21
43.Individualism	3,50	3,30	3,62	3,67	3,43	3,33	3,64	2,76	3,78	3,77
	1,22	1,13	1,35	1,73	1,28	1,09	1,21	0,74	0,98	1,09
44.Spiritul critic	3,44	3,60	3,48	4,63	3,00	3,23	3,18	2,97	3,59	3,26
	1,09	1,03	1,22	0,61	1,11	0,90	1,24	0,42	1,06	0,89
45Dominativitatea	3,40	3,76	3,35	3,55	3,50	3,27	3,72	2,17	3,22	3,69
	1,21	1,25	1,36	1,09	0,97	1,28	1,14	0,66	1,21	0,97
46. Supunenia	3,36	3,84	3,46	4,10	2,70	3,20	3,26	3,03	3,18	3,23
°i obedienţa	1,25	1,22	1,16	0,96	1,18	1,16	1,45	0,94	1,30	1,15
47.Imitativitatea	3,35	3,66	3,56	3,23	3,10	2,97	3,66	2,90	3,39	3,10
	1,18	1,22	1,33	1,04	1,09	0,96	1,26	1,11	0,98	1,25
48. Fatalismul	3,05	3,36	3,04	2,63	2,63	2,67	3,56	2,66	3,00	3,35
	1,11	1,19	1,09	0,93	0,93	1,06	1,21	0,90	1,06	1,02
49.Scepticismul	2,94	3,18	2,18	2,90	2,83	2,47	3,62	2,69	2,94	3,48
	1,14	1,24	1,12	0,96	0,87	0,82	1,19	0,71	1,11	1,06
50.Agresivitatea	2,85	3,04	2,72	1,93	2,43	2,60	2,94	3,55	3,06	3,10
	1,39	1,43	1,44	1,51	1,57	1,10	1,53	0,74	1,09	1,37

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliografie

ARBORE, Al., *Analele Dobrogei seria XV -1935*

CHELCEA, S., *Atitudinile etnice şi măsurarea lor* , de asemenea *Atitudinile etnice ale românilor: „ distanţa socială"* în Revista *Sociologia românească* nr. 2 / 3 din 1994

GÂRLAN, M., *Studiul dublei perspective în cadrul relaţiilor etnice ale comunităţii italiene din jud. Tulcea* Editura Muzeului Arad 1999

NĂSTASE A. *Drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale - Reglementări în dreptul internaţional*, volumul 1-4, Asociaţia română pentru democarţie, Editura Regiei Autonome „Monitorul Oficial", Bucuresti, 1998.

LAPTANTIN, F. *Descrierea etnografică,* Editura Pollirom, Bucureşti, 2000

ONAL, N., M., *Din folclorul turcilor dobrogeni* Editura Kriterion, Bucuresti, 1997

DECEI. A. şi GEMIL T. Problema colonizării turcilor selgiucizi în Dobrogea sec. al XIII-lea în culegere de studii Relaţii Romano-Orientale Ed. Stiinţifică şi Enciclopedică, Buc. 1978.

MINISTERUL EDUCAŢIEI

NATIONALE DIN ROMANIA Direcţia Generală de Învăţământ pentru Minorităţi Naţionale Configuraţia actuală a învăţământului pentru minorităţile naţionale din România Editura Studium, Cluj – Napoca 1999.

https://biblioteca-digitala.ro

DIE TÜRKENGEMEINDE IN RUMÄNIEN. DIAGNOSE DER ETHNISCHEN VERHÄLTNISSE UND NATIONALEIGENTÜMLICHKEIT

Zusammenfassung

Die vollständigste Studie von der Abstammung der Türken aus Rumänien gehört A. Decei und T. Gemil. Gemäss dieser Autoren waren hier die ersten Ansässigen die 1265 aus Dobrudscha angekommenen seleuciser Turkmenen.

Nach der Eroberung Konstantinopels 1453, werden sich ihnen die ottomaner Türken anschliessen. Entlang 4 Jahrhunderten werden sie hier die Grundlagen für eine Militärverwaltungsbehörde der Region als Grenzgebiet setzen.

Schliesslich setzen sich in den nächsten Jahrhunderten verschiedene türkische Stämme, Nomaden und Iuruker, in der Dobrudscha nieder.

Ab 1878 werden all diese volksstämme die Benennung ''dobrudschaer Türken" bekommen. Was die Bevölkerungsentwicklung betrifft, kann man ab 1930 einen Zuwachs dieser festtstellen, so dass bei der letzten Volkszählung (1992) die Türken 0,1 % der Bevölkerungszahl unseres Landes ausmachen.

Führt man eine Analyse der ethnischen Verbindungen und Abstände zwischen den dobrudschaer Türken und den anderen Gruppen die im Umfeld leben durch, ist eine Maximalannäherung der Türken zu den Tataren, dann zu den Rumänen und anderen Völkern festzustellen. An letzter Stelle befinden sich die Verhältnisse zu den Rums.

Gebraucht man eine andere Art von Merkmalen,erhalt man die Züge die das türkische ethnische Profil kennzeichnen, einerseits so wie sie von den anderen wahrgenommen

https://biblioteca-digitala.ro

werden,andererseits so wie sie aus den Selbstschätzungen der Türken zu ersehen sind.

Alle anderen völker betrachten als Hauptzüge der Türken den religiösen Glauben, danach die Schätzung der eigenen Identität, den Stolz, den Traditionalismus, das Geschichtsgefühl. Dagegen glauben die Türken, dass das was sie kennzeichnet in erster Reihe der Stolz ist, dann die Schätzung der eigenen Identität, Freundlichkeit, Gastfreundschaft und endlich, der religiöse Glauben.

Aus einer anderen durchgeführten Schätzungs-und Selbstschätzungsanalyse, wobei andere Iteme verwendet wurden, folgt eine schwache Ausserung der Agressivität, das Skeptizismus, des Fatalismus, der Nachahmung, "Fehler" die als Eigenschaften gelten können. Jedoch andere Züge wie Mangel an Erfindungsgeist, Verantworungsübernahme, schwaches Vorankommen um ein Ziel zu erreichen, können als Fehler angenommen werden. Aber alle zusammen stellen auf Ebene der ethnischen Meinungsverschiedenheiten eigentümliche Elemente die die dobrudschaer Türken identifiziert und sie von den anderen unterscheidet, dar.

https://biblioteca-digitala.ro

LECTURILE INTELIGHENŢIILOR SÂRBE ARĂDENE LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA ŞI PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Elena Rodica Colta

A vorbi despre lecturile inteligheţiilor sârbe arădene la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului următor este astăzi o problemă la fel de dificilă ca aceea privind lecturile inteligheţiilor româneşti din Arad în această epocă, pentru că exceptând câteva colecţii nobiliare de carte[1] şi câteva biblioteci particulare preoţeşti, toate celelate cărţi din bibliotecile de familie, aparţinând mai ales acestor etnii dar nu numai, s-au distrus în tumultul evenimentelor, fără să lase măcar o amintire în tradiţia orală sau o consemnare a lor documentară.

La aceste distrugeri provocate de anumite evenimente istorice şi cataclisme, care s-au abătut în secolele trecute asupra Aradului[2], trebuie să avem în vedere şi perisabilitatea tirajelor ieftine, scoase pe hârtie ordinară, de proastă calitate, care încep să apară la sfârşitul secolului al XVIII-lea, pentru cititorul să-i zicem de rând, şi la aspectul modest al acestor cărţi, care nu te îndeamnau să le păstrezi după ce le-ai citit, şi care dealtfel în cele mai multe case în care s-au găsit nici nu au fost păstrate, devenind azi foarte rare.

Urmărind literatura arădeană din trecut constatăm că acest subiect a fost ignorat de diverşii autori care s-au ocupat

https://biblioteca-digitala.ro

de zonă.

Extinzând lucrurile asupra întregului Banat situaţia se diversifică.

O parte din autorii străini din trecut,care au abordat problema nivelului cultural al acestui teritoriu, au susţinut în lucrările lor, exagerând în sens negativ, că ortodocşi au avut o pregătire foarte modestă.

Să ne amintim doar de Erler. Acesta în lucrarea sa *Banatul de la origini până acum*[3], redactată în 1774, susţinea că preoţii ortodocşi nu sunt altceva decât nişte ţărani deghizaţi, care nu pot avea vreo noţiune despre religie deoarece luaţi de cele mai multe ori direct de la coarnele plugului de-abia ştiu citi în limba lor maternă.[4]

La cealaltă extremitate se situează cercetătorii români care, dorind să anuleze aceste păreri negative şi având puţine date despre lecturile orăşenilor, suplinesc lipsa de informaţie printr-o extensie a lecturilor din lumea satului, care s-au consumat în preajma bisericii, asupra tuturor categoriilor de receptori, fără să ţină seama de nivelele diferite de cultură ale acestor oameni. Ambele puncte de vedere minimalizează cititorul instruit de la oraş, care a avut, cum vom vedea în cele ce urmează, un nivel de cultură european.

Trebuie să spunem tot aici că, în ceea ce-i priveşte pe sârbii din România, cercetări de sociologia culturii nu s-au făcut în ţară, această lucrare de receptare a cărţii reprezentând o premieră.

De aceea când ne-am propus să analizăm orizontul lecturilor inteligheţiilor sârbe arădene la finele veacului al XVIII-lea şi la începutul celui următor, am avut în vedere pe de o parte producţia de carte din acea vreme, în acest caz oferta făcută de Tipografia ilirică din Viena, de cea a Universităţii din Pesta şi de câteva tipografii private din Novi

https://biblioteca-digitala.ro

Sad,iar pe de alta de opţiunile unei anumite categorii de cititori,adică intelighenţiile sârbe arădene[5], care apar pe listele de abonaţi ale unor cărţi[6] sau care semnează ca proprietari pe cărţile din biblioteca personală.

Cărţile acestea, câte s-au mai păstrat, se găsesc azi în două fonduri de partimoniu din judeţ, şi anume la Parohia ortodoxă sârbă Arad-Centru şi la Mănăstirea Hodoş Bodrog, ambele foarte puţin cercetate.

Înainte însă de a trece la prezentarea propriu-zisă a volumelor şi a proprietarilor lor, se cuvine să ne referim puţin la aspectul şi dimensiunea Aradului acelor vremi, fiindcă există la mulţi tentaţia de a gândi oraşul veacului al XVIII-lea prin ceea ce este el azi. Or universul acestor cumpărători de cărţi trebuie gândit ca o performanţă în condiţiile în care, aşa cum vom vedea, faţă de alte oraşe mari, Aradul de acum două veacuri şi jumătate era un orăşel în curs de dezvoltare, cu multe probleme.

Să încercăm să schiţăm aşadar, foarte pe scurt, locul în care au trăit aceşti intelectuali azi uitaţi, să vedem cât şi ce anume a fost Aradul în secolul al XVIII-lea, ce putea şi ce nu putea el să ofere din punct de vedere cultural cetăţenilor săi, cum a început veacul al XIX-lea din acest punct de vedere, ce posibilităţi de instruire aveau cetăţenii arădeni în acel timp.

Chiar dacă aşezarea este foarte veche, nu putem să vorbim despre o structură de locuire urbană, în sensul modern al cuvântului, în Arad înainte de eliberarea acestuia de sub turci.[7]

Aşa cum se ştie, tot secolul al XVIII-lea a funcţionat o anumită segregare etnică, fiecare etnie avându-şi propriu cartier sau ''oraş ''.

O hartă a unui cartograf anonim din 1752[8] indică în

https://biblioteca-digitala.ro

Aradul Vechi un Civitas germanica, un Civitas rascianica[9] şi un nucleu de locuire, uşor periferic, numit Wallachay, delimitări care ne lămuresc, din chiar numele cartierului, în privinţa etniei celor ce locuiau acolo.

Dacă mai adăugăm la aceste demarcaţii cu caracter etnic micro cartierul din jurul vechii biserici ortodoxe române[10], în care locuiau ''grecii", adică bogaţii negustori macedoromâni, şi ''uliţa maghiară" din oraşul german, avem o imagine foarte exactă asupra multietnicităţii acestui oraş în prima jumătate a veacului al XVIII-lea.

Ca dimensiuni ştim dintr-o altă hartă, a lui Emeric Ruttkay, reprodusă în istoriile maghiare de mai târziu, că oraşul număra în anii 1752-55,32 de străzi şi 6 pieţe.[11]

De asemenea trebuie tot aici să amintim că ,datoriă decretului de mutare a Aradului în Pusta Zimandului, emis de curtea de la Viena din motive exclusiv militare[12], din anul 1768 în viaţa oraşului începe o perioadă de stagnare din punct de vedere edilitar.

Situaţia de provizorat, în care au fost interzise noile construcţii şi chiar reparaţiile la clădirile existente (care fuseseră evaluate pentru despăgubirea proprietarilor) s-a întins până în 1781, afectând mult dezvoltarea oraşul, care va rămâne în urma altora din zonă.

Revenirea asupra acestei decizii, la numeroasele insistenţe ale cetăţenilor, care trimit mai multe delegaţii la împărat, produce pentru toţi o mare uşurare, urmată de o adevărată explozie edilitară, absolut necesară în oraşul devenit în cei 12 ani de interdicţii neîncăpător pentru populaţia care trăia aici.

Conscripţia din 1783, care include şi noul cartier Pernyava,înregistrează 84 de străzi.[13]

În ceea ce priveşte instrucţia, ştim de asemenea din

https://biblioteca-digitala.ro

documente, că fiecare etnie şi-a avut în oraş propria şcoală confesională, pe lângă biserică, în care copii învăţau să scrie, să citească, să socotească.

În plus, din 1745 mai exista un gimnaziu mic catolic, cu câte o clasă de gramatică, retorică şi poezie, condusă de călugării minoriţi, care reprezenta pentru cei interesaţi primul pas spre şcolile mai înalte.

Viaţa culturală a oraşului a fost una de provincie. Ştim, tot din documente, că în ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea prin oraş au trecut mai multe trupe germane ambulante, care au ţinut spectacole în sala de dans a hanului ''Trei Crai", iarna, şi în grădina lui Sava Tekelia vara.[14]

Renumele de care s-a bucurat ''Arena" lui Sava Tekelia, în care se vor ţine spectacole până în 1857, face ca strada pe care se găsea respectivul ''teatru de vară" să fie numită ''Theatergasse."

Un alt loc unde s-au desfăşurat reprezentaţii teatrale din 1798 a fost ''Casa Milici".

Deschiderea Teatrului lui Jacob Hirschel în 1818 va focaliza activitatea teatrală arădeană spre această clădire foarte elegantă.

Acum alături de trupele străine în oraş încep să apară şi primele trupe locale de ''diletanţi". În anul 1803 un asemenea spectacol al diletanţilor, care s-a desfăşurat în mai multe limbi, s-a ţinut în Pădurea Ceala. Tot în această perioadă încep să apară şi primele creaţii teatrale originale locale.Menţionăm dintre acestea doar piesa "*Jertfa lui Avram*" scrisă în 1835 de Sebastian Tabacovici[15] sau ambiţiosul proiect dramatic a lui Gavra, intitulat "*Monumentul Şincai Clainian*", tipărit la Buda în 1844.

Însfârşit, ca să avem o imagine completă a vieţii culturale locale a începutului de veac XIX mai menţionăm

https://biblioteca-digitala.ro

înfiinţarea Conservatorului de muzică în 1833[16] şi apariţia în 1837 a primului ziar arădean, în limba germană, intitulat "*Arader Kundschaftblatt*".[17]

În ceea ce priveşte cartea, în veacul al XVIII-lea lucrurile s-au mişcat în Arad la fel de încet.

În tot acest secol oraşul nu a avut tipografie, autorii locali trebuind să-şi tipărească cărţile la Pesta, Oradea sau Timişoara.

Prima tipografie locală s-a dechis în anul 1819 şi ea a fost profilată în exclusivitate pe tipărirea de foi volante şi broşuri cu caracter ocazional,foarte la modă în epocă.[18]

De asemenea nici librărie nu a existat în oraş până în anul 1827, când Schmidt Jozsef o va deschide pe a sa.

Necesarul de carte românească al oraşului a fost asigurat de negustorii ambulanţi, mai toţi clandestini, care aduceau cărţi din Muntenia şi din Moldova trecând prin "vămile cucului" iar cel de carte străină de sistemul de abonamente şi, direct, de doi negustori din Buda, autorizaţi să vândă tipărituri diverse în târgurile anuale ale Aradului.[19]

În aceste condiţii este de presupus că n-a existat o ofertă locală prea bogată, cei care au avut nevoie de anumite cărţii fiind obligaţi să le cumpere din alte oraşe mai mari.

Aici, în această lume provincială, trebuie să-i integrăm şi pe cărturarii sârbi când ne referim la orizonturile lor culturale.

Şi ei şi-au procurat bibliile, evangheliile, mineiele necesare serviciului religios din Rusia, de unde erau aduse mai mult sau mai puţin oficial.

Celelate cărţi, laice, care ne interesează în acestă investigaţie, au fost procurate, după cum indică însemnările făcute de cumpărători, în diferite oraşe, prin care viitorii proprietari au umblat la şcoli înalte.

https://biblioteca-digitala.ro

Selecţia pe care au operat-o în oferta de carte făcută de Tipografia ilirică din Viena[20] sau de Tipografia Universităţii din Pesta, ca să dăm doar două exemple, îi defineşte, pe fiecare în parte, şi ne îngăduie să ştim, peste ani, ce i-a interesat, ce le-a plăcut, cu ce cărţi s-au instruit în meseriile pe care le practicau, care au fost autorii la modă.

Examinând fondul de carte veche al Parohiei orodoxe sârbe Arad-Centru, am descoperit alături de cărţi religioase, cumpărate de credincioşi pentru biserică, multe cărţi catolice dar şi multe cărţi laice, foarte diverse ca domeniu sau ca subiect, care au aparţinut în urmă cu două veacuri unor biblioteci particulare sârbe din oraş.

Pentru a stabili limbile care le-au fost accesibile în lectură acestor cititori din trecut am grupat tipăriturile identificate în funcţie de limba în care au fost scrise. Excluzînd din calculul statistic limba sârbă, ca fiind limba maternă, am constatat că cele mai multe cărţi cumpărate sunt în latină, limbă care în veacul al XVIII-lea şi al XIX-lea era studiată în gimnazii, fiind aşadar cunoscută de toţi "auditorii" de la clasele de humaniores.

Continuând examenul statistic al preferinţelor de limbă, în ordine descrescătoare urmează cărţile în limba germană, maghiară şi română, ceea ce ne demonstrează că în epocă funcţiona printre oamenii instruiţi din oraş un bilingvism şi chiar un trilingvism, ce permitea burgheziei sârbe şi româneşti locale să se delecteze la spectacolele oferite de trupele germane şi maghiare.

Faptul că aceşti cărturari sârbi din zona Aradului au fost interesaţi şi de anumite cărţile româneşti, ne-o demonstrează prezenţa lor pe listele de prenumeranţi ale unora din publicaţiile scoase de Tipografia Universităţii din Buda.[21]

https://biblioteca-digitala.ro

În ceea ce priveşte ţara producătoare, preferinţele cumpărătorilor nu sunt atât de evidente. Dacă cele mai multe exemplare cumpărate de arădeni au fost tipărite în Ungaria şi Serbia, aceasta s-a datorat mai puţin convingerii cumpărătorilor că aici se produceau tipăriturile cele mai performante, în fond cărţile produse în epocă erau mai toate tipărituri de duzină, cât faptului că aceste ţări reprezentau spaţiul de circulaţie şi de şcolarizare a tinerilor.

Trecând în continuare la conţinutul acestor cărţi descoperim în aceste biblioteci particulare un enciclopedism propriu sfârşitului de veac XVIII, în care, aşa cum ştim, întreaga Europă descoperise voluptatea lecturii.

De la deja menţionatele cărţi catolice, care corespund cerinţelor seminarelor vremii, cele mai multe tipărite la Tyrnavia în Tipografia Societăţii Jesus, la carţi de filosofie, istorie, drept, ştiinţe exacte sau beletristică se pare că totul i-a interesat pe aceşti cititori instruiţi.

În cele ce urmează ne vom opri pe scurt asupra fiecărui domeniu pentru a vedea concret care au fost cărţile alese.

O parte din cărţile de teologie catolică sau reformată care s-au găsit în aceste biblioteci particulare abordează doctrinele la modul general, precum *Theses ex universa theologia* (Iaurini, 1768), *Theologia polemica* (Tyrnavia,1755) sau *Beschreibung alter religion* (Breslau,1787), altele reprezintă opere ale părinţilor bisericii, lucrări de teologie morală, sau manuale de religie şi culegeri de predici pentru uzul studenţilor din unele Şcolile superioare din Ungaria.

Cărţile de filosofie identificate, dintre care menţionăm o *Elementa Philosophie*, tipărită la Veneţia, *Philosophia rationalis* (Viena,1772), o *Philosophia moralis* (Buda,1835), o *Metaphisica* (Buda,1835) introduc cititorul în domeniu,

https://biblioteca-digitala.ro

ceea ce ne facem să credem că şi ele au servit tot la instruirea unor studenţi, care ulterior le-au păstrat în biblioteca casei sau le-au vândut altor cititori interesaţi de acest domeniu.

În ceea ce priveşte logica, o materie de asemenea studiată în universităţi şi colegii, consemnăm aici un volum din 1773 de *Institutiones logicae* şi o *Logica* de Joseph Verner apărută în 1833 la Jena.

Trecând la ştiinţele juridice, volumele identificate ca aparţinând acestor biblioteci particulare reprezintă tot manuale universitare, care cuprind elemente introductive şi practice, discursuri juridice. Unele volume precum *Elementa Jurisprudentiae Hungaricae* de Alexandru Kovy sau *Praxis Juridica Civiles* (Pesta,1835) de Ignatio Kassics se referă la legislaţia maghiară .

Tot aici trebuie să menţionăm cărţile de retorică din care în mod special ne interesează *Retorica* românească a lui Molnar Piuariu, tipărită în 1798 la Buda în Tipografia Univeritătii, a cărei prezenţă alături de unele volume în latină precum seria *Bibliotheca Rhetorum*, ce cuprinde modele de oratorie pentru studenţi, este neaşteptată.

Trecând la cărţile de istorie, constatăm că cititorii sârbi din Arad au inclus în lecturile lor alături de cărţile privind antichitatea, din care o menţionăm pe acea despre etrusci[22], şi unele cărţi de istorie universală, precum ediţia din 1800 a *Istoriei generale antice şi moderne* de Millot [23] sau *Historia Universalis Gentium* în mai multe volume,scoasă pentru uzul auditorilor de Paul Nagy în 1824-25, ambele apărute la Buda. De o atenţie specială s-a bucurat în zonă *Istoria slavilor,* apărută la Viena în 1794. Interesului pentru acest subiect nu se limitează însă la această tipăritură vieneză. Trebuie să amintim şi alte cărţi privind istoria Sârbiei, mai tîrzii, o *Poviasniţa sârbskogo naroda*, apărută în 1852 la

https://biblioteca-digitala.ro

Novi Sad sau *Sârbski narodni fondovi*, tipărită în 1864 la Karlovitz. Alte cărţi despre istoria sârbilor sunt consemnate în biblioteca mănăstirii Bodrog[24], semn că nu avem de a face cu o lectură întâmplătoare ci cu o opţiune a unor cititori cu o anumită conştiinţă naţională.

Însfârşit tot aici menţionăm cartea lui Joachim Vuici intitulată *Călătorie prin Sârbia*[25], tipărită la Buda în 1828, cuprinzând numeroase ilustraţii colorate manual.

Lucrările filologice sunt şi ele de bine reprezentate. Bibliotecile acestea au conţinut gramatici şi lexicoane diverse, necesare cunoaşterii unor limbi. Menţionăm astfel o gramatică unguresacă, o gramatică românească, o gramatică germană, o gramatică greacă şi o gramatică franceză. Toate sunt tipărite la Buda.[26]

Cărţile de pedagogie, proprii acestei perioade de "aufklarung" care pune mare preţ pe educaţie şi instrucţie, cuprind mai ales sfaturi pentru tineri. Ele sunt scrise în limba sârbă şi sunt tipărite în Serbia, fiind destinate sârbilor de pretutinde.

Trecând în continuare la prezentarea cărţilor de ştiinţă şi tehnică identificate trebuie să spunem că tematica lor este la fel de largă, proprietarii volumelor dovedindu-se interesaţi de diferite subiecte de medicină, chimie, fizică, ştiinţele naturii, mineralogie, hidraulică, arhitectură sau geometrie. Nivelul informaţiei rămâne însă unul general. Cărţile nu sunt savante. Cele mai multe reprezintă compendii, introduceri în domeniu sau lucrări cu caracter aplicativ.

Un alt grup de cărţi prezent în bibliotecile sârbe locale, cel mai interesant din punctul nostru de vedere, este cel al cărţilor "de ştiinţă popularizată", care includeau industria casnică, economia rurală, sfaturi de îmbunătăţire a sănătăţii etc., produse la începutul secolului al XIX-lea sub

https://biblioteca-digitala.ro

influenţa iluminismului, care îşi propunea să ridice cultural popoarele prin educaţie. Cumpărarea lor ţine de extinderea curiozităţii cititorului vremii care renunţă încet la clasicii antichităţii în favoarea autorilor contemporani. Noul cititor,cetăţeanul instruit, vrea să ştie totul, de la *Dietetica* şi *Macrobiotica* doctorului Vasici, cărţi care arătau ce trebuie să faci ca să-ţi păstrezi sănătatea şi să-ţi lungeşti viaţa, până la tratate de creştere a albinelor sau de întreţinere a grădinilor[27]. O parte din aceste cărţi sunt în limba germană, altele în limba română sau maghiară, dar cele mai multe sunt totuşi în limba sârbă, semn că nu mai avem de a face cu manulale cumpărate de studenţi, ci cu cărţi tipărite pentru uzul familiei.

În sfârşit nu putem neglija din aceste lecturi beletristica, sau cărţile cumpărate pentru simpla plăcere de a le citi.

Titlurile cărţilor descoperite ne indică prezenţa în bibliotecile arădene a unori autori la modă, foarte citiţi şi foarte traduşi în epocă în Europa, pe care aceşti cititori le-au cumpărat şi ei, pentru a le putea savura, în traducere sârbă. Ne referim aici la Fenelon[28] cu *Telemach*, la Marmontel[29] cu *Belizarie* şi chiar la englezul Daniel de Foe cu *Robinson Crusoe*, roman tradus în limba sârbă de Joachim Vuici.[30]

Dar lecturile din casele sârbeşti nu se opresc aici. Alături de aceşti autori foarte cunoscuţi găsim poveşti nemaiauzite sau pilduitoare, aparţinând unor autori obscuri, foarte gustate şi foarte bine vândute de librari la începutul secolului al XIX-lea. Menţionăm *Noul Plutarch* de Pierre Blanchard, tradus în limba sârbă de Euthimie Ivanovici şi tipărită la Novi Sad în 1840[31], *"Povestea vechilor abderiţi"* de Vilandom, tradusă din germană în sârbă de Nicolae Lazarevici şi tipărită la Buda în 1824[32] şi *Călătoria tânărului Anacharsis în Grecia*", poveste atribuită abatelui Jean-Jaques Barthelemy (1716-1795), apărută în 1788 şi care conţine

https://biblioteca-digitala.ro

scrisori apocrife atribuite unui personaj fictiv, aceasta din urmă prezentă în Arad într-o ediţie sârbă din 1851 de la Novi Sad. Cartea a fost tradusă din franceză în germană şi din germană în sârbă[33]. Un subiect mai apropiat de acestă parte de lume este pilduitoarea poveste intitulată *Oglinda faptelor bune şi pline de virtute sau trista întâmplare a lui Dragoliuba şi Liubiţe*, tipărită la Buda în 1829, care are ca personaje doi sârbi.[34]

Aşa cum am arătat deja când ne-am referit la cărţile de istorie, fondul bisericii sârbe nu este singurul loc în care au ajuns cărţi din bibliotecile particulare ortodoxe din zonă. Multe alte cărţi de fizică, chimie, istorie sau beletristică se găsesc azi în bibliotecile Mănăstirii Hodoş Bodrog şi Episcopiei ortodoxe române Arad, semn că şi în această direcţie sau făcut donaţii de către unii cărturari români şi sârbi. O cercetare viitoare a însemnărilor de pe aceste exemplare va oferi mai multe informaţii în acest sens.

Revenind însă la cărţile prezentate anterior, să vedem în continuare cine au fost proprietarii şi implicit cititorii acestor volume, ajunse prin donaţii la biserica sârbă din oraş.

Cele mai multe cărţi din cele prezentate au aparţinut bibliotecii preotului sârb Gheorghe Petrovici, atestat ca activând la Biserica Sf. Petru şi Pavel din Arad din anul 1808.

Informaţiile extrem de sumare pe care le deţinem despre acesta ne sunt oferite de însemnările pe care le-a scris el însuşi pe cărţile pe care le-a cumpărat.

Primele achiziţii datează din vremea studiilor. Astfel în 1793, pe când era în anul al treilea de studii gimnaziale, cumpără un volum de colligate ,cuprinzând poezii ocazionale în limba latină[35], foarte la modă în epocă, pe care se va semna în limba latină.

Broşurile legate împreună au fost tipărite în 1781 şi

https://biblioteca-digitala.ro

1783 la Careii Mari. Ele au aparţinut iniţial bibliotecii comitelui Stephan Illyeshazi din această localitate. Nu cunoaştem împrejurările în care a avut loc vânzarea-cumpărarea.

În anul 1796, de data aceasta student în anul II la filosofie, Gheorghe Petrovici achiziţionează un manual de *Hidrotechniae* de Carol Hadaly de Hada tipărit la Iena în 1783.

Un alt manual cumparat, a fost cel de arhitectură[36], scos de universitatea din Buda în 1799 ''in usum Academiarum per Regnum Hungariae et eidem adnexas Provincias".

În anul 1823 cartea şi proprietarul ei, ajuns preot se găseau la Arad fiindcă în 27 dec. Gheoghe Popovici notează pentru urmaşi, pe coperă, în limba sârbă, urmatoarea informaţie: ''Să se ştie cînd s-a mutat Piaţa Verde din oraşul sărbesc în oraşul german lângă birtul lui Lampl din ordinul comitatului".

În sfârşit, tot din biblioteca lui Gheorghe Petrovici provine o carte de *Collocvii ale magiştrilor cu discipolii*[37], cumpărată în 1799 şi un compendiu de fizică[38] intocmit de Adam Tomtsanyi, profesor de fizică şi matematică de la Universitatea din Pesta şi tipărit în 1823, pe vremea când Petrovici era deja preot la Arad.

Extrem de interesant este însă un volum reprezentând un *Chatechismum romanorum* tipărit la Eger în tipografia lui Carol Jos.Bauer, într-un an rămas necunoscut ,care se pare că a aparţinut tatălui[39] lui Gheorghe Petrovici,semnat pe coperta interioară a cărţii, în limba latină, în anul 1776.Alături de ex libris a fost aplicat un sigiliu în ceară roşie care a fost ulterior ras.

Pe copertă mai semnează un oarecare Balatschek. Pe forzaţ apare semnat preotul Gheorghe Petrovici şi fiul

https://biblioteca-digitala.ro

acestuia,ca posesori succesivi.

De altfel fiul lui Gheorghe Petrovici, Andrea[40], născut în 1816, va moşteni după moartea tatălui său această bibliotecă, pe care va avea grijă să o îmbogăţească cu cărţi noi, care il definesc propriile preferinţe.

El este cel interesat de încercarea dramatică a arădeanului Gavra, de diverse cunoştiinţe de higienă[41], de primele instituţii bancare din imperiu, de sfaturi practice pentru familiile de la ţară, de istoria plugului.[42]

Cărţile cumpărate sunt în latină, germană, maghiară, română şi sârbă ceea ce ne face să afirmăm că Andrea Petrovici a cunoscut toate aceste limbi.

O parte din volume le cumpără, la fel ca şi tatăl său, în timpul studenţiei. Astfel în anul 1836 pe cînd era student "auditor în primul an la filosofie" la Unversitatea din Pojon cumpără Logica lui Verner, la care ne-am referit deja.

Alte cărţi şi le procură după ce ajunge paroh la Biserica Sf Petru şi Pavel în locul tatălui său.

Cele mai multe sunt cumpărate de ocazie de la deţinătorii anteriori, şi ei sârbi.

Astfel din biblioteca arhimandritului Moise Manuilovici cumpără cu 1 florin şi 8 criţari o carte de medicină în limba germană, despre afecţiunile mucoasei[43], de Dr. Anton Frederich Fischer, tipărită la Leipzig în 1833. Tot de la acesta provine *Dicţionarul latin –rus şi rus-latin,* tipărit la Moscova în 1780[44] şi un volum de *Predici la morţi*, în limba maghiară.[45]

Un alt grup de cărţi provin din biblioteca unui oarecare Vasile Petrovici, ce pare să fie, după nume, rudă, dar despre care nu ştim nimic.

Menţionăm dintre volumele acestuia cartea în limba sârbă *Despre educarea copiilor*[46] tipărită la Novi Sad în 1840,

https://biblioteca-digitala.ro

pe care Vasile Petrovici a notat ulterior că a primit-o în 1842 de la autor în Zemun.

Tot de la Vasile Petrovici a obţinut un volum din *Bibliotheca Rethorum* tipărit în 1767, pomenit deja în lucrare, şi cartea de mineralogie a lui Reisinger[47].Aceasta din urmă prezintă ex librisul lui Vasile Petrovici din anul 1835.

Urmărind însemnările de pe alte cărţi constatăm că *Dietetica* lui Vasici a trecut înainte de a ajunge în proprietatea lui Andrea Petrovici pe la un român, Nicolae Ciucean, iar volumul lui Kovy intitulat *Elementa Jurisprudentiae Hungarie* tipărit în 1835 a aparţinut în 1837 preotului Sava Sekulici, fost preot la Biserica Sf Petru şi Pavel prin 1799.

Povestea abderiţilor a ajuns în biblioteca lui Andrea Petrovici de la un român macedonean, Hristofor Duca, iar *Călătoria prin Serbia* a lui Vuici din biblioteca lui Uroş Stanovici din Staparschii Bacica.

Două din cărţile identificate, şi aume o *Istorie naturală* şi *Albinarul* lui Grigore Lazici, ambele în limba sârbă, provin din biblioteca lui Gheorghe Lucacik, preot în Ineu, care apare printre prenumeranţii Istoriei naturale cu numele de ''Grigorii ot Lucacec". El a avut la începutul secolului al XIX-lea o bibliotecă împortantă în zonă,la care şi-a întocmit un inventar[48] azi pierdut ca majoritatea cărţilor.

Cărticica îndrumătoare pentru tineretul sârb a lui Dimitrie Tirol[49] a trecut înainte de a ajunge la Andrea Petrovici pe la un oarecare Popovici Giura şi pe la învăţatorul Damian Firecihazki.

Încheiem această prezentare de cărţi cu un manuscris în limba latină, ajuns în biblioteca lui Andrea Petrovici, în împrejurări necunoscute. Este vorba despre *Christiana Ortodoxa Theologia*[50] copiată de Paul Knejevici între anii 1754-1757, pe vremea când era vicar la Karloviţ.

https://biblioteca-digitala.ro

Din cele prezentate putem afirma că aceste cărţi, care au supravieţuit până în zilele noastre în cîteva fonduri arădene, constituie o dovadă palpabilă a erudiţiei şi a sferei largi de interes a unei anumite categorii de cititori din cadrul comunităţii sârbe, şi anume acea a intelighenţiilor, atît de puţin cercetată în trecut.

Cărţile citite, prin rolul lor formativ, îi europenizează pe cititorii noştri instruiţi din Răsarit, îi ridică la nivelul informaţional al cititorilor din vest.

Pe de altă parte, fiecare cititor se defineşte prin lecturile sale, lumea cărţii fiind o lume a cunoaşerii, la fel cum lectura este în ultimă instanţă o aventură a minţii.

Note

1. Dintre bibliotecile nobiliare atestate documentar în judeţul Arad menţionăm biblioteca lui Sava Tekelija, care a însumat 15.000 de volume, biblioteca lui Carol Brunneck de Cermei, biblioteca baronului Forray de la Săvârşin incendiată în 1785 de răsculaţii lui Horia, biblioteca baronului Bohus, biblioteca baronului Atzel Peter etc. vezi Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad Szabad Királyi Város Története*, Arad, 1895, vol II, p. 786.
2. În secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea au avut loc în Arad mai multe inundaţii ale Mureşului şi incendii care au afectat în mai multe rânduri şi casele din cartierul sârbesc. La acestea se adaugă luptele de stradă din 1849, dintre revoluţionarii maghiari şi armata austriacă, care produce de asemenea numeroase stricăciuni.vezi Lakatos Otto, *Arad Története*, Arad,1881, vol. II, p145-149,154-157.
3. Johann Jakab Ehrler, *Banatul de la origini până acum (1774)*, Editura de Vest, Timişoara, 2000
4. idem, p.46-48.
5. Prin intelighenţii înţelegem toate persoanele instruite care au avut deprinderea de a citit: nobili, preoţi, profesori, învăţători şi

https://biblioteca-digitala.ro

o anumită categorie de burghezi (avocaţi, medici, chirurgi, notari, procurori, portărei, grefieri etc)
6. Printre cei care îşi comandă *Istoria naturală* apărută la Pesta în 1836 se numără Gheorghe Sekulici, senator, Nicolae Savici avocat, Gheorghe Manoilovici provizor, Simeon Popovici egumenul de la Mănăstirea Hodoş etc.
7. Descoperirile arheologice de pe teritoriul actual al oraşului Arad şi al localităţilor aparţinătoare sunt databile din secolele XI-XIII. Totuşi despre Arad ca oraş în sens modern nu putem să vorbim înainte de anul 1687. vezi *Arad. Monografia oraşului de la origini până la 1989*, Arad, 1999, p.53,77.
8. Horia Medeleanu, *Aradul în secolul al XVIII-lea pe baza Conscripţiei din anul 1783*, în Ziridava, XIV, Arad, 1982, p. 159.
9. Pe un Plan al cetăţii Aradului din 1707 executat de generalul Karoly, oraşul sârbesc sau Civitas Rascianica apare ca Civitas Tököliana. vezi Paul Dorin Crainic, *Propuneri de reintegrare în viaţa social-economică a centrului vechi din Arad*, în Ziridava, XIV, Arad,1982, p.81.
10. Pe acelaşi plan din 1707 micro cartierul din jurul vechii biserici româneşti apare înregistrat cu numele de "*Tyukovetz Civitas*".vezi Paul Dorin Crainic, art. cit., p.81.
11. Horia Medeleanu, art. cit. p.158
12. Zona de locuit intra în perimetrul de tragere al noii cetăţi militare a Aradului construită în cel mai modern sistem defensiv de atunci, Vauban-Tenaille. Lakatos Otto, op. cit., vol II, p.18.
13. Cartierul Pernyava era format din 10 străzi, în care cei mai mulţi dintre locuitori erau sârbi. vezi H. Medelanu, art. cit. p.158.
14. Lizica Mihuţ, *Mişcarea teatrală arădeană până la înfăptuirea Marii Uniri*, Buc., Editura Eminescu,1989, p.11-14.
15. idem, p. 25.
16. *Arad. Monografia oraşului de la începuturi până la 1989*, Arad, 1999, p.334.
17. Periodicul, care în traducere înseamnă *Clientul Arădean*, a apărut săptămânal până în 1847.El cuprindea printre altele anunţuri teatrale,povestiri,corespondenţă,cronici., vezi *Aradul*

https://biblioteca-digitala.ro

Monografia. ,p 4o2
18. Elena Rodica Colta, *Începuturile activităţii tipografice în oraşul Arad*, în Aradul Cultural, Arad, 2/ 1998, p82-89.
19.Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura, seria Acta Congregationum, 28/1793, f 11.
20.Tipografiile îşi înstiinţau periodic cititorii despre noile apariţii editoriale prin cataloage şi liste incluse la sfârşitul unor cărţi. Asemenea cataloage, intitulate *Catalogus librorum universorum*, pe anii 1770, 1772,1773,1777 au fost trimise şi Comitatului Arad. vezi Biblioteca Arhivelor Statului Arad, nr. inv. 2936-2939
21. Printre abonaţii care au plătit anticipat pentru *Dietetica* lui Vasici se numără şiAlexie Teodorovici Adamin, paroh în Fiscut. Pentru *Graiul Român* a luiMoise Bota, tipărit la Pesta în 1847 contribuie cu bani alături de alte notabilităţi din Comitatul Arad şi Axintievici Fulop, Babici Jan, Petru Cernovici, Iliev Ştefan, Vojnovici Ioan etc.
22. Antiqvitatae Etruscae (1770), Biblioteca Parohiei ortodoxe sârbe Arad-Centru, nr. inv. 83
23. Biblioteca Parohiei ortodoxe sârbe Arad Centru, nr. inv. 148. Originalul cărţii, scrisă de istoricul francez Claude Francois Xavier Millot (1726-1785) apare în anul 1772-83 , în 9 volume, cu titlul *Eléments d'histoire générale ancienne et moderne.*
24. E. Arădeanul, Lucian Emandi, Teodor Bodogae, *Mănăstirea Hodoş-Bodrog*, Arad, 1981, p.180.
25. Titlul original al cărţii în limba sârbă este *Puteşestvie po Serbii.* vezi Biblioteca Parohiei ortodoxe sârbe Arad Centru, nr. inv.191
26. vezi *Gramatică românească* (Buda,1822) nr. inv. 177, *Deutsch Sprache*, (Ofen,1823) nr. inv.181 şi *Deutsche Gramatik* (Nauver,1854) nr. inv. 238, *A Magyar neyelvek*, sec. XIX, nr. inv. 297.
27. *Der Baumgartner*, Frankfurt,1821, Biblioteca Parohiei ortodoxe sârbe Arad-Centru, nr. inv.176.
28. Lucrarea lui Francois de Salignac de la Mothe-Fénelon (1651-1715) intitulată *Télémaque* a fost o satiră la adresa regelui Ludovic

https://biblioteca-digitala.ro

al XIV-lea şi ea a fost interzisă în Franţa. A fost tipărită însă şi retipărită în celelalte ţări ale Europei şi tradusă în mai multe limbi. vezi *Dictionnaire général de Biographie et d'histoire*, Paris, 1889, vol. I, p.1073.

29. Romanul politico-moral *Bélizarie* a lui Jean-Francois Marmontel (1723-1799), apărut în anul 1767, a fost interzis parţial de Sorbona şi condamnat de Episcopul de Paris. Filosofii l-au elogiat însă încât cartea a fost tradusă în mai multe limbi şi s-a difuzat rapid până în Rusia. vezi *Dictionnaire général...*, vol. II, p.1823.

30. Daniel de Foë (1663-1731), cunoscutul publicist şi romancier englez a scris în anul 1719 *Robinson Crusoé*, o carte populară prin excelenţă, care numai în Anglia a cunoscut în fiecare an mai multe ediţii. Romanul a fost tradus în mai multe limbi

31. Titlul cărţii în limba sârbă este *Novîi Plutarh ./cratco opisanie slavnîi liudi*, nr. inv 225

32. vezi *Poveast drevnih abderitov*, nr. inv. 180

33. *Putovanea mladogo Anaxarsisa po Greţii*, nr. inv. 232.

34. *Ogledano dobrodeateli i virnosti ili jalostie pricliucenia Dragoliuba i Liubiţe.*, nr. inv.193.

35. Joannis Chrysostomi Hannulik, *Lyricorum Liber Tertius et Quartus ac unus Expodon*, M. Karolini,1781, nr. inv. 99

36. *Elemanta architecturae ad structuras oeconomicas applicatae*, Pesta, 1799, nr. inv.147

37. *Colloquium Magistri cum Discipulo*, Tyrnaviae, 1750, nr. inv.62

38. *Institutiones Physicae*, Pesta,1823, nr. inv. 179.

39. În anul 1776 pe carte se semnează şi îşi pune sigiliul în ceară roşie "Giorgii Petrovit".

Se pare că este vorba despre o altă persoană, probabil tatăl celui care va fi preot în 1808, fiindcă Gheorghe Petrovici, care se semnează şi el pe carte în forma ,"Georgii Petrovit" a fost student douăzeci de ani mai târziu.

40. Date despre Andrea Petrovici (1816-1893) am găsit în *Bilten Srpskog*. Publicaţie a Vicariatului ortodox sârb din Timişoara, nr.41-48/ 1982-1983, p. 65.

https://biblioteca-digitala.ro

41. vezi Dr. Johann Christian Leitz, *Der Ortliche Begleiter für gebildete Familien auf dem Lande. Ein handbuch der populären heitkunde und Diätetik*, nr. inv. 237.
42. vezi Gheorghe Radici, *Plugul de la înfiinţarea lui până astăzi*, Novi Sad,1861 (lucrare în limba sârbă).
43. vezi Dr. Anton Frederich Fischer, *Gründliche Darstellung der Schleimkrankheiten*, Leipzig, 1833, nr. inv.207.
44. Este vorba de o ediţie biblingvă latină - rusă a lexiconului etimologic a lui Gesner apărută la Moscova în 1780. nr. inv. 98
45.vezi, Hunyadi Ferentz, *Ötven Halotti Prédikátziok*, Vatz, 1805, nr. inv.154.
46. vezi *Ogleden deatelskogo vospitania*, Novi Sad,1840, nr. inv. 223.
47.vezi Joanne Reisinger, *Enchiridion Anorganognosiae*, Buda, 1820, nr. inv.174
48. Cărţile intitulate *Prosta naravna istoria* (Pesta,1836) şi *Pţelar* (Buda,1810) au în biblioteca lui Grigore Lucacik din Ineu numerele 21 şi 38. În Biblioteca Parohiei ortodoxe sârbe Arad-Centru figurează la nr. inv. 211 şi163.
49. vezi Dimitrie Tirol, *Priveastvovatelnaia cnijiţa za premili i preliubezni serbski iunosti* (Viena,1818) nr.inv.170
50. vezi. nr. inv. 63.

DIE LEKTUREN DER SERBISCHEN INTELLIGENZ AUS ARAD AM ENDE DES XVIII. UND IN DER ERSTEN HÄLFTE DES XIX. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Die Lektüren der serbischen Intelligenz aus Arad am Ende des XVIII. und in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts waren dieselben enzyklopedischen Lektüren wie bei allen anderen Ethnien Zentraleuropas. Jetzt erscheinen die ersten serbischen Übersetzungen aus der Weltliteratur. Wie auch ihre rumänischen Zeitgenossen, kaufen und geniessen die serbischen Intellektuellen die französischen Romane der Zeit.

https://biblioteca-digitala.ro

ZIUA PRESEI MAGHIARE DIN ARAD

În 27-29 iulie a. c. s-a desfăşurat la Arad, cu ocazia Zilei presei maghiare din Arad, Simpozionul "140 de ani de la apariţia, în 1 aug.1861, a ziarului <Alfõld>. Manifestarea a fost organizată de Asociaţia Ziariştilor Maghiari din România şi cotidianul regional ''Nyugati Jelen".

La suita de manifestări prilejuite de această aniversare au participat un număr de 70 de invitaţi-redactorii şefi şi directorii unor prestigioase cotidiene şi săptămânale, directorii unor edituri literare din ţară şi de peste hotare, printre care şi scriitorul şi criticul literar Pomógáts Béla, preşedintele Uniunii Scriitorilor din Ungaria, vicepreşedintele Uniunii Ziariştilor din Ungaria, Csép Sándor, preşedintele A.Z.M.R

În prima zi a avut loc o expoziţie la Biblioteca Judeţeană Arad cu publicaţiile în limba maghiară din această perioadă.

Tot atunci a avut loc şi şedinţa Consiliului Directoral al A.Z.M.R, care s-a deplasat "in corpore"la Arad.

În 28 iulie s-a desfăşurat simpozionul ştiinţific, menţionat deja, la care în plen au fost prezentate şapte lucrări. Cu această ocazie au fost decernate premiile Concursului de reportaje, lansat de direcţiunea cotidianului arădean. Laureaţilor le-au fost oferite importante sume de bani şi premii în obiecte.

După amiază participanţii au făcut o vizită la castelul "Bohus" din Şiria, actualul Muzeu memorial Slavici-Monţia apoi au participat la degustări de vinuri la Staţiunea viticolă Baraţca.

În ultima zi au fost vizitate obiectivele turistice şi culturale ale municipiului Arad.

Puskel Peter

https://biblioteca-digitala.ro

Al XI –LEA SIMPOZION AL INSTITUTULUI DE CERCETĂRI AL ROMÂNILOR DIN UNGARIA

În zilele de 24-25 nov. 2001 s-a desfăşurat la Giula deja tradiţionalul Simpozion anual organizat de Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria. Ca şi la ediţiile precedente 7 membrii ai institutului şi-au prezentat rezultatele cercetărilor din acest an. Aşadar, Anna Borbely a prezentat concluziile cercetărilor de socio-lingvistică efectuate în ultimii 10 ani privind schimbarea limbii de comunicare la românii din Ungaria. Maria Berenyi a prezentat, pe baza unor noi documente, un excelent studiu despre Coloniile macedoromâne din Ungaria. Elena Csobai a continuat cercetarea comunităţii româneşti din Cenadul Unguresc în perioada interbelică, iar Gheorghe Santău a analizat evoluţia conştiinţei naţionale a românilor din Transilvania în secolul al XVIII-lea. Lucrările de etnografie reprezintă şi ele o contribuţie importantă la cunoaşterea românilor din Ungaria. Emilia Martin a abordat problema fotografiilor ca documente etnografice, Stella Nekula a prezentat snoava ca tip de proză scurtă populară, iar Maria Gurzău Czegledi a completat studiile ei mei vechi despre înmormântare cu ''nunta mortului".

Ca în fiecare an au fost invitaţi cu lucrări şi 6 cercetători din România. Asupra lor, din lipsă de spaţiu nu insistăm.

Un eveniment special pentru toţi a fost acela al prezentării volumelor tipărite de diversele foruri ale românilor din Ungaria.

https://biblioteca-digitala.ro

Un prim grup l-au reprezentat publicaţiile ştiinţifice ale Institutului de Cercetare al Românilor din Ungaria: Simposion, Annales 2000, Izvorul nr. 22, şi Lumina.

Simposion-ul din acest an,însumând 192 p. cuprinde comunicările prezentate la a X –a ediţie a Simposionului Cercetătorilor români din Ungaria din anul 2000. Ca şi volumele apărute anterior şi acesta reflectă cele trei direcţii de cercetare pe care şi le-a fixat Institutul la înfiinţarea lui:istorie şi istoria culturii, lingvistică şi etnografie. Din cele 13 lucrări 9 sunt semnate de cercetători români din Ungaria. Fiecare în domeniul ei, este riguros ştiinţific şi încearcă să aducă ceva nou. Maria Berenyi prezintă rolul Şcolilor superioare din Oradea pentru românii din Ungaria în secolul al XIX-lea. Elena Csobai reface o parte din istoria comunităţii româneşti din Cenadul Unguresc pe baza documentelor din arhiva parohială. Gh. Petruşan şi Gh. Santău prezintă concepţiile politice, primul ale lui Eminescu, al doilea ale lui Kossuth. Mihaela Bucin reconstituie tradiţiile locale ale satului Micherechi dintr-o veche monografie. Anna Borbely prezintă diversitatea de graiuri la românii din Ungaria. Însfârşit, lucrările de etnografie se referă la ceremonialul de înmormântare (Maria Gurzău Czegledi), la meteorologia populară (Stella Nikula) sau la valoarea de document a cimitirelor româneşti (Emilia Martin) Într-o formă impecabilă, fără greşeli, **Simpozion**-ul din 2001 este o publicaţie utilă pentru toţi românii dar în acelaşi timp un instrument de lucru pentru specialişti.

Annales 2000. Înfiinţat din necesitatea de a valorifica lucrări ce n-au intrat în alte publicaţii, **Annales**, cu apariţie iregulară, a ajuns la numărul 2. Are acelaşi nivel ştiinţific şi se ocupă de aceleaşi domenii ca şi Simpozion-ul, însă unele lucrările din această publicaţie sunt scrise în limba

https://biblioteca-digitala.ro

maghiară.Autorii sunt toţi cercetători sau profesori români din Ungaria. Dintre lucrările apărute în limba maghiară menţionăm studiul Mariei Berenyi despre şcolile elementare româneşti din perioada interbelică, cel al Floricăi Santău despre situaţia educaţiei naţionale romăeşti în Ungaria de azi, cel al Annei Borbely despre ''schimbarea de cod" în vorbirea românilor din Ungaria şi cel al Emiliei Martin despre textilele româneşti din Ungaria. Dintre lucrările în limba română le semnalăm pe aceea realizată de Elena Csobai referitoare la satul Otlaca –Pustă, care aduce valoroase informaţii de arhivă şi lucrarea Stellei Nikula despre meteorologia populară,care de data aceasta epuizează subiectul.

A treia publicaţie a Institutului, **Izvorul**, a ajuns la nr. 22. Revistă de etnografie şi folclor după cum apare pe foaia de titlu, el cuprinde o tematică specializată pe acest domeniu. Numărul 22 cuprinde un articol al Stellei Nikula despre credinţe populare legate de zilele săptămânii, un studiu al lui Alexandru Hoţopan despre nume,supra nume şi porecle în Micherechi şi o analiză a Emiliei Martin despre relaţiile românilor cu "ceilalţi". La rubrica ''Date etnografice" sunt prezentate obiceiuri legate de naştere culese de Irina Garami în Săcal. Volumul se înceie cu recenzii şi cronici de evenimente.

Ultima publicaţie a Institutului, **Lumina**, este o revistă de cultură.Acest număr a fost dedicat aproape în întregime comemorării a 140 de ani de la moartea lui Moise Nicoară, cunoscut luptător pentru drepturi bisericeşti şi naţionale, originar din Giula. Dintre celelalte articole îl menţionăm pe cel al Elenei Csoţai referitor la efectul distrugător al restaurărilor făcute în ultimii ani în bisericile româneşti din Ungaria.

Alături de volumele scoase de Institut, au mai fost

https://biblioteca-digitala.ro

lansate cu ocazia Simpozionului,cartea de socio-lingvistică a **Annei Borbely, Nyelvcsere**, apărută la Budapesta în acest an sub egida Institutului de Lingvistică al Academiei Maghiare, care se referă la ''schimbarea limbii de comunicare" în vorbirea românilor din Ungaria de la limba maternă la cea maghiară.Scrisă în limba maghiară, pentru a fi accesibilă tuturor cercetătorilor din Ungaria, cartea utilizează o metodologie de actualitate, este completă şi foarte documentată.

În sfârşit, încheiem seria tipăriturilor ştiinţifice pomenind volumul jubiliar al publicaţiei **Din tradiţiile românilor din Ungaria** care în anul 2000 a împlinit 25 de ani de apariţie şi care s-a bucurat, la începutul acestui an de prezentări elogioase din partea Societăţii Maghiare de Etnografie din Budapesta.

Tot acum a fost prezentată şi publicaţia **Almanah 2000**, scoasă şi scrisă în întregime de Societatea Culturală a românilor din Budapesta. Ea cuprinde articole de specialitate dar şi memorealistică şi poezii, unele în limba română altele în maghiară.

Trecem în continuare la o prezentare sumară a volumelor de literatură prezentate cu ocazia acestei importante întruniri.

Dintre acestea cărticica ''**Rupte din suflet**" cuprinzând eseuri şi meditaţii de **Anna Radici Ripiski**, se dovedeşte a fi una dintre cele mai frumoase scrieri semnate de un român din Ungaria în ultimi ani. Volumul a apărut sub egida Autoguvernării pe Ţară a Românilor din Ungaria.

Tot aici trebuie să menţionăm două cărţi scoase de Uniunea Culturală a Românilor din Ungaria, în condiţii grafice deosebite, la Editura Poudique din Arad, sub îngrijirea pictorului Ştefan Oroian din Giula.

Încercând să iniţieze o serie de artă, Ştefan Oroian

https://biblioteca-digitala.ro

scoate în anul 2000, "un album de fotografii", din arhiva lui **Gheorghe Dulău**. Intitulat ''**Satul meu"**, volumul cuprinde o selecţie de fotografii despre ''Micherechiul de demult", reproduse în sepia, în condiţii grafice deosebite.

A doua carte, de format mic, intitulată **Lumină neliniştitoare**, cuprinde poezii de **Ana Blandiana** ilustrate de Ştefan Oroian, care este în acelaşi timp şi redactorul şi designerul volumului.

Toate aceste publicaţii recente ale românilor din Ungaria, care în altă parte de lume, sau la alte minorităţi n-ar fi fost cu putinţă să apară într-un timp atât de scurt, indică marea putere de creativitate a acestor români şi marea ambiţie de a ieşi în lume cu propriile valori. Din simpla înşirare de nume constatăm că autorii,de multe ori tot ei şi redactori, sunt o mână de oameni inteligenţi,sensibili, inimoşi, care lucrează, asemeni tribunilor de odinioară în numele tuturor. Indiferent în ce limbă vorbesc, sau cum vorbesc,ei se simt români şi sunt români.Cărţile lor sunt cea mai bună dovadă.

https://biblioteca-digitala.ro

SUMAR

Carmen Albert - Imaginea românilor în răspunsurile funcţionarilor S.T.E.G.
-Das Bild der Rumänen in den Antworten der Beamter der S.T.E.G. 5

Ioan Lăcătuşu -Aspecte ale discursului şi comportamentul public faţă de alteritate a liderilor minorităţii "majoritare" din Covasna şi Harghita
- Gesichtspunkte des öffentlichen Diskurses und Verhaltens gegenüber Alterität der Führer der ''überwiegenden"Minorität aus Covasna und Harghita 16

Mărioara Sfera -Consideraţii privind activitatea culturală a coşteenilor (Banatul iugoslav)
- Betrachtungen über die kulturelle Tätigkeit der Coşteier (im jugoslavischen Banat) 40

Nicu Ciobanu -Tuşitul în faţa oglinzii aburite sau imaginea nihilistă despre noi înşine
-Das Husten von dem angelaufenen Spiegel oder das nihilistische Bild von uns selbst 44

Elena Csobai - Comunitatea românească din Cenadul Unguresc (Hu)
- Die rumänische Gemeinschaft aus Cenadul Unguresc (Hu) 54

https://biblioteca-digitala.ro

Emilia Martin - Efectele relaţiilor interetnice şi intraetnice în viaţa culturală a românilor din Ungaria
-Die Auswirkungen der inter-und intraethnischen Verhältnisse im Kulturleben der Rumünen aus Ungarn 68

Maria Mândroane -Etnicii germani din zona Oraviţa, (judeţul Caraş-Severin).
-Die deutsche Mindenheit im Gebiet Oraviţa (Kreis Karasch) 77

Liubivoje Cerović -Un arădean, Sava Tekelija, cel mai mare mecena în istoria modernă a poporului sârb
-Der Arader Sava Tekelija,wichtigster Mäzen der serbischen Kultur 96

Bojidar Panici - Lagărul cezaro-crăiesc din cetatea Aradului. 1914-1918
- Das kaiserlich-konigliche Lager in der Arader Festung 1914-1918 108

Ondrej Krupa –Procese de transformare, trăsături multiculturale la slovacii din Aletea (Hu)
-Umänderungsprozess und multikulturelle Züge bei den Slowaken aus Aletea (Hu) 123

Elena Rodica Colta-Minoritatea slovacă din Fântânele (jud.Arad) între căutarea şi pierderea modelului identitar
-Die slowakische Minderheit aus Fântânele

https://biblioteca-digitala.ro

(Kreis Arad) zwischen Identitat und Integrierung 144

Eugen Gluck - Comunităţile izraelite arădene în perioada anilor 1849-1918
-Die arader Judengemeinden in der Zeitspanne 1849-1918 191

Gheorghe Lanevschi-Povestea unei familii de evrei arădeni: Goldschmidt
-Die Geschichte der arader Judenfamilie Goldschmidt 252

Cornel Pădureanu - Contribuţii la studiul căsătoriilor mixte în Comitatul Arad în a doua jumătate a secolului al XIX-lea
- Beiträge zum Studium der Mischehen aus dem Komitat Arad in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts 268

Pozsony Ferenc - Viaţa socială a romilor din Transilvania
- Das Sozialleben der Rroma aus Siebenbürgen 283

Gârlan Mictat - Comunitatea turcă din România. Diagnoze de relaţii etnice şi specific naţional
-Die Türkengemeinde in Rumänien. Diag nose der ethnischen Verhaltnisse und Nationaleingentümlichkeit 301

Elena Rodica Colta - Lecturile inteligheţiilor sârbe arădene la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea

https://biblioteca-digitala.ro

- Die Lekturen der serbischen Intelligenz aus Arad am Ende des XVIII. und in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts 321

Eveniment
Ereignis 341

Sumar
Inhalt 347

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro